

T.C.
SINOP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**1789-1839 YILLARINDA OSMANLI DEVLETİNDE YAŞAYAN
HİRİSTİYAN CEMAATLER ARASINDA MİSYONERLİK
FAALİYETLERİ**

HAZIRLAYAN

HAKAN ERCAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**1789-1839 YILLARINDA OSMANLI DEVLETİNDE YAŞAYAN HİRİSTİYAN
CEMAATLER ARASINDA MİSYONERLİK FAALİYETLERİ**

HAKAN ERCAN

YÜKSEK LİSANS

TARİH ANABİLİM DALI

**T.C.
SİNOP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**1789-1839 YILLARINDA OSMANLI DEVLETİNDE YAŞAYAN HİRİSTİYAN
CEMAATLER ARASINDA MİSYONERLİK FAALİYETLERİ**

YAZAR

HAKAN ERCAN

DANIŞMAN

DR.ÖĞR. ÜYESİ SUHA OĞUZ BAYTİMUR

SİNOP-2022

ETİK BEYANI

Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Hakan ERCAN

SİNOP - 2022

TEZ KABUL

Hakan ERCAN tarafından hazırlanan “**1789-1839 YILLARINDA OSMANLI DEVLETİNDE YAŞAYAN HIRİSTİYAN CEMAATLER ARASINDA MİSYONERLİK FAALİYETLERİ**” başlıklı bu çalışma, 05.04.2022 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından **YÜKSEK LİSANS tezi** olarak kabul edilmiştir.

Başkan	Prof. Dr. Serkan YAZICI Sinop Üniversitesi/ Fen Edebiyat Fakültesi	İmza
---------------	---	------

Üye (Danışman)	Dr. Öğr. Üyesi Suha Oğuz BAYTİMUR Sinop Üniversitesi/ Fen Edebiyat Fakültesi	İmza
---------------------------------	---	------

Üye	Prof. Dr. Mehmet Yavuz Erler Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi	İmza
------------	--	------

Üye	Unvanı, Adı ve Soyadı Üniversitesi / Fakültesi	İmza
------------	---	------

Üye	Unvanı, Adı ve Soyadı Üniversitesi / Fakültesi	İmza
------------	---	------

ÖNSÖZ/TEŞEKKÜR

Evrensel mesajları olan dinler, esaslarını diğer insanlara bildirmeyi bir görev olarak kabul ederler. Hristiyanlıkta da, İncil’de bulunan bazı ifadelerle dayanılarak yapılan sistemli çalışmalar misyonerlik olarak adlandırılır. Hristiyanlık ilk dönemlerinden itibaren çeşitli yollar kullanarak bütün yeryüzüne yayılmaya çalışmıştır. Hristiyanlık Ortadoğu merkezli kuruluşundan itibaren sürekli yayılma amacı güderek gelişme göstermiş ve Dünya nüfusunun önemli bir kısmını kendi bünyesine dahil etmiştir. Kendi düşüncesini yayma amacını taşıyan misyonerler, faaliyetlerini bütün tehlikeleri göz önüne alarak yapmıştır. Dünyanın en ücra köşelerine kadar ulaşmış kendi dinini ve mezhebini insanlara tebliğde bulunmuştur. Geçmişte ve günümüzde var olan inanç sistemlerinde dini gücü elinde tutan misyonerler türlü kitap, eğitim, film, reklam, maddi ya da manevi olarak sürekli bir faaliyet içinde olmuşlardır. Hristiyan dünyasının kiliselerinden dünyanın her yanına dağılan bu misyonerler kendi dinlerine binlerce takipçi kazandırmış ve hayatlarına bu yolda feda etmişlerdir. Bu çalışma genel kapsam içinde Osmanlı devleti içinde var olan Hristiyan cemaatler üzerine yapılan misyonerlik faaliyetlerini birinci elden kaynaklara ulaşarak doğru bilgiler verilmek için yapıldı. Zamanımızdan iki buçuk asır öncesinde yapılan faaliyetler hala modernize olmuş şekilde devam etmektedir. Yapılan bu faaliyetlerin amaçlarını hedeflerini ve bu faaliyetlerin nasıl önüne geçilmesini göz önüne getirmek en büyük amaçlarımızdan olmuştur. Bu amaca ulaşmak için bana yol gösteren, desteğini, bilgisini ve deneyimlerini benden esirgemeyen çok değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Suha Oğuz Baytimur’a bu zorlu yolda benden vazgeçmeyen ve her zaman yanımda olan aileme teşekkürü bir borç bilirim.

HAKAN ERCAN

SİNOP-2022

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ/TEŞEKKÜR.....	IV
ÖZET.....	VII
ABSTRACT	VII
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
HİRİSTİYANLIK VE MİSYONERLİK	4
1.1 MİSYONERLERİN ÇALIŞMA METOTLARI VE YÖNTEMLERİ	10
2. PAULUS İLK HİRİSTİYAN MİSYONER	13
3. KİLİSE	16
4. HİRİSTİYANLIĞIN KISA TARİHÇESİ	19
4.1 MEZHEP AYRILIKLARI VE KİLİSELER	30
4.1.1 KATOLİK MEZHEBİ	33
4.1.2 ORTODOKS MEZHEBİ	36
4.1.3 PROTESTAN MEZHEBİ	40
5.1 NASTURİ KİLİSESİ	44
5.2 SÜRYANİ KİLİSESİ	46
5.3 ERMENİ KİLİSESİ	47
5.4 KİPTİ ORTODOKS KİLİSESİ	48
5.5 KELDANİ KİLİSESİ	49
İKİNCİ BÖLÜM	51
KATOLİK MİSYONERLİĞİ	51
2.1 KATOLİK FRANSIZ TARİKATLARI	54
2.2 SCHİSM (BÜYÜK AYRILIK) SONRASI KİLİSE	57
2.3 ERMENİLER ARASINDAKİ FAALİYETLER VE KATOLİK ERMENİLER	67
3. FRANSIZ KADIN MİSYONERLERİNİN FAALİYETLERİ	92
3.1 FRANSIZ MİSYONERLERİN GİYİMLERİ	110
3.2 NÜFUS DEĞERLENDİRMELERİ	111
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	114
PROTESTAN MİSYONERLİĞİ	114
3.1 İNGİLİZ PROTESTAN MİSYONERLİĞİ	115
3.2 TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN MİSYONER FAALİYETLERİNE ETKİSİ	126

3.3 AMERİKAN PROTESTAN MİSYONERLİĞİ.....	129
3.4 OSMANLI TOPLUMUNDA YAŞAYAN KADINLAR VE AMERİKALI KADIN	168
3.5 SOSYAL HAYAT.....	171
3.6 ÖRGÜT VE YÖNTEM	183
3.7 PROTESTAN ERMENİ MİLLETİNİN OLUŞUMU VE KABÜLÜ	199
3.7.1 PROTESTAN MİLLETİN KABÜLÜ	202
SONUÇ	204
KAYNAKÇA	206
EKLER	215
ÖZGEÇMİŞ	251

ÖZET

Bu çalışmada 1789-1839 yıllarında Osmanlı Devletinde Yaşayan Hristiyan Cemaatler Arasında Misyonerlik Faaliyetleri incelenmiştir. Misyonerler Tanrı'nın Kutsal sözlerini ve Hz. İsa'nın yaymaya çalıştığı inanışları yeryüzünde tesis etmek için uğraşmışlardır. Hz. İsa'nın öğretilerini havarilerden miras aldığını iddia eden misyonerler inançları doğrultusunda bu mirası geleceğe taşımak için bütün varlıkları ile çalışmışlardır. Misyonerler Asya'nın anahtarı olan Anadolu topraklarını her zaman umut vaat eden bir ışık olarak görmüşlerdir. Mezhepsel görüşler çerçevesinde Ermeni, Süryani, Keldani gibi mezhepleri kendi mezheplerine çekmek için eğitim, sağlık ve kültürel faaliyetler göstermişlerdir. Hz. İsa'nın İncil'deki sözlerinden hareketle bu misyon teşkilatları dünyanın en ücra köşelerinden metropollere kadar kendi misyon faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Hazırlanan bu çalışmada misyonerlerin eğitim, sağlık, sosyal, kültürel, dini, fıkri ve siyasi etkileri belgeler ışığında gün yüzüne çıkarılması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Misyoner, Katolik, Protestan, Ortodoks

ABSTRACT

In this study, Missionary Activities among the Christian Communities Living in the Ottoman Empire in 1789-1839 were examined. The aim of this study is to deconstruct the missionary activities of the Christian communities living in the Ottoman Empire in 1789-1839. Missionaries read the Holy words of God and Hazrat Mahdi (as). They tried to establish the beliefs that Jesus was trying to spread on earth. Missionaries who claim to have inherited the teachings of Jesus from the apostles have worked with all their assets to carry this legacy to the future in accordance with their beliefs. Missionaries have always considered the Anatolian lands, which are the key to Asia, as a promising light. Within the framework of sectarian views, they have carried out educational, health and cultural activities to attract sects such as Armenian, Syriac, Chaldean to their denominations. Hz. Based on the Biblical words of Jesus, these mission organizations have continued their mission activities from the most remote corners of the world to the metropolises. In this study, it is aimed to reveal the educational, health, social, cultural, religious, intellectual and political effects of missionaries in the light of documents.

Keywords: Missionary, Catholic, Protestant, Orthodox

GİRİŞ

Hristiyan dünyasında misyonerlik hareketleri başlangıçta dini hedefler için başlamıştır.¹ Bu yönüyle misyonerliğin temel amacı yeryüzünde kuvvetli bir Hristiyan topluluğu kurmaktır.² Kelime olarak Misyon ve misyoner Latince kökenlidir.³ İngilizce, Fransızca ve Almanca gibi dillerde mission, missionar ve missionary-missionaire şeklinde kullanılmaktadır.⁴ Kelime olarak Misyon yetki, görev, göndermek, bir şeyi yapmak verilen işi yerine getirmek için görevli kimseye yüklenilmiş “özel görev” olarak ifade edilmektedir.⁵ Terim olarak ise Misyon “İmanın”, İncanın”,”ideojinin”,”kanaatin” yayılmasını sağlamakla görevli dini veya siyasi kuruluştur.⁶ Kelime olarak Misyoner ise bir dini, bütün dinler arasında özellikle Hristiyanlığı yaymak için uğraşan ve bu misyonu görev olarak yüklenen kişidir.⁷ Hristiyan dünyası, kendi dini propagandalarını Hz. İsa’nın ”*Gidin, Bütün ulusları öğrencilerim olarak yetiştirin: Onları Baba, Oğul ve Kutsal Ruh’un adıyla vaftiz edin*”⁸ sözlerine dayandırmaktadır. Hristiyan misyonerler Hristiyan olmayan kişilere Hristiyanlığı anlatarak, İncil’i tüm insanlara tanıtmaya çalışmıştır. Misyonerler Hristiyan dinini başta Ortadoğu bölgesi olmak üzere bütün dünyaya yaymak için uğraşmışlardır. Bundan dolayı misyoner gittikleri her yerde kendi kiliselerini kurmuş ve halkı kendi dini inanışlarına davet etmişlerdir.⁹ Asıl amaçları olan yerli din adamları ile yerli kiliseler kurmaktan başka diğer bütün faaliyetler (dua, seyahat, tercüme, tıbbi yardım, eğitim) gibi faaliyetler hep ikinci planda kalmıştır.¹⁰ Doğu’da önemli bir yere sahip olan Anadolu topraklarında Haçlı Seferleri’nden itibaren yoğun bir şekilde çeşitli misyoner faaliyetleri yürütülmüştür.¹¹ 19.Yüzyılda misyonerlik kuruluşları, misyonerlik faaliyetleri çerçevesinde Anadolu’yu “Asya’nın Anahtarı” olarak kabul etmişlerdir.¹² Misyonerler için 19.yüzyıl Anadolu’su bir “İncil Ülkesi” dir.¹³ Hakimiyet sahibi olduğu topraklarda, farklı dini inançlara sahip insanları idare eden Osmanlı devleti, misyonerler için

¹ Uğur İnan, Osmanlı Devleti’nde Almanların Protestan Misyonerlik Faaliyetleri, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2015, s.1.

² İnan, Osmanlı Devleti’nde Almanların, s.1.

³ Erdal Açıkse, Amerikalıların Harput’taki Misyonerlik Faaliyetleri, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2003, s.2.

⁴ Açıkse, Amerikalıların Harput’taki, s.2.

⁵ Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, Berikan Yayınevi, Ankara, 2017, s.652.

⁶ Küçük, Dinler Tarihi, s.652.

⁷ Osman Cıralı, Dinler ve İnançlar Terminolojisi, Damla Yayınevi, İstanbul,2001, s.247.

⁸ Matta, 28:19. Açıkse, Amerikalıların Harput’taki, s.3.

⁹ İnan, Osmanlı Devleti’nde Almanların , s.1.

¹⁰ Açıkse, Amerikalıların Harput’taki, s.4.

¹¹ Açıkse, Amerikalıların Harput’taki, s.2.

¹² Uygur Kocabaşoğlu, Kendi Belgeleriyle Anadolu’daki Amerika, Arba Yayınevi, İstanbul,1989, s.23.

¹³ Özgür Yıldız, Amerikan Protestan Misyonerlerinin Bursa’da Teşkilatlanmaları ve Faaliyetleri (1834-1928), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2016, s.2.

uygun bir faaliyet alanı oluşturmıştır.¹⁴ Osmanlı Devleti Hristiyan âlemi için kutsal sayılan toprakları hâkimiyeti altında tutmuştur. Bundan dolayı misyoner örgütleri diğer bölgelere verdiği bütçenin ve personelin çok daha fazlasını bu bölgeye ayırmıştır.¹⁵ Misyonerlik faaliyetleri yöntem ve metot çerçevesinde daimi olarak bir gelişim sürecinde olmuştur.¹⁶ Modern misyonerliğin tesis edilip kurumsallaşması ise 18.Yüzyılın sonları ve 19. Yüzyılın başlarına kadar sürmüştür.¹⁷ Takip eden yıllar içinde misyonerlik çok parlak bir evreye geçmiş ve büyük bir güç haline gelmiştir.¹⁸ 1886 yıllarında 80 kadar misyon örgüt sayısı 1896'da 150'nin üzerine çıkmayı başarmıştır.¹⁹ Misyonerlerin Osmanlı Devleti'ne karşı yoğun şekilde ilgi göstermelerindeki diğer unsur ise güçlü devletlerin Osmanlı Devleti üzerindeki emperyalizm gayesidir.²⁰ Osmanlı'nın elinde bulundurduğu jeopolitik ve jeostratejik konumdan dolayı, Emperyalist devletler Osmanlı Devletini misyoner aracılığıyla kendileri için bir üs haline getirmiştir.²¹ Başta Fransızlar olmak üzere İngiltere, Almanya, Amerika gibi devletlerin Osmanlı devleti üzerindeki sömürücü zihniyetin öncüleri misyonerler olmuştur.²² Misyonerler faaliyet alanlarındaki insanların dini bağlarını zayıflatmadan kendi dinlerini anlatmanın hiçbir faydası olmayacağını idrak etmişlerdir.²³ Bu sebepten dolayı öncelik olarak orada yaşayan toplulukları bir arada tutan maddi ve manevi kıymetleri kötü bir imaj yaratarak ahaliden uzaklaştırmıştır. Tahrip ettikleri milletin enkazları üzerinde kendi dinlerine ait kiliseler kurmaya çalışmışlardır.²⁴ Misyonerler Hristiyan inancını yaymak istedikleri bölgenin değerlerini, inançlarını, yargılarını, örf ve adetlerini yok etme yoluyla amaçlarına ulaşmışlardır.²⁵ Misyonerleri sıradan bir Hristiyan'dan ayıran en kuvvetli özellik onların yetiştirilme şekilleridir. Öncelik olarak Katolikler sonrasında Ortodoks ve Protestan mezheplerine mensup misyonerler gerek mezhep gerek bağlı bulundukları kiliseler farklı olsa dahi hedeflenen amaç uğrunda ortak bir noktada buluşmuşlardır.²⁶ Ortak nokta olarak İncilin

¹⁴ İnan, Osmanlı Devleti'nde Almanların, s.2.

¹⁵ İnan, Osmanlı Devleti'nde Almanların, s.2.

¹⁶ Selim Han Yeniacun, Osmanlı Suriyesi'nde Bitmeyen Mücadele, Amerika'nın ve Misyonerlerinin Ortadoğu Macerasının Başlangıcı, İlgi Kültür Sanat, İstanbul, 2017, s.19.

¹⁷ Mustafa Numan Malkoç, Türkiye'de Protestan Misyonerliği, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2004, s.156.

¹⁸ Malkoç, Türkiye'de Protestan s.156.

¹⁹ Malkoç, Türkiye'de Protestan s.156.

²⁰ İnan, Osmanlı Devleti'nde Almanların, s.2.

²¹ İnan, Osmanlı Devleti'nde Almanların, s.2.

²² Abdullah Tercüman, Hristiyanlığa Reddiye, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1970, s.144

²³ Tercüman, Hristiyanlığa Reddiye, s.144.

²⁴ Tercüman, Hristiyanlığa Reddiye, s.144.

²⁵ Şaban Kuzgun, "Hristiyan Misyonerlerin Türk-İslam Ülkelerindeki Faaliyetleri", Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Elazığ, 1999, s.332-333.

²⁶ Kuzgun, "Hristiyan Misyonerlerin Türk-İslam, s.333.

bütün insanlara ulaştırılması ve bütün insanların kurtuluğu olacak Rabbin inayetine muhtaç zavallı insanlar olduklarını hatırlatmaktadır.²⁷

²⁷ Mustafa Erdem, Misyonerlik Faaliyetleri ve Türkiye, Türkiye Kamu-Sen Yayınları, Ankara, 2005, s. 25.

BİRİNCİ BÖLÜM

HİRİSTİYANLIK VE MİSYONERLİK

Misyoner bir dini, bütün dinler arasında özellikle Hristiyanlığı yaymak için uğraşan ve bu misyonu görev olarak yüklenen kişidir.²⁸ Misyon kelimesi Latince missio teriminden türetilmiştir.²⁹ Gramer anlamı itibari ile misyon görev, yetki anlamlarına gelmektedir.³⁰ Bu kelimedenden türetilen misyoner terimi de “görevli olan kişi” anlamında kullanılmaktadır.³¹ Hristiyan dini atmosferi içinde mission kelimesi birçok anlamda kullanılmıştır. Terimsel olarak mission kutsal şahsiyetlerin birbiriyle olan ilişkilerini belirtmektedir.³² Bundan dolayı Hristiyanlık'ta Kutsal baba tarafından gönderilen Oğula ait misyondan ve pentokot* günü havarilere gönderilen Kutsal Ruh'un misyonundan bahsedilmiştir.³³ Hz. İsa'nın hayatı boyunca misyon adına izler bulunmaktadır. Hristiyan misyonerlik faaliyetleri için zemin olan Hz.İsa'nın, Kutsal Ruh'un ve kilise önderlerinin kendi ifadeleri karşımıza çıkmaktadır. Hristiyan ilahiyatına göre “İsa Mesih bu dünyada Tanrı ile insanlar arasında bir kefaretiler borcu olarak gönderilmiştir. Çünkü o beşer tabiatı içinde tanrı sıfatındaydı. O günahları yüklenerek yeni ademi. O yardım ve hakikat için gelmişti.”³⁴ Havariler ise kutsal ilahi kreodunun* çekirdeğini oluşturmuş ve korumuşlardır. İsa'nın ölmesi ve tekrar dirilmesiyle insanlığın kurtuluşunun ve dünyanın yeniden düzeni konusundaki sırları tamamlanmıştır. Kilise kuruluşundan itibaren kendi inançlarını paylaşmayan insanlara hep şu babdan yola çıkarak kendi inançlarına davet etmişlerdir. “Vakit tamam oldu ve Tanrı'nın melekutu* yakındır, tövbe edin ve İncil'e iman eyleyin”³⁵

Hristiyanlığın kurucusu olan Paul'usun Helenist kültürünün mirasçılara vaaz etmesi ve putperestlerin sünnet olmadan İncil'i kabul etmeleri için verdiği kararlı mücadeleyi misyon faaliyeti olarak görmek mümkündür.³⁶ Yapılan çalışmalar genellikle misyonerlerin önceden hedef seçtiği kitleye yönelik olmuştur. İnanışlarını yaymak için teolojik, sağlık, kültür ve

²⁸ Cilalı, Dinler ve İnançlar, s.247.

²⁹ Açıkse, Amerikalıların Harput'taki, s.2.

³⁰ Cilalı, Dinler ve İnançlar, s.247.

³¹ Tuncer Günay, Misyoner Örgütleri ve Misyoner Faaliyetleri, Ankara Ticaret Odası, Ankara, 2004, s.139.

³² Mehmet Aydın, Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2005, s. 7.

* Egemenliği.

* Hristiyan Bayramı, Gül Bayramı Paskalyadan 7 hafta sonra kutlanır.

³³ Aydın, Türkiye'de Misyonerlik, s.7.

³⁴ Aydın, Türkiye'de Misyonerlik, s.7.

* Hristiyanlığın İnanç Esasları.

* Egemenliği.

³⁵ Markos, 1:15.

³⁶ Aydın, Türkiye'de Misyonerlik, s.7.

eğitim gibi çeşitli alanlarda faaliyetlerde bulunmuşlardır.³⁷ Kilise terminolojisinde iki tür misyondan söz edilmektedir.

- İlahi Misyon: Kutsal Baba'nın Oğul ve Kutsal Ruh'u yeryüzüne göndermesidir.
- İsevi Misyon: Zemin taşı olarak Oğul İsa'nın söylemlerine dayanan Hristiyanlığı tüm dünyaya yayma faaliyetidir.

Misyonerlik kavramı ele alındığında genel itibari ile İsevi Misyon'un izleri görülmektedir. İsevi misyon tanımsal olarak Kilisenin veya çeşitli Hristiyanlık adına faaliyet gösteren tarikat, teşkilat, cemiyetlerin Hristiyanlığı yayma faaliyetleridir. Bu faaliyetlerde bulunan kişi ve kurumlar kaynaklarını kutsal kitaptan ve teslis* inancından almaktadır. Kutsal kitabın bugünkü yorumlarında dahi Baba, insanlığın sonsuz kurtuluşu için biricik oğlunu, oğul da seçtiği havarilerini göndermiştir. Bu görev havariler'den sonra kiliseye geçmiştir.³⁸ Hristiyan kiliseleri ve buna bağlı olan misyonerler Hz.İsa'yı ve havarilerini kendilerine meşru bir zemin olarak kabul etmiştir. Ama Hz. İsa bir misyoner gibi dünyanın her tarafında dini yaymak için gelmemiş sadece İsrail oğullarına geldiğini belirtmiştir.³⁹ Ayrıca İsa, talebelerinin de kendilerine öğrettiği mesajı İsrail halkı arasında yaymalarını ister: *"İsa, on ikileri şu buyrukla halkın arasına gönderdi: Diğer uluslara ait yerlere gitmeyin. Samiriyelere ait kentlerin de hiçbirine uğramayın. Bunun yerine, İsrail halkının kaybolmuş koyunlarına gidin. Gittiğiniz her yerde göklerin egemenliğinin yaklaştığını duyurun"*⁴⁰. Lakin başka bir babda Hz. İsa'nın çarmıhta ölüp gömülmesinden sonra üçüncü günün sonunda dirilip havarileri ile yaptığı son toplantıda Hz.İsa şu sözleri dile getirmektedir⁴¹. *"Gökte ve yeryüzünde bütün yetki bana verildi. Bu nedenle gidin bütün ulusları öğrencilerim olarak yetiştirin; onları Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un adıyla vaftiz edin: size buyurduğum her şeye uymayı onlara öğretin. İşte ben dünyanın sonuna dek her an sizinle birlikteyim."*⁴² Hz.İsa'nın ölümü akabinde kabirden çıkınca öğrencilerine kendini gösterdiği bölge, Matta ve Markos İncillerine göre Celile'dir. Luka İncil yazarına göre Hz. İsa öğrencilerine Kudüs yakınlarında görünmüş ve konuşmuştur.

³⁷ Yeni İncil, Osmanlı Suriyesi'nde, s.19.

* Türkçemizde kullandığımız Arapça asıllı teslis kelimesi Hristiyanlardan bu inanca sahip olanların inançlarını belirtmek üzere kullandıkları Trias ve bundan türetilen Trinitas kelimelerin karşılığıdır. (Mehmet Bayraktar, Bir Hristiyan Dogması Teslis Ankara Okulu yayınları, 2015, s.42.).

³⁸ Harman Ömer Faruk, Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri Genel Olarak Misyonerlik, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005,s.28.

³⁹ Matta 15:24 (İsa, "Ben yalnız İsrail Halkının kaybolmuş koyunlarına gönderildim")

⁴⁰ Matta 15:24.

⁴¹ Şinasi Gündüz, "Misyonerlik ve Hristiyan Misyonerler", Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, C.2, 2002, s.3.

⁴² Matta 28:18.

Yuhanna'ya göre ise, hem Kudüs'te hem de Celile'de görünmüştür. Sinoptik* İncillere göre Hz İsa kabirden yeniden dirilmesi sonrasında Havarileri ile sadece bir kere görünmüş lakin diğer bir İncil yazarı Yuhanna'ya göre üç kere görünmüştür.⁴³ Bu karşılaştırma esaslarına bakılırsa Hristiyan misyon ve misyonerliğin zemin taşlarında bir uyumsuzluk olduğu aşikâr olan bir gerçektir.

Yeryüzünde meydana gelen bütün dinleri, yayılma amacı olan dinler ve yayılma amacı olmayan dinler olmak üzere iki ayrı başlık altında incelemek mümkündür.⁴⁴ Kuralları ahlaki değerleri ve inanışları sebebi ile Musevilik, yayılma amacı olmayan sır dini olan tek dindir. Kendi arzusu ile Musevi olmak isteyen başka din ve ırklardaki insanları dahi kendi dinine kabul etmemektedir. Günümüzde Musevilik inanış bakımından, sadece İsrail soyundan olan kişileri bünyesine kabul etmektedir. Musevi anne babadan olmayan kişileri sır olan dinlerine girmesini kabul etmemektedir. Anne babadan birinin Yahudi olmaması durumunda temel ayırıcı nokta ise anne olmaktır. Anne Musevi ise çocuk Musevi sayılmakta, aksi halde çocuk Musevi kabul edilmemektedir.⁴⁵ Günümüze gelindiğinde İslamiyet ve Budizm, kısmende olsa yayılma faaliyetleri gösterebilir de bu faaliyetler yaygın olmamakla beraber durma noktasına gelmiş bir haldedir. Proselitist* inanış biçimleri içinde sistemli ve düzenli bir şekilde yayılma faaliyetleri gösteren yeryüzündeki tek din Hristiyanlıktır.⁴⁶

Hristiyan misyon geleneğinin en büyük payesinden biri ise inayet kavramı olmuştur. Misyonerliği kendi düşünceleri içinde din özgürlüğü olarak gören Hristiyanlar kendi aralarında düştükleri muhalif düşünceleri çözüme ulaştırmak için başka bir kavrama ihtiyaç duymuşlardır. Bu kavram genel anlamda proselitizm adı altında toplanmıştır. Misyonerliği kutlu ve yüce bir olgu olarak gören misyonerler Proselitizmi de din ve düşünce özgürlüğü olarak görmektedir. Proselitizm gerçek tarafı ile bakıldığında din veya herhangi bir inanca sahip insanların zaafalarını kullanarak veya onlara orantısız şekilde güç ve şiddet göstererek bu kişilerin kendi inanç ve dinlerine inanmasını amaçlamaktır. Bu kavram Hristiyan kültüründe ilk dönemlerde görünmese dahi sonraki dönemlerde çok şiddetli şekilde görülmüştür.⁴⁷

* Sinoptik İnciller, Kitab-ı Mukaddes'te yer alan ve doğru kabul edilen dört incilden Matta, Markos ve Luka'ya ait olan üçü. Sinoptik, Yunanca "eş görünümü" demektir.

⁴³ Kuzgun Şaban, Dört İncil Yazılması Derlenmesi Muhtevası Farklılıkları ve Çelişkileri, Fazilet Neşriyat, İstanbul, 2008, s.314.

⁴⁴ Küçük, Dinler Tarihi, s.660.

⁴⁵ Küçük, Dinler Tarihi, s.660.

* Herhangi bir dinin yayılması için harcanan çaba.

⁴⁶ Kuzgun, Dört İncil Yazılması, s.331.

⁴⁷ Ahmet Hikmet Eroğlu, Türkiye Ortodoks Misyonerliği, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005, s.132.

II. Vatikan Konsilinde misyonerliğin faaliyetleri hakkında alınan “Ad Gentes” yasasında bu durum şöyle açıklanmıştır. “*Hiçbir insanoğlu kendi ferdi çabaları ile günahattan kurtulamaz kaldı ki kimse zaaflarından yalnızlığından kurtulamaz. Tüm insanoğlunun tüm inananların İsa’ya ihtiyacı vardır. İsa bir rehberdir Kurtarıcı ve hayat bahşedendir.*”⁴⁸ Kilise tarihi boyunca Hristiyan kilise mensupları kutsal gördükleri misyon faaliyetlerine kendilerini adanmışlardır. İncil’in sadece kendilerine verilen emirleri yerine getirmek için durmadan çalışmışlardır. Hristiyan misyonerliği Haçlı seferleri ile beraber amaçlarını en sert şekilde tarih sahnesinde göstermiştir.⁴⁹ Hristiyan misyonerliği Hristiyanlığın yeryüzünde kendini gösterdiği ilk dönemlerden itibaren hızla büyüme imkânı bulmuştur. Haçlı seferlerinde sert davranışlar dahi hezimetler ile karşılaşmışlardır.⁵⁰ Haçlı seferleri zamanında başarısızlığa uğrayan toplumlar içinde ilk misyonerliği üzerine alan kişi İspanyol “Reymond Lol” olmuştur. Reymond Lol Arapçayı zor bir süreç sonucunda öğrenmiştir. Öğrendiği Arapça sayesinde İslam ülkelerinde gezmiş ve birçok İslam ülkesinde Müslümanlar ile münakaşalara girmiştir.⁵¹ Reymond gibi binlerce yetişen misyoner münakaşalardan öte Hristiyan misyonu için şehit olabilme şerefine nail olmak için her türlü hareketi denemişlerdir. Bu uğurda başta Anadolu ve Ortadoğu olmak üzere sayısız akın ve yüzyıllarca süren misyonerlik faaliyetleri yapılmıştır.⁵²

Lakin Hristiyan Avrupa’nın ve onun dini teşkilatlarının misyon ruhu bununla da bitmemiştir. Hristiyan misyon faaliyetleri çoğu zaman askeri, ekonomik ve hatta kültürel sömürgecilik hareketleriyle birleşmiş Batı’nın kendi güçlü hegemonyasının zeminini hazırlamıştır.⁵³ Bütün yapılan faaliyetler “*Hristiyan iman ruhunu*” insanların inanması ve inandıkları şeyleri benimsemesi için çalışmalar yapmışlardır. Bunun için Hristiyan imanını yaymakla görevli olan misyoneri asker, doktor, öğretmen ve barış gönüllüsü olarak görmek mümkündür. Yardımsever rahip, rahibe, sosyal faaliyetçi olarak görev yapmışlardır.⁵⁴ Misyoner kendini kiliseye adayarak güçlü bir ruh ile donanmış kişidir. O incilin bir neferidir. Misyoner Mesih İsa ve Hristiyanlık uğruna canını vermekten çekinmemiştir. Misyoner bu hedefi için her şeyi yapmayı göze alabilecek kadar cesaretli bir yapıya sahiptir. Hiç kimsenin çalışmadığı yerlerde

⁴⁸ Dvornik Francis, Konsiller Tarihi İznik’ten II.Vatikan’a, Mehmet Aydın (Çev), TTK Yayınları, Ankara, 1990, s.5.

⁴⁹ Aydın, Türkiye’de Misyonerlik, s.10.

⁵⁰ Aydın, Türkiye’de Misyonerlik, s.10.

⁵¹ Muhibbiddin Al- Khatib, İslam Aleminde Misyonerlik Faaliyetleri, Mütercim, Yusuf Uralgiray, Ankara, 1977, s.19.

⁵² Al- Khatib, İslam Aleminde Misyonerlik, s.19.

⁵³ Al- Khatib, İslam Aleminde Misyonerlik, s.19.

⁵⁴ Al- Khatib, İslam Aleminde Misyonerlik, s.19.

çalışabilir. Bunun için de yıllarca cüzam hastanelerinde hemşire ve doktor olarak çalışan misyonerlerin varlığı bilinmektedir.⁵⁵

Bütün Hristiyan kiliselerinde öncelik olarak karar payesi misyonerlerin seçilmesidir. Zeki, becerikli ve pratik zekaya sahip olan yüksek fedakârlık bilince sahip kişilerden seçilmesine özen verilmektedir.⁵⁶ Özellikle Katolik mezhebinde misyoner olarak yetiştirilecek misyonerin fakirlik, bekarlık ve emre itaat gibi konularda tam bir teslimiyet aranmaktadır. Bu yüzden herhangi bir insan için uzak sayılan Afrika, Avustralya, Sibirya gibi yerler Misyonerler için zorluk olarak görünmemektedir.⁵⁷ Misyonerler hedeflenen yerlere gitmenin İncil'in neferi olmak için bir fırsat olduğunu düşünen fedakâr ve kararlı kişilerdir.⁵⁸

Misyoner örgütleri faaliyetlerini en yüksek seviyede yapmışlar ve bunun için Hristiyanlığın kutsal kitabı İncil'i onlarca dile ve lehçeye çevirerek dünyanın her yanına dağıtmışlardır.⁵⁹ Diğer inanç ve dinlerde yayılma faaliyetleri sistemsiz ve düzensiz olmuştur. Misyonerlik için dünya çapında teşkilatların bulunmaması faaliyetlerin durma noktasına gelmesine sebep olmuştur. Hristiyanlıkta ise tam tersine sistemli, örgütlü bir şekilde faaliyetlerin olması misyonerliğin gelişmesine yol açmıştır. Yeryüzünde oluşan her din kendi inancının doğruluğu ve diğer inanılışların yanlışlığı noktasında bir düşüncesi vardır. Ama buna karşın her din diğer inançlara saygılı olmalı ve onların varlığına tahammül edebilmelidir. Din ve vicdan özgürlüğü insani temel hak ve hürriyetlerinin en önemli hususlarından olup hem ferdi hem de toplumsal yönleri olan bir gerçektir.⁶⁰

Lakin Hristiyan âlemi bünyesinde olan öncelikle kilise ve cemiyetler yüzyıllar boyunca maddi ve manevi emekler harcayarak Hristiyanlık propagandası yapmışlardır. Müslüman, Budist, Hindu vs. din mensuplarını Hristiyanlığa çevirmeye gayret göstermişlerdir. Misyonerler öncelik olarak Hristiyan dinini iletmek istedikleri hedeflerini daha önceden gelen değerlerini inançlarını yargılarını örf ve adetlerini yok etme yoluyla amaçlarına ulaşmışlardır.⁶¹

Misyonerlik kendi içerisinde belirli bir hiyerarşiye sahiptir. Misyon kurumlarında olan bu statü farkı devlet otoritesi gibi denetleme düzenine sahip bir mekanizmadır. Siyasi, dini,

⁵⁵ Aydın, Türkiye'de Misyonerlik, s.11.

⁵⁶ Erdem, Misyonerlik Faaliyetleri, s.25.

⁵⁷ Erdem, Misyonerlik Faaliyetleri, s.25.

⁵⁸ Erdem, Misyonerlik Faaliyetleri, s.25.

⁵⁹ Harman, Türkiye'de Misyonerlik, s.29.

⁶⁰ Harman, Türkiye'de Misyonerlik, s.29.

⁶¹ Kuzgun, Dört İncil Yazılması, s.332-333.

maddi yada manevi alanda çalışmalar yapan misyon birimlerine bağlı elamanlar şöyle sıralamak mümkündür.

- Misyon Şefi (Çalışmanın en üst yöneticisi)
- Diplomatik Personel (Misyona şefine bağlı olarak görev yapan diplomat niteliğine sahip kişiler)
- İdari ve Teknik Personel (Bürokratik çalışmaları planlar ve yürütür)
- Müstahdemler (Kritik görevi bulunmayan personel)⁶²

Hristiyan misyonerliğini üç ana safhada ele almak mümkündür. Misyonerliğin ilk hedefi Hristiyanlığı yeryüzüne yaymak diğer bir deyişle Hz. İsa'ya iman eden bir topluluk oluşturmaktır. İkinci aşama ise hedeflenen topraklarda kiliseler tesis etmektir. Kiliseleri tesis ettikten sonra bu kiliselere elaman temin etmektir. Üçüncü olarak hedef tutulan ülkenin aydın kesiminin eserlerine ve o ülkenin kültürüne Hristiyanlık algısını ve düşüncesini sokmak. Refah seviyesi yüksek olan Batı medeniyetini Hristiyanlıkta aynı göstermektir.⁶³

Bunun ötesinde Hristiyanlık âlemi içinde güçlü bir yere sahip olan misyonerliğin tarihsel sıralamasını şöyle vermek mümkündür.

- Havariler Dönemi (M.S. 33-100)*
- Kilise kurucuları Dönemi (M.S 100-800),
- Orta Çağ Dönemi (M.S 800-1500)
- Reformasyon Dönemi (1500-1650)
- Kökleşme Dönemi (M.S 1650-1793)
- Modern Dönem (1793-1965)
- Dinler arası Diyalog Dönem (1965-)⁶⁴

Hristiyanlığın temel taşlarını oluşturan harici yayılma faaliyetleri kısmi dönemlerde kesintiler ile karşı karşıya gelmiştir. 15.Yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren yapılan türlü misyonerlik faaliyetleri teşkilatlı bir örgüt formuna kavuşmuştur. Nitekim Reformasyon dönemi ile beraber misyonerlik faaliyetleri daha fazla ivme kazanarak büyümüştür.⁶⁵ Ancak Protestan

⁶² Cilalı, Dinler ve İnançlar, s.12.

⁶³ Erdem, Misyonerlik Faaliyetleri, s.30.

* Simon Petrus, Andreas, Yakup, Yuhanna, Filipus, Bartalmay, Tomas, Matta, Yakup, Yahuda, Yurtsever Simun, Mattiya.

⁶⁴ Küçük, Dinler Tarihi, s.665, Açıkse, Amerikalıların Harput'taki, s.10.

⁶⁵ Lukas Kieser Hans, İskalanmış Barış / Doğu Vilayetleri'nde Misyonerlik, Etnik Kimlik ve Devlet 1839-1938, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s.30-31.

dünyası 16. ve 17.Yüzyılda Avrupa’da kendilerine yeryüzünde barınacak bir yer aramakta idi. Kendi inancını yaymaya çalışmaktan çok yok olmamaya çalışmaktaydı. Bu olumsuzluklara rağmen Katoliklik, Protestan reformuna eş sayılabilecek bir misyon hareketi gösteremedi.⁶⁶ Ancak 17 ve 18. Yüzyılın sonlarına doğru, büyük aydınlanma, Pietizm* ve toplumsal baş kaldırılar gibi hareketler ile aynı dönemde gerçekleşmekteydi. İngiltere mezhepsel olarak (Anglikanlar, Baptistler, İskoçlar) Almanya (Zinzendorf) İsviçre (Basel) ve Kuzey Amerika’da daimi kalacak şekilde Protestanlık adına misyonerlik faaliyetleri gelişme göstermekteydi.⁶⁷

Rekabet içinde sürtüşen çok hızlı bir Protestan hareketinden bir Protestan Enternasyonal**’inden* söz etmek mümkündür. Katolik kilisesi ise 19.Yüzyılda bu sürtüşmeli dönemler arasında Protestanlara nazaran onlarca misyon ve tarikat kuruluşuyla güçlü bir misyonerlik uyanışı başlatmıştı. Katolik kilisesi Doğu kiliseleriyle özellikle de birleşmiş kiliseyle ilgilenmekle beraber Müslümanları Hristiyanlaştırmaya çalışmak konusunda oldukça kararlı adımlar atmaktaydı.⁶⁸ Bu arada monolitik* olan İslam dini, misyonerlerin meydan okuyuşuna maruz kalmaktaydı.⁶⁹

Günümüzde ise misyonerlik faaliyetleri hız kesmeden kendine yer bulmakta ve yapılmaya devam etmektedir. Kiliseler tarafından kurulan binlerce misyoner örgütü ve bu örgütlere bağlı yüzbinlerce misyoner görevlendirilmiştir. İslam dünyasından aksi bir yapıya sahip olarak Hristiyan dünyası geçmişte olduğu gibi günümüzde hala faaliyetlerine devam etmektedir. Aktif ve yaygın bir teşkilat durumları hala mevcuttur. İki din arasında kurulan diyaloglar samimi olmasa bile misyonerlik faaliyetleri geçmişten gelen birikimle faaliyetlerine hız kesmeden devam etmektedir.⁷⁰

1.1 MİSYONERLERİN ÇALIŞMA METOTLARI VE YÖNTEMLERİ

Osmanlı topraklarının her bölgesinde faaliyet gösteren Katolik ve Protestan misyonerleri çeşitli şekillerde çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Metot bakımından iki farklı yol benimsenmiştir.

⁶⁶ Kieser Hans, İskalanmış Barış, s.30..

* Pietizm, erken modern dönemde Avrupa’da kiliseye, otoriteye farklı tavırlarla biçimlenen bir akımdır.

⁶⁷ Kieser, İskalanmış Barış, s.30-31.

* Uluslararası, Topluluk,

* Uluslar ve insanlar arasında daha fazla politik ya da ekonomik işbirliğini savunan bir politik ilkedir.

⁶⁸ Kieser, İskalanmış Barış, s.31.

* Yekun olarak tek parça olan, içine başka bir kaynaktan katkı almamış katkısız duru.

⁶⁹ Hieser, İskalanmış Barış, s.71.

⁷⁰ Kuzgun Şaban, “Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetler”, 23-27 Kasım 1998, Dinlerarası Diyolog Komisyonu Bildireleri,Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2005, s.14.

AÇIK METOT: Açık metot bir misyonerin Müslüman olan toplumlara dini yönü ile yaklaşımıdır. Misyoner kendini sadece dini konularla ilgili bir Hristiyan kişi olarak tanıtır. Müslümanlara bu çerçevede yaklaşır. Dini teşebbüsler, teşkilat kurma ve yayın yapma bu metot ile uygulanır. Faaliyet yapılacak bölgenin dini inançları ön plana alınarak yetiştirilmiş misyonerlerin İncil'i, dini kitapları, dergileri ve broşürleri bölgenin diline tercüme edip neşr eder. Çeşitli telkin ve maddi yardımla Hristiyanlığı sevdirmeye çalışır. Hazır propaganda mahiyetinde olan kitaplar ve kitapların yanında kendilerine cevap olarak gönderilmiş mektuplar verilmiştir. İlk tanışmalarda psikolojik durumlarına göre ümitlerine hitap etmeye çalışmışlardır. Bundan sonra İncillerden ortamın durumuna göre pasajlar verilerek o kimselerin Hristiyanlaştırılması sağlanmaktadır. Hatta bu propaganda muhatabına para yardımı dahi yapılır. Misal maddi para yardımı yapılan birisine şu şekilde hitap edilir ("Sevgili... Lütfen bunu kabul et.... Yol parası yap.") gibi ifadelerle temas kurdukları insanları kendilerine bağlamaya çalışmışlardır.⁷¹

GİZLİ DOLAYLI MASKELİ MİSYONERLİK METODU: Maskeli metot kapalı ve dolaylı yollardan bir Müslümana yaklaşma prensipleri ile doludur. Dolaylı yollardan kendi düşüncelerini ve inançlarını anlatmaktadır. Bu metot okullar, filmler, sağlık hizmetleri ve yardım kuruluşları vasıtası ile gerçekleştirmekte ve kültürün içine nüfuz etme yolu hedeflenmektedir. Hristiyan misyonerleri kilisenin dikilmesini ve Hristiyan cemaatinin oluşmasını yeterli ve kalıcı olarak görmektedirler. Kalıcı olması o ülkenin aydınların eserleri arasında yer bulmasına ve toplum içinde yaşayan kültüre empoze edilmesinde kullanılmaktadır.⁷²

Osmanlı devletinin son dönemlerinde misyonerler faaliyetlerini iki aşamada uygulamaya koymuşlardır. İmparatorluğun belirli bölgelerinde hayatlarını sürdüren Ermeni, Bulgar gibi Hristiyan dinine mensup ailelerin çocuklarını kendi okullarında eğitim göstermişlerdir.⁷³ Eğitim gören çocuklara zaman geçtikçe milliyetçilik duyguları aşılamışlardır. Osmanlı saltanatına karşı isyanlar hazırlanmasına ve başkaldırılarına sebep olmuşlardır.⁷⁴ Diğer taraftan ise topraklar üzerinde yaşayan insanlar üzerinde tefrikalar ve nifak tohumları ekmekle meşgul

⁷¹ Abdurrahman Küçük, Asrın Kızılleması Türk Birliği, Berikan Yayınevi, Ankara, 2017, s.276.

⁷² Küçük, Asrın Kızılleması, s.278.

⁷³ Elçin Macar, İstanbul'un Yok Olmuş İki Cemaati Doğu Ritli Katolik Rumlar ve Bulgarlar, İletişim Yayınları, Ankara, 2002, s.94

⁷⁴ Macar, İstanbul'un Yok Olmuş İki Cemaati, s.94.

olmuşlardır. Bulgar milliyetçiliği doğması ile beraber büyük bir anlaşmazlık baş göstermiştir. Bulgarlar millet sistemine göre Rum Patrikhanesi'nin bir üyesidir.⁷⁵

Lakin milliyetçilik hareketleri ile beraber kilise mücadelesi başlamıştır. Takip eden yıllarda 1835 Burgaz akabinde 1839 Selanik ve 1840'ta İstanbul da okullar açılmıştır.⁷⁶ II. Mahmut döneminde farklı dinlerdeki insanların dini nedenleri bahane ederek milliyetçilik adı altında ayaklanmalarını engellemek amacıyla bütün dini unsurların eşit olduğunu bildirmek için şu sözleri söylemiştir.” *Ben tebaanın Müslümanını camide, Hristiyan'ını kilisede, Musevi'sini de havrada fark ederim. Aralarında başka güne bir fark yoktur. Cümlesi hakkındaki muhabbet ve adaletim kavidir ve hepsi hakiki evladımdır.*”⁷⁷

Misyonerlerin diğer önemli hedefi ise kutsal topraklarda sözde zulüm içinde yaşayan Hristiyan kardeşlerini Müslümanların elinden kurtarmak haçlı ruhunu yaşatmaktır. Bunu yaparken de Müslümanların hâkimiyeti altında olan yerleri ele geçirmek ve oralardaki yerüstü ve yeraltı kaynaklardan yararlanmaktır.⁷⁸ Misyonerlerin hedef kitlesini özellikle çocuklar ve gençler oluşturmaktadır. Bunlar arasından en çok öğrenciler kimsesiz ve yoksul ailelerin çocukları işsiz ve olgunluk çağına erişmemiş gençler dini yaşayıştan ve bilgilerden yoksun veya sosyal ve gündelik yaşantıları nedeniyle dinsel bir inanca inanma tereddütleri bulunan ve kendilerini manevi yönden eksik hisseden gençler misyonerler faaliyetleri için en uygun yönde kitleyi oluşturmaktadır.⁷⁹

Katolikler genel çerçeve içinde Fransız, İtalya ve Avusturya, Protestanlar ise İngiltere, Almanya ve Amerika gibi devletler tarafından idare edilmiştir.⁸⁰ Ortodokslar ise Ruslar tarafından idare edilmekteydiler. Gayrimüslimler büyük devletler tarafından gizli maksatlar için paylaşılmış haldeydiler. Rusya boğazlar ve Doğu Anadolu bölgesi için Ortodoks ve Gregoryenleri kullanmaktaydı. İngiltere, Ortadoğu, Mısır, Arabistan ve Irak'taki gücünü korumak ve tesis etmek için Protestanları öncü kuvvet olarak kullanmaktadır. Fransa'da diğer büyük devletler gibi gücü ve çıkarlarını korumak için Katolik ve Gregoryenleri kullanmaktaydı.⁸¹

⁷⁵ Macar, İstanbul'un Yok Olmuş İki Cemaati, s.94.

⁷⁶ Macar, İstanbul'un Yok Olmuş İki Cemaati, s.94.

⁷⁷ Gülnihal Bozkurt, Alman-İngiliz Belgelerinin Ve Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşları Hukuki Durumu (1839-1914) Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1996, s.41.

⁷⁸ Erdem, Misyonerlik Faaliyetleri, s.31.

⁷⁹ Erdem, Misyonerlik Faaliyetleri, s.31.

⁸⁰ Ali Güler, XX. Yüzyıl Başlarının Askeri ve Stratejik Dengeleri İçinde Türkiye'deki Gayrimüslimler, GNKUR Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1996, s.15.

⁸¹ Güler, “XX. Yüzyıl Başlarının”, s.15.

2. PAULUS İLK HİRİSTİYAN MİSYONER

Paulus Hristiyan ilahiyatında en büyük havari olduğuna inanılan Tarsuslu Musevi Helen cemaatine mensup din adamıdır.⁸² Kaynaklarda ilk ve en büyük Hristiyan ilahiyatçısı olarak görülmektedir.⁸³ Hristiyan misyon hayatında kendisini bu çağrıya adayan ve bu yolda ilerleyen ilk kişi olmuştur.⁸⁴ Vizyon geçirmeden önce fanatik bir Hristiyan düşmanı olan Paulus düşmanlık nedeniyle Hristiyanlığa bağlı olanları cezalandırmada aktif olarak rol almıştır.⁸⁵ Vizyon görmesi sonucu Aziz Paulus Hristiyan öğretisini yaymak için Doğu Akdeniz'in birçok yerini kapsayan meşakkatli yolculuklar yapmış ve misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuştur.⁸⁶ Kudüs Konsili Paulusun zorlamasıyla Yahudi dininden olmayanların Yahudi kurallarına uymasının istenemeyeceği kararı almıştır. Bu verilen kurallara göre sünnet olmak, perhiz yapmak gibi Yahudi şeraitine ait kurallar yerine getirilmeyecekti.⁸⁷ Bu öğretiler ile başlayan ve kendine zemin hazırlayan bu akım ileride dünyanın en yaygın dini haline gelecekti.⁸⁸ Hristiyanlara göre Hz. İsa'nın ölümünden sonra yeni temeller atarak Hristiyan kiliselerini kuran kişi Aziz Paulus'un kendisidir. Kıbrıs, Pamfilya, Suriye, Yunanistan vb. ülkeleri dolaşarak misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuştur.⁸⁹

Aziz Paulus hayatının ilk zamanlarında Saul diye tanınırdı. Kilikya bölgesinde Tarsus'ta doğmuştu. Benyamin oynağına mensuptu ve soy bakımından İbrani'ydi. Lakin aynı zamanda Roma vatandaşı olarak dünyaya gelmişti.⁹⁰ Bundan dolayı tutucu Ferisi dünyası ve Grek kültürü hakkında bilgileri vardı. 1.Gamaliel'in tedrisatında eğitim gören daha geniş görüşlü Hillel'in torunu olan Paulus Yeruslaim'e gelip dini eğitimler almaya devam etmiştir.⁹¹ Musa'nın Yasası için büyük gayret gösteren bir din neferi olmuştur. Ama aynı zamanda Grek yazarlar hakkında da bilgi sahibiydi ve gerektiğinde onlardan bilgiler alıp halka telkinlerde bulunuyordu.⁹² Paulus fiziksel olarak kendine hayran bırakacak bir görünüşe sahip değildi.

⁸² Cilalı, Dinler ve İnançlar , s.286.

⁸³ James D.G. Dunn, The Theology of Paul the Apostle, Cambridge, 1998, s.2.

⁸⁴ Dunn, The Theology of Paul, s.2.

⁸⁵ Katar Mehmet, Yahudilikte, Hristiyanlıkta ve İslamda Tövbe, Andaç Yayınları, Ankara, 2003, s.103.

⁸⁶ Dunn, The Theology of Paul, s.2.

⁸⁷ Dunn, The Theology of Paul, s.2.

⁸⁸ J.M Roberts, Avrupa Tarihi, Fethi Aytuna (Çev), İnkilap Yayınevi, İstanbul, 2016, s.90-91.

⁸⁹ Cilalı, Dinler ve İnançlar, s.286.

⁹⁰ Dunn, The Theology of Paul, s.2.

⁹¹ Dunn, The Theology of Paul, s.2.

⁹² Dunn, The Theology of Paul, s.2.

Cılız bir görünüşe sahip olan Paulus insanlarda kötü bir izlenim bırakmaktaydı. Listra*'daki ahalinin güçlü yapısından dolayı Zeus'a benzetilen Barnaba'nın aksine Paulus'un Hermes'in bir mesajcısı olduğunu inanmışlardı. Yüzde yüz kesinliği garanti edilmemekle birlikte Paulus hakkında ikinci yüzyıldan gelen bir tanım vardır. *“Kel kafalı ve çarpık bacaklı, bedeni formda olan, sık kirpikli kanca gibi bir burnu olan arkadaş canlısı boyu kısa bir adam gibi görünmüş olsa da melek gibi bir yüze sahipti”*⁹³

Paulus insanları etkileyecek güçten mahrum olsa dahi kendi döneminde verilen müjdeyi kendi dünyasına ulaştırmak için çok zorluklar çekmiştir. Çektiği tüm yorgunluk açlık, susuzluk, soğuk ve çıplaklıkla birlikte kırbaçlanmış dövülmüş, taşlanmış, üç deniz kazası atlatmış, zor ve yorucu seyahatlere çıkmış, haydutlara mücadele etmiş, Yahudiler Yahudi olmayanlar ve sahte Hristiyanlar tarafından tehdit edilmiştir.⁹⁴ Buna eklenebilecek başka bir zorluk da gözündeki sorundur. Genelde insanlar arasında geride kalmasına neden olması beklenebilecek olan bu fiziksel zayıflığı Galatya'da müjdeyi duyurmasına neden olmuştur.⁹⁵ Paulus Galatya'da çok iyi karşılandığını ellerinden gelse Galatyalılar'ın kendi gözlerini çıkarıp kendisine vermeyi isteyeceklerini söylemektedir.⁹⁶

İnaniş'a göre zulüm etmek için Hristiyanların peşinden giden Aziz Paulus Şam yolunda Hz. İsa'nın görüntüsüyle karşılaşınca tövbe etmiş ve misyonerlik faaliyetleri diyebileceğimiz ilk faaliyetleri Yahudiler arasında sürdürmeye başlamıştır.⁹⁷ Paulus akabinde Arabistan'da hayatını devam ettirdi oradan Şam'a geçti.⁹⁸ Hz. İsa'nın öğretisi ile ilgili geniş bir yelpazeye sahip bilgili biri oldu. Üç yıl sonrasında bölgede yaydığı inanç ve ibadetler sebebi ile kaçmak zorunda kaldı. Kudüs'e geldiğinde Aziz Petrus ve Hz. İsa'nın kardeşi olarak anılan Yakup ile tanıştı bu münasebet sayesinde havariler arasında yerini aldı.⁹⁹ Ferisiler arasında kendisine karşı gelenler olduğundan ve bu kişilerin onun canını alabilecekleri korkusundan dolayı iki hafta içinde Kilikya taraflarına geçti.¹⁰⁰ Aziz Barnabas'a yardım etmek için Antakya'ya geldiğinde Paulus'un Yahudi kökenli olanlar karşısında Yahudi olmayanların tarafında olması

* Bugünkü Konya Meram İlçesi Hatunsaray Beldesi Gökyurt köyü sınırlarını kapsayan antik kent.

⁹³ Bkz. Ek 2.

⁹⁴ Peter Barnes , İsa Ve Pavlus Aynı Fikirde Miydi? Arzu Sonbahar Yıldırım (Çev), İnkilap Kitapevi, İstanbul, 2006, s.26.

⁹⁵ Barnes , İsa Ve Pavlus Aynı, s.26.

⁹⁶ Barnes , İsa Ve Pavlus Aynı, s.26.

⁹⁷ Günay, Misyoner Örgütleri, s.140.

⁹⁸ Barnes , İsa Ve Pavlus Aynı, s.26.

⁹⁹ Barnes , İsa Ve Pavlus Aynı, s.26

¹⁰⁰ Günay, Misyoner Örgütleri, s.140.

Hristiyan öğretisinin yayılmasında katkısı olmuştur. Bu dönemler içerisinde Antakya Paulus'un kendi fikirleri ile desteklediği yeni dinin yayılma merkezi olmuştur.¹⁰¹

Paulus'un hayatı, sözleri iyice incelenirse daima Hz. İsa'nın ve vekilleri olan Havarileri kötüleme, onlara karşı çıkma ve onların gözden düşürme gayretleri açıkça görülür. Hristiyan âleminde yetişen ruhban sınıfı, Paulus'u Hristiyanlığın tek ve mutlak kurucusu kabul etmiştir. Ruhban sınıfının iddialarına göre, İsa ve Havarileri iman ve ibadet bakımından Yahudiliğe, yani Musa şeraitine bağlı kalmışlardır.¹⁰² Paulus buna karşı çıkmış Yahudilik ve Hristiyanlığı tamamen birbirinden ayırmış, Yahudilikteki bütün ibadetleri terk ettirmiş, böylece İsa ve Havarilerin bildirdikleri dinin aksine bir din ortaya çıkmıştır.¹⁰³ Bu din, Havari Petrus'un tebliğ etmeğe çalıştığı Nasralığın dışında, Paulus'un fikirleri doğrultusunda teşekkül eden bir din oldu.¹⁰⁴

Paulus'un misyon anlayışı ve kendi tarafında çekmek istediği insanları her türlü yolu deneyerek kazanmayı ya da Hristiyanlaştırmayı amaçlayan ve bu uğurda gerekiyorsa her şeyi mubah gördüğü bir anlayıştır. Paulus'un metodunun dayandığı anlayışı Korintlilere yazdığı birinci mektubunda ki şu sözlerden anlayabiliriz.

*“Ben özgürüm, kimsenin kölesi değilim. Ama daha çok kişi kazanayım diye herkesin kölesi oldum. Yahudileri kazanmak için Yahudilere Yahudi gibi davrandım. Kenim Kutsal Yasa'nın (Musa hukukunun) denetimi altında olmadığım halde, Yasa altında olanları kazanmak için onlara Yasa altındaymışım gibi davrandım. Tanrı'nın yasasına sahip olmayan değil de Mesih'in yasası altında olan biri olarak, Yasa'ya sahip olmayanları kazanmak için Yasa'ya sahip değilmişim gibi davrandım. Güçsüzleri kazanmak için güçsüzlerle güçsüz oldum. Ne yapıp ne edip bazılarını kurtarmak için herkesle her şey oldum.”*¹⁰⁵ Paulus bir başka ifadesinde ise şöyle der *“Bana bir şey serbest ancak ben hiçbir şeyin kölesi olmam.”*¹⁰⁶ Yine Paulus başka bir babta ise *“kurtulsunlar diye birçok kimsenin yararını gözeterek herkesi her yönden hoşnut etmeye çalışıyorum”*¹⁰⁷ demektedir.

Misyonerlerin gittikleri bölgelerde başvurdukları metot çerçeveleri dikkate alındığında Paulus'un bu metodolojisinin misyonerliğin temel taşlarını oluşturduğu anlaşılmaktadır.

¹⁰¹ Günay, Misyoner Örgütleri, s.140.

¹⁰² Muhammed Hamidullah, İslamiyet ve Hristiyanlık, Beyan Yayınları, İstanbul, 2007, s.224.

¹⁰³ Hamidullah, İslamiyet ve Hristiyanlık, s.224.

¹⁰⁴ Hamidullah, İslamiyet ve Hristiyanlık, s.224.

¹⁰⁵ 1.Kor. 9:19-22.

¹⁰⁶ 1.Kor. 6:12.

¹⁰⁷ 1.Kor. 10:33.

Hristiyan doktrineleri* farklı siyasal güçlerin resmi dini zeminlerini hazırlamışlardır. Siyasal güçlerin benimsedikleri Hristiyanlığın kesinleşmiş teolojik yorumuna aksi olan düşüncelere şiddetle karşı çıkmış o inanca sahip insanları zındıklık ve heretik* davranışlar olarak suçlayarak takibat altına almışlardır.¹⁰⁸ Bu sebepten dolayı dünya tarihine bir damga vuran “*Ayrılmış Doğu Kiliseleri*” adıyla ortaya çıkan Monofizit* ve Diyofizit* doğu kiliseleri (Yani Süryaniler, Ermeniler ve Nasturiler gibi akımlar) teolojik ve doktriner farklılar nedeniyle Hristiyanlığın erken dönemlerinden itibaren Roma imparatorluğu ve onun resmi inancının savunucusu olan Kilise tarafından aforoz* edilmişlerdir.¹⁰⁹ Bu inançlara sahip halklar Roma tarafından imparatorluğa isyan ve zındıklık ithamı ile heretik olarak anılmışlardır.¹¹⁰ Nitekim Roma ve akabinde Bizans’ın baskı ve zulmünden usanan Doğu Hristiyanlarının yedinci Yüzyıldan itibaren Müslüman devletlerin saltanatlarını kurtuluş ve rahatlık olarak görmüştür. Akabinde Hristiyanlık inancına sahip çoğu kişi ihtida ile İslam egemenliğine girmiştir.¹¹¹

3. KİLİSE

Yunanca ekklesia kelime kökünden gelen kilise, toplanılan yer, toplantıya çağırma yeri anlamlarında kullanılmaktadır.¹¹² Sonraları bu kelime Hz. İsa’nın ilahi bir vizyon ile getirdiği ve sonra Paulus tarafından şekillenen bu inancı kabul edenlerin tapınağı olarak karşılık bulmuştur.¹¹³ Günümüzde kilise denilince Hristiyan dininin özel mabedi anlaşılır hale gelmiştir. İlk Hristiyanların inançlarına açık şekilde yerine getiremedikleri için bütün ibadetlerini gizlice yapmışlardır.¹¹⁴ Hristiyanlığın ilk yıllarında kilise olmamasının sebebi zulüm ve şiddet ile karşı karşıya kalmalarıdır. Hristiyan dini Hz. İsa’dan sonra uzun bir süre özellikle Roma’nın ilk dönemlerinde çok yavaş gelişmiş lakin kurum olma olanağı bulamamıştır. Bütün ibadetlerin gözden uzak yerlerde gerektiğinde ıssız yerlerdeki

* Belirli bir inanç ilişkisi kabul edilen kurallar bütünü.

* Sapkın.

¹⁰⁸ Gündüz, Misyonerlik, s.7.

* Tek Tabiatlı.

* İki Tabiatlı

* Dini topluluktan mahrum etme kovmak.

¹⁰⁹ Gündüz, Misyonerlik, s.7.

¹¹⁰ Gündüz, Misyonerlik, s.7.

¹¹¹ Gündüz, Misyonerlik, s.7.

¹¹² Dinler Tarihi Ansiklopedisi, s.311.

¹¹³ Dinler Tarihi Ansiklopedisi, s.311.

¹¹⁴ Dinler Tarihi Ansiklopedisi, s.311.

mağaralarda yapılmıştır. Kiliselerin açık birer kurum olarak ortaya çıkışı Roma İmparatorluğunun Hristiyanlığı benimsemesinden sonra ki süreçte olmuştur.¹¹⁵

Kilise yapıları ile ilgili bulgular arkeolojik çalışmalar neticesinde belirli bir zamana kadar geri götürebilmiştir.¹¹⁶ Günümüzde en eski kilisenin kalıntıları M.S 313 yılında kabul edilen Milano Fermanı'nı takip eden yıllarda yapılmış olduğunu işaret etmektedir.¹¹⁷ İncil'de "Yedi Asya Kilisesi'nden bahsedilmiştir. Günümüzde ise onlardan kalan arkeolojik kalıntılar vardır. Yedi Asya Kilisesi'nin ne zaman kim tarafından ve kimler sayesinde yapıldığı bilinmemektedir. Hristiyan dininin gelişmesinde ve dünyanın her yanına yayılmasını sağlayan en büyük etki kiliselerdir. Kiliseler ilkin imparator Constantinus çağında açıkça yapılmaya başlanmıştır. Hristiyanlığın yayılma olanağı bulduğu her yerde kilise inşasında bulunmuşlardır.¹¹⁸ Tarihte ortaçağ diye adlandırılan dönem Hristiyan dininin ana kurumu olan kilisenin en yaygın gelişme çağıdır. Kiliseler ilkin Roma mahkeme binalarını örnek alınarak onların kalıntılarından yapılan ve mimarlıkta bazilika denen türden yapılar olarak inşa edilmekteydi.¹¹⁹

¹¹⁵ Dinler Tarihi Ansiklopedisi, s.311.

¹¹⁶ <https://muze.gov.tr/muze-detay?DistId=MRK&SectionId=STP01>. (E.T. 01.02.2022).

¹¹⁷ Mehmet Aydın, TDV İslam Ansiklopedisi, Kilise, s.12.

¹¹⁸ Aydın, TDV İslam Ansiklopedisi, Kilise, s.12.

¹¹⁹ Aydın, TDV İslam Ansiklopedisi, Kilise, s.12.

120

YEDİ ASYA KİLİSESİ HARİTASI

¹²⁰ Francis Arundell, *A Visit To The Seven Churches Of Asia : With An Excursion Into Pisidia, Containing Remarks On The Geography And Antiquities Of Those Countries, A Map Of The Author's Routes, And Numerous Inscriptions*, Pisidia, 1828, s.1.

4. HİRİSTİYANLIĞIN KISA TARİHÇESİ

Hıristiyan kelimesi Yunancadaki Christianos kökünden gelmektedir.¹²¹ Yunanca 'da Hıristiyan dininin temeli ve kurucusu olan İsa Peygamberin adı Khristos olarak geçmektedir.¹²² Bu kelime İbranicede “*kutsal yağ sürülmüş, yağlanmış*” anlamına karşılığı Maşi’ahın Grekçeye çevrilmiş halidir.¹²³ Christos kelimesi Latince “Christus” şeklinde yer bulmuştur. Günümüz batı dillerinde ise “Christ” olarak kullanılmaktadır.¹²⁴ İbranice 'de “Maşiah” kelimesi ise Tevrat'ta ileride gelecek olan “Yahve'nin” kutsanmışını ifade etmektedir.¹²⁵ Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde Mesih hakkında Yahudi şeriatından birçok doktrine uygulamalar İsa'nın dinine aktarılmıştır. “*Mesih*” kelimesi Yunan diline Christos ve Christ olarak çevrilmektedir. Mesih denilince anlaşılacak gelen “*kutsanmış, kutsal, Tanrı adına adanan*”, anlamına gelen Christ sözcüğü daha uygun bir isimlendirme idi.¹²⁶ Mesih literatür anlamı ile Jesus ismi ile beraber Helen Hıristiyanlığında “*Lord*” anlamına da gelmekteydi.¹²⁷ Lakin Yahudi geleneğinde beklenen kurtarıcı kral veya her bakımdan güçlü ve egemen bir kişi olacaktır. Kelimenin Grekçe karşılığı olan Christos ise daha sonra İncillerde İsa için kullanılmıştır. Kelimenin şark diyarlarında Arapça telaffuzu “*Mesih*”tir ve sözlük anlamı ise “*elle ovmak, okşamak*” anlamına gelmektedir.¹²⁸ Aynı anlam ve telaffuz Osmanlı Türkçesinde de kullanılmıştır.¹²⁹ Grekçedeki Christos sözcüğü ile Latin dilindeki “*ianus*” eki birleştirilmesi ile bu inanç etrafında toplanan kişileri ifade etmek üzere “*Christianos*” kelimesi meydana getirilmiştir.¹³⁰ Christianos kelimesi Latince “*Christianus*” halk ağzı ile “*Chrestianus*” eski Fransızcada “*Chrestiens*” biçiminde dönüşümlere uğramıştır.¹³¹

Günümüz Fransız konuşmalarında ve yazılarında kullanılan “*Chretien*” kelimesinin kökeni bu dönüşümlerin bir sonucudur.¹³² Bu isimlendirme muhtemelen Gentililer* tarafından verilmiştir. Christianos kelimesi İslam dünyasında Arapça karşılığı olarak “*Hıristiyan*” biçiminde karşılanmıştır. İslam dünyası içerisinde Hıristiyanları tarif etmek için başka

¹²¹ Dinler Tarihi Ansiklopedisi, s.241.

¹²² Dinler Tarihi Ansiklopedisi, s.241.

¹²³ Dinler Tarihi Ansiklopedisi, s.241.

¹²⁴ Yavuz Ercan, Toplu Eserler II, Rumlar ve Diğer Müslüman Olmayan Topluluklar, Turhan Kitabevi, Ankara, 2007, s.126.

¹²⁵ Dinler Tarihi Ansiklopedisi, s.241.

¹²⁶ Dinler Tarihi Ansiklopedisi, s.241.

¹²⁷ İbrahim Sarımsı, Hz. İsa ve Mesih İnancı, Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2015, s.96-97.

¹²⁸ Ercan, Rumlar ve Diğer Müslüman, s.125.

¹²⁹ Ercan, Rumlar ve Diğer Müslüman, s.125.

¹³⁰ Ercan, Rumlar ve Diğer Müslüman, s.125.

¹³¹ Ercan, Rumlar ve Diğer Müslüman, s.126.

¹³² Ercan, Rumlar ve Diğer Müslüman, s.126.

* Yüzyıl içinde Yahudiler dışında kalan Putperestler için kullanılan isimlendirme.

kelimeler de kullanılmaktadır. Bunlardan biri “*Nasrani*”dir ve çoğul hali ise “*Nasara*”dır. Kelime “*Hristiyanlık*” anlamında “*Nasraniyye*” şeklinde kullanılmıştır.¹³³ Bu ifadenin ana çıkış noktası ise İsa’nın yaşadığı kent olan Nasıra’dan geldiği ileri sürülmektedir. İslam dünyasında Hristiyanları tarif etme yolunda diğer bir tezahür ise İsa’nın adına istinaden söylenen “*İsevi*” terimidir. Çoğulu ise *İseviyyün*”dür.¹³⁴ Hristiyanlık anlamına gelmek üzere “*İseviyye*” şeklinde halk dilinde ve yazılı belgelerde yerini bulmuştur.¹³⁵ Hristiyan kelimesi M.S. I.yy ortalarından itibaren Yunan şehirlerinde yaşayan topluluklar aracılığıyla yayılmış ve bir dini tanımlamak için ortaya çıkmıştır.¹³⁶ İsa’nın ulûhiyetini* ve Mesihliğini kabul eden topluluk ilk kez Antakya’da M.S I. Yüzyılda Hristiyan adı verilmiştir.¹³⁷ Hz. İsa’dan sonra İsa’ya inananların sayısında genel olarak artış olmuştur. Böyle bir süreçte Barnaba ile Paulus’un da içlerinde bulunduğu Hz. İsa’ya inanlar kişiler, İsa’dan yaklaşık 15-20 yıl sonra tahmini olarak (M.S 46/47yılında) Antakya’da bir araya gelerek kendilerine Hristiyan olarak adlandırılmışlardır.¹³⁸ Akabinde Romalılar bu ismi, bütün Hristiyanları kapsayan bir isimlendirme olarak kullanmışlardır.¹³⁹ Temelde tek tanrılı, ilahi mesaja dayanan Nasıralı Hz. İsa’nın tebliğ ettiği, mukaddes kitabı İncil olan Hristiyanlık Önce Roma İmparatorluğu zamanında Filistin’de yayılmıştır.¹⁴⁰ Tanrının oğlu insanlığın kurtarıcısı olan Hz. İsa’nın aracılığı sayesinde, kulun Baba-Tanrı ile iç içe olmasını ön planda tutan bir din olarak Hristiyanlık tevhit inancını içinde barındırsa bile bazı doktrine sebeplerden dolayı ilahi zemininde karmaşıklıklar yaşanmıştır.¹⁴¹ Yeryüzünde 2 milyara aşkın mensubu ile en çok yaygınlık gösteren din Hristiyanlıktır. Günümüze gelindiğinde Katolik, Ortodoks ve Protestan kiliselerinden oluşan üç büyük mezheple beraber küçük gruplar halinde birçok mezhep veya tarikat benzeri cemaatlere ayrılmış durumdadır.¹⁴²

Dinin ana düşüncesi Yeni Ahit’te bulunan en önemli inanç olan İsa Mesih’in hem Tanrı’nın oğlu hem de insanlığın kurtarıcısı olmasıdır. Tanrı âdemoğlunu günahlarından azletmek için oğul İsa’yı kefareti olarak dünyaya göndermiş ve insanlığın günahları için biricik evladının canını çarmıhta almıştır. Hristiyan teolojisi içinde değişik durumlara bezenen bu durum

¹³³ Ercan, Rumlar ve Diğer Müslüman, s.126.

¹³⁴ Ercan, Rumlar ve Diğer Müslüman, s.126.

¹³⁵ Ercan, Rumlar ve Diğer Müslüman, s.126.

¹³⁶ Dinler Tarihi Ansiklopedesi, s.241.

* Tanrısallık.

¹³⁷ Küçük, Dinler Tarihi, s.431

¹³⁸ Küçük, Dinler Tarihi, s.431.

¹³⁹ Mehmet Aydın, Dinler Tarihine Giriş, Literatürk Academia, Konya, 2017, s.227-228.

¹⁴⁰ Cilalı, Dinler ve İnançlar, s.162.

¹⁴¹ Felicien Challaye, Dinler Tarihi, Samih Tiryakioğlu (Çev), Varlık Yayınları, İstanbul, 2015, s.175.

¹⁴² Akşit Cihat, Dinler Tarihi, Kamer Yayınları, İstanbul, 2017, s.212.

Hristiyanları birbirine bağlayan ortak bir bağdır.¹⁴³ Çarmıh hadisesi ile birlikte inançlarını paylaşan insanlar “Çarmıh” hadisesi hakkında fikirler geliştirmişlerdir. Museviler, Mesih zaferle kutlanacak çarmıhta ölemez diyerek Hz. İsa’nın Mesih olmadığına karar vermişlerdir.¹⁴⁴ Yahudiler Hz. İsa’yı Mesih olarak kabul etmemişlerdir. Hatta onun asi, suçlu, sıradan bir insan olarak görmekteyler. Hristiyanlar ise Yahudilere karşılık İsa’yı Tanrılaştırmışlardır.¹⁴⁵ İslam düşünürleri ise Çarmıh Hadisesine bambaşka bir yorum getirerek çarmıha gerilen kişinin İsa olmadığını ve ona ihanet eden kişi olduğunu savunmuşlardır. Hz. İsa’nın Tanrı’nın değil Meryem’in oğlu ve Allah’ın kulu ve elçisi olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁶

Hristiyanlığın hayat bulduğu ve yayıldığı hemen her bölgede, İmparator ve İmparatorluk kurumları tanrı vasıflarına bürünmüştür.¹⁴⁷ Putperest (Pagan) Roma dini ile Hristiyanlık arasında çatışmalar yaşanmıştır.¹⁴⁸ Kendini bu topraklarda yer bulan yeni din iktidar gücü tarafından kısımlara uğramışlardır.¹⁴⁹ Bu kısımlar sonucunda Hristiyanlığın doktrin boyutlarının büyümesine ve kilisenin örgütlenmesine yol açtı.¹⁵⁰ Bu dönem içerisinde Hristiyanlık Gnostik* yorumlarına ve Montanusçuluk* gibi din karşıtı heretik akımlarla mücadele etmiş kilisenin yeni dini öğretisini sistemleştirme yolunda ilk köklü adımlarını atmasını sağlamıştır.¹⁵¹ Akabinde İmparator Comtantinus’un miladi 313 yılında Hristiyanlığı benimsemesi yeni doğan Hristiyanlığın Roma İmparatorluğunun her bölgesinde kendine gelişecek yer bulmasına sebep oldu.¹⁵²

İlk dönem Hristiyanlığında Roma’nın baskı ve şiddeti çok yoğun olmasına rağmen Hristiyanlık Hz. İsa’yı takip edenler ve ona sonsuz şekilde bağlı olanlar neticesinde çok çeşitli bölgelere yayılmıştır.¹⁵³ Akabinde Aziz Paulus’un Hristiyan cemaati içinde kendine bir yer bulması ve sonrasında cemaatte egemen olması ile Hristiyanlık hızlı bir ivme aldı.¹⁵⁴ Lakin

¹⁴³ Akşit, Dinler Tarihi, s.212.

¹⁴⁴ Küçük, Dinler Tarihi, s.431.

¹⁴⁵ Küçük, Dinler Tarihi, s.431.

¹⁴⁶ Küçük, Dinler Tarihi, s.431.

¹⁴⁷ Günay, Misyoner Örgütleri, s.26.

¹⁴⁸ Günay, Misyoner Örgütleri, s.26.

¹⁴⁹ Günay, Misyoner Örgütleri, s.26.

¹⁵⁰ Günay, Misyoner Örgütleri, s.26.

* Gnostisizm: Yahudi, Hristiyan ve Pagan kaynaklı düalist bir dini harekettir.

* Montanusçuluk: Montaizm: Papaz Montanus’un kurduğu bir Anadolu akımıdır. Miladi II. Asırda dünyanın çok yakında sona ereceğine inanan ve bu büyük olaya zahidane bir ahlaki yaşantıya hazırlamak gerektiğini iddia eden bir akımdır.

¹⁵¹ Günay, Misyoner Örgütleri, s.26.

¹⁵² Günay, Misyoner Örgütleri, s.26.

¹⁵³ Mahmut Aydın, Yaşayan Dünya Dinleri, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2016, s.91.

¹⁵⁴ Aydın, Yaşayan Dünya Dinleri, s.91.

bu hızlanma Hristiyanlık içinde doktrine sorunlar ortaya çıkmasına bunun sonucunda da ayrılımlar olmasına sebep olmuştur.¹⁵⁵ Çünkü yeni Hristiyan ahali arasında eski Yahudi şeriatından gelen uygulamalara uyup uymama noktasında bazı sorunlar yaşamaktaydılar. M.S 49 yıllarında ilahi konular üzerine müzakere etmek ve sorunlara köklü çözümler getirmek üzere “Havariler Konsili”¹⁵⁶ adıyla bir toplantı düzenlenmiştir. Bu konsilde çıkan kararlar Paulus’un fikirleri doğrultusunda olmuştur. Paulus hem sonraki dönemlerde Hristiyanlıkta önemli bir yer alacak hem de Hz. İsa’nın inkaryasyonu* konuları üzerine ileride tartışmalara sebep olacaktı. Paulusun ilahi zeminde savunduğu görüşlere ilk tepki Havarî reisi Petrus’tan ve Ebionitler’in reisi Yakobus’tan gelmiştir. Bu görüşler süreç içerisinde Montanizm ve Gnostisizm gibi anlayışların doğmasına yol açmıştır.¹⁵⁷ İlk Yahudi-Hristiyan diyebileceğimiz topluluk Hristiyanlardan farklı dini özelliklere sahipti. Hristiyanlık dinini mevcut olan dinin (Yahudiliğin) içine sokmak ve orada yaymak gibi hedefleri vardı.¹⁵⁸ Bu dinin sadece muhatap olarak Yahudileri almasını istemişti. Bu sebeple Yahudi şeraitinden gelen uygulamalar hale devam etmekte idi. Yahudi dininden gelip en iyi şekilde korudukları şeylerin başında “tevhit anlayışı” gelmekteydi.¹⁵⁹

Hristiyanlık Roma İmparatorluğu’nun egemenliği altına giren topraklar içerisinde meydana gelmiş bir inanç sistemi idi. Kendi tanrısal anlayışı ile bölgede var olan diğer inanç sistemlerine dayanan ve dünyevi siyasi iktidar arasında ilişkilerin tam ortasında kalmıştır. Nitekim Hristiyanlığın ilk dönemlerinde Hristiyan ahaliden olan kişiler ne Roma insanının ruhani sorunlarına ne de Yahudi ırkından olan kişilerin ruhani sorunlarına karışmak gibi bir meyil içinde değillerdi.¹⁶⁰ Hristiyanlık ilk zamanlarında sadece insanlara manevi açıdan etki etmek arzusu içindeydi. Hiçbir siyasi ya da hukuki bir amaç gütmemiştir. Hristiyanlığın

¹⁵⁵ Aydın, Yaşayan Dünya Dinleri, s.91.

¹⁵⁶ Havariler Akidesi: “Her şeye gücü yeten Baba Tanrı’ya inanıyoruz, O göklerin ve yerin yaratıcısıdır; Onun biricik oğlu ve Rabbimiz İsa Mesih’e de iman ediyoruz, O kutsal ruh tarafından gebe bırakılmış, Bakire Meryem’den doğmuştur. Pontus yönetimi altında acı ve ıstırap çekmiş, Çarmıha gerilmiş, ölmüş ve gömülmüştür. Cehenneme indi ve oraya galip geldi. Üçüncü günde ölümden dirildi ve göğe yükseldi. Her şeye gücü yeten Baba Tanrı’nın sağ yanında. Ölüleri ve dirileri yargılamak için tekrar gelecek. Kutsal Ruha, Kutsal Katolik Kilisesine, azizlerin iştirakine, günahların affına, ölümden dirilmeye ve ebedi yaşama inanıyorum”. (Aydın, Yaşayan Dünya Dinleri, s.91.)

* Baba Tanrı’nın oğlu ve Oğul Tanrı olan İsa’nın, Meryem Ana’nın rahminde insan bedenine bürünmüş olduğu ve insan tabiatı edindiği inancıdır.

¹⁵⁷ Küçük, Dinler Tarihi, s.432.

¹⁵⁸ Küçük, Dinler Tarihi, s.432.

¹⁵⁹ Küçük, Dinler Tarihi, s.432.

¹⁶⁰ Celal, Büyük, “Orta Çağ Batı Düşüncesinde Hristiyanlık Siyaset İlişkisine Genel Bir Bakış”, Dini Araştırmalar, C.7 S.19, s.131

amacı siyasi ve sosyal başkaldırıları ile devrim yapmaktan çok vicdanları doğru yola sevk etmekte.¹⁶¹

Hristiyanlık öz bakımından Yahudi mirasını asla reddetmedi. Tevhit anlayışı içinde, Ahd-i Cedit kitapları ve insanoğlunun yazgısını bir halkın tarih içindeki kutsal topraklara hac yolculuğuna bağlı olduğu şeklindeki görüşlere, hep Yahudi mirasından kalma unsurlardı.¹⁶² Hristiyan kültürü, Yahudi şeraitinden alınan bu fikirler ve imgelerle harmanlanmasına rağmen Yahudi geçmişinden kesin bir kopuş ile neticelenmiştir. Hristiyanlığa inananlar Yahudi tanıdıklarına beklenen Kral Mesih'in İsa olduğuna hiçbir suretle kabul ettiremediler. Sünnet olmayan Centillerle aynı masada domuz etlerini paylaştılar, Yahudi inançlarının pek çok kaidesini yerini getiremedikleri için sinagoglara gitmeleri yasaklanmıştı.¹⁶³ 2.Yüzyıla geldiğimizde Yahudi dönmesi kavramı değil Hristiyan olarak hayat bulmuşlardı.¹⁶⁴ Roma devleti Hristiyanları uzun bir dönem bir din olmaktan çok Yahudi mezhebi olarak görmekteydi. Ancak bölgelerde Centil Hristiyanların artması farklı bir görüş kazanımlarına sebep oldu. Üstelik unutulmaması gereken en büyük husus Hristiyanlara ilk zulüm ve işkence edenler Yahudilerdi. Yalnızca Vali karşısında Hz. İsa'nın öğretileri sebebi ile çarmıha gerilmesini teklif edenler¹⁶⁵ ve akabinde ilk Hristiyan şehidi Aziz İstefan'ı öldürmüşlerdi.¹⁶⁶

Aziz Paulus'a en acımasız zamanları yaşatan (Dönem içinde çoğu görüşe göre Paulus bir haindi) Yahudilerdi. Yahudilerin ve Roma İmparatoru Neron'un M.S. 64 yılında meydana gelen büyük yangından Hristiyanları suçlu olarak görmesi ve bunun sonucunda Hristiyanlara karşı en sert baskı dönemi başlamıştı. Zulüm ve baskı sebebinde ise Paulus ve Petrus Roma meydanında Çarmıha ters gerilerek yakılarak öldürüldüler.¹⁶⁷ Roma putperest tanrılarına saygı göstermeyen Hristiyanlar hapsedildi.¹⁶⁸ Roma'da yaşayan Hristiyanlar pek çoğu arenada aslanların önüne atılarak korkunç bir şekilde katledilmiş veya diri diri yakılmıştır.¹⁶⁹ Decius (M.S 240-251) ve Diocletian (284-305) dönemlerde hüküm süren İmparatorlar Hristiyanları yok etmek için türlü acımasız davranışlarda bulundurlar. Küçük çocukları katletmek, yakın akrabaya tecavüz etmek ve yamyamlıkla suçlandılar.¹⁷⁰ Hristiyanlar ordu içinden kovuldular,

¹⁶¹ Büyük, "Orta Çağ Batı Düşüncesinde ", s.131.

¹⁶² Roberts, Avrupa, s.99

¹⁶³ Roberts, Avrupa, s.99.

¹⁶⁴ Roberts, Avrupa, s.99.

¹⁶⁵ Matta, 27:2.

¹⁶⁶ Roberts, Avrupa, s.99.

¹⁶⁷ Roberts, Avrupa, s.99.

¹⁶⁸ Roberts, Avrupa, s.99.

¹⁶⁹ Aydın, Yaşayan Dünya Dinleri, s.90.

¹⁷⁰ Aydın, Yaşayan Dünya Dinleri, s.90.

sorunları tartıştıkları toplantılar yasaklandı dua ettikleri evler yıkıldı ve kitapları yakıldı. Çoğu Hristiyan din adamı ölüme mahkûm edildi ve bütün insanlar işkence tehdidi altında Roma tanrılara tapınmaya zorlandı. Bu olaylar Hristiyanlığın tarihinde “büyük zulüm” diye adlandırılmıştır.¹⁷¹

Miladi 4. Yüzyılın henüz başlarında bu baskı ve zulümlerden kendini yavaş yavaş kurtuluşa erdiren Hristiyanlık, 4.yüzyılın son çeyreğinde gelindiğinde Roma İmparatorluğunun meşru dini konumuna gelmiştir.¹⁷² Bu gelişmelerin kıvılcım noktaları iki imparatorun katkıları ile olmuştur. Bunlardan ilki 313 Milan fermanı ile Hristiyanlık dinini koruma altına alan Constantin ve onun yoldaşı olan Licinus’tur. Diğer İmparator ise 395 yılında Roma sınırları içinde tek din olarak Hristiyanlığı benimseyen Roma’nın tek resmi dini olarak kabul eden ve kalan diğer bütün dinleri sapkın olarak niteleyen akabinde yasaklayan İmparator Thodosius’tur.¹⁷³ Bunun akabinde Roma sınırları içinde tek din olan Hristiyanlık olması ile İmparatorluğun siyasi ve askeri desteğinde arkasına alan Kilise, Hristiyan olmayanları zorla olsa dahi Hristiyanlaştırmak sureti ile egemenlik alanını genişletmiştir. Hristiyan olmayan halklara yönelik her türlü zulüm ve şiddeti yapmaktan geri durmamıştır. Bu dönem içerisinde Kilise içerisinde ayrılmalara engel olmak için ayrılıkçılara ve hizipçilere* karşı geliştirilen “*Kilise dışında kurtuluş yoktur*” (Extra Ecclesiam Nulla Salus) Kilise dogmasını sadece heretik ya da hizipçi Hristiyanlara karşı değil aynı zamanda Hristiyanlık dışındaki tüm dinsel geleneklerin taraftarlarını da içine alacak şekilde genişletilmiştir.¹⁷⁴

Hız. İsa’dan ancak yaklaşık üç yüz yıl sonra, Roma İmparatorluğu topraklarında resmi din olarak kabul gören Hristiyanlık; bu süre zarfında bünyesine çok çeşitli kültürleri, felsefeleri ve sır dinlerinin doktrine mesajları kendi içine nüfuz etmiştir.¹⁷⁵ Hristiyanlara İmparator Constantin dini özgürlük altında yaşama alanı vermiş ve üç asrı geçen zulüm içinden kurtulmuşlardır. Her toplum içinde olduğu gibi kendi doğruluğunu iddia etmeye başlamışlardır. Onlara karşı gelen her hareket ve düşünceyi heretik (sapık) olarak suçlamaya yönelmişlerdir.¹⁷⁶ Durumun çok kötü bir duruma gittiğini gören ve şaşkına dönen Constantin, 318 piskoposun davet edilip bir araya geldiği Hristiyan tarihinin ilk genel konsili olacak olan İznik Konsilinin toplanmasını bizzat emretmiş ve bu konsili dikkatli bir şekilde takip

¹⁷¹ Server Tanilli, Yüzyılların Gerçeği Ve Mirası, Adam Yayınları, İstanbul, 1998, C.1, s.549-551.

¹⁷² Tanilli, Yüzyılların Gerçeği, s.551

¹⁷³ Aydın, Dinler Tarihine, s.90.

* Bir topluluk içinde ayrı bir grup teşkil eden küçük topluluk, grup, fırka.

¹⁷⁴ Aydın, Dinler Tarihine, s.91.

¹⁷⁵ Aydın, Dinler Tarihine, s.91.

¹⁷⁶ Aydın, Dinler Tarihine, s.91.

etmiş(M. 325).^{*} Konsil muhtemelen 14 Haziranda başlamış ve 25 Ağustosta bitmiştir.¹⁷⁷ Şüphesiz İznik Konsilinden daha öncesinde Hristiyan ahali tarafından konsillerinin toplandığı olmuştur. Lakin yapılan dini konsillerin Hristiyanlığın kabul ettiği kutsal konsillerden olma şerefi yoktur. Hristiyanlık içerisinde özellikle Katolik Hristiyanlık, doktrine veya Hristiyan inanç ve düşünceleri ile ilgili sorunları konsil'lerde bir çözüme ulaştırmayı hedeflemişlerdir. II. Vatikan Konsili'ne kadar (1962-1965) da konsillerde Hristiyanlık üzerine kanunlar verilerek devam etmiştir. Bu bağlamda II. Vatikan Konsili, 21. genel konsili olarak Hristiyanlık tarihinde yerini almıştır.¹⁷⁸

İznik Konsili Hristiyanlarca kabul edilen ilk yedi konsilin birincisidir. Hristiyan âlemi için önemli kararların verildiği bir konsil olması hasebiyle Hristiyanlık için önemli bir yeri vardır. Kararnameler Latince yapılmıştır.¹⁷⁹ Kendine özgü bir kutsallığı olan bu konsilde farklı teoriler ortaya atılarak belirli formüller oluşturulmuştur.¹⁸⁰ Hz. İsa'nın tabiatı hakkında "aynı cevher" teorisinin benimsenmiştir. Kanonik olan ilk dört İncil ile iman formülü İznik kreodusunda belirlenmiştir.¹⁸¹ Hristiyan kaynaklarına genel olarak bakıldığında Constantin'in şeref başkanı olduğu ve Kurtuba Piskoposu Hosius'un yönetiminde gerçekleştirilen İznik Konsili'nin toplanmasının ilk sebebi, İskenderiye başrahibi Ariyüs'ün ileri sürdüğü Hristiyan dinin ana temellerine dayanan kristolojik* doktrinleri reddetmesidir. Ariyüs, Baucalis başrahibi olduğu dönemlerde 318 tarihinde Yeni Eflatuncu felsefenin de etkilenmesi ile tanrı anlayışını resmen açıklamıştır. Ariyüs'ün fikri çerçevesine göre Tanrı bir, varlığı kendinden, doğurulmamış, ezeli ve ebedi, mürekkep olmayan, irade, ilim, gaye, hikmet ve kelam sahibi bir varlıktır.¹⁸²

Hristiyanlar İsa'nın ölümü ve dirilişiyle kendilerinin kurtuluşa varacağına inanmaktaydılar. Yokluktan kurtarılmışlardı ve elbet bir gün Varlık ve Yaşam'ın kendisi olan Tanrı'nın varlığını paylaşmışlardı. Fakat İsa ve Tanrısallık kavramları arasında bir anlaşmazlık boğazını geçememişlerdi. Ariyus tek Tanrı ile onun bütün yarattıkları arasında önemli farkı vurgulamak istemekteydi. Aleksoandros'a ile paylaştığı üzere Tanrı'yı "tek doğurulmayan,

* Kilise tarihinde dini doktrinlerin ve kilise ile ilgili disiplin meselelerinin çözüldüğü ve en azından çözülmeye çalışıldığı yer.

¹⁷⁷ Bilal Baş, Bir Hristiyan Mezhebi Olarak Ariyüsçülük, Basılmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1999,s.48.

¹⁷⁸ Francis, Konsiller Tarihi, s.5. Küçük, Dinler Tarihi, s.432.

¹⁷⁹ Donald Attwater, The Catholic Eastern Churches, Bruce Publishing, 1937, s.55

¹⁸⁰ Attwater, The Catholic, s.55

¹⁸¹ Cilalı, Dinler ve İnançlar, s.184.

* Mesih bilimi

¹⁸² İsmail Taşpınar, Din ve Fenomenoloji Arasında Yahudilik ve Hristiyanlık, İFAV, İstanbul, 2017, s.179.

tek ezeli olan, tek başlangıcı olmayan, tek gerçek, tek ölümsüz olan, tek bilge, tek iyi ve tek muktedir” olarak nitelemektedir.¹⁸³

İznik konsiline katılanların sayısı ve nitelikleri hakkında bilgileri Muhammed Ebu Zehre Hristiyan düşünür İbni Patrik’ten şöyle aktarmaktadır.

“İmparator Constantin egemen olduğu tüm topraklara haber gönderdi ve din adamlarını patrikleri ve piskoposları topladı. Toplantı İznik şehrinde gerçekleşti ve 2048 kişi katıldı. Hepsinin farklı kristolojik fikirleri vardı. Kimileri İsa Mesih’in ve Annesinin Tanrı’dan ayrı iki ilah olduğunu kabul ediyorlardı. Kimileri de babanın katında Mesih bir alevden çıkan şule (ışık) gibi demekteydiler. Ve alevden çıkan ışık ile ateşin hiç sönmediğini iddia ediyorlardı. Bu arada bir kısmının iddiasına göre Hz. Meryem İsa’yı normal gebelik süresince karnında barındırmamış suyun oluktan geçişi gibi İsa da Meryem’in karnından geçip gelmişti. Çünkü söz onun kulağına girmişti. Bir çocuğun doğuşu gibi aynı anda çıkmıştı. Bazıları ise Mesih’in tanrıdan yaratıldığı ve özü itibariyle bizim gibi birisi olduğunu söylüyorlardı. İptida oğul Meryem’den zuhur etmişti. Tanrı onun ilahi sohbetine eşlik etmeye haiz bir cevher olarak seçmiş ve irade ve muhabbeti ona tecelli etmişti. Bu yüzden de Tanrı’nın oğlu adını almıştı. Tanrı birdir kadimdir ve tek bir uknumdur diyor ve üç ad veriliyordu. Ne İsa Mesih’e ne de ruhul kudişe inanıyorlardı. Marcion ve takipçileri dâhil iyi kötü ve ikisinin ortasında olmak üzere üç ayrı tanrı olduğunu ileri sürmekte İdillerdi. İddialarına göre Marcion havarilerin başı idi onlar Petrus’u kabul etmiyorlardı. Bir kısmı da İsa Mesih’in tanrılığını söylüyorlardı ki bu iddia aziz Paulus’un görüşü idi. 318 piskopos bu görüşü benimsiyordu”.*¹⁸⁴

İznik kreodosu olarak tarihe geçen kredo şu şekildedir.

“Biz kudretli Baba olan ve görünür ve görünmez her şeyi yaratan bir Tanrı’ya Tanrı’nın Oğlu olan, Baba’dan doğan, yegane doğrulmuş (=only- begotten), Baba’nın özünden (ousia), Tanrı’dan Tanrı, ışıktan ışık, gerçek Tanrı’dan gerçek Tanrı, yaratılmamış doğurulmuş (begotten not made). Baba ile aynı özden (homoousius) olan biricik Rab İsa Mesih’e inanırız ki onun vasıtası ile gökyüzündeki ve yeryüzündeki her şey vücut bulmuştur. Biz insanların kurtuluşu için aşağı inerek enkarne olmuştur, acı çekmiş, ölmüş ve üçüncü gün yeniden dirilmiştir. Daha sonra gökyüzüne Baba’nın sağına yükselmiştir. Ölülere ve yaşayanlara

¹⁸³ Karen Armstrong, Tanrının Tarihi, Oktay Özel (Çev), Hamide Koyukan, Kudret Emiroğlu, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2017, s.178.

* Aziz Petrus Simon Peter, Simeon, Simon, Cephas veya Havarî Peter olarak da bilinir. İsa’nın on iki havarisinden biridir. İsa’nın diğer bir havarisi olan Andreas’ın kardeşidir.

¹⁸⁴ Muhammed Ebu Zehre, Hristiyanlık Üzerine Konferanslar, Akif Nuri (Çev) , Fikir Yayınları, İstanbul, 1978, s.230.

yargılamak üzere dünyanın sonunda yeniden yeryüzüne inecektir. Ve bir Kutsal Ruh'a inanırız."¹⁸⁵

Konsilin son zamanlarında kilisenin devamına itafen bilinçsizce bir övgü savuran bir yazıt vardır. Bu yazıt kutsal ruhun ebediliğinden ve Kilisenin bir kâhin ile Roma'ya eşit olacağından bahsetmektedir.¹⁸⁶ İznik Konsilinden çıkan kararlara rağmen Aryus'un görüşleri hem yeryüzünün garp ve şark bölgelerine yayılmış ve Ariyanizm adı altında güç kazanmıştır. Ancak bu güç Hristiyanlar arasındaki huzursuzluğu artırmış ve Ariyanizm de kendi içerisinde bir fikir birliğini oluşturamamışlardır. Böylece İmparator Theodos, İmparatorluğu'nun doğu kısmının din adamlarının iştirak ettiği ve Batılı din adamlarında yer aldığı bir konsil düzenlemiştir. 381 yılında İstanbul'da toplanan Konsil'de Hristiyanlığın ana konuları şöyle açıklanmıştır. *"Tanrı baba doğmamış ve doğrulmamıştır. Oğul İsa ise doğmuş, doğrulmuştur. Kutsal Ruh Tanrıdan çıkmıştır"*.¹⁸⁷ Böylece ikinci ekümenik konsil kabul edilen İstanbul'da yapılan Birinci İstanbul Konsilin'de Kutsal Ruh'un da Tanrı olduğu kararı alınmış ve "Üç uknumda yalnız bir tanrısal cevher" düşüncesi ileri sürülerek Teslis'in üç unsuru tamamlanmıştır.¹⁸⁸ Buradan çıkan kristolojik kurallar neticesinde Teslis inancı ortaya çıkarılmıştır. 431 yılında yapılan Efes Konsili'nde ise Meryem "Tanrı Anası" "Tanrı Doğuran" (Teotokos) İsa da gerçek bir tanrı İlahi-Beşeri iki tabiata sahip bir insan ve Baba ile aynı cevherden kabul edilmiştir.¹⁸⁹ Hz. İsa'nın iki tabiatıyla ilgili yorumlarda farklar bir potada eritildiğinde Ariyus'un taraftarlarının görüşleri Müslüman İslam âlimlerin görüşlerine daha yakın olduğu bir gerçektir. Nasturi ve Yakubi mezhepleri bu görüşlere sahip olmuşlardır.¹⁹⁰

Geçen süre zarfında Cyrille tarafından meydana getirilen ve Eutyches tarafından geliştirilen Hz. İsa'nın farklı iki tabiata sahip olduğu beşer olduktan sonra tek tabiat haline geldiği fikri ortaya atılmıştır. Hz. İsa'nın beşeri tabiatının ilahi tabiat dâhilinde özümsemişi fikri ileri sürülmüştür.¹⁹¹ Bu görüş dönem içerisinde takipçiler kazanmaya başlamış ve bu görüşü savunanlara "Monofizit" (Tek tabiatçı) adı verilmiştir. Lakin İstanbul ve Roma Kiliseleri bu konsili "Haydutlar Konsili" olarak nitelendirmiş ve yeni bir konsilin toplanması gerekliliği konusunda iddialar öne sürerek M.S 451 yılında İstanbul Kadıköy'de Konsil toplanmasına

¹⁸⁵ Baş, Bir Hristiyan Mezhebi, s.51, Aydın, Dinler Tarihine, s.94-95.

¹⁸⁶ Arthur Penrhyn Stanley, Lectures On The History Of The Eastern Church, New York,1873, s.63.

¹⁸⁷ Küçük, Dinler Tarihi, s. 433

¹⁸⁸ Küçük, Dinler Tarihi, s. 433.

¹⁸⁹ Küçük, Dinler Tarihi, s. 433.

¹⁹⁰ Günay Tümer, Biruni'Ye Göre Dinler ve İslam Dini, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1991, s.209.

¹⁹¹ Küçük, Dinler Tarihi, s. 433.

muvaffak olmuşlardır.¹⁹² 451 yılında toplanan Kadıköy Konsili'nde Hz. İsa'da bir beden içerisinde ayrı iki tabiatın bulunduğu anne olan Bakire Meryem tarafından beşeri Baba Tanrı tarafından ilahi olduğu karar altına alınmıştır.¹⁹³

Hristiyanlık âleminde bazı gruplar Tanrının tek olduğunu kanıtlayan bazı kurgusal (spekülatif) görüşler iddia ederek üç ilahın varlığını ortaya koyma noktasına gelmişlerdir. Hristiyan Kiliseleri, var olan doktrin ile ters düşen bu görüşleri daima şiddetle kınamış ve reddetmiştir.¹⁹⁴ 6.Yüzyılda Baba'nın özünde farklı üç uknum* ve logos* bulunduğunu savunan Yuhanna Philoponos ve öğrencilerinin görüşleri güç sahibi olan kilise tarafından reddedilmiştir.¹⁹⁵ Orta Çağda, Roscellinus ve Gilbert de la Porree adlı skolastik filozoflar üç tanrıcılığı savunmuşlardır. 1215'te Aziz John Lateran Katolik düşüncesine karşı olarak, Tanrının tek oluşunun Hristiyan dininin kesin inancı olarak kabul edilmesi gerektiğini ortaya atmıştır.¹⁹⁶ Halk düzeyinde Hristiyan ahalisinde yaygın bazı deyim ve görenekler "*fili üç tanrıcılık*" izlemini ortaya koymuştur. Lakin üçte birlik ve karşıtı söylemler her zaman Hristiyan Kiliselerinin ileri gelenleri ve tanrıbilimcilerce yanlışlığından ötürü daima çürütülmüş ve reddedilmiştir.¹⁹⁷

Konsiller tarihinde dördüncü olan 451 Kadıköy Konsili'nde alınan kararları Süryani, Kıpti ve Ermeni Kiliselerinde kabul görmemiş ve bu kiliseler "Monofizit Kiliseler" olarak Hristiyanlık tarihindeki yerini almıştır. Böylece Hristiyanlığın "Monofizit" ve "Diyofizit" şeklinde bölünmesinin ardından bu süreçte Hristiyanlık âlemi içinde dini düşüncelerde farklılıklar ortaya çıkmıştır.¹⁹⁸ Bu tarihlerdeki en önemli ve ilginç denebilecek tartışmalar örneklerinden biri ikonoklastlar ile ikonodüller arasındaki tartışmalar olmuştur. Hatta bu tartışmalar neticesinde dini resimlerin ve diğer kutsal imge veya anıtların dini ya da siyasi sebeplerle tahrip edilmesi olarak da tanımlanan (İkonoklazm hareketi) ortaya çıkmıştır. Bu hareket 726-843 yılları arasında gerçekleşen "Birinci ve İkinci İkonakırıcılar Dönemi" olarak bilinen sürecin de ortaya çıkmasına sebep olmuştur.¹⁹⁹

¹⁹² Küçük, Dinler Tarihi, s. 433.

¹⁹³ Küçük, Dinler Tarihi, s. 433.

¹⁹⁴ Thomas Michel, Hristiyan Tanrıbilimine Giriş, Orhan Basımevi, İstanbul, 1992, s.64.

* Asıl.

* Söylem, Söz, Kelam, Anlatı.

¹⁹⁵ Michel, Hristiyan Tanrıbilimine Giriş, s.64.

¹⁹⁶ Michel, Hristiyan Tanrıbilimine Giriş, s.64.

¹⁹⁷ Michel, Hristiyan Tanrıbilimine Giriş, s.64-65.

¹⁹⁸ Küçük, Dinler Tarihi, s.434.

¹⁹⁹ Küçük, Dinler Tarihi, s.434.

Papa I. Gregory'den Charlemagne'a kadar olan dönem Avrupa kıtası içinde olan kabileler arasında Kilisenin köklenip kurumsallaşmasına ve İslam fetihlerinin sebep olduğu sorunlar ile geçmiştir. Bu problemlerde Kilise büyük bir birleştirici olarak rol almıştır.²⁰⁰ Roma İmparatorluğu bünyesinde olan kurumların Orta Çağ'da aktif olarak devam etmesini sağlamıştır. Diğer taraftan Akdeniz havzasının ticaret yollarının İslam egemenliğine geçmesi üzerine güney bölgelerindeki Hristiyanların kuzey Avrupa ülkelerine kaymasına sebep olmuştur.²⁰¹ İnsanların bölgeler arasındaki geçişleri kültürel bir şok yaratmış ve Hristiyan kültürlerinde bir harmanlama söz konusu olmuştur. Miladi 800 yılına gelindiğinde Papalık Kurumu krallara taç takar* vaziyete gelmiştir.²⁰² Bu gelişmeler bütün Hristiyan âleminin koruyucusu sayan İmparatorlar ile Kilise arasında asırlarca devam edecek bir gerilimin ana doğuş noktası olmaktadır. Batıda kilisenin feodal bir güç haline gelmesi ile beraber bütün Avrupa dâhilinde olan yönetici kadrosu kilise içinde kendilerine birer yer bulmak için çalışmışlardır.

İmparatorluk sınırları içinde Ruhban sınıfları da aynı zaman diliminde piskoposluk bölgelerinin prensleri olarak meydana çıkmışlardır. 10-11. Asırlarda büyük bir hareket olarak ortaya çıkan manastır hareketi ile kilisenin İmparatorluklara bağımlı kılan ilişkilere son verilmiştir. Bununla birlikte Kilisenin devletten bile güçlü imajından vazgeçildi. Diğer taraftan süreç içinde Doğu ve Batı kiliseleri arasında gitgide derinleşen kültürel, siyasal ve dogmatik ayrılıklar 1054²⁰³'te iki kilisenin kesin biçimde birbirinden kopmasıyla sonuçlandı.²⁰⁴ Kutsal Roma İmparatorluğunun gitgide çökmeye yüz tutması ile birlikte Batıda Kilise ile siyasal güçler arasında büyük çatışmalar ulus-devlet anlamında bir paye kazandı. Ortaçağda Batı'da Aristotelesçi düşünce yenilenmiş haliyle tekrar keşfedildi. Özellikle Aquino'lu Aziz Tommaso'nun doktrinler tezleri ile Hristiyanlık büyük bir ilahiyat sistemiyle bütünleşti. Manastır hareketinin bir canlılık ile ortaya attığı ruhani akımlar ve Hristiyanlığın yeni düşünce sistemi zaman zaman papalığın yanılmaz idaresiyle çatışsa da bu gerilim özellikle ortaçağın sonlarında güç ortamı oluşmasında büyük bir işlev gördü.²⁰⁵ Kilise ve devlet yöneticileri arasında sürüp gelen bu sürtüşmeler 14.asrın başlarında Fransa Kralı Philip ve Papa VIII. Bonfica arasında Fransa sınırları içinde kalan mülklerin vergi sınıfına alınması

²⁰⁰ Akşit, Dinler Tarihi, s.226.

²⁰¹ Akşit, Dinler Tarihi, s.226.

* Papa III.Leon, Frank Kralı Charlmagne'ye taç takmıştır.

²⁰² Akşit, Dinler Tarihi, s.226.

²⁰³ Schisma ("Doğu ve Batı Kiliseleri'nin Ayrılması") Yunan (Rum Ortodoks) kilisesiyle Latin (Roma Katolik) kilisesinin ayrılması, Ebu Zehre, a.g.e, s.271-273.

²⁰⁴ Günay, Misyoner Örgütleri, s.27.

²⁰⁵ Günay, Misyoner Örgütleri, s.28-29.

konusunda tekrarlanmış ve bu defa karşılıklı sürtüşme kilisenin aleyhine sonuçlanmıştır. Fransa kralı Papanın otoritesini sarsmış ve ekonomik baskılar neticesinde istediğini yaptırma gücüne erişmiştir. Geçmişten gelen adetlerde Papalığın seçim yeri olan Vatikan'dan 1309 yılında Avignon'a aldirarak Papalık seçiminde Fransız krallığının etkin olmasını sağlamıştır.²⁰⁶ Papa'nın Avignon'daki esareti 70 yıl kadar sürmüştür, din tarihi olarak benzerlik bakımından Yahudilerin Babil esaretleri de 50 ile 70 yıl arası sürmüştür.²⁰⁷ 1378 yılına gelindiğinde dengeler giderek daha kötü bir hal almış ve Avignon'da ve Roma'da iki ayrı Papalık Kurumu hayat bulmuştu. 1409 yılında bir grup kardinalin meşru olmayarak kendi aralarında Pisa kentinde bir papa seçimi sonucunda 3 ayrı bölgede 3 ayrı papalık kurumu meydana gelmiştir. Batı Hristiyan âleminde böyle sorunlar baş göstermeye devam edince Kıta Avrupa'sındaki caydırıcı güç olan devletler devreye girerek Constance konsili (1414-1418) düzenlenmişler ve uzun müzakereler sonucunda aktif olan üç papanın görevine son verilerek 1418 yılında yeni bir papa göreve getirilmiştir.²⁰⁸

Tek papa dönemine dönen Kilise rahatlama fırsatı bulamadan kargaşa döneminin getirdiği güç ve itibarın sarsılması sonucunda kilise karşıtı birçok olay meydana gelmeye başlamıştı.²⁰⁹ Aynı süreçler içerisinde farklı dini doktrinlerin savunucuları akımlar yolu ile kilise karşısında halk tarafından saygınlık kazanmaya başlamışlardı buna mukabil Papalığın yanılmaz idaresi ve sonsuz saygınlığı azalmıştır.²¹⁰ Nitekim 16. Yüzyılda Martin Luther, Jean Calvin ve Ulrich Zwingli gibi reform önderleri ile Protestan kilisesi hayat bulmasıyla Roma Katolik Kilisesi için bir kez daha büyük bir hezimet ile karşı karşıya gelmiş durumdaydı. Bu hezimet sonrasında büyük bölünmelerin en ciddi olarak tarihe geçecekti. Bu bölünmeler sonrasında ağırlıklı olarak kuzey Avrupa ve Batı Avrupa'daki Hristiyan ahali büyük topluluklar halinde Katolik inancından vazgeçerek Protestan inancını hayatlarına sokmuş ve benimsemişlerdir.²¹¹

4.1 MEZHEP AYRILIKLARI VE KİLİSELER

Mezhep sözlükte “gidilecek yer, gidilecek yok” anlamında, bir dinin kollarından her biri, dinde ve felsefede inanış tarzı, bir dinin farklı yorumlarından ve farklı kollarından her biri. Hristiyanlıktaki “Hristiyan Kilisesi” veya “Hristiyan mabedi” terimleri de mezhep

²⁰⁶ Mehmet Katar, Hristiyanlıkta Temel Akımlar, Yaşayan Dünya Dinleri, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2016, s.106-107.

²⁰⁷ Hikmet Tanyu, Yahudiler ve Türkler, Berikan Yayınevi, C.1, Ankara, 2018, s.45, Katar, Hristiyanlıkta Temel Akımlar, s.107

²⁰⁸ Katar, Hristiyanlıkta Temel, s.107.

²⁰⁹ Katar, Hristiyanlıkta Temel, s.107.

²¹⁰ Katar, Hristiyanlıkta Temel, s.107.

²¹¹ Katar, Hristiyanlıkta Temel, s.107.

karşılığında kullanılmaktadır.²¹² Hristiyan âlemi din ve mezheplerinin genelinde yetmiş iki fırkaya ayrılmış durumdadır.²¹³ Birinci fırkanın mezhepsel görüşüne göre Hz. İsa Tanrıdır. Yerleri, gökleri yaratmış olarak saymaktadırlar. Lakin Matta İncilin 26. Babında şunları dile getirmiştir.“...İsa Yahudilerin kendini yakaladıkları geceden evvel Havarilere, ölüm kaygısından dolayı. Pek sıkıntıdayım, bayılacak haldeyim. Deyip sonra hüznü hali arttı hali değişerek yüzüstü kapandı. Ve ağlayıp yalvararak İlahi bu ölüm kâsesinin benden sarf ve tahvili mümkünse sarf eyle. Benim dilediğim değil, senin istediğin olsun.” dedi²¹⁴

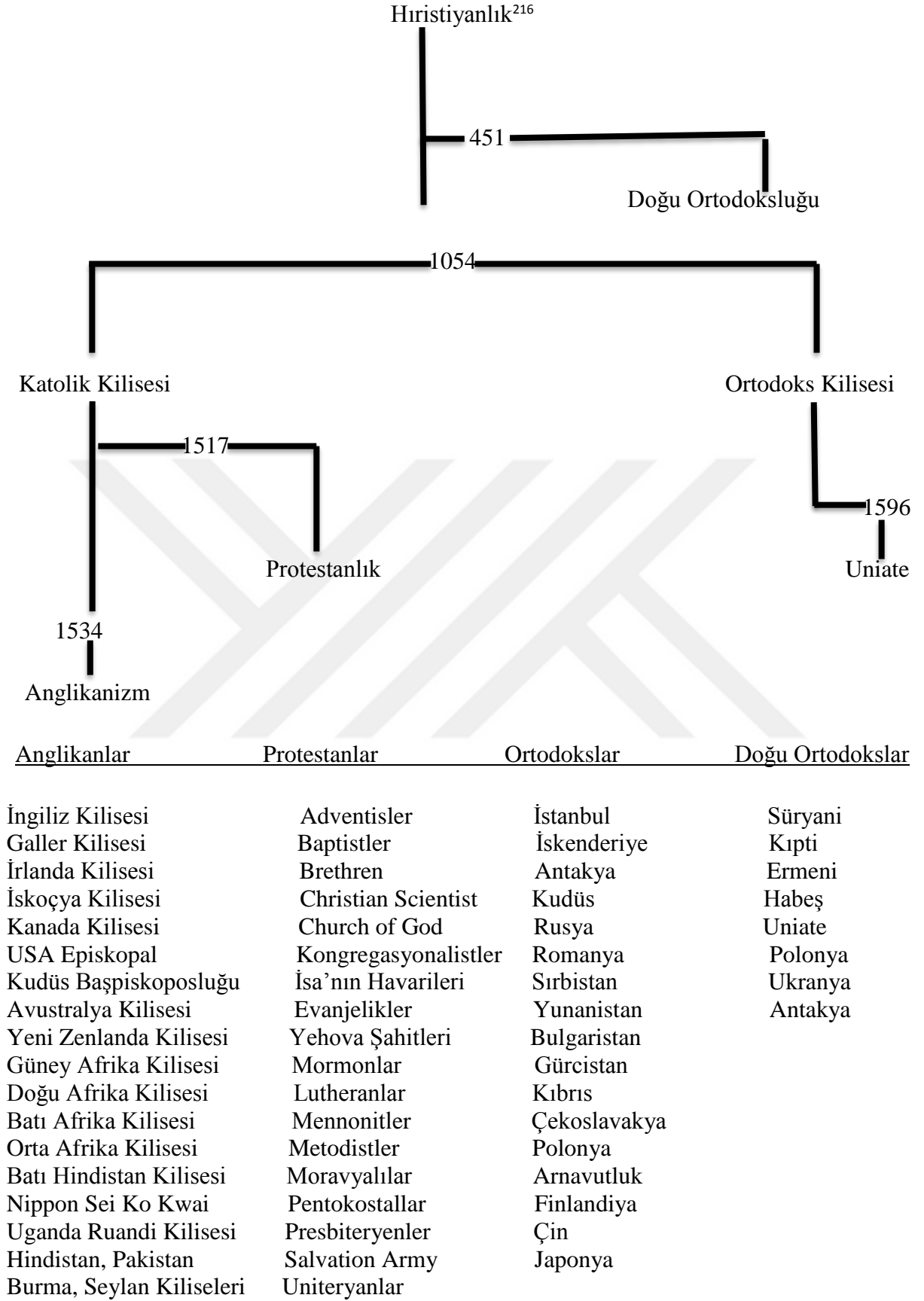
Hristiyanlıkta M.S III. yy’da toplanan dini cemiyetler sebebi ile bir takım mezhep ayrılıkları meydana geldi. Bu ayrılıklar sonucu ibadet, oruç, evlenme, boşanma, eğitim, öğretim gibi toplumsal konularda değişik uygulamalar ortaya çıktı. İbadetler Hristiyanlık âleminde bir din görevi olarak belli günlerde belli uygulamalar ile yapılmaktadır. Özellikle Pazar günü olup kiliseye gidip ibadet etme geleneği yaygındır.²¹⁵

²¹² Cilalı, Dinler ve İnançlar, s.243.

²¹³ Tercüman, Hristiyanlığa Reddiye, s.59.

²¹⁴ Tercüman, Hristiyanlığa Reddiye, s.60.

²¹⁵ Dinler Tarihi Ansiklopedisi, s.301.

²¹⁶ Mahmut Aydın, Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi Tarih, İnanç ve İbadet, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2015, s.390.

4.1.1 KATOLİK MEZHEBİ

Katolik ifadesi Hristiyanlık tarihi içerisinde ilk olarak Aziz İgnatius (M.S 107) tarafından kullanılmış ve bu ifade tarihin değişik zamanlarında değişik anlamlarda kullanılmıştır.²¹⁷ Kronolojik süreç içinde yapılan tanımlamada Katolik kelimesi genel itibari ile yerel cemaatleri karşın Hristiyan kilisesinin evrenselliğini, aykırı ve hizipçi inançlar karşısında doğru inancı ve bu inanç ile uygulamaların tarihsel sürekliliğini ifade eder.²¹⁸ Hristiyanlığın ilk dönemlerinde Katolik terimi Ortaçağ döneminde özellikle sapkın kabul edilen çeşitli Hristiyan cemaatlerin ortaya çıkmasıyla birlikte bu terim, sapkın din görüşlerine karştı olarak gerçek ve doğru Hristiyanlığı ifade etmek için kullanılmıştır.²¹⁹ Katoliklik terimi Köken bakımından Batı Roma İmparatorluğuna dayanan ve dini ibadet dili Latince olan Roma Piskoposunun idaresi altındaki Hristiyanları kapsamaktadır.²²⁰

Katolik Kilisesi, Yeni Ahit'te kullanım şekli ile hakikat kelimesinin “Tanrı” İsa Mesih'in “Kutsal Ruh’a dair olanların tek ve mutlak temsilcisi olarak meşru bir mirasçı olarak kendini görmektedir. Mutlak hakikat olan İsa Mesih'in vekili olan Katolik Kilisesi'nin ortaya koyduğu inanç ve doktrinler de aynı hakikati ifade etmek için kullanılır.²²¹ Kilisiye göre Hristiyanlığı diğer inanç sistemlerinden ayıran en önemli ölçüt ilahi özelliği olan İsa Mesih'in somut bir hale getirilmesi yani tanrısal özdeki görünüşünü insan gibi ete kemiğe büründürmesi idi. Burada “ilahi” olan Tanrının insanlara kendini “göstermesi” söz konusudur.²²² Lakin unutulmaması gereken İsa Mesih mutlak olan tanrının otoritesi ile konuşmuş ve onun sayesinde dünyadaki varlığını sürdürmüştür. İsa Mesih bu mutlak otoritenin dünyada varlığını sürekli devam ettirmesi ise İsa Mesih'in öldükten sonra tekrar dirilmesi ve daha sonra, Kutsal Ruh'un onu devam ettirmesiyle gerçekleşen olaylar silsilesidir. Roma Katolik Kilisesi'nin görüşlerine göre Kutsal Ruh varlığını tecessüm ettirmiş ve hiyerarşik yapı olarak başta Papa olduğu Katolik Kilisesi'nde devam ettirmektedir.²²³

Katolik Kilisesi yalnız Baba olan Tanrı, Oğul olan İsa Mesih'i değil aynı zamanda ve özellikle Kutsal Ruh'u da kendi içinde temsil ettiğini iddia etmektedir. Buna görüşe göre Katolik Kilisesi, Yuhanna İncil'inde belirtilen ve İsa Mesih'in kendinden sonra gelecek olan

²¹⁷ Katar, Hristiyanlıkta Temel, s.102.

²¹⁸ Katar, Hristiyanlıkta Temel, s.102.

²¹⁹ Katar, Hristiyanlıkta Temel, s.103

²²⁰ Aydın, Dinler Tarihine, s.416.

²²¹ Aydın, Dinler Tarihine, s.416.

²²² Aydın, Dinler Tarihine, s.416.

²²³ Taşpınar, Din ve Fenomenoloji, s.215.

Paraklet'i* müjdelediği Kutsal Ruh olduğu şeklinde yorumlayacaklardır. Bu sebepten dolayı Katolik Kilisesi Kutsal Ruh ile ilgili bütün mutlak otoritesini ve temsil yetkisini buradan alacaktı. Roma Katolik Kilisesinin doktrinleri şöyle ifade etmek mümkündür;

*“Kilise Katolik’tir, çünkü kendisinde Mesih mevcuttur. “Mesih İsa neredeyse Katolik Kilisesi Oradadır” Onda Mesih’in tam Bedeni Başıyla birleşmiş olarak varlığını sürdürmektedir. Bu da Kilise’nin Ondan, Onun istediği esenlik yollarının hepsini aldığını gösterir. Doğru ve tam inanç ifadesi, kusursuz Kilise sırlarına uygun yaşam ve havarilerden miras kalan ruhban sınıfı. Kilise bu temel anlamıyla Pentokost günü Katolik oldu. İsa’nın tekrar geleceği güne kadar da öyle kalacaktır.”*²²⁴ Kilise Katolik’tir, çünkü insanların evrenselliğini sağlamak amacıyla Mesih tarafından gönderilmiştir.²²⁵

Katoliklik mensup bakımından en fazla kişiye sahip olan Hristiyan mezhebidir. Dünyanın hemen her noktasında Katolik inancını benimseyen kişiler bulunmakta ve özellikle Fransa’da İtalya’da, İspanya’da Portekiz’de, kısmen de olsa Almanya’da ve Güney Amerika’da yoğunluk oluşturan topluluklar vardır.²²⁶ Katolik Kilisesi, Havariler özellikle Simon Petrus tarafından kurulan ilk kilise ve diğer kiliselere kıyasla en uzun yaşam hayatı bulan kilisedir. Hz. İsa’nın evrensel kilise üzerinde Havarî Petrus’a bıraktığı tanrısal özdeki yetkiyi sürdüren otorite papa olmuştur. Aziz Petrusun vekili olması sebebi ile diğer havarilerin ardılı sayılan piskoposlardan daha yetkili ve otoriteye sahiptir. I. Vatikan Konsili kararlarına göre papa, hem evrensel kilisede en yüksek yargı gücüne sahip hem de inanç ve etik sorunlarda doktrine yanılmazlık ayrıcalığı bulunmaktadır. Papanın seçimi Kardinaller tarafından Kutsal Kurulun toplanması ile olmaktadır.²²⁷

İncil ve ilk dönem kilisesinden günümüze kadar dogmatik, Katolik Hristiyan mirasına bağlılık ile Doğulu ve Batılı bilginlerin ilahiyat kurumlarının Katolik öğretisinin temel çerçevesini çizmektedir. Günümüze gelindiğinde Katolikliği diğer mezheplerden kesin çizgiler ile ayıran öğretiler şunlardır; Papanın yanılmazlığı, Meryem Ananın Günahsızlığı ve yeryüzünde insani yaşamını tamamladıktan sonra göğe yükseldiğidir.²²⁸ I. Vatikan konsili’nin en önemli sorunu haline gelen “Papa’nın Yanılmazlığı” konusu bazı teolog ve bilim adamları tarafından farklı yorumlanmıştır. Bu yorumlara göre papa istediği şeyi yaptırım gücüne sahip

* Kurtarıcı.

²²⁴ Taşpınar, Din ve Fenomenoloji, s.218.

²²⁵ Taşpınar, Din ve Fenomenoloji, s.218.

²²⁶ Küçük, Dinler Tarihi, s.510.

²²⁷ Günay, Misyon Örgütleri, s.66.

²²⁸ Günay, Misyon Örgütleri, s.67.

olmaktaydı. Bu ise havarilerin vekilleri olan piskoposların mutlak hâkimiyet güçlerini sınırlamaktaydı. Diğer bir çerçeveden bakıldığında papaya atfedilen bu “yanılmazlık” kutsal kitap ve gelenek gibi imanın esasını ve kaynaklarını ikinci plana itmekte, İncil’in daha derin tetkiklerine ve kilise önderleri olan kilise babalarının cesaretlerini kırmaktaydı. Gelişen olaylar papalık lehine, kilise yönetimindeki merkezîyetçiliği artırtmış ve Engizisyonun olmadık şekilde abartılmasını etkilemiştir. Katolik Mezhep Özellikleri ise şöyle sıralamak mümkündür.

- Dini başkan Papa’dır. Papa, İsa’nın vekili Petrus’un halefidir. O aynı zamanda Vatikan Devleti’nin başkanıdır. Havarilerin başı olan Papa Petrus’un Piskoposlar ise diğer Havarilerin halefidir.
- Kardinaller tarafından seçilen Papa “Yanılmaz Otoritedir”. Hiyerarşik yapıda Papa’dan sonra Kardinaller, Piskoposlar ve Papazlar gelmektedir. Roma diğer Kiliselerin Ruhani Merkezidir ve hepsinden üstündür.
- Kilise Evrenseldir ve Kilise dışında kurtuluş yoktur. Kilise Kutsal Ruh tarafından sevk ve idare edilmektedir. İncil’in yorumu Kilise eliyledir. Bundan dolayı Papa, Kutsal Metinleri ve geleneği yorumlamada yanılmazdır.
- Kutsal Ruh, Baba ve Oğul’dan çıkar.
- İsa’da İlâhi ve insani olmak üzere “İki tabiat” vardır.
- Gelenek kabul edilir ve vahiy ürünü sayılır.
- İsa gibi tanrı Annesi olan Meryem de günahsızdır. “*Asli Suç ’tan uzaktır*”. Meryem Tanrı yanında şefaatte bulunabilir. O göğe yükselmiştir Papalık 8 Aralık 1854 tarihinde Meryem’in İsa gibi “*Günahsız olduğu*” nu ve “*Asli Suç ’tan Korunduğu*” nu 1 Kasım 1950 tarihinde “*Göğe Yükseldiğini*” Dogma olarak ilan etmiştir.
- Azizler de Tanrı katında sözcü olur, şefaatte bulunabilir. Onların resimlerine ve kutsal emanetlerine saygı gösterilir. Adlarına hemen her gün ayin düzenlenir.
- İnsan, Asli Suç ’un içindedir. Buna karşı kötülüğe temayül günah değildir. Fakat günaha sevk eder. Günah çıkarma çok önemlidir. Bunun Günah çıkarma Hücresinde papaza itiraf şeklinde olması gerekir. Ergenlik çağına giren her Hristiyan’ın yılda en az bir defa günah çıkartması 1215 yılında toplanan Lateran Konsili’nde karara bağlanmıştır.
- Sakramentler yedi tanedir.*

* Vaftiz: Hristiyanlığın Kabulü Ritüeli.
Evharistya: Ekmek ve Şarap Ayini.

- Ruhban Sınıfında bekârlık evlenmemek esastır. Ruhban Sınıfı dışında olanlar evlenebilir ancak evlendikten sonra boşanamazlar. Kilisede yapılmayan Nikâh sahih geçerli sayılmaktadır. Boşandıktan sonra evlenme zina kabul edilmektedir.
- Vaftiz su dökülerek yapılır Vaftiz olmadan ölen cehennemlik sayılır.
- Evharistiya Ekmeğ şarap Ayininde Ekmeğe Maya katılmamaktadır. Evharistiya’da Konfirmasyon ilk Komünyon’dan sonra herhangi bir vakitte yapılmaktadır. Katolikler Protestanların Evharistiya Ayinini idare eden din adamlarının Havarisel silsileden gelmediği için ayinlerinin geçerli olmadığını iddia ederler.
- Yirmi bir Konsil Ökümenik sayılır ve kararları kabul edilir.
- Cuma günü et ve yağlı yiyecekler yenilmez. Boğulmuş hayvan eti ve kanı mubah görülür.
- Son yargı gününe Cennete Cehenneme ve Araf’a inanılır.
- Ayin dili Latince dir. Ancak 1962-1965 II. Vatikan Konsilinde ayinlerin değişik dillerde yapılmasına izin verilmiştir.²²⁹

4.1.2 ORTODOKS MEZHEBİ

Ortodoks kilisesi Rum Ortodoks Kilisesi, Doğu Kilisesi ya da Doğu Ortodoks Kilisesi olarak yeryüzünde bilinir. Resmi adı “Ortodoks Kilisedir”.²³⁰ Günümüzde Hristiyanlığın üç büyük mezhebinden biridir. İstanbul’daki Fener Patriğinin unvan üstünlüğü tanıyan özerk kiliselerin oluşturduğu bir topluluktur.²³¹ İlk yedi ökümenik konsilin belirlediği doktrinlere ve uygulamalara bağlıdır. Mezhebe inanan topluluklar ağırlıklı olarak Balkanlar, Slav ülkeleri ve Ortadoğu’da toplanmıştır.²³² “Doğru öğretiyeye bağlılık” anlamına gelen Ortodoks (Yunanca Orthodoxas: “doğru görüş”) sıfatı 5. Yüzyılda dünya Hristiyanlığının bütününden ayrılan Monofizit kiliseler ile katı prensipli Protestan kiliseler tarafından da kullanılmıştır.²³³ Katolik kilisesi gibi Ortodoks kilisesi de kurumsal olarak ilk Hristiyan kiliseleriyle kesintisiz bir süreklilik içindedir ve aynı kutsal ayinleri benimsemektedir. İki kilisenin birbirinden ayrılması ilahiyat alanındaki anlaşmazlıklardan çok siyasal ve kültürel sebeplere dayanmaktadır.

Krizmasyon: Elçisel Kilise Geleneği, Kutsal Ruh ile Güçlendirme.

Tövbe ve Günah İtirafı: Ruhani Kişiyeye İşlenmiş Günahı İtiraf Etme, Tövbe Etme.

Yağ Sürme: Hasta Yağı ve Ölüm Halindekileri Kutsama.

Ruhbanlık: Rahiplik, Tanrı’ya ve Kilise Topluluğuna Hizmet Etmek İçin Kendini Adanmış Kişiler, Ruhani Görevliler.

Evlilik: Evlilik Antlaşması.

²²⁹ Küçük, Dinler Tarihi, s.510-512.

²³⁰ Günay, Misyon Örgütleri, s.71.

²³¹ Günay, Misyon Örgütleri, s.71.

²³² Günay, Misyon Örgütleri, s.71.

²³³ Günay, Misyon Örgütleri, s.71.

Kültürel açıdan Batı Hristiyanlığı (Katoliklik ve Protestanlık) ile Ortodoksluk arasındaki bölünme Latincenin egemen dil olduğu Batı Roma ile yazı dilinin Yunanca olduğu Doğu Roma İmparatorlukları arasındaki bölünmenin uzantısıdır.²³⁴

Ortodoks “doğru doktrin” anlamında Yunanca “orth/ortho (doğru gerçek) ve “doxa” (inanmak, savunmak) kelimesinin türetilmesinden meydana getirilmiştir.²³⁵ Ayrıca Ortodokslara göre İsa Mesih’in yeryüzündeki bedeni ile bağdaşan Kiliseyi ifade eden terime de Ortodoks denilmektedir.²³⁶ Birbiriyle inanç ve ibadet bakımından çok fazla ortak yönü bulunan birçok Ortodoks Kilisesi Bizans’a bağlıydı. Bizans Patrikliği Roma’nın üstünlük iddiasına karşı kendisinin doğru yolda bulunduğunu üstün olduğunu belirtmek üzere bu adı almıştır. 1054 yılında Doğu-Batı ayrılığından sonra Bizans, Ortodoksluğunun merkezi olmuştur.²³⁷ Ortodoks mezhebinin, Ortadoğu, Balkanlar ve Rusya’da yaşayan yaklaşık 150 milyon mensubu bulunmaktadır. Ortodoks mezhebinde İstanbul, İskenderiye, Antakya ve Kudüs Patrikleri dâhil 4 eski Patriklik makamı bulunmaktadır.²³⁸ Bu patrikliklerden başka, Moskova, Belgrad, Bükreş, Sofya, Gürcistan Patriklikleri ve Kıbrıs, Yunan, Arnavutluk, Finlandiya, Polonya, Slovakya, Ukrayna ve Kuzey Amerika kiliseleri Ortodoks mezhebinin oluşturur. Bunlar arasında İstanbul Patriği “eşitler arasında birinci (primus inter pares)”dir.²³⁹

İznik konsilinin karara varıp dağılmasından itibaren 787 yılına kadar daha altı konsil toplanmıştır. Bu yedi konsilde görüşülen sorunlar Ortodoks mezhebinin doğmasını sağlamıştır.²⁴⁰ Ortodoksluğun da kendi içinde kolları dalları vardır. Ortodoks mezhebine göre önemli olan “vahiy” ile kilisenin verdiği hüküm yerini tutmayan kararlardır. Bu mezhebin kurulmasında Gregorios Kyrillos, Athanasios gibi kilise büyüklerinin önemli doktrine görüşleri olmuştur.²⁴¹ Ortodoks inancından yana olanlar İznik konsilinde Ariyus, Nestorius gibi din büyüklerinin görüşlerine karşı çıkmıştır.²⁴² Doğu Roma kilisesi diye anılan Bizans kilisesinin ana temel taşı bu Ortodoks anlayıştı. Başlangıçta bütün Doğu Ortodoks kiliseleri İstanbul Ortodoks kilisesinin (Fener Patrikliğinin) idaresi altında iken sonraları sürekli fikri

²³⁴ Günay, Misyon Örgütleri, s.71.

²³⁵ Küçük, Dinler Tarihi, s.512

²³⁶ Küçük, Dinler Tarihi, s.512.

²³⁷ Küçük, Dinler Tarihi, s.512.

²³⁸ Mabetlerini kullanımı konusunda Serbestlik ve Muhafiyetleri Sultan I. Selim tarafından Kudüs Rum Patriğine verilmiştir. (Osmanlı Belgerinde Filistin, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, İstanbul, s.441) Verilen bu Serbestlik ve Muhafiyet I. Süleyman döneminde yeni bir ferman ile devam etmiştir. (Osmanlı Belgerinde Filistin, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, İstanbul, s.445.)

²³⁹ Ahmet Hikmet Eroğlu, Ökümenizm ve Fener Patrikhanesi, Aziz Andaç, Ankara 2005, s.25.

²⁴⁰ Dinler Tarihi Ansiklopedisi, s.316.

²⁴¹ Dinler Tarihi Ansiklopedisi, s.316.

²⁴² Dinler Tarihi Ansiklopedisi, s.316.

çerçeveler ve siyasi olaylar neticesinde ayrılımlar başladı. Bunun sonucu olarak da Süryani Ortodoks Rum Ortodoks, Ermeni Ortodoks, Rus Ortodoks kiliseleri ortaya çıkmıştır.²⁴³

Ortodoks teolojisi kendine has bir teolojiye sahiptir. Ortodoksluğu bir mezhep yapan esas teolojik unsurlar, daha çok bu kültür içine girildikçe ortaya çıkar. Katolik ve Ortodoksluk arasında teolojik farklılar arz eden unsurlar genelde kültürden doğan olaylar neticesinde oluşmuştur. Bu hassas çerçeve Ortodoks teolojisinin özünü oluşturur. Mesela Teslis doktrini konusunda, Katoliklikten görünür farklılıkları olabilir; fakat gerçek farklılık bu doktrinin teolojik veya ahlaki izahında değildir. Bu noktada Ortodoksluğu aynı kılan, teslis anlayışına yapılan retoriksel* söylem ve onun kurtuluş kavramında oynamış olduğu role yönelik yorumlardır. Her kavrama yapılan retoriksel vurgu ve her kavramın insanın kurtuluşuyla ilişkilendirilmesi, onu Katolikliğin gelişmiş ama parçalı teolojisinden ayırt eden en temel yapıdır.²⁴⁴

Ortodoks kilise, idare eden bir papanın hukuki otoritesini kabul etmemekle beraber kilise, ruhani olarak papa otoritesine tamamen karşıt görüşler ile dolmuştur. Doktrine farklıklar ortasında İsa'dan bütün Hristiyanlarda akan inayet ve hayat cereyanında yaşamaktadır. Hristiyanlık Ortodoks âleminde en büyük bayramı, Paskalya, İsa'nın kıyamıdır; insanı ebedi ölümünden kurtaran bu hadise, kilisenin ve her insanın hayatının merkezi sayılmaktadır hiç bir kilisede şark kilisesinde görüldüğü miktarda Paskalya ilahileri, Paskalya ayinleri mevcut değildir. Yukarıda belirtildiği gibi farklılar teoloji unsuru yanında siyasi ve kültürel farklılarda barındırmaktadır.²⁴⁵ Ortodoks Mezhep Özelliklerini ise şöyle sıralamak mümkündür.

- Ruhani başkanları patriktir. Her Piskoposluk da Havariler silsilesinden gelen yetkisi ile kendisinin sorumlu olduğu bölgede bağımsız faaliyetlerini sürdürmektedir.
- Papa'nın İsa'nın vekili olduğu üstünlüğü ve yanılmazlığı reddedilmektedir. Mahalli cemaatin dışında ve üstünde hiçbir ilahi hak ve iktidar kabul edilmemektedir. Ökümenik Konsilinin bütün Kiliseyi bağlayıcı bir karar alabileceği görüşü benimsenmemektedir.
- İlk Yedi Konsil ve Kararları kabul edilir. Sonraki Konsiller ve Kararları kabul edilemez.

²⁴³ Dinler Tarihi Ansiklopedisi, Gelişim Yayınları, C.2 s.316-317.

* Belâgat, etkileyici ve ikna edici konuşma sanatı.

²⁴⁴ Kürşat Demirci, Bir Hristiyan Mezhebi Olarak Ortodoksluğun Teolojisi, Ayışığıkitapları, İstanbul, 2005, s.27.

²⁴⁵ Annamarie Schimmel, Dinler Tarihi Giriş, Kırk Ambar Yayınları, İstanbul, 1999, s.184.

- İsa, Meryem ve azizleri tasvir eden özel bir tarzda yapılmış olan kilise ve evlerde bulunan resimler İkon olarak adlandırılır. Bu ikon'lara geniş yer verilir, saygı gösterilir. Kutsal Kitap da İsa'nın bir "İkon"u olarak değerlendirilir.
- İbadet her ülkenin diliyle yapılır.
- Haçlıların kolları birbirine eşittir. Sağdan sola Haç çıkarırlar.
- Evharistiya Ayininde Ekmeğe maya, Şaraba su katılır. Diğer Hristiyan gruplar Ortodoksların ayinine iştirak ederek "İsa'nın bedenini ve kanını" alabilir. Ancak bir Ortodoks, Katolik veya Protestanlara ait evharistiya ayinine katılmaz.
- Konfirmasyon, Vaftizden hemen sonra yapılır.
- Papazlar evlenebilir. Keşişler, Piskoposlar ve Patrikler evlenemez. Bazı şartlara bağlı olarak boşanma vardır.
- Araf, kısa bir bekleme yeri olarak kabul edilir. Günahkâr bir kişi günah derecesine göre bir bedel ödeyerek hatasından kurtulabilir.
- Kutsal Ruh'un Oğul yolu ile Baba'dan çıktığı ileri sürülür. Bu noktada hayatın bizzat kendisi olan İsa, Kutsal Ruh üzerinde de etkin bir yapıya sahip olduğu ve onun açıklanmasını sağladığı kabul edilir. Meryem de Tanrı Anası olarak görülür ancak Meryem'in Göğe Yükselişi ve Günahsızlığı reddedilir.
- Gelenğe önem verilir ancak vahiy ürünü kabul edilmez
- Ortodoks Kiliseler birbirinden bağımsızdır, kendi "Kutsal Sinodlar"ı tarafında yönetilen milli kiliselerdir. Bundan dolayı Kilise Tanrı'dan İlahi, Tek, Kutsal, Evrensel ve Apostolik kabul edilir. Bu bağlamda da Ortodoks Kilisesi "İlk Bin Yılın Kilisesi" olarak nitelendirilir. Kilise kararları Piskoposlar tarafından ortak bir şekilde alınır. Ortodoksluk ulusal kimliğin en temel unsuru olarak görülür.
- Ortodoksların temel Dogması; Petrus'un söylediği "İsa Yaşayan Bir Tanrı, Ezeli Kelam, Tanrının Oğlu, Gerçek Tanrı, Gerçek İnsan, Haça Gerilen, Ölümünden Sonra Göğe Yükselen Babanın Sağında Oturan Ve Kıyamet Günü Yeryüzünde İnecek Olan" anlayışına dayanır
- Sakramentler, Katoliklerdeki gibi, yedi tanedir.²⁴⁶

²⁴⁶ Küçük, Dinler Tarihi, s.513-514.

4.1.3 PROTESTAN MEZHEBİ

Protestan terimi, kendilerini Roma Katolik'lerinden ve Ortodoks Doğu kiliselerinden ciddi şekilde ayrı bir kisveye sokan Hristiyan Kiliseleri ve toplulukları için genel olarak ilk defa 1529'da Spire'de toplanan bir politik mecliste kullanılmıştır.²⁴⁷ 1526 yılında İmparator Şarlken kendisinden Lutherci Reform'u desteklemesini isteyen Alman prenslerle belli bir dönem için bir anlaşma içinde olmuştur. 1529'da bu düşüncesinden vazgeçtiğini ve herkesin Roma'ya bağlı kalmak zorunda olduğunu söyleyerek sözünde durmamıştır. İmparatorun bu kararına Luther yanlısı prensler büyük bir protesto ile karşılık vererek şu deklarasyonu yayınladılar. *“Koruyucu, günahtan kurtarıcı ve bir gün hâkimimiz olacak olan yegane yaratıcımız Tanrı önünde protesto ediyoruz ve Tanrı'ya Kutsal Sözü'ne vicdanımıza ve Spire'deki son karara aykırı olarak önerilen hiçbir kararı benimsemiyoruz.”*²⁴⁸

1. Speyer Meclisi'nin (Diet) 1526 İmparatorluğunun her prensliklerine kendi topraklarında egemen olacak dini belirleme karar alındı. Bu yetkiyi tanıyan kararı 2. Speyer Meclisinde oy çokluğuyla karar ile iptal edilmesi altı prens ve 14 adet büyük şehirden oluşan azınlık *“Herkesin Tanrı huzuruna kendi adına çıkarak kendi adına hesap vermesi gerektiğini”* vurgulayan resmi bir tanıklık (protesto) belgesi benimsedi.²⁴⁹ Belgenin diğer bir amacı da yeni inançların yayılmasını önüne kesmek isteyen yasaklara karşı çıkmaktı. Böylece Protestan adı Hristiyanlığın yeni bu yeni mezhebine inananları tanımlama amacıyla kullanılmaya başladı. Bu isimlendirme Reformcu Hristiyanlığın birçok türünü kapsamı nedeniyle yaygınlaştı.²⁵⁰ Martin Luther'in yandaşlarının yanı sıra Huldrych Zwingli'nin ve Jean Calvin'in İsviçreli izleyicileri de karşıtları tarafından bu isim ile hayat bulur hale geldiler. Buna karşılık Almanya'daki Reform yanlıları Evanjelik Fransa'dakiler ise Huguenot adını benimsediler. İsviçreli Reformcular ile Hollanda, İngiltere ve İskoçya'da onları izleyenler Reform Kilisesi isimlerini kendilerine daha uygun bulmuşlardır.²⁵¹

Protestanlık, Ortodoks ve Katolik Kiliselerinin dışında kalan birçok grup ve oluşumu içeren geniş bir Hristiyan mezhebidir. Doktrin ve uygulamalarıyla, merkezi oluşturan Roma Katolik Kilisesinden önemli farklılıkları bulunan Protestanlığın başlangıcı 16.yüzyıl dinsel reformuna dayanmaktadır.²⁵² Protestanlıkta Kilise karşıtı reformasyon kaynağı, Katolik Kilisesinin

²⁴⁷ Ali Erbaş, Hristiyanlık'ta Reform ve Protestanlık Tarihi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2013, s.58.

²⁴⁸ Erbaş, Hristiyanlık'ta Reform, s.58.

²⁴⁹ Günay, Misyon Örgütleri, s.85.

²⁵⁰ Günay, Misyon Örgütleri, s.85

²⁵¹ Günay, Misyon Örgütleri, s.85-86.

²⁵² Hakan Olgun, Protestanlık, Yaşayan Dünya Dinleri, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2016, s.121.

yönetim başkanı olan Papanın ve ruhban sınıfının dinsel konum ve yetkilerinin üstüne çıkarak siyasal ve laik amaçlar peşinde oldukları ve Hristiyan âlemi üzerinde bu dünyaya ait bir hegemonya kurdukları inancı oluşturulmaktadır.²⁵³ Papanın yanılmazlığı ve hiçbir otorite tarafından sorgulanmazlığı kilise içindeki silsileyi gibi konular tartışıldı. Din adamlarının Hristiyan halkın ibadet ve günah bağışlama süreçlerindeki istismarları ve kötüye kullanmaları kutsal metnin Hristiyan halktan uzak tutulması ve kilise kurumu ile papalığın din ile uyuşmayan bu dünya için kazanılacak hazine hevesinde olduğu eleştirileri bu zaman içinde bir reform ihtiyaçlarının çıkış sebebi olarak görülebilir.²⁵⁴ Hristiyanlık âleminde reform çağı olarak nitelenen bu yüzyılda Martin Luther, Ulrich Zwingli ve John Calvin önder reformcular olarak bilinmektedir. Bu öncü reformcuları düşünceleri Protestanlığın temel doktrine teolojisini oluşturmuştur.²⁵⁵

Martin Luther selefi olan Kilise içinde Reforme etmek düşüncesi ile ortaya çıkan lakin başarılı elde edemeyen John Weyliffe ve Jan Hus gibi Luther de İncili temel alan bir reform hareketi başlatmıştır. Luther'in reform çağrısı üç slogan ile desteklendi. "Sola Scriptura, Sola Fides, Sola Gratia" Sola Scriptura, Kilisenin Doktrin, ibadet anlayışı ve ahlaki kuralları sadece ama sadece kutsal kitabı tek referans kaynağı olarak almaları gerektiğini ve kutsal kitap haricindeki hiçbir kaynağı otorite kabul etmemesi ilkesidir.²⁵⁶ Solo Fides, prensibi ise kurtuluşun iyi bir hayat geçirmesi ya da iyi işler iyi ameller yaparak değil, kişinin Ancak İsa-Mesih'e mutlak imanı ile olacağını ifade etmektedir. Sola Gratia, prensibi ise mutlak kurtuluşun insanın çabası ile kazanılan bir şey olmadığı sadece Tanrının inayetiyle elde edilen bir hediye olduğu anlamına gelmektedir.²⁵⁷ Bu prensiplere göre insan ne kadar iyi davranırsa davranırsa ne kadar ahlaklı ve erdemli olursa olsun Tanrının İnayeti elde etmeden kurtuluşa ulaşması imkânsızdır.²⁵⁸ Protestan mezhebinin diğer bağlı kolları olan; Jerum kolu, Jan Hus kolu iki mezhebin taraftar bulmaya başladığı zamandan itibaren(XV. yy başı) Lolar kolu (1333) Viglif kolu (1263) Presbiteryen (İskoçya kolu olup 1560'da kuruldu.²⁵⁹ Küçük inanç çağrılarını dini argüman ve tezlerde tarikat olarak nitelemekte, kimileri ise mezhep diye

²⁵³ Olgun, Protestanlık, s.121.

²⁵⁴ Olgun, Protestanlık, s.121.

²⁵⁵ Olgun, Protestanlık, s.121.

²⁵⁶ Aydın, Dinler Tarihi, s.381.

²⁵⁷ Aydın, Dinler Tarihi, s.381.

²⁵⁸ Aydın, Dinler Tarihi, s.381.

²⁵⁹ Dinler Tarihi Ansiklopedisi, s.317.

nitelemektedir. Ancak aralarında çok büyük ayrılık yoktur. Birleştikleri en önemli ilke “tanrının inayetinin gerekliliğidir.”²⁶⁰

16.Yüzyılın ilk dönemlerinde yaşanan teolojik krizler Batı Hristiyan dünyasını iliklerine kadar sarsmıştır. Ortaçağdan itibaren devam eden inanç birliğini ve kilisenin dünya üzerindeki egemen olan otoritesini yıktı.²⁶¹ Protestan reformasyonu karışık ve derin teolojik kökleri içinde barındırıyordu. Reform hareketinin etkileri ve dışarıya aksettirme bakımından zengin ve geniş kapsamlı farklılar içermekte idi. İncil’in okunması ve vaaz edilmesine dayanan yeryüzünü kapsayan yeni kiliseler ve kültürler ortaya çıkardı. İncil’in vaazı dini adetlerde ibadetin ikinci plana atılmasına kadar etkili oldu.²⁶² Milyonlarca inanan kişinin toplumsal etik düzenleri yeni bir hale getirildi. Batı Avrupa içlerinde evliliği reddetmeyen din adamları yeniden peyda oldu. Reform hareketleri kendi dönemine kadar gelen birçok din kurumunu hiçe saydı ya da dini otoritesini sorguladı.²⁶³ Tesadüfi olarak yine siyasi güçlerin ortaya çıkmasına yardımcı oldu. Bu tesadüfler sonucu ortaya çıkan hükümdarlar Protestanlığı kendini hükümdar sanan Papa’ya karşı bir güç olarak kullanmaktaydılar.²⁶⁴

Katolik Kilisesi Reform taraftarlarının öne sürdüğü birçok suçlamanın doğruluğunu kabul etme zorunda kaldı.²⁶⁵ Reformcuların açığa vurduğu suistimallerin göz ardı gelinmeyeceği ve derhal son bulması gerektiğini düşünen Katoliklerin sayısı oldukça fazla idi. Diğer yandan, Katolikler Reformcuların başlattıkları bu dini harekette Hristiyanlığın bazı temel doktrinlerini göz ardı edildiğinin farkındaydılar. Böylece Kilisede içeriden başlatılan Reform Hareketlerine” “Karşı Reform” adı verildi.²⁶⁶ Bu Katolik reform hareketinde yapılan ilk hamle Papa tarafından Trento’da toplantıya çağrılan bir Reform konsili oldu.²⁶⁷ 1545’den 1563’e kadar süren Trento Konsiline, Protestanlar ve Ortodokslar dâhil olmadılar.²⁶⁸ Trento Konsili Reformcuların devam ettirdiği suistimallerin çoğuna son verirken Reformculara karşı da geleneksel Katolik öğretisinin geçerliliğini yeniden gün yüzüne çıkarıldı. Kapüsenler, Cizvitler gibi yeni kurulan dini tarikatlar, Katolik Kilisesi bünyesinde, Papa otoritesine bağlı

²⁶⁰ Dinler Tarihi Ansiklopedisi, Gelişim Yayınları, C.2 s.317.

²⁶¹ Roberts, Avrupa, s,313.

²⁶² Roberts, Avrupa, s,313.

²⁶³ Roberts, Avrupa, s,313.

²⁶⁴ Roberts, Avrupa, s,313.

²⁶⁵ Michell, Hristiyan Tanrı, s.64.

²⁶⁶ Michell, Hristiyan Tanrı, s.64.

²⁶⁷ Michell, Hristiyan Tanrı, s.64.

²⁶⁸ Michell, Hristiyan Tanrı, s.64.

kalma kaydı ile bu ıslah etme yolunda etkin şekilde katıldılar. Karşı reform, Güney Avrupa’da Polonya’da İrlanda’da nüfusu çoğunlukla Katolik olan bölgelerde etkili bir rol oynadı.²⁶⁹

Alman teolog ve tarihçi Ernst Troeltsch’e göre “*Batı Hristiyanlığı, tarihindeki en şiddetli ayrılışları 18. Yüzyıl’ın ortalarında yaşamıştır*”.²⁷⁰ 16. Ve 17. Yüzyıl Lutherçilerinin ve Reform Kiliseleri’nin durumları (Troeltsch’in Yeni-Protestanlık ismini verdiği) Aktüel Protestanlığın durumundan daha çok Orta çağ Kilise ve Hristiyan âleminin içinde bulunduğu duruma benzetilmiştir. Kutsal kitap üzerinden yapılan doktrine sorgulamalar ve devam eden tenkitler seküler bir toplum oluşmasına temel hazırlamıştır. Bu iki bakış çerçevesi sosyal dini ve entelektüel olarak toplumların anlayışlarında büyük ölçüde değiştirmiştir.²⁷¹

Önceleri çözümü mümkün olmayan sorunlar tekrar masaya yatırılıp tartışılmaya başlanmıştır. Bu hareket çok farklı düşünme inanma ve yaşama biçimlerinin doğmasına ve Reformdan doğan kiliselerin başlangıçta sahip oldukları çehreden başka bir çehreye dönüşmesine sebep olmuştur.²⁷² “Protestanlık” terimi bir harekete veya bir hareketler bütünlüğüne işaret etmektedir. Bu terim aynı zamanda dini ve spiritüel bir yapı arz etmektedir. Protestanlığa resmi olarak bağlı olan kimselerin her zaman “Protestanlaşmışlar” diye anılma beklentileri vardır. Zira kendilerini de sık sık; “biz reforme olduk, çünkü her zaman reforme olmak zorundayız” şeklinde ifade etmişlerdir.²⁷³ Luther’in ortaya çıkardığı reformist fikirler çerçevesinde oluşan bu mezhep, insanoğlunun sonsuz kurtuluşunu doğrudan doğruya ve sadece Tanrı inayetiyle olduğunu savunmuştur. Günahkâr bir insanın kendi gayret ve amelleri ile kurtuluşa eremeyeceğini ifade eder. Katolik inancının aksine Protestan din görevlileri evlenebilir, Bu mezhebe inanan herkes kendi dilinde İncil okuyabilir.²⁷⁴ Protestan Mezhep Özelliklerini şöyle sıralamak mümkündür.

- Papa’nın mutlak egemenliğini ve yanılmazlığı reddeder. Kendini Hristiyan sayan herkesin otorite olduğu kabul edilir.
- Kilise’nin Kitab-ı Mukaddes’i yorumlama yetkisi ve Kilise’nin söylediği her şeyin doğru olduğu kabul görmez. Kilise’nin her şey gibi tenkit edilebileceğini savunur. Kilise’nin yanlış yapabileceğini ve yanılacağını öne sürer.

²⁶⁹ Michell, Hristiyan Tanrı, s.64-65.

²⁷⁰ Erbaş, Hristiyanlık’ta Reform, s.61.

²⁷¹ Erbaş, Hristiyanlık’ta Reform, s.61.

²⁷² Erbaş, Hristiyanlık’ta Reform, s.61-62.

²⁷³ Erbaş, Hristiyanlık’ta Reform, s.62.

²⁷⁴ Cilalı, Dinler ve İnançlar, s.294-295.

- Sakramentleri sadece Vaftiz ve Evharistiya olarak 2 tanedir. Ayini de bazı Protestan gruplarca “Hatıra Yemeği” bazı gruplarda ise İsa’nın Eti ve Kanı” olarak nitelendirilir.
- Günah İtirafının zorunluluğu ve Kilise’ de hizmet edenlerin Günah Çıkarma yetkisini olduğunu reddeder.
- Kiliseler ’de resim ve heykellere yer verilmez.
- Anglikanlar hariç, haçı üstlerinde taşımaz ve haç çıkarmazlar.
- İbadetler ve ayinler yörenin ana dili ile yapılır. Vaazlar, Ayinin ve İbadetin bir bölümü olarak görülür.
- Araf’a ve Ebedi Ceza’ya inanç yoktur.
- Hz. Meryem konusunda diğer mezheplere nazaran daha az önem verilir.
- Azizler kutsal kabul edilmez ve onlar için kilisede özel ayin yapılmaz.
- Ruhban Sınıfı’nın da evlenme hakkının olduğu kabul edilir.
- Her Hristiyan Kutsal Kitap’ı yorumlayabilir. Kutsal kitap tek esastır, ibadetlerin genelini oluşturan vaazlar, Kutsal kitaptan verilir.²⁷⁵

5.1 NASTURİ KİLİSESİ

Ayrılmış Doğu kiliselerinden birisi olan Doğu Süryani kilisesi diğer adı ile Nesturî Kilisesi M.S. 431 tarihli Efes Konsili’ni reddeden piskoposlar ve diakonları muhalefetinden oluşan çerçevede hayat bulmuştur. Efes Konsili’nde Rafizi (Heretik-sapkın) olarak reddedilen Nasturilik o zamanki Costantinepolice patriği olan Nastoryus’un adına affedilen Hristiyan mezhebidir.²⁷⁶Bu kilisenin başlangıcı, Nestorius’tan ve ekümenik konsiller dönemine dayanmaktadır. Süryani Hristiyanlığının kökenleri Kudüs’te Havariler zamanında meydana getirilmiş ve genişlemişti. Süryani kilisesinin ilk kökeni, Kutsal Kitap’ta İsa’nın kardeşi olarak tanımlanan ve 12 havariden biri olarak ‘Aziz Küçük James’ diye bilinen havari olduğu da öne sürülen savlarda mevcuttur.²⁷⁷ İlk Hristiyanlar henüz evrensel apostolik kiliseyi sonunda bağımsız birimlere ayıran milliyetçi ayrılık ve politik karşıtlığın pençesine düşürmemişlerdi. Beşinci yüzyılda piskopos Nestorius’un mahkûm edilmesinden sonra, Doğu Süryanileri bu bağımsız birimlerden biri olarak ortaya çıktılar ve kendilerini Nasturi diyofizitizmi ile özdeşleştirdiler.²⁷⁸ Doğu Süryanileri özel bir topluluk olarak, Roma ve Pers imparatorluklarının Asya’daki çok değişkenli sınır bölgesinde yaşam alanlarını müdafaa ettiler. Bu bölge bugün kabaca Türkiye, Irak ve İran’ın sınır bölgelerine tekabül etmektedir.

²⁷⁵ Küçük, Dinler Tarihi, s.528.

²⁷⁶ Mahmut Aydın, Yaşayan Dünya Dinleri, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2016, s.135.

²⁷⁷ Atiya Aziz S, Doğu Hristiyanlığı Tarihi, Nurettin Hiçyılmaz (Çev), Doz Yayınları, İstanbul, 2005, s. 264.

²⁷⁸ Aziz S, Doğu Hristiyanlığı Tarihi, s. 264.

Lakin dini açıdan M.S ilk dört yüzyılda geniş Süryani kilisesinin ayrılmaz bir parçası olarak kaldılar.²⁷⁹

Nesturî kiliselerinin ilk piskoposları genel itibari ile Yahudi'ydi. Çünkü ilk Hristiyanlığın yaymaya çalışan ve müjdeleyen kişiler genelde Yahudi'ydi. Geçen zamanlar içerisinde İncil'i yayma çalışmaları öteki ulusları ve ırkları da etkilemeye başlamasıyla, kilisede İsrail oğullarından olmayan unsurlar yönetimi ele almaya başladı.²⁸⁰ Roma ya da Bizans'ın içinde bulunan insanlar Batı'dan Hristiyanlığa geçenler, Yahudi piskoposluk gelenekleri ve göreneklerini hayatlarından çıkarak yeni inançlarına bağlı kalmaya başladılar. Bu ayrılışları ve kopuşların ilk sonucu piskoposluk merkezinin Antakya'ya taşınması olmuştur.²⁸¹ Bizanslılar kendilerini Kudüs'teki Yahudi tesirinden kendilerini kurtarmak ve kilisenin yönetimini bir Grek kentine taşımak teşebbüsünde bulunmuşlardı. Böylece Hristiyan kilisesi içinde, zamanla inananların yaşamını daha da etkileyecek olan Doğu ve Batı arasındaki eğilim farkları baş göstermeye başladı. Bu ayrılık Asya'da başlangıçta, dine sonradan kabul edilenlerin, Yahudi unsurların üstünlüğünden kurtulmasıyla sonuçlandı²⁸²

Nasturiler İncil'i ve Hristiyanlığı dünya üzerinde yaymak için uğraşmışlardır. 428-431 yılları arasında İstanbul Patrikliği yapan Nestorius'un bağlı bulunduğu Antakya Okulu, Hz. İsa'nın hem Tanrı, hem beşer tabiatı olmayacağını, Hz. Meryem'de de "Theotokos" isimlendirmesinin olmayacağını iddia etmiştir.²⁸³ Efes Konsili Nestorius'un doktrinini suçlama yolu ile geçersiz saymıştır. Nestorius mahkûm edilmiş akabinde İmparator Nestorius bütün dini işlerden azat edip Libya'ya sürmüştür.²⁸⁴ Arabistan, Suriye ve Filistin'de inancını yayma hızında ivme kazanmıştır.²⁸⁵ Nesturî doktrininde Tanrı için kudret, irade ve benzeri sıfatlar ortaya koymaktadır. Hayat ve ilmi iki uknum olarak kabul etmişlerdir. Bir kısmı dini, konuşan ve ilah sözlerini üç uknumun her biri için kullandıkları halde, diğerleri ilah isminin uknumlardan her biri için dile getirilmemesini ileri sürmüşlerdir.²⁸⁶ Mesih'in beşeri cesedi ile bedenleşmesi ve birleşmesi ve dünyaya geldiği zamanla aynı zamandır. Heri iki de iki cevher iki uknum asıl olan iki tabiattır. Kadim ve mukaddes bir cevherdir. Nasturilerin ölüm ve haça gerilme hususundaki düşünceler farklıdır. Nasturilere göre Mesih'in öldürülme olayı Tanrısal

²⁷⁹ Aziz S, Doğu Hristiyanlığı Tarihi, s. 265.

²⁸⁰ Aziz S, Doğu Hristiyanlığı Tarihi, s. 265.

²⁸¹ Aziz S, Doğu Hristiyanlığı Tarihi, s. 265.

²⁸² Aziz S, Doğu Hristiyanlığı Tarihi, s. 265.

²⁸³ Aziz S, Doğu Hristiyanlığı Tarihi, s. 266.

²⁸⁴ Cilalı Dinler ve İnançlar, s.263.

²⁸⁵ Cilalı Dinler ve İnançlar, s.263.

²⁸⁶ Şehristani, Milal ve Nihal, Dinler, Mezhepler ve Felsefi Sistemler Tarihi, Mustafa Öz (Çev), Litera Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.203.

yönde değil beşeri yönünde olmuştur. Yani Haça gerilen bir beden olsa dahi bu Mesih değildi.²⁸⁷ Nasturilerin tarihsel olarak Yahudi ırkından yani İbrani kökenli olduğu gibi ifadelerde savunulan birkaç tezden biridir.²⁸⁸

5.2 SÜRYANİ KİLİSESİ

Antakya Süryani Kilisesi yani Yakubiler, Suriye bölgesinde monofizit bir Hristiyan bir topluluktur.²⁸⁹ Arami koluna bağlı olan bu Hristiyanlar Suriye bölgesinde Ortaçağ'da Araplaşarak ayrı bir dil konuşan kavim halini almışlardır. Hristiyanlığı Hz. İsa'nın ilk havarilerinden Şem'un Petrus'un yol göstericiliğiyle kabul ettikleri ifade edilmektedir. Süryanilik Doğu Hristiyanlığı içinde yaşama fırsatı bulan bir cemaattir. Süryanilik Hz. İsa'nın beşeri ve ilahi cevherleri hususunda tartışmalarda monofitizm'i kabul etmiş ve bunun akabinde 451 yılında Kadıköy konsilinde heretik olarak suçlanarak aforoz edilmiştir.²⁹⁰ Üç uknumun benimsenmekle birlikte cevherin et ve kana dönüştüğünü İlah olan Mesih'in ortaya çıktığını kabul ederler.²⁹¹ Tanrı onun beşer sıfatında görülür, o onda olan bir varlıktır. Süryaniliğe Yakubilik isminin verilmesi Yakup Brdai adlı bir Süryani piskoposunun özel dini gayretlerinden dolayıdır. Süryaniler arasında İslam'ı seçenler dahi olmuştur.²⁹²

Hristiyanlığın mezhep görüşleri içinden geçerken bu dinin inancını özümseyerek çıkan Mezopotamyalılar (Arami ve Asuriler) Süryani ve Süryanilik adı altında bir bloklaşma göstermişlerdir. 5. Yüzyıla gelindiğinde sert seviyede yapılan karşılıklı kristolojik tartışmalar, Yeryüzünün doğu tarafı bir başka deyişle Mezopotamya'nın kadim Hristiyan kilisesi olan Süryani Kilisesini birbirlerine nefret dolu iki gruba ayırmıştır.²⁹³ Kadıköy Konsili, Süryaniler tarafından Hellenistik görüşleri güçlendirmek amacıyla yapılan bir Bizans Sinodu olarak nitelenmiştir. Batı'da Yakubiler olarak bilinen Süryani Ortodoks Kilisesi dünyanın değişik yerlerinde teşkilatlanmışlardır. Süryani Ortodoks Kilisesi için Türkçe 'de kullanılan Süryani Kadim kilisesi adlandırılması miladi 1845 yıllarına dayanmaktadır. Bu tarihte Süryanilerden bir grup çıkan muhalefetler neticesinde Roma Katolik Kilisesine bağlanır. Böylece ana kitle kendilerini bu Katolik Süryanilerden ayırmak için "Kadim Süryaniler" ismini kullanmaya başlamıştır. Günümüz Türkiye'sinde hayatlarını sürdüren Süryaniler, Süryani Kadim Kilisesi

²⁸⁷ Şehristani, Milel ve Nihal, s.203.

²⁸⁸ Asahel Grant, Nasturiler Ya Da Kayıp Kabileler "Bir Misyonerin Nasturilere Dair İzlenim ve Düşünceleri", Hikmet İlhan (Çev), Avesta, 2015, s.99-100.

²⁸⁹ Aydın, Dinler Tarihi, s.136.

²⁹⁰ Cilalı Dinler ve İnançlar, s.335.

²⁹¹ Şehristani, Dinler, Mezhepler, s.203.

²⁹² Cilalı, Dinler ve İnançlar, s.335.

²⁹³ Aydın, Dinler Tarihi, s.140-141.

Mardin'e bağlıdır. Burada inşa edilen Deyru'z-zaferan manastırı yıllarca Kadim Süryani Kilisesi Patrikliğine merkezlik yapmıştır. Süryanilerin sakramentlerini şöyle sıralamak mümkündür;²⁹⁴

- Vaftiz
- Komünyon
- Günahların İtirafı
- Miron yağı ile takdis olunmak
- Ruhbanlık (Kehnut)
- Son yağlama
- Nikâh

5.3 ERMENİ KİLİSESİ

Ermeni ismi altında oluşan topluluk Hristiyanlığın yayılmaya başladığı ilk yıllarda Thade (Thadeus:35-43) ile Barthelemy tarafından bilgilendiklerini, 301 yılına gelindiğinde Türk Asıllı Aziz Grigor'un öncülüğünde büyük bir hareketle topyekûn Hristiyanlığı benimsediklerini kabul etmektedirler. Ermeniler toplu olarak Hristiyanlığı bir din olarak ilk kabul edenler olduklarını ve "Apostolik*" bir özellik taşıdıklarını öne sürerler.²⁹⁵ Grekçe ve Süryanice olarak ifade edilen "dağlık memleket" anlamına gelmekte olan Ermenistan, tarih içinde Hristiyanlığı aynı anda hem devletin resmi dili hem de halk dini olarak kabul eden ilk krallıktır.²⁹⁶

Ermeni tarihi Genel ve yaygın anlatımlara göre Part asıllı Anak, İran Kralı'nın Emri ile Ermeni Kralı Khasrov'u bir av partisinde öldürmüştür. Khasrov da ölmeden önce Anak ve sülalesinin öldürmesini istemiştir. Bu isteği yerine getiren Ermeniler, Anak'ı öldürmüş ancak Anak'ın oğlu Suren, sütanesi Sofya tarafından saklanmış ve bu yolla ölümden kurtulmuştur. Sophia Türk soyundan olan Suren'i alarak Kayseri'ye gitmiştir. Sophia ile kardeşi Kayseri'de Suren'i vaftiz ettirmiş ve ona vaftiz ismi olarak "Krikor" verilmiştir.²⁹⁷ Ermeniler Aziz Krikor kendilerini İncil'in ışığı ile aydınlattığı için "Aydınlatıcı" anlamında "Lusavoriç" demektedirler. Çünkü krikor ilk ermeni Kilisesi'ni Eçmiyazin Kilisesi'ni 25 yıl kadar

²⁹⁴ Cilalı, Dinler ve İnançlar, s.335.

* İsa'nın On İki Havarisi İle İlişkili Anlamına Gelir.

²⁹⁵ Küçük, Dinler Tarihi, s.503-504.

²⁹⁶ Kadir Albayrak, Ermenilik, Yaşayan Dünya Dinleri, Diyanet İşleri, Ankara, 2016, s.141.

²⁹⁷ Küçük, Dinler Tarihi, s.503.

yönetmiştir. Ölümünden sonra bu Kilise'nin yönetimi onun oğullarına ve ailesinden gelenlere kalmıştır. Bu bağlamda “Tanrı’nın Oğlu İsa’nın indiği yer” anlamına gelen Eçmiyazin (“Etch” inmek ve “Miadzin”, meydana getirmek sebep olmak) Ermenilerin hayatında ve tarihinde önemli yer tutmuştur. Onlara göre İsa Eçmiyazin’e inmiş Ermeni kilisesi’ni kurmuş Ermeni kilisesini Doğu ve Batı’daki Kiliselerden bağımsız olarak ortaya çıkarmıştır. Ayrıca “Kutsal Yağ”ın yapıldığı “Sağ el” (Aziz Grigor’un” sağ eli) İlk havarilerden bazısının mezarı Eçmiyazin’de bulunduğu inanıldığı için Eçmiyazin özel bir öneme sahip olmuştur.²⁹⁸

Ermeni kilisesi yedi sakramenti kabul etmektedir.

- Vaftiz
- Mühürleme
- Tövbe
- Evharistiya
- Evlilik
- Ruhban Takdisi
- Hasta Yağı²⁹⁹

5.4 KIPTİ ORTODOKS KİLİSESİ

Kıpti Ortodoks Kilisesi genel olarak Mısır’da toplanan dört milyon civarında cemaati ile İskenderiye’deki Kıpti patriğine bağlı olarak hayatlarını yaşarlar. Kıpti kelimesi Yunanca Mısırlı anlamına gelen Aiguptioi kelimesinden türetilmiştir.³⁰⁰ Bu kelime aslen kadim Mısır’ın ilk başkenti Memphis’in bir başka ismi olan “Hiktaptah” sözcüğünden gelmektedir.³⁰¹ Geleneğe göre mezhebin ilk kurucusu, İncilci Mark’tır.³⁰² Bundan dolayı kilise kendisini Hristiyanlığın misyon kurucularının başında görür. Kutsal ailenin Yuda’dan kaçarak sığındığı yer, Mısır olduğu için önemli kabul edilir. Yeni Ahit Kıptice’ye 2.Asırda tercüme edilmiştir. Kıpti Kilisenin ortaya çıkışında İskenderiye’nin dönem içinde kültürel bir merkez oluşunun büyük rolü olmuştur. Ayrıca 3.Yüzyıldaki manastır geleneğinin de rolü vardır. Bu manastır geleneği, Roma zulmü döneminde çöle kaçan Hristiyanlar ve özellikle iki önemli isim Antonyi (ö.356) ve Pachomius (ç.346) tarafından 4.Yüzyıla doğru organize

²⁹⁸ Küçük, Dinler Tarihi, s.504.

²⁹⁹ Küçük, Dinler Tarihi, s.504-505.

³⁰⁰ Aydın, Dinler Tarihi, s.139.

³⁰¹ Aydın, Dinler Tarihi, s.139.

³⁰² Aydın, Dinler Tarihi, s.139.

edilerek oluşturulmuştur. Hristiyanlıktaki manastır geleneğine ilk örnek Mısır manastır geleneğidir. Mesela 6. Yüzyılda Benedikten tarikatı kendisini bu Mısır geleneği modeline göre yapılandırmıştır.³⁰³

Kilise inançları bakımından İznik Kredosunu kabul eder. Meryem'in Thetokos olduğuna inanan Kıpti Ortodoks Kilisesi kendisinin Hristiyanlığın teolojik gelişiminin temelindeki İskenderiye ekolünün doktrinsel boyutunu devam ettirdiğini savunur. Yaklaşık 57 milyonluk Mısır ahalisi içinde önemli bir nüfus olarak yer alan Kıptiler, Müslüman Mısır'da yüzlerce kiliseleri ile kendi hayatlarını ve dini hayatlarını özgürce sürdürmektedirler. Kıptiler Christaması 7 Ocak tarihinde kutlamaktadırlar.³⁰⁴

5.5 KELDANİ KİLİSESİ

Katolik inançlarını ve ibadetlerine bağlı bir cemaattir. Katoliklerinin görüşlerini benimsemekte olup hali hazırda sürdürmektedir. Papa'yı resmi bir kurum olarak tanıyan keldani mezhebinin patrikliği Musul'dadır. Bu mezhepten olanlar Nasturi katolikosluğu ile Babil patrikliğine bağlıdırlar.³⁰⁵ Keldani kelimesi biri etnik bir diğeri dinsel olmak üzere iki anlamda kullanılmaktadır. Kutsal metinlerde etnik anlamda Keldani kelimesinin kullanımına ilk defa Eski Ahit'te rastlanmaktadır.³⁰⁶ Bu tanımlama Irak coğrafyasında ve orada yaşayan insanları ifade etmek için kullanılmıştır. Dinsel anlamda ise Keldani kelimesi 1552 yılında Roma Katolik Kilisesiyle birleşen Nasturiler için kullanılmaya başlanmıştır.³⁰⁷ İlk Hristiyan konsillerini dini olarak reddeden veya kabul eden kiliseler arasında Keldani Kilisesinin adı geçmemektedir. Çünkü bu dönemde Keldanilerin ayrı bir kiliseleri olmamakla beraber Nasturi kilisesi içinde kendilerine yer bulmak için çalışmaktaydılar.³⁰⁸ Buna göre Keldani Kilisesi esasen Nasturi Kilisesinden doğmuştur. 431 Efes Konsili'nde aforoz edilen Nastoryus'un kötü ününü hatırlatmasından dolayı Nasturi kavramı geçmişte ve günümüzde sık karşılaşılan bir kelime özelliğini kaybetmiştir. Bununla birlikte Nasturiler Roma'ya bağlanmayı reddeden Keldaniler olarak, Keldaniler de Papa'nın otoritesini kabul eden Nasturiler olarak nitelendirilebilir. Bu ayrışma ise 15 ve 16. yüzyıllarda ortaya çıkmaya başlamıştır. Keldani

³⁰³ Aydın, Dinler Tarihi, s.139.

³⁰⁴ Aydın, Dinler Tarihi, s.139.

³⁰⁵ Dinler Tarihi Ansiklopedisi, s.316.

³⁰⁶ Aydın, Dinler Tarihi, s.151.

³⁰⁷ Aydın, Dinler Tarihi, s.151.

³⁰⁸ Aydın, Dinler Tarihi, s.151.

Kilisesi Doğu'da yaşayan fakat tarihte ilk defa Roma'daki Papalığa bağlanmayı kabul eden kilise olma sebebi ile özel bir yere sahiptir.³⁰⁹

Keldaniler ayinleri bulundukları ülke coğrafyasındaki dil ile yapmalarına karşın, çoğunlukla geleneksel dilleri olan ve Doğu Süryanice de denilen Keldanice'yi kullanmaktadırlar. İbadet dini ayinlerin idaresi ve genel dualar için 16 liturjik* kitap bulunmaktadır. Din adamları sınıfının litürjik ibadet giysileri oldukça basit olup batıda ve doğuda giyilen giysilerin bir sentezi durumundadır. Papa ve diyakonlar* arkasında bir önünde üç kızıl haç bulunan uzun, Beyaz Sudra adı verilen bir elbise giyerler. Bu giysi İsa'nın dikişsiz elbisesini andırır. Keldani sakramentleri şu şekildedir:

- Qurbana
- Vaftiz
- Papaz atama ve kutsama
- Günahların affı
- Haç
- Kutsal yağla yağlanma
- Evlilik

³⁰⁹ Aydın, Dinler Tarihi, s.151.

* Litürji, özellikle Hristiyanlıkta, halka açık dinî ibadetlerin (ayinlerin) nasıl yapılacağını belirleyen formlar.

* piskoposun verdiği belirli yetkilere ve papazları denetleme hakkına sahip din adamı. başdiyakos, kilisedeki diyakosların başıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

KATOLİK MİSYONERLİĞİ

600 seneyi geçkin şanlı tarihi boyunca hâkimiyeti altında bulunan toprakların üzerinde yirmi farklı etnik gruptan dört farklı inanca bağlı toplulukları yönetmiş olan Osmanlı Devleti'nin büyük tarihi içinde Müslümanlığı kabul etmeyen kendi dinlerini yaşayan topluluklar ayrı bir önem taşır. Bunlar: Rumlar, Yunanlılar, Bulgarlar, Hırvatlar, Karadağlılar, Sırpalar, Bosnalılar, Arnavutlar, Romenler, Türkler, Macarlar, Çingeneler, Ermeniler, Gürcüler, Keldaniler, Araplar, Yahudiler, Kiptiler ve Habeşlerdir.³¹⁰

İslam'ın ilk kuruluş zamanlarında İslam devletinin temel kaidelerinden biri olarak ortaya çıkan “ümme” anlayışına dayanan sisteme göre gayrimüslim tebaa kendi dini reislerinin dini egemenliğine tabi olurlar ve bu sebeple halk zümreleri kendi cemaat liderleri çevresinde kendi kendilerine yeterli olacak bir ortamda idare olunmaktaydılar.³¹¹ Bu hususlara göre, Padişahın tasdikine mutlak suretle bağlı kalma kaydıyla, kendi reislerinin kendileri seçerler, evlenme, boşanma ve miras gibi insani haklarını tamamen kendi dini ve hukuki sistemlerine göre uygulandır ve idare ederlerdi. Bu milletlerin kiliselerinde kurulan davalar için mahkemeler verilen kararlar, Gayrimüslimler adına Osmanlı devleti tarafından infaz edilirdi.³¹² Osmanlı devlet teşkilatı tarafından geliştirilen bu sistem sayesinde Osmanlı sınırları içinde yaşayan çeşitli dinlere, mezheplere ve ırklara mensup olan insanlar, asırlarca her türlü görünüşleriyle İslam kültür ve medeniyeti çerçevesi içinde varlıklarını korumayı başarmışlardır.³¹³

İslam kaidelerine göre dünyadaki insanlar inanç ve din bakımından iki gruba ayrılır. Bunlar Müslümanlar ve Gayrimüslimler. Mezhepsel olarak İslam âlemi kendi içinde binlerce fıkra ve mezhebe bölünmesine rağmen İslam Hukuku Müslümanların tek grup kabul etmiştir.³¹⁴ İslamiyet'i kendi dini olarak benimsemeyenleri ise kendi içinde iki ana gruba ayırmıştır. Bunlar Müşrikler ve Ehl-i kitaplardır, Müşrik adı altında İslam devleti topraklarında yaşayabilmenin tek yolu ancak Müslüman olmalarıyla mümkündür.³¹⁵ Müslüman olmazlarsa ülkeyi terk etmek zorundadırlar, terk etmek istemezlerse ölüm cezasına çarptırırlar.³¹⁶ İslam kaideleri müşrik halk için başka şans tanımamıştır. Ehl-i Kitaplar eğer İslam egemenliğinde

³¹⁰ Ercan, Rumlar ve Diğer Müslüman, s.73,77.

³¹¹ Cevdet Küçük, Osmanlı İmparatorluğu'nda “Millet Sistemi” ve Tanzimat, Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu, Yayına Hazırlayan, Halil İnalcık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 2008, s.543.

³¹² Küçük, Osmanlı İmparatorluğu'nda, s.543-544.

³¹³ Küçük, Osmanlı İmparatorluğu'nda, s.544.

³¹⁴ Ercan, Rumlar ve Diğer Müslüman, s.76.

³¹⁵ Ercan, Rumlar ve Diğer Müslüman, s.76.

³¹⁶ Ercan, Rumlar ve Diğer Müslüman, s.76.

yaşıyorsa bunlara Ehl-i Zimmet veya kısaca Zimmi denir.³¹⁷ İslam Hukuku imamların farklı görüşleri olmakla birlikte dört din mensubunu genellikle Ehl-i Kitap saymıştır. Bu dört din mensubu Hristiyanlar, Museviler, Mecusiler ve Sabiilerdir. Osmanlı topraklarında yaşayan Gayrimüslimler Ehl-i Kitapların zimmilik statüsü içinde bulunanlarıdır.³¹⁸ Ehl-i Kitap ve Mecusiler dışında kalan diğer inanışlar, güneşe ve yıldızlara tapanlar³¹⁹ ve Tek yaratıcı olan Tanrı'nın varlığını ve birliğini kabul etmeyen Ateistler ve diğer inanç sahipleri gayri Müslimlerin üçüncü grubu oluşturulmuştur.³²⁰

İslam Hukuku'na göre Zimmilerin yaşayışları ve güvenlikleri İslam devletinin sorumluluğu altındadır. Osmanlı Devleti sınırları içinde bu dört grup din mensubunun Mecusiler hiç olmamış Sabiiler ise topluluk bakımından çok az kişilerdir.³²¹ Devlet bu gayrimüslimleri hukuki bir süreç olmadıkça haberleri dahi yoktu, geri kalan iki gruptan sayıca en kalabalık olanları Hristiyanlardır. Museviler sayıca Hristiyanlardan az olmakla birlikte ekonomik bakımdan ülke içindeki etkileri ve etkinlikleri oldukça büyüktür.³²² Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşamış olan Gayrimüslimler din mezhep ve etnik bakımdan olmak üzere iki farklı açıdan gruplandırılır. Mezhep ve doktrine çerçeve bakımından Hristiyanlar iki ana gruba ayrılır, Bu iki grup şunlardır.

- Katolikler
- Katolik Olmayanlar³²³

Osmanlı devleti içindeki misyonerlik faaliyetlerine bakılmadan önce Katolik olan misyoner grupların kısa bir tarihçesine bakmak gerekir. Roma Katolik kilisenin en güçlü olduğu dönem XII. XIII. arasındaki zamandır. Bu dönemler arasında kiliseler sınırlarını dahi bilmediği mükemmel üniversitelerin yönetimini elinde tutuyordu. Bu dönemde Hristiyanlık katedrallerle kiliselerle ve yeni manastırla çevrilmiş hale gelmişti.³²⁴ Bu dönem içinde Hristiyanlığın en önemli güçlerinden biri olan misyon faaliyetlerinin ilk Hristiyanlardaki dinamik Hristiyan ruhunu hala içinde barındırdığının belirtisiydi. Misyon faaliyetleri ile ilgili olarak XII. Cistercienne'leri XIII. Asrın Dominiken ve Fransiskanları bunun en belirgin

³¹⁷ Ercan, Rumlar ve Diğer Müslüman, s.76.

³¹⁸ Ercan, Rumlar ve Diğer Müslüman, s.76.

³¹⁹ Sabiler.

³²⁰ Ahmet Özel, İslam Ansiklopedisi, Gayrimüslimler, , s.418.

³²¹ Ercan, Rumlar ve Diğer Müslüman, s.77.

³²² Ercan, Rumlar ve Diğer Müslüman, s.77.

³²³ Ercan, Rumlar ve Diğer Müslüman, s.77.

³²⁴ Mehmet Aydın, Türkiye Misyonerlik Faaliyetleri, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005, s.96.

örneklerini oluşturmaktadır.³²⁵ Misyon ruhunu yeniden canlandırmaya yönelik faaliyetleriyle dikkat çeken Fransisken* ve Dominiken* tarikatlarına XVI. Yüzyılda Cizvitlerin* katılması, Katolik Hristiyan misyon faaliyetleri adına parlak bir dönemin başlangıcı olarak görmek mümkündür. Yine XVI. Yüzyılın sonunda Papa VIII. Clement “De Propaganda Fide” topluluğunu oluşturmuştur. Akabinde önce Papa V. Pie ve XIII. Gregoire doğu ve batı Hindistan’daki misyonerlik faaliyetleri için bir takım misyon cemaatleri hazır hale getirilmiştir. XV. Gregoire 22 Haziran 1622’de “De Propaganda Fide” yi yeniden canlandırmıştır. Propagandanın teşkilat içindeki en önemli hedefi Katolik misyon faaliyetini yürütmektir. Papa VI. Paul, “De Propaganda Fide” ismini muhafaza ederek bu teşkilata “Halkları Hristiyanlaştırma” ismini ekleyerek misyon faaliyetlerinin Hristiyanlık için önemi vurgulamaya çalışmıştır. Bu olaylar neticesinde teşkilatın ismi “*İman Propagandası ve Halkları Hristiyanlaştırma*” olmuştur.³²⁶

1683 yıllarında Gasparo Gaspirini İstanbul patrikliğine soyunarak genel olarak Propaganda Fide adına faaliyetlere başlamıştır. Yazılan mektuplarda 17.yy başlarında yükselen bir merkeziyetçilik haline gelmiştir.³²⁷ Katoliklik adına evlilik ve dini işler hakkında Latin kilise tarafından direk olarak bir iletişim hattı kurulması istenmişti. Fransisken rahipler ve büyükelçiler arasında karşılıklı olarak fırsatlar çıkmaktadır. Katoliklik adına Fransiskenler Anadolu topraklarında büyük faaliyetler yürütmüşlerdir. Bu bölgelerden harici olarak Fransiskenler 1213 yılında Fas taraflarına gitmişler ve İslam karşıtı bir tavır göstererek misyonerlik faaliyetlerine devam etmişlerdir.³²⁸ Ek olarak Fransiskenler misyonerlik faaliyetlerine Suriye ve Mısır gibi yerlerde sürdürmüşlerdir.³²⁹ Bunlar hem küresel ve hem de ulusal olarak çok kudretli etkiler yapmışlardır.³³⁰ Pera içindeki aileler Müslüman halk dâhil bütün alanlara misyonerlik faaliyetlerine devam etmişlerdir. Katoliklik bir kutsal merasim halinde insanlara yayılmaya ve onlara kendilerine inanmaya iten bir güç olarak kendine yer

³²⁵ Aydın, Türkiye Misyonerlik Faaliyetleri, s.96.

* *Fransiskenler*, bir İtalyan rahibi olan Assisili Francesco, İsa’nın isteğine göre yoksulluk hayatı sürmeye ant içmiş müritleri ile kurduğu tarikatıdır. Papa III. İnnocentius 1210 yılında bu tarikata ait düzeni kabul etmiştir.

* Dominikan tarikatı (Ordo Praedicatorum), Aziz Dominik tarafından kurulmuş ve Papa III. Honorius tarafından 22 Aralık 1216’da onaylanmış bir Katolik tarikatıdır.

* Cizvitler ya da İsa Cemiyeti, genel merkezi Roma’da olan, Katolik Kilisesi’nin erkek bir tarikatıdır.

³²⁶ Aydın, Türkiye Misyonerlik Faaliyetleri, s.96.

³²⁷ Laura Elisabeth Binz, Latin Missionaries and Catholics in Constantinople 1650-1760 Between Local Religious Culture and Confessional Determination, Europe Universal Institute, Florence, September, 2013, s.154.

³²⁸ Philip Schaff, History of the Christian Church, Eerdmans Pub, U.K, s.3225

³²⁹ Schaff, History of the Christian Church, s.3225.

³³⁰ Elisabeth Binz, Latin Missionaries, s.154.

bulmuştur.³³¹ İlk olarak Osmanlı topraklarında Apostolik ajanlar gönderildi. Katolik reformistlerin uygulanması büyük etkiler çerçevesinde kendini belli etti. Osmanlı hâkimiyeti topraklarda Katolikliğin durumu hakkında bazı bilgiler toplamak ve bunun olası yollarını araştırmak için pozisyonları güçlendirmişlerdir.³³² Osmanlı İstanbul'unun Katolik nüfusu tartışılan dönem ağırlıklı olarak Galata'da çekirdek grubu soylu sınıfından oluşmuştur. Ana Latin topluluğunun organizasyonu sözde Magnifica idi. II. Mehmet'in belirli yasal ve tören hakları bu yerel Katoliklere ve padişahlara ek olarak tebaa Hristiyan Latin-Rit karışıkları oluşmuştur.³³³ Yeni Fransa kilise, başlangıçta bir misyoner kilisesiydi. İlk din servisi ve çeşitli alanlarda faaliyet gösteren en güçlü kilisedi. 1622 yılındaki kutsal Vatikan kongresinde kurulan en büyük sistemli misyoner merkeziydi.³³⁴ Yeni Fransa içindeki bütün müzakereler ve sonuçları hakkında bir karar organı görür hale gelmiştir.³³⁵

2.1 KATOLİK FRANSIZ TARİKATLARI

Misyonerlik kavramı ekümenizm ideali içinde olan Katolik dünyası için çok önemli bir noktadır. Bu kavram her dönemde kendini öne çıkarmayı başarmıştır. Hristiyanlık alemi içinde Katolik olarak misyon hareketleri sürdüren Fransız tarikatları oldukça fazladır. Bu tarikatlar dünyanın neredeyse tamamında faaliyet göstermişlerdir. Bu misyon ruhu ile faaliyet göstermiş olan tarikatların listesini şöyle vermek mümkündür.

Katolik Fransız Tarikatları ³³⁶		
No	TARİKATIN İSMİ	Kuruluş Tarihi
1	DAMES DE L'ASSOMPTION	1839
2	PETİTES SOCURS DE L'ASSOMPTION	
3	AUGUSTINES DE L'HOTEL-DIEU DE PARİS	650
4	BENEDİCTİNES	1653

³³¹ Elisabeth Binz, Latin Missionaries, s.154.

³³² Elmira Vassileva, Ottoman İstanbul From the Perspective of the Catholic Missionaries in the Post-Tridentine Period (End of 16-17 Centuries), Bulgaristan Bilimler Akademisi, Osmanlı İstanbul VI, s.292.

³³³ Vassileva, Ottoman İstanbul, s.294.

³³⁴ Cornelius J. Jaenen, The Role of The Church New France, The Canadian Historical Association, Ottawa, 1985, s.9.

³³⁵ J. Jaenen, The Role of The Church New France, s.9.

³³⁶ Revue Universelle 1901, Recueil Documentaire Universal Et Illustré, Paris, 1901, s.296.

5	FILLES DU BON PASTEUR	1688
6	BON-SECOURS	1821
7	CARMELITES	1451-1562
8	CLARISSES	
9	DOMINICAINES	1206
10	SOCURS DE L'ESPERANCE	1820-1834
11	CONGREGATION DE NOTRE-DAME	1598
12	PETITES SOEURS DES PAUVRES	1840
13	SOEURS DE LA PRESENTATION DE TOURS	1634-1813
14	SOEURS DE LA PROVIDENCE	1818
15	DANES AUXILIATRICES DES AMES DU PUGATOIRE	1856
16	DAMES DU SACRE-COEUR	1800
17	FILLES DE LA SAGESSE	1711
18	FILLES DE LA SAINTE-FAMILLE	1820
19	SOEURS DE SAINT-JOSEPH DE CLUNY	1807
20	DAMES DE SAINT-MAUR	1666
21	SOEURS AVEUGLES DE SAINT-PAUL	1852
22	SOEURS DE SAINT-PAUL	1670
23	SOEURS DE SAINT-VINCENT-DE PAUL FILLES DE LA CHARITE	1633
24	DAMES DE LA VISITATION-VISITANDINES	1610
25	URSULINES	
26	DANES DU CALVAIRE	1843-1874

27	SOEURS DE NOTRE-DAME DE SION	1843
28	ASSOMPTIONNISTES VEYA PERES AUGUSTINS DE L'ASSOMPTION	1843
29	BENEDICTINS	529
30	CAPUCINS	1525
31	CARMES:LES OBSERVANTINS LES CONVENTUELS, LES CARMES DECHAUSSES	-
32	CHARTEUX	1084
33	DOMINICAINS VEYA FRERES PRECHEURS	1215
34	FRERES DES ECOLES CHRETIENNES	1681-1684
35	FRERES MINEURS	1215
36	JESUITES	1534
37	LAZARISTES	1626
38	MARIANITES	1817
39	PETITES FRERES DE MARIE	-
40	MARISTES: PERES DE LA SOCIETE DE MARIE	1816
41	SOCIETE DES MISSIONS ETRANGERES	1700
42	PERES BALNES SOCIETE DES MISSIONNAIRES D'ALGER VEYA NOTRE-DAME D'AFRIQUE	1868
43	SULPICIENS VEYA COMPANIE DE SAINT- SUPLICE	1642
44	PERES DU SAINT-ESPRIT ET SAINT-COEUR DE MARIE	1703-1848
45	TERAPPISTES	XVI. ASIR
46	BARNABIES	1643-1826
47	EUDITES	1643-1826

48	PRETRES DE L'ORATOIRE DE JESUS ET DE MARIE	1852
49	PERES REDEMPTORISTES-LIGUORIENS VEYA COGREGATION DU TRES SAINT-REDEMPTEUR	1632
50	FRERES HOSPITALIERS DE SAINT-JEAN DIEU	1601

2.2 SCHİSM (BÜYÜK AYRILIK) SONRASI KİLİSE

Katolik kilisesi ve Ortodoks kiliseleri arasındaki kesin ayrılma sonucunda Katolik inancına sahip misyonerler Ortodoks ve diğer mezheplerin bulunduğu bölgelere hem kendi mezheplerinin misyoneri olmak için hem de bölgede kendilerine kaynak bulmak amacıyla faaliyetlerine devam etmişlerdir. XIII. Yüzyılda aziz François d' Assie'in ve aziz Dominique de Guzman'ın kurdukları Fransiskan ve Dominiken tarikatları kısa sürede papalık tarafından onaylanmış ve XIII. Yüzyılın en hareketli misyoner teşkilatlanması olarak vücut bulmuşlardır. Her iki tarikatın kurucusu “kurtuluş işinin” dünyada İsa'yı tanıyıp ona iman etmeleri ile tamam olacağı hususu üzerinde ortak bir payede birleşmişlerdir. Bunun için her ikisi de “Evanjelizyonu”* programlarının ana hedefi olarak seçmişlerdir. Fransiskan ve Dominikenler gibi dilenci tarikat misyonu ile bir vücut bulan Katolik ruhiyat ve entelektüel karşılaşma sadece spiritüel* silahlarla din adına savaşmayı hedefliyordu. Bu savaşta kullanılacak silahlar ise “*vaaz, iffetli ve örnek olma, kişisel tanıklık, akıl gücü ile iknadan ibaretti*”. Bu misyon hali Hristiyanlığa kendi inançlarınca şehitliğe kadar varan bir ruh halini kazanma imkânı veriyordu.³³⁷ Katolik kilisesinin bünyesinden XIII. Yüzyılda misyon ruhunun babası izlenimi veren bir rol model olarak fikirleri desteklenen bir kişi belirmişti. Bu kişi Raymond Lulle (1235-1316) idi. Lulle kendisini İsa'nın gönderdiği kurtarıcı olarak takdim etmiş ve kendisini buna adanmıştı. O hayattaki hedefini şöyle ilan etmişti. “*Bütün Hristiyan Olmayanları Hristiyan Yapmak, Özellikle Müslümanları*” Aziz François'in ve aziz Dominique'in ölümünden yaklaşık 50 yıl sonra Raymond Lulle'nin çağrısı Katolik misyonerliğin adeta yeni bir heyecan ve motivasyon olarak etkilemiştir. Bunun için Raymond Lulle Hristiyan dünyanın ilk tanınmış misyoneri olarak kabul edilmektedir.

* İncil'in mesajını kiliseden soğumuş ve uzaklaşmış olan Hristiyanlara ulaştırma (Evanjelizm) anlamına geldiği gibi, ayrıca Hristiyan olmayan insanlara (misyonerlik faaliyeti) ulaştırmayı da kapsamaktadır.

*Fransızca kökenli bir kelimedir. Tinsel, ruhsal anlamlarına karşılık gelmektedir. Spiritüalizm ise ruhçuluk demektir.

³³⁷ Aydın, Türkiye Misyonerlik, s.97.

Lulle kendi misyon çerçevesinden bakıldığında faaliyetlerini gerçekleştirmek için kullandığı kendi tabiri silahları şunlar idi, *“Benim silahım duadır, tövbedir, acıdır, dindarlıktır, fedakârlıktır. Bunlara karşı bedensel güçlerin önemi yoktur. Havariler gibi misyoner de dünyayı vaazla gözyaşları ile kanlarını dökerek ve büyük çaba sarf ederek ve zor bir ölümle hidayete getireceklerdir”*. Lulle 1311 senesinde toplanan Viyana konsilinde kendi belirlediği misyon alanlarında beş kolejin açılmasına dair karar verilmesinde önemli rol oynamıştır. Bu kolejler Roma’da Bologgne’da Paris’te Oxford’da ve Salamanque’daki büyük üniversitelerde açılacaktı. Lulle bu kolejlerde Arapça, İbranice, Süryanice ve Yunanca öğretilmesini öngörerek misyonerlik için ilk öncelik dil olduğunu iyi bir şekilde kavramıştı. Çünkü Lulle’e göre Müslümanlara yaklaşabilmek ve onların bilginleriyle tartışabilmek için mutlaka Arapça’nın öğrenilmesi gerekiyordu. Akabinde Lulle Papa’dan bu konuyla ilgili bir kilise yasayı çıkartmasını istemiş ve yasayı onaylatmıştır.³³⁸

Miladi 431 Efes konsiline ve 451 Kadıköy konsiline kadar uzanan Hristiyan itizali* grupları hem Roma Katolik kilisesi hem de İstanbul Ortodoks kilisesi nezdinde dini yönden dışlanmanın getirdiği dini ezikliğin asırlardır acısını çekerken Arap ve Türk fetihleriyle İslam toplumunun içinde kalmalarıyla yeni bir durumla karşılaşmışlardı.³³⁹ Nasturiler, Süryaniler, Keldaniler, Kiptiler, Melkit Hristiyanları hep Müslüman toplum içinde dil ve kültür yönünden aynı mirası paylaşıyorlardı. Hepsi Arapça konuşuyorlardı kültür aynıydı örf ve adetler iç içe girmişti.³⁴⁰ Hatta Roma ve Bizans kiliseleri karşısında Rafizi sayılan bu dini cemaatler kendi dinlerini ve adetlerini en iyi şekilde Müslüman yönetimlerinde yaşar hale gelmişlerdi. Müslüman Türk yönetimlerini zorlamak ve onların hak ve hukukunu gözetme bahanesiyle Doğu topraklarında Katolik egemenliğini tesis etmekte. Bunun için de ilk adımlar Fransisken ve Dominiken misyonerleriyle atılmış ve bu alanda gerekli projeler yürürlüğe konmuştur.³⁴¹

Dominiken misyonerleri 1230 itibari ile beraber Mezopotamya bölgesinde Nesturi Hristiyanları üzerinde kapsamlı bir faaliyet göstermekteydiler. Dominiken misyonerleri kendi hayat sahaları ve Nasturi kilisesi mensuplarını Roma’ya bağlamaktı. Fakat ilerleyen zaman neticesinde üç asır sonrasında meyvelerini verebilecekti.³⁴² Bunun için XVI. Asır Keldani Kilisesi için bir bitiş dönemi olmuştur. Doğu kilisenin içinde bulunduğu doktrine ilahi

³³⁸ Aydın, Türkiye Misyonerlik, s.98.

* Mezhepsel meselelerin yorumunda akla ve iradeye öncelik verilmesi.

³³⁹ Aydın, Türkiye Misyonerlik, s.98.

³⁴⁰ Aydın, Türkiye Misyonerlik, s.98.

³⁴¹ Aydın, Türkiye Misyonerlik, s.98.

³⁴² Aydın, Türkiye Misyonerlik, s.99.

varsayımlar ve siyasi otorite dönem içinde babadan oğula geçer bir hal almıştı. Dini ve ahlaki pratiklerde bir ayırım yaşanmaktaydı. Doğu kilisesi piskoposları evlenmeye izin verdikleri halde gençler evlenmemeyi tercih eder hale gelmişlerdi. Bu durum kilise için bir dini yoldan sapma hareketi gibi görünmekteydi.³⁴³ XVI. Yüzyılın ortalarında Doğu kilisesinden bir grup Roma kilisesi ile birleşerek Keldani Katolik kilisesi adı altında toplanmıştır. Keldani Katolik Kilisesi Roma ile birleşmesine rağmen Keldani liturjik özelliklerini Aramice'yi ve kendi dinsel özgülerini bozmuştur. 1830 yılında Papa bu kilise için “Keldani Babil Patrikliği” olarak tanımış ve kabul etmiştir.³⁴⁴ Katolik Misyonerler İstanbul'a geldiklerinde İstanbul'daki Katolik ahalisi oldukça zayıf bir durum içindeydi. Osmanlı topraklarına ayak basan misyonerler Katolik diplomasi ve Katolik tacirlere din adamı olarak hizmet vermekten kaçınmaktaydılar. Misyonerlerin asıl gayesi Osmanlı Devleti'ndeki Ortodoks ve Doğu Hristiyanları arasında misyonerlik yaparak Katolikliği güçlendirmektir. Latin misyonerler Roma ile sıkı bir işbirliği içinde Doğu Katolik kiliselerini tesis edinceye kadar çok büyük maliyetlere çok zor koşullar altına çalışmışlarını sürdürmüşlerdi.³⁴⁵

Bir başka tarikat olarak Kapüşenler Anadolu topraklarında varlıkları Osmanlı devleti kurulmadan önceki zamanlardan gelmektedir. Bizzat Aziz Francesco 1211-1212 yılları arasında Kutsal toprakları ziyaret etmiştir. Daha ölmeden, bazı Fransiskanlar 1266 tarihlerinde bugünkü Türkiye topraklarında oldukları bilinmektedir. İlk olarak miladi 1551 yılında iki Kapüşen rahibin İstanbul Boğazı'ndan geçtiği bilinmektedir.³⁴⁶ Galata'daki Katoliklerin sayısı 1574 yılında II. Selim'in yerine geçen III. Murad döneminde azami olarak bir azalış göstermekteydi. Galata'da yaşayan ahaliden pek çok aile İtalya topraklarına gitmek üzere İstanbul'u terk etti. İstanbul'un çeşitli bölgelerinde gerçek anlamda hizmet veren üç Galata'da ise dokuz kilise vardı, ama tüm Katolik nüfusu beş yüz vatandaş ve beş yüz azat edilmiş köleden ibaretti.³⁴⁷ Galatalılar ahalisinin dönem içinde en büyük eksiklerinin bir okul olduğunu bilinmektedir. Masrafları için kırk düka ödemeyi söz vermelerinin üzerine Magnifica Cimmunita baş yöneticisi olan Bernardino Frediano, hepsini temsilen Cizvitlerin İstanbul'a gönderilmesini istedi.³⁴⁸ Galataların eğitimci istemeleri üzerine harekete geçen Papa III. Gregorius ve Cizvitlerin önderi olan Claudio Aquaaviva, 1583 yılında topluluktan

³⁴³ Aydın, Türkiye Misyonerlik, s.99.

³⁴⁴ Aydın, Türkiye Misyonerlik, s.99.

³⁴⁵ Aydın, Türkiye Misyonerlik, s.100.

³⁴⁶ Taşpınar, Din ve Fenomenoloji, s.253.

³⁴⁷ Suraiya FAROQHI, The Ottoman Empire and the Word Around, Palgrave Macmillan a division of St Martin's Press, New York, 2004, s.171.

³⁴⁸ Faroqhi, The Ottoman Empire and the Word, s.171

beş kişiyi İstanbul'a gönderme konusunda bir fikir birliğini ulaşımlardır.³⁴⁹ Bu gönderilen Jesuit (Cizvit) misyonerleri Osmanlı topraklarında uzun vadede geniş bir bölgeye yayılma şansı bulmuşlardır.³⁵⁰

Avrupa'nın büyük bir bölümünün Protestanlığa karşı kaybını telafi edecek önlemler, diğer kıtalarda artan misyonerlik faaliyetlerini içeriyordu. Küresel bağlamda Hindistan, Çin ve bir süre Japonya'ya gururla yer verilirken, Batı Asya'daki Hristiyan toplulukları Katolikliğe dönüştürme girişimleri de yoğunlaştı.³⁵¹ En azından Ortadoğu Hristiyanları, kendi geleneklerini ve ayinlerini korurken papanın önceliğini tanımaya ikna edileceklerdi; bu yeni kurulan kiliselerin yandaşları Uniates olarak adlandırılıyordu. Eğitimlerinin bir parçası olarak hizmet etmeleri beklenen halkların dillerini öğrenen misyonerler, görevleri için özel Roma kolejlerinde eğitim gördüler.³⁵² Bunlar çoğunlukla 1577 kurulan Collegium Graecum'da eğitim aldılar. Yunanca görev yapabilen rahipler yetiştirildi ancak aynı zamanda meslekten olmayan öğrencileri de kabul etti.³⁵³ 1584 kurulan Collegium Maronitarum, Roma ile birliği daha önce kabul etmiş olan Lübnan Dağı Maronitlerini Katolik Kilisesi'ne daha yakın bir yere bağlanmıştı. Bu bağlantılar Rauwolff için oldukça açıktı, ziyareti sırasında (1575) Maruniler patriklerini seçmişler ve papa tarafından onay almışlardı.³⁵⁴ 1622'den itibaren, tüm misyonlar De Propaganda Fide olarak bilinen Roma cemaati tarafından denetleniyordu. Papalık hizmetindeki bu bürokratik oluşum, çeşitli misyoner kolejlerinin müfredatlarını etkilemiş ve ilahiyat eğitime ek olarak dil eğitiminin önemini vurgulamıştır. Propaganda komitesi, aynı zamanda, bu faaliyetle uğraşan çeşitli keşiş ve keşiş tarikatları arasındaki rekabeti hiçbir zaman tamamen ortadan kaldıramasada, sahadaki misyonerlerin çalışmasının beklendiği kuralları belirledi. Osmanlı diyarının tarihçisi için Propaganda, tüm misyonerlerin faaliyetleri hakkında yıllık raporlar sunmasını talep etmiştir. On sekizinci yüzyılda Cizvitler, Levant'taki ve başka yerlerdeki misyonerlik faaliyetlerini olası sponsorlara tanıtmak için daha geniş bir kamuoyuna birkaç dizi basılı rapor bile sundular. Bu nedenle bu mektupların hem öğretici hem de meraklı ve ilginç olması gerekiyordu. Cizvit yazarları, isimlerini veya anonim olarak vererek, genellikle birinci tekil şahıs olarak rapor sundular ve ölen meslektaşlarının yazılarını düzenlediler.³⁵⁵ Yayınlanan metinlerden bazıları seyahat günlükleri gibi gözükmekteydi, ziyaret edilen yerlerin ve orada ikamet eden Hristiyanların değişen

³⁴⁹ Faroghı, *The Ottoman Empire and the Word*, s.171

³⁵⁰ Şamil Mutlu, *Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları*, Gökkuşe Yayınları, İstanbul, 2020, s.137

³⁵¹ Faroghı, *The Ottoman Empire and the Word*, s.172.

³⁵² Faroghı, *The Ottoman Empire and the Word*, s.172.

³⁵³ Faroghı, *The Ottoman Empire and the Word*, s.172.

³⁵⁴ Faroghı, *The Ottoman Empire and the Word*, s.172.

³⁵⁵ Faroghı, *The Ottoman Empire and the Word*, s.172.

koşullarının tasvirleri, misyonerlerin yaşamlarına ve hepsinden önemlisi ölümlerine ilişkin düzenleyici açıklamalarla sunmaktaydılar³⁵⁶. Kısa olmalarına rağmen, insanlar ve yerler hakkındaki hikâyeler, diğer bir deyişle bu seyahatnamelerinde sosyal düzenle ilgili bilgiler vermekteydi. Farklı misyoner tarikatları arasında, Fransiskanlar ve Cizvitler özellikle Osmanlı topraklarında aktif ve genellikle Avrupa'nın koruması altında çalışıyordu.³⁵⁷ Elçiler, Habsburglar, Tridentin sonrası Katolikliği himayelerinde gayretliyken, Osmanlılarla sık sık savaşları, misyonerlik faaliyetlerinin sponsorluğunun ezeli rakipleri Fransız kralının eyaletine düşmesine neden oldu. Fransız büyükelçilerinin raporlarında, misyonerlerin işleri, siyasi ilişkiler ve ticaret meseleleriyle oldukça karşılaştırılabilir özel bir yere sahipti.³⁵⁸ Bununla birlikte, din adamlarının bekleyebilecekleri desteğin derecesi, çeşitli diplomatların siyasi kanaatlerine göre değişiklik gösteriyordu. Özellikle on yedinci yüzyılın sonlarında ve on sekizinci yüzyılın başlarında, bazı misyonerlerin yersiz coşkusu Fransız elçilik yazışmalarında sık sık şikâyet edildi. Padişahların Hristiyan tebaasının bu misyonerlerle ilgili beklentileriyle ilgili olarak, son araştırmalar şunu vurguladı: Halep gibi bir şehirde 18. Yüzyıl'da yerel Ortodoks tüccarları yerel kiliseler üzerindeki denetimlerini artırmak istediler ve bu, İstanbul'daki patriği zorlamasıyla daha kolay bir hale geldi. Buna ek olarak, Uniate statüsünü ve hatta tam teşekküllü Katolikliği benimsemeleri, Fransız ticaretinin baskın olduğu daha geniş bir Akdeniz dünyasına daha iyi uyum sağlamalarına izin verdi.³⁵⁹ Uzak yerlerde, dış dünyayla başa çıkmaya çalışırken Katolik arabuluculuğunu kullanma arzusu, oldukça dikkat çekici biçimler almış durumdaydı. Bu nedenle, 1745 basılan kimliği belirsiz bir Cizvit papazın raporu, bir İtalyan serbest yağmacı tarafından komuta edilen Hristiyan korsanların, Samos'taki (Sisam) Ortodoks adasındaki köyleri nasıl yağmaladıklarını, hatta bir vakada tüm kızları ve kadınları kaçırdıklarını anlattı. Bunun üzerine yerel halk, yoldan geçmekte olan Cizvit papazın korsanlara karşı çıkacağını ve böylece kaçırılanların kurtuluşunu sağlayacağını umdular. Mektubun yazarı, reddetmediğini, ancak adalılara kendisinin ve kaptanın farklı eyaletlerden geldiğini ve tanırsız korsanların bir din adamının görünümünden pek etkilenmeyeceklerini belirttiğini bildirdi.³⁶⁰ Sonunda, korsanlar kendi istekleriyle esirleri geri döndürdükleri için, bu özel arabuluculuk parçasının gereksiz olduğu ortaya çıktı. Bir anlamda, arabuluculuk, eğer karşılıksızsa, bir hayırseverlik biçimi olarak kabul edilebilir ve isimsiz

³⁵⁶ Faroqhi, *The Ottoman Empire and the Word*, s.172.

³⁵⁷ Faroqhi, *The Ottoman Empire and the Word*, s.172.

³⁵⁸ Faroqhi, *The Ottoman Empire and the Word*, s.172.

³⁵⁹ Faroqhi, *The Ottoman Empire and the Word*, s.172.

³⁶⁰ Faroqhi, *The Ottoman Empire and the Word*, s.172.

Cizvit, tam da bu nedenle korsanlarla pazarlık yapmaya istemiştir.³⁶¹ Başka bir örnekte, kendisini yerel bir aileyle yüzeydeki yaraları iyileştirmek için bir merhem paylaşan biri olarak tanımlandı. Ancak hizmetinin karşılığı olarak bir ödeme almak istemedi.³⁶² Ama aynı zamanda yalnız seyahat eden biri olarak, yerel halktan sadaka almaya da bağlıydı; çünkü görünüşe göre bazı durumlarda yiyecek bir şeyler bulabilmesinin tek yolu buydu. Aslında yemeğin hazırlanması, kimliği belirsiz Cizvit'imizin oldukça ilgilendiği ve Batı Anadolu'nun çeşitli sakinleriyle iletişim kurmasını sağlayan bir konu gibi görünmekteydi. Muhataplarının dininden bahsetmediği için, aralarında Müslümanlar olduğunu öngörmek mümkündür. Her halükarda, bu Anadolu'lulardan, kendisine pirinç lapasından ayırt etmesi öğretilen pide, pilav ve bir çeşit yoğurt çorbası (yayla çorbası) yapmayı öğrendi.³⁶³ Bu yeni yemeklerden ve ayrıca seyahatin beraberinde getirdiği sosyal kısıtlamaların gevşemesinden açıkça zevk aldı ve onun Osmanlı muhatapları her şeyi mümkün kılmaktan çekinmediler. Misyonerlik faaliyetlerine halkın içine yayılarak daha etkili hale getirmiştir.³⁶⁴

Bu misyon ile görevlendirilenlerin başında kendisine iki ruhban ve iki kardeşinin eşlik ettiği papaz Giulio Mancinelli bulunmakta idi. Magnifica Communita'nın Dominikenlerden aldığı St. Benoit Kilisesi'nin sahipliğini üstlenerek Fransız ve Venedik elçilerinin de yardımıyla Cizvitler kısa süre içinde okullarına tahsis etmişler ve St. Benoit Kilisesi'nde vaizliğe ve eğitime başlamışlardır. Bunlardan biri, İstanbul'daki tersane zindanları olan banyolarda (prisonniers du bagne) görev aldığı bilinmektedir.³⁶⁵ Kapüsen misyonerler 1605 yılında burayı Fransız Cizvitleri'ne terk etmek zorunda kalmışlardır. Kapüslerin İstanbul'a ikinci gelişleri ise 19 Temmuz 1626 tarihinde bugünkü Avusturya Lisesi'nin olduğu yerde kurulan Saint-Georges Kilisesi ve müstemilatına (Couvant Saint- Georges) yerleşen üç Fransız Kapüsen rahib kılıklı misyoner ile başlamıştır. Unutulmaması gereken husus ise bu ortamı hazırlayan Osmanlı'nın Fransa ile yaptığı kapitülasyon antlaşmalarının büyük etkileridir. Kapüsenlerin

³⁶¹ Faroqhi, The Ottoman Empire and the Word, s.172.

³⁶² Faroqhi, The Ottoman Empire and the Word, s.173.

³⁶³ Faroqhi, The Ottoman Empire and the Word, s.173.

³⁶⁴ Faroqhi, The Ottoman Empire and the Word, s.173.

³⁶⁵ Bu uygulama, II.Mahmut döneminde görev yapmış olan bir İngiliz Subayı İngiliz olan Amiral Sir Slade seyahatnamesinde Toulon'daki zindanlarla mukayese yaparken şöyle demektedir. "Toulon zindanındakilerin dini inançlarını kimse düşünmez, dini törenleri yapılmaz. Ama İstanbul'un Tersane Zindanı'nda tutulan hristiyan esirlerin dini inançlarını yaşama konusunda büyük bir tolerans göstermekte ve onlara Avrupa'da benzeri olmayan önemli haklar vermektedir. İstanbul'da yerleşme imkanı bulmuş Dominiken, Lazarist, Konventuel, Cizvit, Kapusen ve Fransisken adlı hristiyan tarikatlar bu geniş özgürlükler sayesinde zindanlarda ve kadirgelerde dini faaliyetlerini sürdürebilmekteydiler. Zindanlarda kiliseler açarak özgürce ibadet etmeleri ve rahip, rahibe ve papazların devamlı olarak buralarda görev yapmaları sağlanmaktaydı. Ayrıca bu tarikatlerin eğitim, sağlık ve benzeri hizmetlerine de imkan tanınmıştı. Hristiyan tarikatler özgürce zindanlarda ve kadirgelerde dini faaliyetlerini gerçekleştirirken çeşitli yardım kuruluşları yolu ile de esirlerin kurtulmaları için kurtuluş akçesi toplayabiliyorlardı.(Taşpınar , Din ve Fenomenoloji, s.253 sayfa 3.dipnot).

burada 1628’de açmış oldukları küçük bir okulda öğrencilere altı dil öğretmekte ve bilim alanında büyük çabalar sarf etmekteydiler. Kapüşenler gelişen olaylar neticesinde kendi sahaları olan bölgeleri 1783’te terk etmişlerdir.³⁶⁶ Fransızların Osmanlı Devleti ile olan ikili ilişkileri her dönem farklılık gösterse bile 1673 tarihli kapitülasyon anlaşmasının 40.maddesine istianeden Katolikler üzerinde himaye hakkını ortaya atmıştır.³⁶⁷ Buna mukabil Kudüs topraklarını ziyaret hakkı ve bu ziyaretler yapılırken hiçbir müdahalenin olmayacağına dair teminat dahi istenmiştir.³⁶⁸ İlerleyen dönemlerde Frenk asıllı Katolikler hakkında kendilerine verilen imtiyazların dışına çıktıklarına dair raporlar alınmış ve buna karşılık devlet bunların belirli bir kontrol altına alınıp bir daha bu fırsatı bulmamalarını sağlamaya çalışmıştır.³⁶⁹ Bunun ötesinde bu kişilerin rahatça ibadet etmelerine dair fermanlarda peyderpey iletilmiş Hz. Meryem’in kabrinde’de ibadet etmelerine mani konulmayarak ibadet serbestliği verilmiştir.³⁷⁰ Buna mukabilde Latinlerin Rumların ayinlerine müdahalesine izin verilmemiş ve onların ibadet konusunda hür olmalarına çalışılmıştır.³⁷¹

1453 yılında İstanbul’da 13 Katolik kilisesi vardı. Bu kiliseler şunlardır: St. Francis, St. Anne, St. Anthony, St. Benedict, St. Catherine, St. Claire, St. George, St. John-Babtist, St. Michael, St. Dominic, St. Paul, St. Nicolas, St. Sebastian.³⁷² Galata’daki Katolik cemaat 1453 yılında yayınlanan bir ferman ile resmen tanınmıştı.³⁷³ Lakin Osmanlı topraklarında başka Katolik inancına sahip olan insanlar olması sebebi ile başka fermanlara dahi ihtiyaç duyulmuştu. Ancak Papalık İstanbul’un Türkler tarafından İslam egemenliğine girmesini hiçbir zaman hazmetmemiş ve sürekli olarak bunu geri almak için uğraşmışlardır.³⁷⁴ 20 Nisan 1455’de Papalık makamına oturan Papa III. Calixtus, Doğu diyarının yeniden Hristiyan egemenliğine geçmesi için ciddi şekilde gayret sarf etmiş ve Fransiskan misyonerlerini bütün Hristiyan halklarının arasında Katolikliği canlı tutmaları için seferber etmişti. Hatta papalık Sultan II. Mehmet ile düşman olan Uzun Hasan’la işbirliği yapma teşebbüslerinde bile bulunmuşlardı.³⁷⁵

Fransa, Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan Katolik Hristiyanları himaye hususunda diğer Katolik Devletlere (Avusturya, İtalya ve İspanya) nazaran, Kapitülasyonlar eliyle

³⁶⁶ Taşpınar, Din ve Fenomenoloji. s.253.

³⁶⁷ Yaşar Demir, “Antakya’da Misyon ve Misyonerlik Faaliyetleri”, Akademik Bakış Dergisi, S.32, Eylül-Ekim 2012, s.3.

³⁶⁸ Demir, Antakya’da Misyon ve Misyonerlik, s.3.

³⁶⁹ Osmanlı Belgerinde Filistin, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, İstanbul,2010, s.463.

³⁷⁰ Osmanlı Belgerinde Filistin, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, İstanbul, s.469.

³⁷¹ Osmanlı Belgerinde Filistin, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, İstanbul, s.477.

³⁷² Aydın, Türkiye Misyonerlik, s.100.

³⁷³ Aydın, Türkiye Misyonerlik, s.100.

³⁷⁴ Aydın, Türkiye Misyonerlik, s.100.

³⁷⁵ Aydın, Türkiye Misyonerlik, s.100.

sağladığı üstünlüğü en iyi şekilde kullanan devlet olmuştur. 19. Yüzyılda başlayan modern biçimdeki misyonerlik faaliyetlerinin de etkisiyle, Katolik Fransız faaliyetleri Fransa’da İhtilal sonrası dini cemiyetlerin geçirmiş oldukları sarsıntılara rağmen hız kesmeden sürekli bir şekilde artış göstermiştir.³⁷⁶ 1535’te Fransız kralı ve Kanuni Sultan Süleyman arasında yapılan Kapitülasyon anlaşmaları gereği, Fransızlar Osmanlı topraklarında seyahat etme, ticaret yapma, dinlerini yaşama serbestisi elde etmiş bulunmaktaydılar. Aynı şekilde anlaşmalar gereği suç işleyen Fransızlar, sadece Fransız konsolosları tarafından muhakeme edilebileceklerdi. İlk Fransız büyükelçiyi bu tarihte Galata sınırları içinde açılacaktı. Kapitülasyonların sağladığı ticari imkânlardan kendilerince istifade etmek isteyen Fransa Devleti, Fransızca ve Türkçeyi iyi bilen mütercimlere ihtiyaç duyacaktır.³⁷⁷ Bu maksatla 18 Kasım 1699 tarihinde Fransız Devleti, Fransız büyükelçiliği nezaretinde İstanbul’da dönemin kendi deyimiyle “Dil Oğlanları” yetiştirmek üzere bir dil okulu açılmasına mutlak suretle bir karar verilmiştir. Bu okula “Beyoğlu Saint Louis Dil Oğlanlar Koleji” adı verilmişti. Söz konusu olan dil okulunun işletilmesi ve dil oğlanlarının yetiştirilmesi görevini Fransız Kapusen Rahipleri tarafından karşılanması kararlaştırılmıştı.³⁷⁸

Bu okullarda Avrupalılar’ın Osmanlı topraklarındaki tercüme işlerini görececek birçok dilde uzman tercüman yetiştirilmekte idi.³⁷⁹ Öğretilen diller; Türkçe, Arapça, Yunanca, Ermenice, Fransızca ve İtalyanca dillerinden oluşmaktaydı. Bu okul her ne kadar Fransız devrimi ile birlikte faaliyetlerine ara vermek zorunda kalsa da teorik olarak 1873 tarihine kadar varlığını sürdürecektir. Bu okulda 1710-1726 yılları arasında 62 mütercim veya “dragoman” yetiştirilmiştir.³⁸⁰ Aynı anlaşmanın başka bir formalitesi ile beraber Fransız Katolik Tarikatları Osmanlı topraklarında çok sayıda okul açmışlardır. Bunlar içerisinde Kapüsenler’in sadece İstanbul’da farklı tarihlerde açıp işletmiş oldukları okullar şunlardır. “Galata’da St.Georges Fransız Okulu (1626) Beyoğlu St. Louis Dil Oğlanları Koleji (1629), Galata St. Georges Dil Oğlanları Koleji (1745) Beyoğlu St. Louis Fransız Ruhban Okulu (1882) Yeşilköy Kız Okulu ve Yeşilköy Erkek Okulu (1910).³⁸¹

Dönemsel olarak II. Mehmet kendisinden önce var olan ve hala devam eden din vicdan serbestisi geleneğini sürdürerek fethin hemen ertesinde ilk olarak Bizans’tan kalan kuşatma öncesi Bizans’a yardım eden, fakat fetih sonrası Osmanlı yönetimine yanaşan hatta Galata

³⁷⁶ Taşpınar, Osmanlı Devleti’nde, s.254.

³⁷⁷ Taşpınar, Osmanlı Devleti’nde, s.254.

³⁷⁸ Taşpınar, Osmanlı Devleti’nde, s.254.

³⁷⁹ Taşpınar, Osmanlı Devleti’nde, s.254.

³⁸⁰ Taşpınar, Osmanlı Devleti’nde, s.254.

³⁸¹ Taşpınar, Osmanlı Devleti’nde, s.255.

şehrini teslim eden Latinlere bu hakkı tanıdığını Galata Ahitnamesiyle bildirdi. Galata Fermanı'ndaki³⁸² "... Ben dahi kabul eyledim ki kendilerinin ayinleri ve erkanları ne vecihle ölegeldiyse yine ol üslub üzere adetlerin ve erkanların yerine getüreler..."³⁸³ "...Kiliseleri ellerinde de ola, ayinlerce okuyalar amma çan ve nakuz çalmayalar"³⁸⁴ Fatih İstanbul'u almadan önce Rum Patrikliği 1450'de II. Anastasios'un mecburi istifası ile boş kalmıştı. İstanbul'un fethinden sonra Fatih Ortodoks Rumları yeniden bir araya getirerek teşkilatlandırdı ve boşalan Patriklik makamına yeni bir patrik seçilmesini elzem gördü. Osmanlı imparatorluğu döneminde ilk defa Georgios Scholarios "II. Gennadios" adıyla Patrik olarak atandı.³⁸⁴

Yeni Patriği birkaç kez huzuruna kabul eden ve ilahi konular üzerinde sohbetlere girişen Fahih İslam devleti çerçevesi içinde gayr-i Müslim cemaatlerin hukuki statüsünü yazılı olarak saptamak gayesi ile II. Gennadios'a kendi imzasını taşıyan bir ferman ihdas ederek ona vermiştir.³⁸⁵ II.Mehmet bu fermanıyla herhangi bir kimsenin patriği rahatsız etmesini önlüyor onu her türlü sorumluluktan soyutluyor ve vergiden muaf tutmakta idi.³⁸⁶ Bu ferman ile Ortodoks Kilisesi'ne ibadet serbestisi İbadet yerlerinin bakım ve koruma hakkı tanımaktaydı. Kilisenin teşkilatının ve dini akidelerin ruhani meclislerde değiştirmeme ilkesi getirilmekte

³⁸² Galata zimmilerinin ahidnameleri suretidir. Benki ulu padişah ve ulu şehinşah Sultan Mehmed Han bin Sultan Murad Hanım. Yemin iderim ki yerleri gökleri yaradan perverdigar hakkıçün ve hazret-i restülün aleyhi's-salatü ve's-selamın pak, münevver, mutahhar ruhiçün ve yedi Mushaf hakkıçün ve yüz yirmi dört bin peygamberler hakkıçün ve dedem ruhiçün ve babam ruhiçün ve benim başım içün ve oğlancıklarımın başıçün ve kuşandığım kılıç hakkıçün şimdiki halde Galata'nın halkı ve merdüm-zadeleri atabe-i ulyama dostluk için ilçileri Babilan Peravizin ve Markiz de Franko ve dragomanları Nikoroz Papuço ile Kal'a i mezkurenin miftahını getirüp bana kul olmağa ita'at ve inkiyad göstermişlerdir. Ben dahi kabul eyledim ki kendülerin ayinleri ve erkanları ne veçhile cari ola geldiyse yine ol üslub üzere adetlerin ve erkanların yerine getüreler. Ben dahi üzerlerine askerimle varup kal'alarını yıkub harab itmeyem. Buyurdum ki kendülerün malları ve rızıkları ve mülkleri ve mahzenleri ve bağları ve değirmenlerive gemileri ve sandalları ve bi'l- cümle meta'ları ve avretleri ve oğlancıkları ve kulları ve cariyeleri kendilerin ellerinde mukarrer ola mütearız olmayam ve üşendirmeyem. (meta'ları ve avretleri ve oğlancıkları ve) Anlar dahi rencberlik ideler, gayrı memleketlerim gibi. Deryadan ve kurudan sefer ideler, kimesne mani ve müzahim olmaya, mu'af ve müsellemler olalar. Ve ben dahi üzerlerine şer'i haraç vaz'idem salbe-sal eda ideler, gayrıları gibi. Ve ben dahi bunların üzerlerinden nazar-ı şerifim diriğ buyurmayup koruyam, gayrı memleketlerim gibi. Ve kiliseleri ellerinde ola ayinlerince okuyalar, amma çan ve nakuz çalmayalar ve kileselerin alup mescid itmeyem. Bunlar dahi yeni kilise yapmayalar. Ve Ceneviz bazirganları deryadan ve kurudan rencberlik idüp geleler ve gideler, gümrüklerin adet üzere vireler. Anlara kimesne te'addi itmeye. Ve buyurdum ki yeniçeriliğe oğlan almayam ve bir kafiri rızası olmadın Müslüman itmeyeler. Ve kendüleri aralarında kimi ihtiyar iderlerse maslahatlarıçün kethüda nasb ideler. Ve buyurdum ki evlerine doğancı ve kul konmaya ve kal'a-ı mezkur halkı ve bazirganları angaryadan mu'af ve müsellemler olalar. Şöyle bileler alamet'i şerife i'timad kılalar. Tahriren fi evahir-i şehr-i cemade'l- ula li- sene seb'a ve hamsin ve semane-mie Be makam-ı Konstanıyye.

³⁸³ İlknur Polat Haydaroglu, Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar, Ocak Yayınları, Ankara, 1993, s.5.

³⁸⁴ Haydaroglu, Osmanlı İmparatorluğu'nda, s.6.

³⁸⁵ Haydaroglu, Osmanlı İmparatorluğu'nda, s.6.

³⁸⁶ Haydaroglu, Osmanlı İmparatorluğu'nda, s.6.

idi. Ortodoks Patriği Osmanlı Veziri ile aynı derecede kabul edilecek bir hal almıştı.³⁸⁷ Fransız düşünörlere göre ise Ortodokslar için şu 3 serbesti garanti edilmişti.

- Bundan böyle kiliselerin cami haline dönüştürölmeyecekti.
- Evlenme, cenaze töreni dini seremonilerin serbestçe yapılabilecekti.
- Paque (Paskalya) ayini bütün seremonisi ile kutlanacak ve Fener Patrikhanesi bayramın devam ettiğı 3 gece boyunca açık kalacaktı.

Fatih ve öncesinde yapılan dini politikalar sanılan aksine Hıristiyan toplumunu asimile yolu ile bertaraf etmek değıl onları İşlam egemenliğı altında bir arada tutmaktı. Bu tavır İşlam geleneğıne ait güzel bir uygulama olarak dönemsel olarak kullanmıştır. Ortodoks Patrikhanesi hiçbir suretle Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde bir yabancı devlet veya bir Vatikan olarak vücut bulmamış aksine İmparatorluğu oluşturan cemaatlerden birinin temsilcisi olarak ele alınmış ancak bir cemaat hakkı olarak kendi siyasi bir hak verilmemiştir. Çünkü bizzat Patrik Osmanlı tebaası olmuştur.³⁸⁸ Bundan dolayı Patriklik makamı devlet menfaatleriyle aykırı bir siyaset gütmendiğı sürece baskıdan müdahaleden uzak kalmış ancak dini gücün sınırlarını aşarak siyasetle uğraştığı İmparatorluk aleyhine bir tutum gösterdiği zaman patrik hakkında kovuşturma yapılmıştır.³⁸⁹

Fatih İstanbul'u aldıktan sonra Ortodokslara tanıdığı aynı dini hüviyeti Gregoryen Ermenilere de tanımaktan geri kalmamıştır.³⁹⁰ Ancak daha önce Papa XXII. Jean zamanında Dominiken misyonerlerinin Ermenileri Katolikliğe kazandırma yolundaki gayretleri bir kısım Ermeni'nin Katolikliği kabul etmesiyle sonuçlanmış ve bunun neticesinde 1328'de kabul eden Ermenilerden meydana gelen "Birleşmiş Kardeşler"(Freres Unis- Uniates) adlı bir de tarikat meydana gelmiştir. İşte bu tarikat Türk toprakları üzerinde Ermeni Katolik zümresinin doğuş noktası olmuştur.³⁹¹ Bu Katolik Ermenilere inançlarına sadık kalabilmelerini sağlamak için Latinceyi öğretmek gerekiyordu. Bunun için Ermenilere Latince öğretecek okullar açma işine el atıldı ve türlü faaliyetler yapıldı. Zamanla misyonerlerin de yardımıyla Ermenilere ait okul sayısı arttı. Daha çok da Amerikan misyonerlerinden faaliyetleri sayesinde ilerleme kaydedildi.³⁹²

³⁸⁷ Haydaroglu, Osmanlı İmparatorluğu'nda, s.6.

³⁸⁸ Haydaroglu, Osmanlı İmparatorluğu'nda, s.7.

³⁸⁹ Haydaroglu, Osmanlı İmparatorluğu'nda, s.7.

³⁹⁰ Haydaroglu, Osmanlı İmparatorluğu'nda, s.7.

³⁹¹ Haydaroglu, Osmanlı İmparatorluğu'nda, s.7.

³⁹² Haydaroglu, Osmanlı İmparatorluğu'nda, s.7-8.

2.3 ERMENİLER ARASINDAKİ FAALİYETLER VE KATOLİK ERMENİLER

Ermeniler'in Osmanlı topraklarındaki varoluşları 4.yüzyıl başlarına kadar gitmektedir. Osmanlı topraklarında bir cemaat olarak teşekkül etmeleri ise İstanbul'un Fethi sonrasında denk gelmektedir.³⁹³ Katolik Ermeniler Katolikliğe geçince dini ve sosyal hayatta bazı dezavantajlar yaşadılar. Kendilerine ait resmi bir kiliseleri yoktu, bu yüzden ya Latin kiliselerinde ya da Katolikliğe geçen rahiplerin evlerinde ibadet etmek zorundaydılar.³⁹⁴

Diğer bir dezavantaj da “Frenk” olmayı seçtikleri için kolaylıkla vatan hainliği ile damgalanabilmektir. Ermeni milletinin kurallarına göre tüm vaftizler evlilikler ve cenaze işlemlerinin milli kilisede yapılması kesin bir kaide ile bağlanmıştı ve bu durum Katolik Ermenilerin tehlikeli bir konuma sokmaktaydı.³⁹⁵ 1700 yılının Ağustos ayında yapılan Papalık ziyaretinde İstanbul'da sekiz bin Katolik Ermeni bulunmakta ve bu rakam kendileri “Katolik” kelimesinin kullanıldığı Fransız ve İtalyanların nüfusunu geçmiş görünmekteydi.³⁹⁶ Batılılar ise “Frenkler” ya da “Latinler” olarak bilinmekteydi.³⁹⁷ Patrikhanenin genişlemesi ve Osmanlı devleti içindeki yer kazanması aynı süreç içinde olmuştur. Katolik misyonerlerin Osmanlı topraklarına gelmesi ile beraber faaliyetler başlamıştı.³⁹⁸ Müslümanlar üzerindeki etki gösteremediklerini anladıklarında diğer Osmanlı azınlıkları üzerinde faaliyetlerine devam etmişlerdir. O azınlıklar içinde Rumlar hariç diğer gruplar hakkında başarılı oldukları kendi taraflarına çektikleri insanlar ve yapılan imtiyaz ve kiliseler ile bellidir.³⁹⁹

Bunların başında 15.yüzyılın başlarında Galano adlı kişinin Ermeniler üzerinde gizli şekilde Katolikleştirme faaliyetleri vardır. Bunun akabinde bundan şikâyetçi olan Ermeniler Galano'nun ve yakınındakilerin İstanbul'da yakalanmalarını ve ceza verilmesini istemişlerdir. Lakin bunları haber alan Galano İstanbul'dan çok kısa bir süre içinde kaçmıştır.⁴⁰⁰ Ermeni Katolik kilisesi hakkında önemli hususlardan biri ise tarih süreci içinde iki kardeş kiliseden ayrılarak Katolik olanlar değillerdir. Ermeni Katolik kilisesi 16 ve 17 yüzyılda Şark diyarlarında olan kiliselerden değildir. Ermeni kiliseden tamamen ayrı ve hür bir kimliğe

³⁹³ Ahmet Türkan, “İstanbul'daki Katolik Ermeni Grupların Problemleri ve Papalığın Müdahaleleri 19.yy”, History Studies, Volume 4, Haziran, 2012, s.319

³⁹⁴ Ahmet Türkan, İstanbul'daki Katolik Ermeni Grupların, s.324.

³⁹⁵ Charles A Frazee, Katolikler ve Sultanlar, Cemile Erdek (Çev), Küre Yayınları, İstanbul, 2009, s.221.

³⁹⁶ Frazee, Katolikler ve Sultanlar, s.221.

³⁹⁷ Frazee, Katolikler ve Sultanlar, s.221.

³⁹⁸ Ahmet Türkan, İstanbul'daki Katolik Ermeni Grupların, s.320.

³⁹⁹ Ahmet Türkan, İstanbul'daki Katolik Ermeni Grupların, s.320.

⁴⁰⁰ Şenol Kantarcı, Katolik Ermenilerin Anadolu'daki Faaliyetleri, Tarihte Türkler ve Ermeniler, C.IX, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s.65-66.

sahiptir. Eğilim ve faaliyet olarak tamamen aksi yönlerde olan kilisedelerdir.⁴⁰¹ 18. Yüzyılın başlarında sayıları az dahi olsa Katoliklik inancını benimseyip o yolda hareket eden Ermeniler olmuştur. İki ayrı yönetici tarafından idare olunan bu Kilise hem ruhani olarak bir patriğe bağlı hem de siyasi olarak bir nazıra bağlı kalmak zorunda kalmıştır.⁴⁰²

Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altında tek mezhep tek cemaat halinde sessiz ve sakin olarak kendi dini inançlarına göre yaşayan Ermeniler ile diğer Hristiyan mezhep mensupları arasındaki sürtüşme durmamıştır. Gregoryen (Busaverçağan) Ermeniler arasında Katoliklerin faaliyetleri devam etmiştir.⁴⁰³ Dominiken tarikatı mensupları çalışmalarını sürdürmüş, lakin dil konusundaki zorluklar yüzünden istedikleri neticeleri alamamışlardır. Bunun için XIV. Yüzyılda Latince öğretecek okulların açılmasına karar verilmiştir. Bu okullar Doğu'da açılan okulların menşei olmuştur.⁴⁰⁴ Osmanlı tebaası olan gayrimüslimlerin 19.yüzyılın başlarından itibaren meşru bir zemin çerçevesinde millet olarak ortaya çıkmak için türlü faaliyetlere başladıkları görülmektedir. Bu bağımsızlık mücadelesi veren milletlerin bağımsızlık özlemlerini fiil bir şekilde harekete dökmeleri rol oynayan husus sadece Batı kültürü ile tanışmaları değildir.⁴⁰⁵ En önemli sebep kapitülasyonların verdiği imtiyaz ve Batılı devletlerin egemenlik adı altında himayeci politikalarıdır. Bu çerçeveden bakıldığında Akdeniz ticaretini geniş çapta ellerinde tutan Rumlarla Balkan kara ticaretine sahip olan Romenlerin ve Sırlarla Bulgar'ın bağımsızlık hareketi içinde bulunduğunu görmek mümkündür.⁴⁰⁶

Kanuni döneminden itibaren Fransızlara gösterilen karşılıklı iyi ilişkilerden istifade eden XIV. Louis, Katolik Propagandasını Anadolu'nun değişik vilayetlerine dağılmış Cizvit Rahipleri vasıtasıyla faaliyetlerde bulunmuştur.⁴⁰⁷ Ayrıca Roma'ya bağlı ruhban sınıfına ait rahipler ve pederler de bu kafiye arasında yer almıştır. Louis Katolik rahiplerin Anadolu'daki kalıcılığını tasdik ettirmeyi başarmıştır.⁴⁰⁸ Gerekli verilen izinlerden istifade eden Katolik Misyonerleri Anadolu topraklarını fethedilmiş kendi ülkeleri gibi zannetmiş Türkleri Hristiyan olarak dinlerinden dönmeyeceklerini anladıkları için faaliyetlerini Anadolu'daki Hristiyanlara yöneltmiş ve onları Katolik yapmak arzusunda faaliyetler göstermişlerdir.⁴⁰⁹ XIV. Louis'in Katolik misyonerlerini desteklemesi Türkiye'deki bazı Ermenileri Patrikleri ümitlendirmiş ve

⁴⁰¹ Kantarcı, Katolik Ermenilerin Anadolu'daki, s.66

⁴⁰² Kantarcı, Katolik Ermenilerin Anadolu'daki, s.66

⁴⁰³ Abdurrahman Küçük, Ermeni Kilisesi ve Türkler, Andaç Yayınlar, Ankara,2003, s.95.

⁴⁰⁴ Küçük, Ermeni Kilisesi ve Türkler, s.95-96.

⁴⁰⁵ Küçük, Osmanlı İmparatorluğu'nda "Millet Sistemi, s.547.

⁴⁰⁶ Küçük, Osmanlı İmparatorluğu'nda "Millet Sistemi, s.546-547.

⁴⁰⁷ Küçük, Ermeni Kilisesi ve Türkler, s.96.

⁴⁰⁸ Küçük, Ermeni Kilisesi ve Türkler, s.96.

⁴⁰⁹ Küçük, Ermeni Kilisesi ve Türkler, s.96.

Halep Ermeni Patriği “*Ermenistan Fransızların en kudretli bir kralı tarafından kurtarılacaktır*” sözlerini söyleme cüretini göstermiştir. Louis’i “*Yeni Konstantin*” unvanıyla kabul etmiştir.⁴¹⁰ Ermeniler toplumu arasında kızışmalar neticesinde Katolik propagandasına karşı muhalefet başlamış ve nefret uyanmıştır. Ermeniler bu konuda şikâyetle de bulunmuştur. Osmanlı Devleti mezhep değiştirmeye engel olmak için tedbir almaya başlamıştır. Ermeni, Rum ve diğer Hıristiyan cemaatler arasına Katoliklerin girip onların inançlarını değiştirmeleri çalışmalarına engel olunması Kadılara bildirmiştir. Buna rağmen 1691’li yıllarda bir kısım Ermeni Papa’nın hâkimiyetini tanımış ve onlar da Katolik propagandasını yapmaya, matbaalarında durmadan bu mahiyetteki kitapları basmaya başlamıştır. Osmanlı hükümeti 1701’de kitap basanların Ermeniler arasında fesat ve tefrikaya sebep oldukları için yakalanıp cezalandırılması istemiştir.⁴¹¹ Ermeniler üzerinde yapılan matbaa faaliyetleri yanında Müslümanlara yönelik kitap basım ve dağıtım işlemleri Fransisken rahipler tarafından yapılmıştır. Kudüs’te Fransisken Rahibler’in matbaasında basılan Et- Tarihu-l Kenayis adlı kitap Arapça ve Fransızca olarak basılmış içerik olarak İslam’ın kutsal olarak kabul ettiği Hz. Muhammed (sav) ve İslam aleyhinde oldukça fazla yazılar barındırdığı ortaya çıkmıştır. 97 adet nüshaya bulan kitap kopyaları orijinalinde dâhil olmak üzere basımdan kaldırılarak yok edilmiştir.⁴¹²

O zaman Ermeni papazlarından Katolikliği kabul edip İstanbul Ermenilerini de Katolik olmaları için çeşitli faaliyet gösterenler olmuştur. Bunlardan Hacadur isimli kişi yakalanıp hapsedilmiş, fakat Fransızlar tarafından hapishaneden kısa bir süre içinde kaırılmıştır.⁴¹³ İstanbul Ermeni Patriğinin Ermenilerin Katolik mezhebini benimsemesine müsaade ettiğinin anlaşılması üzerine, yerine Katolik düşmanı Avedik Patrik yapılmıştır.⁴¹⁴ Bu patrik mezhep değiştirenleri Bab-ı Ali eli ile cezalandırmıştır.⁴¹⁵ Katolik Ermeniler onun Patriklikten düşürölmesine ve sürgün edilmesine muvaffak olmuşlardır. Katoliklerin Misyonerlerin Osmanlı için tehlike teşkil ettiği Divan tarafından anlaşılmış, gerekli emirler verilmiş; fakat vali ve kadılar, işin vahametini pek iyi kavrayamadıklarından müsamaha davranışlarıyla misyoner faaliyetlerini devamını sağlamışlardır.⁴¹⁶ Patriklik makamı mezhep değiştirme gibi dini suç sayılan faaliyetlerde karar merci durumunda bulunmuştur. Gayrimüslim tebaaya

⁴¹⁰ Küçük, Ermeni Kilisesi ve Türkler, s.96.

⁴¹¹ Küçük, Ermeni Kilisesi ve Türkler, s.96.

⁴¹² Osmanlı Belgerinde Filistin, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, İstanbul, s.135.

⁴¹³ Küçük, Ermeni Kilisesi ve Türkler, s.96.

⁴¹⁴ Küçük, Ermeni Kilisesi ve Türkler, s.96.

⁴¹⁵ Küçük, Ermeni Kilisesi ve Türkler, s.96.

⁴¹⁶ Küçük, Ermeni Kilisesi ve Türkler, s.96.

kalebentlik ve sürgün gibi cezaları patriklik makamı tarafından verilmektedir.⁴¹⁷ Patriklik makamı kişiye verilen cezayı vermekle kalmıyor cezanın çekileceği mekânı bile kendi belirlemiş hatta kalacakları süreyi dahi tayin etmişlerdir.⁴¹⁸ Verilen ceza vesikalarında Patrik'in kendi şahsi mührü olması şart koşulmuş af veya hapis süresi hakkında kararları yine Patrik'in kendi hususi mührü vasıtasıyla kabul edilmiştir.⁴¹⁹

Kalebent cezası dinden dönme gibi dini suçlarda çok sıklıkla kullanılan bir ceza biçimiydi. Ermeni Patrikliği dışında Süryani Patrikliğini bağlı olan kişilerin bu cezaları aldıkları görülmüştür. Süryani Patriğine bağlı olan Şamlı Horoğlu Süleyman ve dostları kendi mezheplerini bırakarak Katolik olması üzerine Edirne Kalesine Kalebent olması Süryani Patriği Şükrüllah tarafından bildirilmiş ve bu kişiler cezalarını çekmişlerdir.⁴²⁰ Başka bir örnek ise Antakya ve Şam bölgesinden olan Rahip Berakim adlı kişinin Katolik olmasından sonra kendi halkından kişilere karşı oldukça hor görmeye başlamıştır. Bu kişilerin mallarına sahip çıkması ve onları kendi kullanması üzerine bu malların bu kişiden geri alınması ve bu kişinin cezalanmasını Antakya Rum Patriği Silatros mühürlü ve imzalı bir şekilde bir arzuhal göndermiştir.⁴²¹

Aynı durumlar Kıbrıs adasında da sirayetle yer bulmuştur. Ortadoğu merkezli olan bu din değişimi veya mezhep değişimleri genel olarak patrik tarafından merkeze bildirilmiştir. Limni adasına kalebent edilen Halep Metropolitisi Brasimus Katolikliği halk arasında çokça kişiye ulaştırmıştır.⁴²² Bu bize açık olarak göstermektedir ki Katoliklik hem mezhep içinde kendine oldukça kuvvetli bir yer bulmuş hatta din liderlerine kadar tesir göstermiştir. Katolik ve Rum kişiler arasında ilişkiler oldukça önemli ölçüde yükselmiştir. İnsan hayatında oldukça önemli bir kurum olan evlilik dahi Katolik ve Rumlar arasında yapılr hale gelmiş ve evlilikler Katolik ve Rum ayinleri ile desteklenmiştir.⁴²³ Bunun ötesinde Manastır hayatı yaşayan Diyonisyos isimli şahsı Katolik inancını benimseyerek kendi halkından olan kişileri kendi yoluna sevk ettirmesi ve bu kişilerin dini kisve altında azmasına fitne ve fesadın ortaya çıkmasından suçlu bulunarak önce tersanede kürek cezasına çarptırılmış lakin buradan Limni

⁴¹⁷ Mehmet Mahfuz Söylemez, “Kalebend Cezası Bağlamında Osmanlı’da Patrikhanenin Yargılama ve Ceza Ehliyeti Üzerine Bazı Notlar”, İstanbul Tecrübesi, İstanbul, 2010, s.138.

⁴¹⁸ Söylemez, Kalebend Cezası, s.140.

⁴¹⁹ Söylemez, Kalebend Cezası, s.140.

⁴²⁰ C..ADL./34-2019.

⁴²¹ C..ADL./40-2384.

⁴²² C..ADL./18-1086

⁴²³ İE.HR../17-1595

taraflarına kaçmıştır. Kaçmasından kısa bir süre sonra tekrar yakalanmış ve Tulca taraflarına kalebent edilmiştir.⁴²⁴

Bu din değıştirme vakaları yanında Rum kişilerin isyanlara destek vermeleri ahali içinde büyük karışıklara mahal vermiştir. Etnik-i Eterya başta olmak üzere Mora isyanı gibi isyanlara destek vermesi II. Mahmud tarafından hiddetle karşılanmış ve bütün Rumların kılıçtan geçirilmesini emretmiştir.⁴²⁵ Buna mukabil devlet erkânı padişah karşısında af dilemiş ve kabahati olmayan halkın cezalandırılmamasını istemiştir. Bunun üzerine konu hakkında bir tahkikat düzenlenmiş ve suçlu olanlar cezasını bulmuştur.⁴²⁶ Dönemin Patriği Etnik-i Eterya üzerinde söz sahibi olması Rus tarafından baskı almasına rağmen afaroznameler hazırlamış ve Eterya cemiyetinin yeminlerini reddetmiş ve devlete karşı savaşa devam edenlerin lanetleneneğine ilan etmiştir.⁴²⁷ Bu ilam Rum halkı ve münferit yerlerde tecelli etse dahi Mora İsyânında herhangi bir etkisi olmamıştır. İncelemeler sonucunda Patrik Gregoryos'un isyan içinde parmağı olduğu ortaya çıkmış ve afarozname yayımlamasına rağmen resmi elbiseleri ile suçları Benderli Ali Paşa tarafından yüzüne okunan Patrik göğsüne idam nedenini bildirir bir belge asılmış ve akabinde asılmıştır.⁴²⁸ Suçları ortaya çıkan diğer metropolitler (Kayseri, Edremit ve Tarabya) Balık pazarı, KaşıkcılarHanı, Parmakkapı'da asılmıştır*.⁴²⁹

Cizvit misyon teşkilatından olan Misyonerler Ermenilere verdikleri ders ve vaazlarda öğretim yaptıkları okullarda Türkçe ve Ermeniceye kullanmışlardır.⁴³⁰ Ders ve vaazların Türkçe oluşu XVII. Ve XVIII. Yüzyılda Ermeniler arasında Ermenice 'den daha çok Türkçe'nin yaygın olduğu bir realitedir.⁴³¹ Zaten XIV. Yüzyılda Anadolu'daki Ermenilerin Türkçe konuştukları Ermenilerin Ermenice bilmedikleri Türkçe konuştukları örf-adet ve tavırları bakımından Türklere benzedikleri kaydedilmektedir.⁴³² Ermenilerin zamanla Türkler arasında eriyeceğinden endişe duyan Sivaslı Rahip Mekhitar, 1701'de Ermeniler toplumu arasında

⁴²⁴ C..ADL./59-3552

⁴²⁵ Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, C.V, Ankara, 2007, s.113.

⁴²⁶ Karal, Osmanlı Tarihi, s.113.

⁴²⁷ Karal, Osmanlı Tarihi, s.113.

⁴²⁸ Önder Kaya, İmpartorluktan Cumhuriyete Azınlıklar, Kronik, İstanbul, 2020, s.59

* Asılan Patriğin cesedi sonrasında denize atılmıştır, Patriğin bir naşı olmadığı için Patriğin asıldığı orta kapı patriğin mezarı kabul edilmiştir. Bu kapı o günden itibaren kapılı tutulmuş ve "Bir Türk büyüğünün buraya asılmadan açılmaması üzerine yemin edilmiştir." Bu kapı bu olaydan dolayı Kin Kapısı olarak bilinmektedir. (Cengiz Aktar, Tarihi, Siyasi, Dini ve Hukuki Açidan Ekümenik Patrikhane, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s.14

⁴²⁹ Karal, Osmanlı Tarihi, s.113, Kaya, İmpartorluktan, s.59.

⁴³⁰ Küçük, Ermeni Kilisesi, s.97.

⁴³¹ Küçük, Ermeni Kilisesi, s.97.

⁴³² Küçük, Ermeni Kilisesi, s.97.

kaybolmaya başlayan şuuru uyandırmaya yönelik bir faaliyetin içine girmiştir. Çalışmalarını rahatça yürütebilmek için de Ermeni Kilisesini Katolik Kilisesiyle bir araya getirmek istemiştir.⁴³³ Ermeni Patrikliğinin bu durum karşısında, Osmanlı makamlarından yardım istemesi üzerine Mekhitar, Fransız Elçiliğine sığınmış ve daha sonra da Fransa'ya gitmiştir.⁴³⁴ Avrupa'da geniş bir çalışma planıyla faaliyete geçmiş ve kısa zamanda kendi adıyla bilinen "Mekhitarist" teşkilatı kurmuştur. Bu teşkilatın gayesi Ermeni dilini işler kılmak, Ermenice eserleri ucuz fiyatla halka yaymak, Dönemin Avrupa dillerindeki önemli eserleri Ermenice'ye tercüme etmek ve Ermenileri Roma (Katolik) Kilisesiyle birleştirip yalnızlıktan kurtarmaktır.⁴³⁵

Üç Ermeni Katolik: Gomida Kömürcüyan, Khatchatour Arakelyan ve daha çok Mehitar diye bilinen Bedros Manuk, Ermeni toplumu arasındaki Katolik propagandasının başlıca sorumlularıydı. 1718'te Sis'e bağlı Ermeni Katoğikosu Hacinli (SaimBeyli) Hovahannes idi. Çoğunlukla Halep'te yaşadığı için kendisini ve yüksek rütbeli rahiplerinden birkaçını Roma kilisesi ile beraber olmaya ikna eden Batılı misyonerlerle karşı karşıya geldi. Katoğikos ve düşüncelerine yakınlık besleyen rahipleri Roma'ya bağlılıklarını bildirdiler. Üç yıl sonra Halep'teki Katolik Ermenileri Başpiskoposları Apraham Ardzivtan'ı Suriye'eki Katolik Ermenilerin Katoğikosu olarak seçip tayin edilmesini sağladılar.⁴³⁶ Böyle kanunsuz bir çıkışın doğurabileceği sonuçları fark eden Apraham sorumluluktan kendi payesince kurtulmaya çalıştı. Seçim konusundaki bilgileri haber alan İstanbul'daki Patrik Hovahannes bunun geçersizliğini ilan etti ve şimdiye kadar nötr olan Hacinli Hovahannes, Apraham'ı Trablusgarb yakınlarındaki Lübnan kıyılarındaki küçük bir adaya sürgün etti.⁴³⁷

Ertesi yıl 1722 yılının Şubat yılında Apraham kaçarak kendisiyle aynı zamanda Lübnan'a yerleşen Halepli bazı Katolik Ermeni keşişlerin yanına sığınmak zorunda kaldı. San Antonio tarikatını takipçileri olan topluluk Muradyan ailesinden dört kardeş tarafından Marunîlerin⁴³⁸ cömertlikleri sayesinde Kreim dağındaki küçük bir arazide kurulmuştu. Apraham ibadet etmek için inşa edilecek manastırı ve küçük kiliseyi inşa etmek için gerekli parayı sağlamak

⁴³³ Küçük, Ermeni Kilisesi, s.97.

⁴³⁴ Küçük, Ermeni Kilisesi, s.97.

⁴³⁵ Küçük, Ermeni Kilisesi, s.97-98.

⁴³⁶ BOA,HH.50265.

⁴³⁷ Küçük, Ermeni Kilisesi, s.98.

⁴³⁸ Diğer bir Katolik grup olan Maruniler Osmanlı İmparatorluğu içinde uzun zamandır Lübnan taraflarında yaşamaktadır. Ortodokslara benzememekle beraber İsa'nın tek bir tabiatı olduğuna inanmışlardır. İki ayrı doğası olduğunu reddetmişlerdir. Roma Katolik kilisesinin önderliğinde onların ibadet ve ritellerini kabul etmişlerdir. (Stanford Shaw, History of the Ottoman Empire and Modern Turkey 1280-1808, Cambridge University Press, U.K, 1976, s.153.)

için Halep'teki mallarını sattı ve Marunîlerin tavsiyesiyle Roma topluluğuna ait bir kuruluşa izin verdi.⁴³⁹ Apraham İnanç Yayma Topluluğu'na Marunî manastırı kurucularının konukseverliğini övdüğü mektubunda: “*Beni büyük nezakete karşıladılar. Kutsal Kurtarıcı Kilisesi'ne bağlı manastırı inşa edebilmem için gerekli arazi ve parayı temin ettiler*”.⁴⁴⁰ Halepli Katolikler iki yüz mil ötede yaşamasına rağmen Apraham'ı liderleri olarak gördüler. Fakat ne Osmanlı yetkileri ne de Ermeni milleti liderleri bu seçimi meşru bir şekilde kabul etmediler.⁴⁴¹ Osmanlı sınırları içindeki Fransız elçilikleri Anadolu topraklarında gizli gizli Katolik Propagandası yapan Papazları hamiliğini yapmaktan, Bab-ı Ali nezdinde Katolikler lehinde çıkarlarını korumaktan araçıklarda bulunmaktan bir an geri durmadılar. İstanbul'da Fransızlara Fransız hükümetine karşı yaptıkları fiiller sonucunda bir nefret hissi peyda oldu. Hatta birçokları mahalleri civarında oturan Fransızları istemeyip gönderilmeleri dahi istediler. Galata halkı ayaklandı “*Frenk taifesinin civarımızda istemeziz, Yedimizde hüccetimiz vardır. Dediler*”. Nihayet Fransa Elçisi Şatonof müdahale etti.⁴⁴²

Fakat Bab-ı Ali Fransız devletinin o banı bağlı misyoner teşkilatların siyasi organların yaptıkları faaliyetler ve gizli işleri görmezden gelmedi. O zamana kadar Bab-ı Ali yalnız Katolikliği kabul edenlere karşı şiddetli davranmaktaydı. Bu kez Cizvit papazlarının Anadolu topraklarında serbestçe hareketlerine ve seyahatlerine karşı da düşmanca bir durum takındı. Ahmet Refik Altınay Vandal'dan olayı şöyle aktarmaktadır.

“*Mezhep değiştirme eylemleri birdenbire durdu; Bununla birlikte Katolik Ermeniler yine çoktu. Bunlardan ruhbanlara mezhep mensupları Fransa Elçiliği'nin parolasına her an hazırlardı. Fransa elçisi Marki de Bonnak, İstanbul'a geldiği zaman Türkiye ile Fransa arasındaki ilişki pek samimiydi. De Bonnak'a verilen talimat da kendisinden öncekilere verilen talimatın aynıydı. Katolik mezhebinin yaşamına ve yayılmasına çalışmak, doğuda ise Fransız ticaretinin artmasına çaba harcamak önemlidir. Bundan başka Kamame Kilisesi'nin kubbesini onarma şerefının de Latin rahiplerine bahşedilmesi sağlanacaktı. Çorlulu Ali Paşa'nın sadrazamlığı sırasında misyonerler şiddetli takibata maruz kalmışlardı. Ali Paşa, bu din düşmanlarının bütünüyle Türkiye'den çıkarılmalarını düşünmüştü*”.⁴⁴³

Papazlar Türklerin elinde bulunan Hristiyanlık için çeşitli kumpaslar kuran ve din konusunda faaliyetlerde bulunan kişilerin yakalandıklarında kaçmalarını daima kolaylaştırmışlardır.

⁴³⁹ Frazee, Katolikler ve Sultanlar, s.229.

⁴⁴⁰ Frazee, Katolikler ve Sultanlar, s.229

⁴⁴¹ Frazee, Katolikler ve Sultanlar, s.229-230.

⁴⁴² Frazee, Katolikler ve Sultanlar, s.230.

⁴⁴³ Ercan, Rumlar ve Diğer Müslüman, s. 298-299.

Dönem içinde köle hakkı yalnız Türklere özgü bir özellik değildi Ermenilerin Yahudilerin de Sırp, Macar, Avusturyalı köleleri ve cariyeleri mevcut halde vardı. Katolik papazların hedefi ise yalnız Türklerin elindeki kölelerdi. Marki de Bönnak, vezir-i azamla hep hoş geçindiği halde, Katolik propagandası lehinde hiçbir etki yapmadı. Yazdığı bir raporda Türkiye’de Katolik Propagandası sorununu şöyle anlatır.

*“Dinsel işlerin elçiye yüklediği iş yoğunluğu oldukça ağırdır. Rahiplerle misyonerlerin çalışması bu işleri projeler ve yeni müesseseler yapmaya kadar ileri vartırıyor. Bunlar elçinin her şey yapabileceğini ve haklarında hiçbir kelime içermeyen kapitülasyonların sırf kendileri için yapılmış olduğunu sanıyorlar. Elçi kendince dışarıdan yararlı görünen şeyleri yapabilir, fakat misyonerler serikanlılık sınırına çekilmez ve elçide de kendi çalışmasından çekinmez ve çok ihtiyatlı emirlerle de yönetilmezse, misyonerlerin kurumalarına karşı pek dikkatli davranmaya başlayan Türklerin şiddetli bir karar vermelerinden korkulur. O zaman Türkleri durdurmak mümkün olmaz. İşte en çok dikkat edilecek bu noktadır.”*⁴⁴⁴

Bir seferatnamede yazılanlar ise şunlardan ibaretti.

“Türkiye’de kutsal dinimizin ilerlemesi için üç büyük amaç vardır. Türklerin Hristiyanlaştırılması mutezile Rumlarla Ermenilerin birleştirilmesi cahilliğin veya kabalığın bu iki kiliseye hissedilmeden soktuğu yanlışların veya doğru yoldan sapmışlıkların kaldırılmasıdır. Türklerin din hakkındaki yasaları o kadar sıkı ve inançları o derece kökleşmiştir ki Türklere bundan söz etmeyi papalar bile misyonerlere yasaklamışlardır. Rumlarla Ermenilerin ayrı ayrı kiliseleri vardır; her kilise kendi derecisini bizimkinden büsbütün ayrı bir biçimde korur. Keza bunlar gelenek ve göreneklerine karşı bir tür tedhiş yöntemi ile korur. Gerçi içlerinde pek aydın olanları bizim dinimizi de hoşgörü ile karşılarlar. Rahiplerimizin bilim ve erdemini de takdir ederlerse de Roma egemenliğinin kendi egemenliklerini zayıflatacağından korkarlar ve adli egemenliğin bütünüyle aleyhinde bulunurlar. Ermeniler arasında pek çok ilerlemişlerdir, fakat Ermenilerin patriklerini seçme konusundaki entrikaların içine karışıp da daha önce gittikleri kendi kiliselerini bırakıp bizim kiliselerimize gelmeye onları teşvik eder etmez o ana kadar yaptıkları şeyler bir anda yerle bir olur. Ve haşa insanlar olmakla birlikte giriştikleri şeye de inatla sarılan Ermeniler, hemen

⁴⁴⁴ Ercan, Rumlar ve Diğer Müslüman, s. 299.

*Bab-ı Ali'ye başvurarak, Türklerin ezeli düşmanı olan papanın aralarına hafiyeler gönderdiğini söylüyorlar.*⁴⁴⁵

Osmanlı Kapısı'ndaki Fransız büyükelçiliği, sorumlular için, siyaset işinde, Kral'ın Levant'taki tebaasının ticareti ve seyrüseferinde aydınlanmış teyakkuzda bulunma görevini ve buradaki misyonerleri koruma sorumluluğunu birleştirir. Mümkün olduğunca kendilerinden ödün vermeden; 1716'dan 1724'e kadar burayı dolduran Marquis de Bonac'ın hiçbirini ihmal etmediği bu çok sayıda işgal nesnesi, onu görevinden önceki zamanlarda desteklemekten alıkoymamıştır.

Aslında, M. de Bonac'ın kendisinin de açıkladığı gibi, “*Yalnızca kariyeri ile ilgili fırsatları kazanmak için uğraştığını ve bu emellerde dolu olduğum için misyonerleri için buradayım*”. Fransa'dan ayrıldıktan sonra, Kral Kütüphanesi'nde araştırma yapmak için gösterdiği özenin bu konuyla ilgili verimli olmadığı söylenmekteydi. Dışişleri Deposu henüz işe yaramadığı, o zamanlar mevcut olan ve altmış yıl önce yakılan Konstantinopolis Arşivleri, o zamandan beri herhangi bir belge dizisi içermiyordu, birkaç yedek parça haricinde hepsini yaktı. Ayrıca, Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu ile bağlarının ilk günlerindeki siyasi işlemler de M. de Bonac tarafından pekiyi bilinmiyordu; Hatta Kral Kütüphanesi'nde bulduğu hatalı bir listeden seleflerinin isimlerini bile tam olarak bilmiyordu. Louis XIII'ün saltanatının başlangıcına kadar, bu büyükelçinin makalesi yalnızca aynı listeyi içermekteydi. Bu son dönemden sonra, orada burada topladığı müteakip elçiler hakkında birkaç anekdot ekledi. M. de Bonac, eserinde neyin eksik olduğunu anlayarak, Fransa'ya dönüşünde, onu zenginleştirecek yeni araştırmalar yapmayı önerdi; ama eğer onlarla ilgilendiyse, sonuçları pekte iyi bir hal almadı. Palais de France'ın arşivleri, misyonlarının yazışmaları ve kendi misyonunu orada ihmal etti. Bu arşivi, zamanının işleri ve olayları hakkında yazdığı çeşitli hatıralarla zenginleştirdiği doğru bir tespit olarak görülmüş ve Konstantinopolis Büyükelçiliği hakkında, kendisine yapılan koleksiyonun geri kalanından daha fazla talimat içermektedir. Katolik misyonerlerin bu yazışmaları emellerini oldukça ortaya koymaktadır.⁴⁴⁶

Misyonerler bu emellerine ancak elçilerinin korumasıyla varlıklarını korumuşlardır. Yalnız diğer konularda yapıldığı gibi Ermenilerin Frank kiliselerine gitmeleri de yasaklanarak bu

⁴⁴⁵ Ercan, Rumlar ve Diğer Müslüman, s. 300, M. Charles Schefer, İstanbul'da Fransız Elçiliği Marki de Bonnac'ın Tarihi Hatırat ve Belgeleri, Ali Şevket Bizer (Çev), Yayına Haz: Mustafa Daş, TTK Yayınları, Ankara, 2017, s.176.

⁴⁴⁶ Schefer, İstanbul'da Fransız Elçiliği Marki de Bonnac'ın s.176.

emre uymayanlar cezalandırılmıştır.⁴⁴⁷ Bu engelleme elçinin Ermeni Patriğiyle sürdürebildiği ilişkinin derecesine göre az veya çok bir şiddetle yürütülmektedir. Sorunun çözümü aşağıdaki satırlar ile anlatmıştır.

“Misyonerlerin kurumlaşması ve gelişmesini sağlamak için iki yöntem vardır, Birincisi padişahın ve devlet adamlarının nüfuzu ikincisi de iki kilise başkanlarının yönetimi ve onlarla müzakere bu iki yöntemin birincisi bence daima tehlikeli ve uygulanması olanaksızdır. Hiçbir hükümdar yoktur ki diğer bir hükümdarla ne kadar samimi bağları olursa olsun kendi halkıyla ilgili bir şeye onun doğrudan doğruya karışmasına hoş görsün ve üzülsün Türkler de bu konuda diğerleri kadar hassastırlar. Ermenilere Rumların telkinleri yüzünden bu hassasiyet kesin bir kıskançlığa dönüşmüştür. Dolayısıyla dinsel sorunları bu noktalardan tutturmak hemen hemen olanaksız gibidir. Türklerin Hristiyan dinini koruma konusunda sizden önceki krallara bahsettikleri izin, ancak Latinlerin ilk anlaşmalar zamanında kendi hükümetlerinde var olan kurumlarına aittir. İhdası ima eder en ufak bir şey Türklerin kuşkusunu uyandırır. Dolayısıyla bana kalırsa, Rumlar ve Ermenilerle biz aramızda olacak anlaşmazlıklar için son derece gerekmedikçe doğrudan doğruya Türklere başvurmamalıdır. Bizim için tutulacak tek yol Rum ve Ermeni kiliselerinin başkanlarını idare etmek ve egemenliklerine ve geleneklerine doğrudan doğruya karışılmayacağına ve cismani veya siyasi hiçbir çıkarın mesleklerine dâhil olmadığıdır Bununla birlikte uzun bir esirliğin milletlerini mahkûm ettiği cahillikten müteessir olarak papayla misyonerlerin kendilerine talimattan

⁴⁴⁷ BOA, Cevdet Adliye, 3216, Ermeni Patriki tarafından verilen ve Katoliklik faaliyetlerinin önlenmesini dileyen 1802 tarihli arzuhal ve 1722 tarihinde bu mesele ile ilgili olarak çıkarılmış fermanın tecdidı.

Verilen Femandır.

Erzurum ve Diyarbakır Valilerine ve Dergah*ı mu'allam Kapucubaşları'ndan Tokad canibi Voyvodası Ahmed dame mecdehuya hüküm ki,

İstanbul ve tevabî'i Ermeni Patriki olan Evaness nam rahib sūdde-i sa'adetime arzuhal edüp, ta'ife-i Ermeniyân beyninde vaki' olan ayin-i efrence idlalinin def'i için sadır olan müte'addid evamir'i şerifem muceblerince haber ve sa'y ve ihtimam ile men'ü def'ü ref' ve nizam bulmak üzere olup, lakin Erzurum ve Diyarbakır ve Tokad caniblerinde ba'zı Frenk patreleri gelüp, kimi tabiblik süretinde ve kimi dahi dürlü dürlü kıyafet ile meks'ü ikamet ve ayan ve nafizü'l- kelim kimesneler ile intilat ve anlar dahi mesfurları tabib ittihaz ve ahvallerinden bi-haber olmalarıyla her umurlarında kendülerine i'anet eylemlerinden naşi sırren ta'ife-i Ermeniyabı ayin-i efrence tebe'yyet ettirmek için leyl ü nehar tahrik'ü idlal ve beynlerinde idhale ba'is ü badi oldukların bildirüp, fi'ma-ba'd ol maküle ta'ife-i merküme'yi ayin'i efrence tahrik ve idlal eden Frenk ta'ifesi tabiblik bahanesi ile ve ahar bahane ile zikr olunan caniblerde meks'ü ikamet ettirilmeyüp, idlallerinden re'aya fukarası tahlis ve asude-hal olmaları babında emr-i şerifim reca etmeğin, vech-i meşruh üzere amel olunmak için ferman-ı alışan sadır olmuştur. Ferman sultanımındır. Evasıt-ı M.1135

Devletlü, merhametlü Sultanım Hazretleri Sağ olun

Bu kulları İstanbul ve tevabî'i Ermeniyânı Patriki olup, bundan akdem Erzurum ve Diyarbakır ve Tokad caniblerinde olan Ermeni re'ayası kullarını ayin-i freng'e çevirmek kasdıyla tabdil-i dürlü dürlü kıyafet ile gelen Frenk patrelerinin men'ü def'leri için binyüzotuzbeş senesinde Divan-ı Hümayün tarafından mü'ekked sadır olan emr-i şerif mucebince men'ü def' ve ila ahir-i devran mazmun-ı münifi icra ve lakin cülus'ı hümayün'i şevket-makrun vukü'u sebebiyle tecdide muhtaç olmağın merahim-i aliyyelerinden mercüdur ki, sadır olan emr-i şerif Divan-ı Hümayün tarafından der-kenar olunup, keyfiyyet ma'lûm-ı devletleri buyuruldukda der-kenarı mucebince hükm reca olunur. Emr-ü ferman devletlü, sa'adetlü Sultanım hazretlerindir.

*amaç işleri çeşitli zümreler için birleşmişlerdir İyi yönetildiği takdirde de kendilerinin felaketlerini hafifletip ve Türklerin zalimce boyunduruğundan genel bir birleşmeye götürecektir. şekilde aramızı ayıran engelleri azaltarak bir diğerimizi hissi olunmadan birbirine yaklaştırmaktan ibaret olduğuna onları ikna etmekten ibarettir.*⁴⁴⁸

İlk bakıldığında Ermeni dil ve edebiyatını korumak geliştirmek emellerini taşıyan bu hareket gerçekte Ermeni milletini “bir bayrak” altına toplamaya yöneliktir.⁴⁴⁹ Bunun için Hristiyan Dünyası’ndan birçok alanda yardım ve teşvik görmüşlerdir. Katolik Dünyası Rusya’daki Eçmiyazin Ermeni Katoğikosluğu ile temas kurmak suretiyle ona siyasi bir hüviyet kazandırmıştır.⁴⁵⁰ 1701’de temeli atılan 1717 yılında Venedik’teki Saint Lazar adasına yerleşen Mekhitaristler ile açılmış ve Katoliklik gittikçe büyüyerek Gregoryen Ermeni cemaati arasında çok ciddi bir hal almaya başlamıştır. Ermeni toplumu arasındaki bu soluksuz mücadele 130 yıl kadar sürmüş ve nihayet Fransa’nın tavassutu ile 1830 yılında Osmanlı İmparatorluğu Katolik Ermenileri ayrı bir doktrin fikir çerçevesinde mezhep olarak tanımıştır.⁴⁵¹ Bu imtiyazı kendilerine örnek alan Amerikan Misyonerleri 1828’de Protestanlığı Ermeniler arasında yaymaya fakir Ermeni çocukları için parasız yatılı okullar gece dershaneleri ve ibadethaneler açmaya, Ermeniceye çevrilmiş Protestan İnciller dağıtmaya başlamışlardır. Nihayet 1847’de İngiltere’nin de yardım ve himayesiyle İstanbul’da “Protestan Ermeni Kilisesi” resmen kurulmuştur.⁴⁵²

XIX. Yüzyıl’ın son dönemlerinde Ermenilerle diğer Hristiyan Mezhepler arasında olduğu gibi Ermenilerin kendi toplumları arasında huzursuzlukların çekişmelerin olduğu bir dönemdir. Bu dönemde Protestanlığa olduğu kadar Katolikliğe de eğilim artmıştır.⁴⁵³ Bu eğilimler tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Katolikliğe karşı eğilim artmasında ve ayaklanmaların hızlanmasında Misyonerliğe yönelik çalışmaların ve bu gayeyle açılan okulların etkisi büyük olmuştur. 1641 yılında Ermeni çocuklarına ders vermeye başlamış olan İtalyan Papazı Galano, Ermenilerin karşı çıkmasıyla İstanbul’dan kaçıp Doğu Anadolu’ya doğru gitmiştir.⁴⁵⁴ Tercan (Erzincan) Gümüşhane, Bayburt, Trabzon, Erzurum (İspir ve

⁴⁴⁸ Ercan, Rumlar ve Diğer Müslüman, s. 301 , Schefer, İstanbul’da Fransız Elçiliği, s.177.

⁴⁴⁹ Küçük, Ermeni Kilisesi, s.98.

⁴⁵⁰ Küçük, Ermeni Kilisesi, s.98.

⁴⁵¹ Küçük, Ermeni Kilisesi, s.98.

⁴⁵² Küçük, Ermeni Kilisesi, s.98.

⁴⁵³ Küçük, Ermeni Kilisesi, s.98.

⁴⁵⁴ Küçük, Ermeni Kilisesi, s.98.

Hasankale) ve Kars'a Ermeniler arasında misyonerlik faaliyetlerine devam etmiştir. Böylece hem Katolikliği yayma hem de Ermenileri ayaklandırma faaliyetlerinde bulunmuştur.⁴⁵⁵

Katolik faaliyetlerinde Fransız Katoliklerinden başka İtalya ve Avusturyalı misyonerlik faaliyetlerinde bolca bulunmuşlardır.⁴⁵⁶ Katolik cemaatlerin tanınması ile beraber yeni bir süreç başlamıştır. Katolik faaliyetler sonucu Nesturi içinde yeni bir Katolik cemaati olarak Keldaniler 1843'te Osmanlı hükümeti tarafından kabul edilmiştir.⁴⁵⁷ Bunun öncesinde bir cemaat olarak statü kazanan Katolik Ermeniler 1830 yılında Osmanlı Devleti tarafından resmen tanınmıştı.⁴⁵⁸ Bunun akabinde Katolik Ermeniler ait kilise inşasına başlanmış ve faaliyetlerine bugün dahi devam eden Beyoğlu taraflarına yapılan Surp Purgiç kilisesidir.⁴⁵⁹ Bu kilise ilk yapılan kilise olması sebebi ile önemlidir kilisenin içinde bulunan kitabelerde şu ifadeler geçmektedir. *“Ermeni Ortodokslara gökten armağan edilen özgürlük sonucu birinci millet başkanı Rahip Hagopos Çukuryan 22 Aralık 1830'da saray tarafından onurlandırılmıştır. 17 Nisan 1834'te 66 yaşında ölmüştür. İkinci millet başkanı Rahip Harutyun Çuhacıyan 17 Nisan 1835'te 66 yaşında ölmüştür.”*⁴⁶⁰ İkinci kitabe 'de ise *“Yeni Oluşan kilisenin önderi olarak Der Andon Nurican yedi yıl altı ay görev yapmış ve 67 yaşında 20 Ocak 1838'de öldüğünden topluluğun anısıyla yaşıyor. Başpiskopos Der Bogos Maruşyan ikinci önder olarak 8 yıl 24 gün görev yaptı. 71 yaşında 22 Temmuz 1846'da ölmüştür.”*⁴⁶¹ Patrik atama konusu uzun bir süre tartışma götürse dahi 87 oyla Rahip Andon Nurican eyalet başkispousu olarak seçildi Papa VIII. Pie'nin onayı ile 6 Eylül 1830 yılında seçim tamamlandı.⁴⁶² Andon Nurican 11 Temmuz 1830'da Roma Efes Onursal Başkispousu Monsenyör Giovanni Solia tarafından takdis edildi. Venedik yolu İstanbul'a gelen Nurican II. Mahmud'dan beraat almak istemiş lakin Padişah buna sert bir şekilde karşı çıkmıştır. Padişah bu durumun kabul edilemez bir hal olduğunu ve Katolik millete piskopos olarak seçilmesini çirkin bir iş olarak nitelemiştir.⁴⁶³ Nurican yerine önce Ethem Efendi önerilse dahi Papa

⁴⁵⁵ Küçük, Ermeni Kilisesi, s.98-99.

⁴⁵⁶ Mithat Aydın, “Misyonerlik Kıskaçında Nesturiler: Katolik, Ortodoks ve Protestan Misyonerlerin Arasındaki Faaliyetleri ve Bunun Siyasi Sonuçları”, Erdem, C.2, 2011, s.4.

⁴⁵⁷ Aydın, Misyonerlik Kıskaçında Nesturiler: Katolik, s.4.

⁴⁵⁸ Kemal Beydilli, II.Mahmud Devri'nde Katolik Ermeni Cemaati Ve Kilisesi'nin Tanınması, Harvard Üniversitesi Yakınoğu Dilleri Ve Medeniyetleri Bölümü, New York, 1995, s.1

⁴⁵⁹ İstanbul'da Sınırları İçinde Olan Katolik Ermeniler'e Ait Birkaç Kilise: Surp Asdvadzadzin Ermeni Katolik Kilisesi, Surp Levon Ermeni Katolik Kilisesi, Surp Ohan Voskiperan Kilisesi, Surp Krikor Lusavoriç Ermeni Ortodoks Kilisesi, Surp Boğos Ermeni Katolik Kilisesi, Büyükaada Ermeni Katolik Kilisesi, Surp Kevork Ermeni Kilisesi, Surp Harutyun Ermeni Kilisesi.

⁴⁶⁰ Türkan, İstanbul'daki Katolik Ermeni Grupların, s.325.

⁴⁶¹ Türkan, İstanbul'daki Katolik Ermeni Grupların, s.325.

⁴⁶² Türkan, İstanbul'daki Katolik Ermeni Grupların, s.324.

⁴⁶³ Türkan, İstanbul'daki Katolik Ermeni Grupların, s.324.

yanlısı olmayan Çukuryan padişah tarafından madalya alarak 5 Ocak 1831 yılında beraatını alarak başkipos olmuştur.⁴⁶⁴

Akabinde bölgeye XIX. Yüzyıl'ın başlarında (1828'lerde) İngilizler İstanbul, İzmir, Ankara, Kayseri, Antakya, Gaziantep, Arapkir, Harput ve Erzurum Ermeni (Gregoryen) Kiliselerini ihya edip okullar açma faaliyetlerini yürütmüştür.⁴⁶⁵ Amerikan Board Teşkilatı' da 1832'de aldığı bir kararla Kayseri, Gaziantep, Diyarbakır, Bursa, Maraş, Sivas, Tokat, Trabzon, Erzurum ve Harput Ermeni kiliselerinin her türlü düzenini ıslah etmeye çalışmışlardır.⁴⁶⁶ Ermenileri Türkiye'ye girmek için açık kapı görmüşler ve Amerika bu kapıyı zorlamıştır. Osmanlı İmparatorluğunun "sadık tebaası" olan Ermeniler açılan okullar kanalıyla hedeflenmişler ve bu yolda gerekli olanları yapmaktan geri durmamışlardır. Bu eğitim kurumlarında verilen kitaplarda Ermenilere azınlık şuuru yerleştirilmiştir.⁴⁶⁷

Bu işlemlerin oluşumunda Amerikan Board çok yönlü etki yaratmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda geniş çaplı bir faaliyet yürüten Amerikan misyonerleri hem İmparatorluk bünyesindeki azınlıkları hem de Amerika başta olmak üzere dünya kamuoyunu Türklere karşı büyük bir cephe aldirmiştir. Çalışmalarının başlangıcında Müslümanları ilk hedef noktası olarak almışlardır. Amerika'dan başka Fransa, Rusya ve İngiltere'de aynı metodu ve aynı anlayışı benimsemiştir. Bütün bu ülkeler din faktörünü Hristiyanlığı gündeme getirerek Müslümanları yani Müslümanların hamisi ve temsilcisi olan Türkleri saf dışı bırakmak gerektiği kanaatine iyice inanmışlardır. Bunun yolunun da Türklerin hâkimiyeti altında yaşayan Hristiyan azınlıklardan geçtiğini çok iyi kavramışlardır. Bunun için Hristiyan grupları özellikle Ermeniler üzerine çalışma alanlarını genişletmişlerdir. Çalışmalarında ikili bir gaye gütmüşlerdir. Bunlardan biri Ermenileri kendi mezheplerine kazanmak diğeri Türklere karşı ayaklandırmaktır. Birincisinde istenilen başarı sağlanamamış fakat ikinci gayelerinde başarılı olmuşlardır. Ermenilerden bir kısmı Türkler sayesinde elde ettikleri mevki makam servet ve imkânları seferber ederek Türklere karşı isyan bayrağını kaldırmıştır.⁴⁶⁸

Sydney Whitman, Misyoner faaliyetlerinin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki etkilerini şöyle belirtmektedir. "*Burası geniş bir Müslüman ülke, Başında Devletler Hukukunun Türkiye'nin Sultanı olarak tanıdığı bir hükümdar. Bu ülke daha Amerika keşfedilmeden Türklere aitti.*

⁴⁶⁴ Türkan, İstanbul'daki Katolik Ermeni Grupların, s.324.

⁴⁶⁵ Küçük, Ermeni Kilisesi, s.99.

⁴⁶⁶ Küçük, Ermeni Kilisesi, s.99.

⁴⁶⁷ Küçük, Ermeni Kilisesi, s.99.

⁴⁶⁸ Küçük, Ermeni Kilisesi, s.99-100.

Bugün bu ülke küçük bir Hristiyan azınlığı Hristiyan dini ve aynı zamanda modern Avrupa fikirleri çerçevesinde eğitmeyi ve onları Türkiye dışındaki Batı Dünyası'na kendi hamileri gibi kabule davet etmeyi görev edinmiş. Hristiyan ve çoğunlukla Misyoner mektepleriyle dolmuştur bu durumda bu Asyalıların Asyalı statülerinden hoşnutsuz olmaları mukadderdi. Ben gönülden inanıyorum ki onlar (misyonerleri) karışıklık çıkarmaya veya Türk makamlarına karşı isyanı teşvik etmeye hiçbir zaman niyetlenmemişlerdir. Bununla beraber hiç şüphe yoktur ki onların öğretimleri belki doktrinleri değil hiç arzulanmayan ve birkaç nesil sonra ortaya çıkan bir neticeyi Asya Türkiye'sinde Ermeni ihtilal hareketini doğurmuştur. Ermeni Meselesinin ve ayaklanmasının Misyonerlerin Osmanlı İmparatorluğu'nda çalışmaya başladıktan okullar açtıktan sonra olduğu hatırlanırsa; doğrudan bu gayeye yönelik olmasa bile Misyoner Faaliyetlerinin semeresini verdiği anlaşılmaktadır".⁴⁶⁹

Halep'teki Hristiyan mezheplerinden olan Yakubileri XVIII. Yüzyıl sonlarına doğru Katolik misyonerler yeniden faaliyetlerinin merkezine koymuşlardır. Bu tarihlerde Yakubi Piskoposu olan Mikhael Jarweh Katolik mezhebine karşı bir ilgi duyarak bu inancı benimsemiş ve cemaatinin büyük bir kısmı da beraberinde kendilerini Katolik olarak tanıtmışlardır.⁴⁷⁰ Kutsal Topraklarındaki Fransiskanlar Jarweh'ten bu faaliyetleri sebebi ile şüphelenmeye başlamışlar ve inancındaki samimiyetini ölçmek için bir inceleme ve araştırma talep etmişlerdir. Bu şüpheli ortam giderildikten sonra 22 Haziran 1776 tarihinde Papa VI. Pius bir mektup yazarak Jarweh'i gerçek bir Katolik olarak kabul etmiştir.⁴⁷¹ Jarweh inancını değiştirdiği için dört yıl bir manastırda hapis cezasına çaptırıldı, bir Osmanlı hapisanesinde çeşitli işlerde çalıştırıldı ve tutuklanmaktan kurtulmak için Mısır'a ve Kıbrıs'a kadar uzun bir kaçak hayatı yaşadı.⁴⁷² Akabinde yaşanan olaylar ise şöyle gerçekleşti. 1783'te Deyrû'l Zafaran Manastırı'nın ölen Piskoposunun yerine birini seçmek için toplanan kilise meclisine katılmayı başardı. Mecliste sadece beş Piskopos vardı ve Jarweh Mardin'deki Latin misyonerlerin, Keldani Patriği IV. Yusuf'un ve Katolik Ermenilerinin güçlü desteğini kazanmıştı. Çok uzun bir süredir aranan bir kaçak olmasına rağmen, Jarweh Ignatius Mikhael adını alarak Patrik seçildi.⁴⁷³

XVII. yüzyılın son dönemlerine denk gelen zamanda Keldani Kilisesi kendi içerisinde şaşkınlık verici gelişmelere şahitlik etti. 1780 yılının Ağustos ayında IV. Yusuf kendi

⁴⁶⁹ Küçük, Ermeni Kilisesi, s.100-101.

⁴⁷⁰ Frazee, Katolikler ve Sultanlar, s.254

⁴⁷¹ Frazee, Katolikler ve Sultanlar, s.254

⁴⁷² Frazee, Katolikler ve Sultanlar, s.254

⁴⁷³ Frazee, Katolikler ve Sultanlar, s.254

makamını akrabalarından birisine devrettiğini bildirerek Papaya istifasını sundu. IV. Pius Yusuf'un görevden ayrılışını kabul etti fakat Propagandanın kararına uyararak Augustinus'un atamasını yapmayarak ona geri safta tuttu. Yusuf kararı öğrendiğinde istifasını geri çekti ve Diyarbakır'da yapılacaklar üzerine bir bekleyiş içine girdi.⁴⁷⁴ Akabinde ise bazı sorunların çıkması gecikmedi, Yusuf 1791 yılının Mart ayında Roma'ya vardığında İnanç Yayıma Topluluğu'nun kendisinin istediği yönünde bir karar çıkardığını büyük bir sevinçle öğrendi. Roma uzun süredir XIII. İlyas'tan haber alamadığı için verilen kararları haklı gördü. Rakibinin zafere yaklaştığını öğrenen IV. Yusuf'un harekete geçirdi.⁴⁷⁵ Tek başına Keldanilerin lideri olduğunu iddia etti. Cemiyetteki belli başlı ruhban sınıfı ile uzlaşma formülüne göre Yuhanna Hormizd ve IV. Yusuf unvanlarını koruyacaklar ve Yusuf'un yeğeni Augustinus Diyarbakır'ın daha sonraki Patriği seçilecekti.⁴⁷⁶ Aslında Roma'nın beklentisi ne Hormizd'in ne de Hindi'nin değil XIII. İlyas'ın Doğu Kilisesi'nde en yetkili mertebeye gelmesiydi. Fakat İlyas 1804'de öldüğü ve ardından hiç yeğen bırakmadığı için bu beklentileri gerçekleşmedi. Yuhanna Hormizd de Musul'da tek başına liderliğini ilan etti. 1802 yılında Diyarbakır'da amcasının yerine geçen Augustinus Hindi Mardin'e geçerek kendisine "V.Yusuf" ismini verdi.⁴⁷⁷

1776'da Jean Baptiste Miroudot du Bourg adlı bir Cistrecian Babil'in Latin Piskoposu olarak göreve başladı fakat hiçbir zaman Bağdat'a sınırlarına giremedi. 1791'de Roma Piskoposu Fransa'daki ihtilalcilere beraber olma teşebbüsü gerekçesiyle durduruldu. Piskopos du Bourg yeğenini Şark bölge Papazı olarak atamış lakin yeğeni başarısız olmuştu.⁴⁷⁸ Aslında 1848 yılına kadar hiçbir Latin Piskoposu faaliyette bulunamayacaktı. Tek istisnai durumu coğrafi konumlarından dolayı Keldani mezhebine inananlar yaşadı, hiçbiri Sultan tarafından meşru bir zeminde tanınmadılar.⁴⁷⁹ Üstelik aile meseleleri ve yerel kıskançlıklar her Patrik öldüğünde kriz yaşanmasına sebep olmakta önüne geçilmez bir hal almaktaydı. Tüm bunlar Roma otoritelerini istense de istenmese de müdahalenin zoraki bir çare olmasına karar vermesine sebep olmuştur. Osmanlı hükümetinin bu olaylara karşı anlayış göstermesi sadece Patriklerin kişisel çıkarlarını düşünceleriyle manastırlarda saklanmalarıyla ve Osmanlıların Fransız müttefiklerini memnun etme gereksinimleriyle açıklamak mümkündür.⁴⁸⁰

⁴⁷⁴ Frazee, Katolikler ve Sultanlar, s.255

⁴⁷⁵ Frazee, Katolikler ve Sultanlar, s.256

⁴⁷⁶ Frazee, Katolikler ve Sultanlar, s.256

⁴⁷⁷ Frazee, Katolikler ve Sultanlar, s.257-259.

⁴⁷⁸ Frazee, Katolikler ve Sultanlar, s.259.

⁴⁷⁹ Frazee, Katolikler ve Sultanlar, s.259.

⁴⁸⁰ Frazee, Katolikler ve Sultanlar, s.259.

II. Mahmud 1807 tarihinde tahta çıktığında Giovanni Battista Fonto Patrik vekilliği görevindeydi ve Kutsal Teslis Katedralinde hayatını sürdürmekte idi.⁴⁸¹ Piskopos Fonto 1808 tarihinde sorumluluğundaki Osmanlı Katoliklerinin sayımını yaptırdığında bin sekiz yüzünü Avrupa kökenli Katolik inançlı ve beş yüzünü Halepli Latin Arapların oluşturduğu toplam otuz iki bin Katolik tespit etmekteydi.⁴⁸² Katolik Ermeniler otuz bin nüfusla Osmanlı Katoliklerinin çoğunluğunu oluşturmaktaydı. Fonto'nun bölgesinde dini hizmetlerini gören elli Ermeni papazı görev almaktaydı. 1814 yılında daha önce Nakşa Başpiskoposluğunu yapan Sakızlı Vincenzo Corresi Piskopos asistanı oldu ve 1816 yılında da Fonto'nun yerine geçerek 1833 yılının başlarına kadar Piskoposluk görevini devam ettirmişti.⁴⁸³

Viyana Kongresinden akabinde 1815 yılında Katolik Kilisesi kendi temellerini daha da güçlendirmişti. Bu tarihlerde Paris'te yine Bourbon Hanedanına mensup bir yönetici bulunmaktaydı. Fransız büyükelçisi İstanbul'a döndüğünde bu kez ihtilal ya da Napolyon inşa ettiği Fransa'yı değil Katolik Fransa'yı temsil edecekti. Fransız Kralı XVIII. Louis, Bourbon elçilerinin ilki olan Marquis de Riviere'ye "Özellikle Kutsal Toprakları ve Levant'taki tüm Latin kurumlarını koruması altına almalısın" diye emir verdi. Büyükelçiler Latin misyonerlerin özellikle Fransız milliyetçisi olmayanlarının ve son yirmi yılda olanlardan sonra Paris'e güvenmeyen Osmanlı bürokratlarının güvenini geri kazanmakta zorlandılar.⁴⁸⁴

Yunanlıların başkaldırıları sırasında Padişah II. Mahmud Fransa'nın Yunan devrimcilerini desteklediğinin oldukça farkındaydı. İstanbul'da yaşayan ahali 1821'den sonra tüm Batı Avrupalılara karşı keskin bir düşmanlık kurmaya başladılar.⁴⁸⁵ İngiliz, Fransız ve Rus donanmalarının 1827'de Navarin Körfezi'nde Osmanlı donanmasını batırmasının ardından Padişah Hristiyan tebaasına karşı büyük bir misilleme yapmaya karar verdi.⁴⁸⁶ Hariciye Nazırı Pertev Efendi padişaha Osmanlının bulunduğu duruma Papa ve Katolik Kilisesi'nin sebep olduğunu ve tüm Osmanlı Katoliklerinin en azından vatan haini şüphelisi olduğunu bildiren bir tezkere ile bunu bildirdi. Bu kesin hükümlü suçlamaları haklı bulan padişah tüm Katolıklara karşı büyük bir baskı uygulamaya başladı.⁴⁸⁷ 1829 yılında imzalanan ve Yakın Doğuya nihayet barış getiren Edirne Antlaşmasına kadar baskı ve zulümler sürdü. Edirne Antlaşması Katolik Ermenilerine Osmanlı tebaası içinde ayrı bir millet olma hakkı tanıdı ve

⁴⁸¹ Frazee, Katolikler ve Sultanlar, s.273.

⁴⁸² Frazee, Katolikler ve Sultanlar, s.273.

⁴⁸³ Frazee, Katolikler ve Sultanlar, s.273.

⁴⁸⁴ Frazee, Katolikler ve Sultanlar, s.273-274.

⁴⁸⁵ Frazee, Katolikler ve Sultanlar, s.274

⁴⁸⁶ Frazee, Katolikler ve Sultanlar, s.274

⁴⁸⁷ Frazee, Katolikler ve Sultanlar, s.274

Osmanlı başkentindeki Latinlerin de özerklik talebine zemin hazırlamakta bir başlangıç oldu.⁴⁸⁸ Latinler atanan ilk Fransız Piskoposu olan Piskopos Julien Hillereau'dan destek almaktaydı. Çoğunlukla Napolyon Savaşları sırasında İstanbul'a göç etmiş İtalyanlar, İspanyollar, Fransızlar ve Maltalılardan oluşan bu topluluk Latinler olarak bilinmekteydiler. Latinler zaman içerisinde büyük destekler alarak 1836'da Osmanlı İmparatorluğu'nda kendilerini temsil edecek bir yetkili seçme hakkı elde ettiler. Bu yetkili Osmanlı-Latin arşiv müdürü unvanını aldı, ancak daha çok Latin konsolosluğuna tanındı. İlk Latin konsolosluğuna Othon Vartaliti oldu.⁴⁸⁹

Yöneticinin görevleri Osmanlı milletleri içinde görev yapan Patriklerininkilerle aynıydı. Osmanlı ve Latinler arasında aracılık yapmak ve doğum, evlilik, ölüm ve yurtdışı seyahatleri için ulusal belgeler vermektir. Genel olarak Osmanlı Hariciye Nezaretine bağlıydı. Ne kadar yararlı olup olmadığı Yönetici Piskopos ve yönetici Fransız büyükelçisi arasındaki ilişkilerin durumuna göre belirleniyordu.⁴⁹⁰ Bu tarihlerde Polonya'dan gelen bir Latin topluluğu bugün hala Türkiye'de yaşamaktadır. Büyük Polonya vatanseveri Prens Adam Czartorsky Trakya'da Fransız Lazaristlerden beş yüz hektarlık toprak satın aldı. Czartorysky burayı 1830'daki Polonya İhtilali'nin gazileri için sığınak olarak kullanmayı tasarlıyordu. Kefili olduğu bu yer Prens Adam'ın şehri Adampol olarak biliniyordu fakat daha sonra Türkler buraya Polonyalıların köyü anlamında Polonezköy adını verdiler.⁴⁹¹ Polonyalı gaziler ve diğer milliyetçiler bu yerleşim yerini kendi vatanlarındakinin bir kopyası gibi yapmaya karar verdiler. Bir kilise inşa edip Polonya'nın kurucusu Czeszpchowa (Polonya) Meryem'ine adadılar. Polonya tarihi ve kültürünü öğretmek için okul açtılar ve herhangi bir yerel içki değil votka kullandılar. İkinci Polonya ihtilali sırasında daha çok yerleşimci geldi. Osmanlı hükümeti yeni gelenlerin de yerleşimini onayladı.⁴⁹²

1816'da milli Patrik Edirneli Boğos, liderlerini istişare etmek için çağırarak Katoliklerin, millete uzlaşması için bir kez daha uzun bir uğraş verdi. Mehitaristler olumluydu ancak diğer hiçbir Katolik grup ilgi göstermedi.⁴⁹³ Yabancılaşma devam etti ve birkaç Osmanlı şehrinde özellikle büyük sayılarda Katolik'in yaşadığı Ankara ve Trabzon'da milli kilise ve Katolikler arasında kiliseye ait mallar üzerine kavga çıkınca durum daha da kötüye gitti.⁴⁹⁴ Patrik Boğos

⁴⁸⁸ Frazee, Katolikler ve Sultanlar, s.274.

⁴⁸⁹ Frazee, Katolikler ve Sultanlar, s.274.

⁴⁹⁰ Frazee, Katolikler ve Sultanlar, s.274.

⁴⁹¹ Frazee, Katolikler ve Sultanlar, s.274-275.

⁴⁹² Frazee, Katolikler ve Sultanlar, s.275.

⁴⁹³ Frazee, Katolikler ve Sultanlar, s.313.

⁴⁹⁴ Frazee, Katolikler ve Sultanlar, s.313.

Katolik emirleri ve Ermeni loncalarının başkanlarını toplayarak sorunu incelemek için bir konferans düzenlendi ancak bu girişim başarısız oldu.⁴⁹⁵ 1820'nin başlarında Sultan Mahmud Patrik Boğos'a Katolik probleminin sonsuza dek çözülmesini istediğini söyledi. Patriğin uyguladığı basit çözüm bilinen bütün Katolik Ermeni ruhban sınıfını kovmak oldu. Bu yapıldıktan sonra Boğos ruhban sınıfı dışında Katolik arayarak milletteki bütün Ermeniler için “Yüce Aydınlatıcı Krikorumuz zamanından beri Ermeni Kilisesi neyi kabul etmişse, kabul ediyorum ve neyi reddetmişse, reddediyorum” şeklinde birçok Katolik yemin etmeyi reddetti ve Boğos bunu İznik Amentüsü Öğretisi ile değiştirerek geri çekti. Hiç değilse bu öğretiler bütün Ermeniler anlaştılar.⁴⁹⁶

İlerleyen yedi yıl boyunca, işler sakindi. Haruntun Bezciyan görevine geri döndü ve kavgalı Ermeni hiziplerini birbirinden ayrı tutmaya uğraştı. Bezciyan, Ulusal Kilisesi'nin başkanı olarak 1827'de Andon Nuricyan adlı bir Katolik temsilcinin Konsül'ün yönetim kuruluna atanmasını tavsiye etti.⁴⁹⁷ Ne var ki aynı yıl Osmanlılar Yunan İhtilali savaşında ciddi yenilgilerle boğuştu. II.Mahmud'a yakın iki emir Hagop ve Hosvsep Tenceriyan, Katolik nüfusun bağlılığını vurgularken, Patrik Garabed, Katoliklerin “Frenklerin” arkadaşı olmasından dolayı onlardan emin olamadığını öne sürdü. Ekim sonundaki Navarin savaşında, II. Mahmud iki yabancı elçiyi sınır dışı etti ve 8 Ocak 1828'de Avrupalıların Osmanlı topraklarına girmesi üzerine yeni yasaklamalar getirdi. Tüm Katolik ruhban sınıfı sınır dışı edilecekti ve Patrik Garabed'e Batılılar arasında Galata'da yaşayan Katolik Ermenilerin denetim altında tutabilecekleri başkent merkezine yerleştirilmelerini söyledi.⁴⁹⁸

Fransız temsilcisi, Comte de Guilleminot, Ocak 1830'da Paris'e Sultanın Katolik Ermenilerine sadece evlerine dönme izni değil aynı zamanda kendi milletlerini ve Patriklerini de vermeyi de kabul ettiğini böylece Ermenileri sıkıntıya sokan nedenlerin ortadan kalktığını yazdı. Bu konudaki görüşmeler, ileride Papa XVII. Gregorius olacak olan, Bartolomeo Capellari tarafından yürütüldü. 5 Ocak 1831'de bir padişah fermanı ile Katolik milleti oluşturuldu. Fermanda II.Mahmud atalarının zamanından beri Katoliklerin kendilerinden farklı bir dine sahip olan Yunanlı ya da Ermeni Patrikleri yönetiminde yaşamak ve aşağılayıcı bir şekilde sık sık Frenk kiliselerine gitmek zorunda kaldıklarını anlattı. Şimdi gelecekteki refahlarını güvenceye almak adına “Frenklerin kiliselerine gitmeden, kendilerine

⁴⁹⁵ Frazee, Katolikler ve Sultanlar, s.313.

⁴⁹⁶ Frazee, Katolikler ve Sultanlar, s.313-314.

⁴⁹⁷ Ahmet Türkan Ermenilerin ve Doğu Hristiyanlarının Sorunları Çerçevesinde Osmanlı Papalı İlişkileri, Kitabevi, İstanbul, 2012, s.24.

⁴⁹⁸ Frazee, Katolikler ve Sultanlar, s.315-316.

tahsis edilen kiliselerde ibadet edebileceklerdi”. Katoliklerin sivil başkanı atanmasının yapılması için hazineye başta elli bin asper ve daha sonra ise, yıllık otuz sekiz bin asper ödeyecek olan Patrik Hagop olacaktı. Tüm Katolikler onu şefleri olarak kabul edecek ve yetkisi İmparatorluktaki diğer tüm Patriklere eşit olacaktı.⁴⁹⁹

Nuriyyan öldüğünde Katolik Milleti yerine geçmesi için üç aday belirlendi ve Papanın en iyi Başpiskoposun kim olacağına karar vermesi için listeyi Roma’ya yolladı. Papa XVI. Gregorius milletin önerilerini göz ardı etti ve tek taraflı olarak 9 Nisan 1838’de Boğos Marukyan’ı atadı.⁵⁰⁰ Bu yıllar boyunca İmparatorluk içinde gezen Protestan misyonerler sık sık şehirlerdeki Katolik Ermenilerin durumunu not aldılar. Eli Smith 1830’da İzmir’deydi ve bazıları Nahcivan kökenli olduğu iki ila üç bin kişilik bir Katolik cemaatin varlığından söz ediyordu. Bunların 1830 yılında hala bir kiliseleri yoktu fakat Latin Katolik Kiliselerinde ibadet edebiliyorlardı.⁵⁰¹ Smith Tokat’ta büyük zulümden beri hiçbir kilise ya da din adamına sahip olmayan “Papalığa Bağlı” sekiz Ermeni aile buldu. Bir diğer misyoner Horation Southgate, Anadolu’daki Hristiyanlarla ilgili gördükleri karşısında özellikle Müslümanlara hizmetkâr olmaları vs. için üzüldü. Genelde yerli din adamları Southgate ile pek ilişki kurmadılar.⁵⁰² Southgate 1838’de Muş’un üzücü durumunu şöyle anlatmıştır.

*“Caddeler içinden pis sular akan derelerle çevrili, pis, düzensiz ve eğri büğriydü. Üstü kapalı Pazar yoktu ve bu isme layık az sayıda tezgâh da herhangi bir düzen görünümünden uzak kötü döşenmiş ve pisti. Yoksul deli ve hastaların sayısı şaşırtıcıydı. Erkekler ve kızlar çoğunlukla tamamen çıplak, üzerinde küçük bir parça eşya ile cadde boyunca koşarken görüliüyordu. Hristiyanlar nüfusunu en rahat kesimiydiler, ancak hepsi yoksulluktan şikâyet ediyordu”.*⁵⁰³

Muş’taki elli adet Katoliğin artık bir kiliseleri yoktu, çünkü o Ulusal kilise taraftarlarınca yıkılmıştı.⁵⁰⁴ Halep’teki Katolik Ermeniler, Katolik milletin oluşumunda ve liderlerinin seçilme sürecindeki kararlar alınırken dikkate alınmamalarından dolayı kızgındılar. 1828’deki zulüm boyunca bütün gruplar kadar onlar da acı çekmişlerdi ama yine de yeni bir antlaşma yapılırken onlara söz hakkı tanınmadı.⁵⁰⁵ Lübnan dağındaki kendi Patriklikleri, başkentteki Patrik içi küçük bir yarış ortamı oluşturacaktı. Sonuç olarak, Halep’te özerk bir kilise kurmak

⁴⁹⁹ Frazee, Katolikler ve Sultanlar, s.316-317.

⁵⁰⁰ Frazee, Katolikler ve Sultanlar, s.317.

⁵⁰¹ Frazee, Katolikler ve Sultanlar, s.317.

⁵⁰² Frazee, Katolikler ve Sultanlar, s.317.

⁵⁰³ Frazee, Katolikler ve Sultanlar, s.317-318.

⁵⁰⁴ Frazee, Katolikler ve Sultanlar, s.318.

⁵⁰⁵ Frazee, Katolikler ve Sultanlar, s.318.

yönünde bir hareket (İstanbul'daki Avusturyalı temsilcisi tarafından teşvik edilen bir eğilim) vardı ancak Roma bundan habersizdi.⁵⁰⁶ Doğu kiliselerinde hâlihazırda birçok idari sorun vardı. Zulüm izlerinin silindiği ve Katolik Ermenilerin tanındığını bu yıllar boyunca Zummar'daki Patrikler, V ve VI. Krikor Bedros Marunî cemaatinde sahip oldukları güvenlik sayesinde huzursuzluğu önleyebildiler. Patriklerin dikkat etmesi gereken tek ciddi sorun Haleplilerin bağımsızlık talebiydi.⁵⁰⁷

Osmanlı Devleti içinde yaşamaya devam eden halk büyük ölçeklerde misyoner faaliyetlerine maruz kalmışlardır. İstanbul başta olmak üzere ülkenin genel itibarı ile her yayına yayılan Katolik Ortodoks ve Protestan misyonerler hem Müslüman halk üzerinde etkileri yanında Müslüman olmayan Gayrimüslim taifenin de üzerinde etkili olmuştur. Bu faaliyetlerin başında Katolikler gelmektedir. Faaliyetlerine örnek vermek gerekirse Şam diyarında Rum Patrik'i ile ilahi konular üzerinde tartışmalarda bulunması ve hatta Rum milletinden olan birkaç kişiyi 'de kendi mezheplerine çekmeye çalışan Katolik Papazlar hakkında merkeze şikâyetler gitmiştir. Devlet'ten yardım isteyen bu cemaat halkın içinde fitnenin çoğalmaması ve kargaşa ortamı olmaması için bu kişilerin sürgün edilmesini istemiştir.⁵⁰⁸ Katolik Papazların Fransız elçilerinin koruma alındığı olduğu aşikâr bir gerçektir. Buna bir örnek vermek gerekirse Paskalya günü Galata muhitindeki yapılan tüm ibadatlara korumacı bir tavır tutunmuşlardır.⁵⁰⁹

Bunlara ek olarak "Nemçe'de bulunan Rumları Katolik dinine koymağa çalışan bir Nemçe papazına Rum papazlarının kurşun attığı, papaz kurtulup bir ceneralin helak olduğu, bu papazların firar ettiği ve ölü veya diri Nemçe'ye teslim edilirse her istediklerini yapacaklarını bildirdikleri hakkında Dubrovnik'te bir tüccarın Travnik'te şerikine yazdığı mektubun 'da⁵¹⁰

⁵⁰⁶ Frazee, Katolikler ve Sultanlar, s.318.

⁵⁰⁷ Frazee, Katolikler ve Sultanlar, s.318.

⁵⁰⁸ "Şam havalisi Rum patriğinin, Katolik papazlarının Rumları kandırarak kendi mezheplerine sokmakta olduklarına dair şikâyeti.

Şamda Rum patriki tarafından bu defa vârid olan rûmîü'l-'ibâre bir kağıddan muharrec teberrük tercümesidir İklîm-i Şamda olan Rum patriki ol-havalide katolik papazları Rum reâyâsını envâ' ta'lîtât ile katolik mezhebine ilhâk itmekde olduklarından şikâyet ve rum kimesneleri ve papazları haklarında istid'â-yı himâyet niyetiyle İskenderiyeye varub Mısır vâlisiyle görüşdükde vâli mûma-ileyh cevâbında Devlet-i Aliyye bugün sizlerin istid'ânıza muvâfık bir fermân verir ve yazını kün katoliklere Fransa devletine istinâd ve ilticâ eyledikleri misüllü sizler dahi Rusyalıya müracaat etmek kaziyesine tevakkuf ider ve ancak bu tarîk ile müsterih olabilürsüz ve ben dahi rahat iderim zira ben ihtiyâr adamım bî-ma'ana işler ile uğraşub zihnimi it'âb edemem ve bu makûle maslahatlara karışmam Fransa konsolosu dahi her gün beni ta'cizden hâli değildir deyü mastûrdur."

⁵⁰⁹ C..HR./11-506.

⁵¹⁰ Hat /697-33656-A , Dubrovnikden bir bâzîrgân'ın Travnikde olan şirkete yazdığı havâdis Otuzyedî senesi muharreminin onikinci gününde cümle krallar beyce cem' olduklarını ve İngiliz kralı gelmeyeceğini ve beycede müşâvereleri İngiliz hakkında olacağını tahrîr etmiş ise de nevehle olacağını tahkik edemediğini tahrîr eder. Nemçe tarafında kadîmden berû mutavvattın-vâfir Rum keferesi olub bir iki seneden berû Nemçe kralı mesfûrları Efrenc dinine idhâl eyleyen millet olmaları dâiyesine düşmüş isede tarîkati bulamamış iken bir papas

Rum memleketinde bu faaliyetlerin çok büyük etkileri olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Genel olarak kendi güçlerini küçük mezhep gruplarındaki insanların mezheplerini değiştirmekle uğraşan misyonerler bunun için türlü faaliyetleri hiç hız kesmeden yapmaya çalışmışlardır.⁵¹¹

Bunlara ek olarak Sıbyan mektebi dahi açılmak istenmiş türlü faaliyetlerin merkezi olması içinde ellerinden geleni yapmışlardır. Buna örnek olarak Alleno Katolik ismiyle sibyan mektebi açılmasına izin verilmediği ve mektep müdürü Sargolugo'nun izinsiz olarak Beyoğlu'nda açtığı mektebin kapatılarak tekrar izin talebinde bulunmuştur. Merkez'den haberin ahvaline dair bir bilgi dönüşü olmamasına nazaran Katolik misyonerliğinin boyutları okul ve diğer şekillerde kendini göstermiştir.⁵¹² Buna nazaran Katolik faaliyetlerine devam etmekte olan en büyük grup Cizvitlerin koruyuculuğunu bazen Romalılar üstlenmekte idi. Papaya tabi olan bu kişiler ve bu mezhebe inanan kişiler Anadolu topraklarında Cizvitlere zulüm ve taarruzda bulunmalarına yardımcı olmuşlardır. Roma adına büyükelçi Velfankos Garot Abobinkeş Latin dinine sahip kişilerin ibadetlerine dahi karışmış ve Katoliklik faaliyetleri için önemli katkılar yapmıştır.⁵¹³ Bunun ötesinde kişilerin evlerine girdiklerine dair ve bu kişilerin Frenk ve Katolik oldukları girilen evlerin ise Rumlara ait oldukları tespit edilmiştir. Frenk ve Katolik ahvalinden olan kişilerin Rumlar üzerinde faaliyetleri Halep ve civarında oldukça fazla olduğu ve bu kişilerin çok zorda kaldıkları merkeze bildirilmiştir.⁵¹⁴

husûs-ı merkûma ta'ahhüd ve kral müşâru'n-ileyh dahi külliyyetlü akçe va'ad ederek geçen sene Rum milleti içine irsâl ve ol-mahallin generaline dahi tahrîr idüb papas Mersom mahall-i merkûmda mektebler küşâd ve Rum milleti sıbyânı gelünler Efrenc âyînini ve lisânını öğrenünler deyu teşvîk idüb giderek maslahatı meydâna çıkardıkda Eum papasları hafî-i ittifâk ve birkaç nefer ile papas Mersomu i'dâma kasd idüb bu esnâda papas Mersom ile ceneral Berhinto içinde giderler iken zikrolunan papaslar ve refikleri hinto içinde olan papas Mersoma tüfenk endâhs idüb karşı Mersom papasa isâbet itmeyüb Ceneral mûma-ileyhe isâbet ile Ceneral mûma-ileyh helâk olmuş olduğu Bu günlerde Zagrab'da mukîm Nemçe ceneralı tarafından tarafımıza bir mektûb zuhûr idüb mefûmunda bir maksat papas bu sene tarafına bu günlerde firâr etmekle eğer papas Mersomu buldurub hayyen tarafımıza ve yahut meyyiten lâşesini re'yû'l- ayn meşveret olmak için sunûr başına irsâl iderseniz bütün böyle her ne hizmetiniz olur ise biz dahi nûkûl itmeyeceğiz deyu tahrîr olunmuş olmağla gâliben iltimâs olunan papas bâlâda mezkûr papaslardan biri olmak gerekür ve tarafımızdan gizlû tecessüs itdirilmekde olmağın hafî buldurabilür isek hayli sey haber alınur ancak ele geçer ise bulundu deyu Zagrab Generaline cevâb yazılması takdîm olunmuştur. Fî 25 sene 236.

⁵¹¹ Hat/ 953-40938

⁵¹² TS.MA.e/1286-61

⁵¹³ C..HR../156-7758

⁵¹⁴ Benim Vezirim Pâdişâhım Bu makûle şeylere dikkat ve ihtimâm pek lâzımdır zîrâ elleriyle çıkar patrik Mersomun inhâsı vechle emr-i âlim ısdâr oluna Şevketlû Kerâmetlû Mehâbetlû Kudretlû Veliyyü'n-nimetim Efendim İstanbul Rum patriki ve Asitanede mukîm Metropolitdan cemaati tarafından takdîm olunan memhûr arzuhâl mefûmunda Halebde sâkin Rum milleti reâyâsı papaslarından bazısında makûlesi bu esnâda kendü kâr-ı fâsîdlerini tervîc zımnında Rum milletinin bazı esâflı kendü metropolitdanlarına adem-i tab'iyet ve Frenc ve Katolik mwzhebine mütâba'at sûretine teşvîk ve izlâl ve bazı vesîle ve temsilleriyle Rum reâyâsını Rum kilisesine varmakdan men ederek Halebde vâkı' Efrenc ve Katolik kiliselerine sevk ve ekserî kendü hânelerinde mahall tahsîs ve kiliseler ihdâs ile icrâ eyleyen ve kuddas etmekde olduklarından ve bu keyfiyyet giderek memâlik-i sâire reâyâsına dahi sirâyet itmek lâzım gelür ise nice mehâzîr-i mülkiye ve inhilâl nizâm-ı raiyyete bâis olacağı keyfiyetinden bahisle bundan akdem Kudüs-ü Şerif vesair ol-havâlide olan fellâh Rum milleti

Katolik faaliyetleri hem fiziki hem de ruhani bir şekilde kendi çok açık şekilde göstermiştir.⁵¹⁵ Bununla beraber faaliyetlilerine devam eden bütün Katoliklerin sürülmelerine dair ferman dahi istenmiş ve kabul görmüştür.⁵¹⁶

Patrikhane tarafından hazırlanmış olan ve Katolik Ermeniler 'in "müfsid" lerini içeren liste. Özellikle mimlenmiş olanlar (M) ile gösterilmiştir.

Sarrafa taifesinden:

- Valide Hanı'nda ka'in Ankara'lı Kılıcıoğlu Kirkor (M).
- Yeni Han'ında ka'in Ankara'lı Davidoğlu Osep (M).
- Valide Han'ında ka'in Sarı Simonoğlu Osep (M).
- Sofçular Hanı'nda ka'in Mirzeoğlu Kirkor (M).
- Sandıkcılar Hanı'nda ka'in Ankara'lı Eteğinoğlu Bogos (M).
- Yeni Han'ında ka'in Ankara'lı Nadiroğlu Abraham (M).
- Ruh'ıyye Hanı'nda ka'in Ankara'lı Çürümüoğlu Kevork (M).
- Rub'ıyye Hanı'nda ka'in Ankara'lı Viçin (M).

Ve Esnaf-ı Sa'ireden:

- Ortaköy'de ka'in Ankara'lı Eczavı Kevork (M).
- Galata'da ka'in şehri Hekim Matil (M).
- Beyoğlu'nda ka'in şehri Dibacioğlu Kevork
- Sabık Kuyumcu Aznavudoğulları şehri Anton ve Osep ve Aznavud. Kumru Hanı'nda.
- Yağcı Hanı'nda ka'in şehri Çamiçoğlu Şalcı Osep.

reâyâsının Efrenc âyinine tab'iyetten men'ine dâir sūdûr etmiş olan fermân-ı pâli ibâre-i münifesiin derciyle o makûle ifnâda eczâ oden papaslar salîb vâlisi ma'rifetiyle nefy ü tefrîb ve Efrenc râhibleri Rum reâyâ hânelerine varmakdan men' ve bu bâbda rum reâyâsından ve memnû' olmayanlar te'dîb ve reâyâ hânelerinde âyîn ve kuddâs icrâsı ve men ü ref' olunmak bâbında müşârû'n-ileyhe hitâben bâlâsı hatt-ı hümâyûn şevket-makrûn şâhâneleriyle müveşşeh emr-i âli ısdârı husûsu istid'â olunmak ve verilen evâmîr kaydı sual olundukda Kudûs-ü şerif ve Yafa ve Ake ve ol-havâlide sâkin fellâh rum reâyâsı Efrenc dinine tab'iyetden men' olunmak ve Rum reâyâsı icrâ-yı âyîn için Efrenc kilisesine ve Efrenc râhibleri ve reâyâ evlerine varmamak ve reâyâ evlâdını Efrenc râhibleri okutmamak ve herkes kendü dinlerinde olmak tenbîhâtını hâvi tevârih-i atîka ile sūdûr itmiş olan evâmîr-i aliyeyi tekîden ikiyüzotuziki tarihinde Şam vâlisine hitâben başka ve Halebde vâki' metropolide mensûb Rum kilisesinde mukaddemen Frenk âyini icrâsıçûn yer tahsîsi vukû'u ol-vakit Rum patriki tarafından inhâ olunmak mûlabesiyle men' ve ref' için binyüzyetmişbir senesinde Haleb vâlisine hitâben başka evâmîr-i şerife verilmiş olduğu divân-ı hümâyûn ve piskopos kalemlerinden derkenâr olunmak olmağla arzuhâl-i mezkûr mansûr-ı meâlî-mevfûr-ı şehriyâri buyurulmak için arz u takdîm kılındı patrik Mersom'un inhâsı husûsunda teveccühle idâre-i seniyye-i mülûkâneleri taalluk olur ise ol-bâbda ve her hâlde emr ü fermân Şevketlû Kerâmetlû Mehâbetlû Kudretlû Veliyyü'n-nimetim Efendim Pâdişahım Hazretlerindir.

⁵¹⁵ C..ADL./70-4180

⁵¹⁶ Beydilli, II.Mahmud Devri'nde Katolik, s.122.

- Beyoğlu'nda ka'in sabık mukata'a sarrafı Measoğulları şehri Mığırđıç ve karındaşı Pozanet ve Naseb ve Zinop.
- Galata'da ka'in şehri Canbazoğlu Şalcı Artin.
- Alaca Hamamı karşısında ka'in şehri Eczacı Bedros.
- Beyoğlu'nda ka'in Gürcüoğlu İstefan Kürkçü.
- Galata Mumhane haricinde ka'in Ankara'lı Şişmanoğulları Terzi Lorin ve Kazzaz Bedros ve Kazzaz Osep.
- Çukacı Hanı'nda ka'in şehri kuyumcu Hırsozoğlu Petrak.
- Beyoğlu'nda ka'in Frenk dellalı Burusevi Nakileoğlu Komidos.
- Galata'da Karanlık Fırını kurbunda ka'in şehri Çubukcu Evakim.
- Beyoğlu'nda Tepebaşı'nda ka'in sabık Kürkçü Ankara'lı Boyacıoğulları Anton ve Bedros.
- Sofçular Hanı'na ka'in Ankara'lı Kürkçü Arinoğlu Bedros.
- Ayinciler içinde şehri Çukacı Gazdoş.
- Beyoğlu'nda çatmacı odalarında ka'in şehri mektep hocası Anton.
- Sofçukar Hanı'nda ka'in Ankara'lı Delvaoğlu Terzi Artin.
- Galata'da Sandıkçılarbaşı'nda ka'in Lazavrikoğlu şehri Berber Osep.
- Beyoğlu'nda Balıkçılar içinde ka'in Kütayha'lı berber İstefan.
- Zindankapusu dahilinde ka'in Lorinoğlu kapemacı şehri Evanés.
- Sofçular Hanı'nda ka'in Ankara'lı Rudeşoğlu Sofçu Anton.
- Beyoğlu'nda ka'in Ankara'lı Kantaroğlu Sofcu Osep.
- Beyoğlu'nda ka'in Ankara'lı kuyumcu Tanach Agop.
- Çukacı Hanı'nda ka'in şehri kuyumcu Acı Karabetoğlu Osep.
- Galata'da Kemeraltı Endazoğlu sokağında şehri Tavukçuoğlu Simkeş Mığırđıç.
- Tophane'de Gümüşhane'li duhani Sarı Gokas.
- Beyoğlun'da ka'in Ankara'lı Tingiroğlu Efendi Ohanes.
- Beyoğlu'nda ka'in Ankara'lı Sofcu Toma.
- Sofcular Hanı'nda ka'in Ankara'lı sofcu Yeni Serkis.
- Beyoğlu'nda ka'in Ankara'lı Akrepoğlu İstefan.
- Yeni Han'da ka'in Gümüşhane'li tüccar Makok.
- Beyoğlu'nda ka'in Gümüşhane'li tüccar Kirkor.

- Beyoğlu'nda ka'in berber Gürcü Artin⁵¹⁷

Fransızların Katoliklerin haklarını savunmak için verdiği mücadele belki de misyonerler için bir kurtuluş idi. Latin Kilisenin korumasından Anadolu'daki varlığına kadar türlü yardımlarda bulunmuştur.⁵¹⁸ Kutsal Mezar Kilisesi'nin kubbesi dâhil türlü alanlarda çalışmalar yapmıştır. Bununla ilgili notlarda şunlar dile getirilmiştir.

*“Frenk rahiplerine ait olan Kutsal Mezar Kilisesi'nin büyük kubbesi bariz bir şekilde yıkılmaya yüz tutmuş ve yeniden inşasına ihtiyaç duyulması üzerine, bu konuda önce Ak Bogнар'a emir verilmişti. Ancak emrin uygulanması bazı nedenlerden dolayı engellenmiş göçmek üzere bulunan adı geçen kubbe ve diğer sair mahallerin tamir edilmesi için acilen yeni bir emir verilmesi hususunda Kral efendimden yeni emirler aldım. Bundan ötürü iki imparatorluk arasında mevcut sıkı dostluğa ve Padişah tarafından daha önce verilmiş olan söze dayanarak tamire ihtiyaç duyan büyük kubbe ve diğer mekânların kralın emri gereğince, masrafları kendilerine ait olmak üzere, Latin rahipleri tarafından tamir ettirilmesine müsaade buyrulmasını sizden rica ve talep ederim. Bu tamirat bahanesiyle Latinler kendilerine ait olmayan yerleri tasarruflarına alacak değillerdir. Rumlar, Ermeniler ve diğer milletler halen işgal ettikleri mekânların yine sahibi kalacaklardır. Adı geçen kubbeye bitişik olup Rum milletine ait bulunan Saint-Constantin adındaki kilise ve altındaki mutfağın çökmesi kaçınılmaz olduğundan, eski halinde bunların yeniden inşası için Rumlara emir verilmesi gerekir. Bunun dışında yine Rumlara ait olan kilise haricindeki eski ve çok yüksek ve halen çanları çalınmayan çan kulesinin harap olan üst kısmı da göçmek üzere bulunduğu ve göçtüğü takdirde kubbeyi tahrip edeceğinden kulenin uygun bir noktasından yüksekliğinin azaltılarak yeniden inşa olunması hususu aynı şekilde Rumlara emir buyrulmalıdır. İsa Efendimizin kazara Kutsal Mezarına veya yakınındaki yerlere veya Kutsal Mezarın üzerindeki küçük kubbeye tekrar inşalarına ihtiyaç duyulacak bir zarar verilirse, bu inşaatın söz konusu mekânların özgün durumlarında bir değişiklik meydana getirmeyecek bir şekilde ve Rum milletin bilgisi dâhilinde yapılmasını rica ve talep ederim”.*⁵¹⁹

Bununla beraber Suriye'deki misyonerler hakkında yazılan bir raporda şunlar iletilmiştir.

“Genellikle düşüncesizce veya delicesine bir saflıkla yaptıkları işler de kralın gönderdiği temsilcilerin, kendi bakış açılarına göre, onları himaye etme mecburiyetinde bulunduklarına

⁵¹⁷ BOA, HH. 48038-B/1828, Beydilli, II.Mahmud Devri'nde Katolik, s.173.

⁵¹⁸ Schefer, İstanbul'da Fransız Elçiliği, s.204.

⁵¹⁹ Schefer, İstanbul'da Fransız Elçiliği, s.196.

*dair sahip oldukları yanlış bir kanaate gereğinden fazla güvenmek, Türkiye'de bulunan misyonerlerin büyük çoğunluğu için bir hatadır. Bunların mantıklı biçimde güvenmeleri gereken himayenin ihtiyat ve tedbirin ve kapitülasyonların koymuş oldukları sınırları ve kuralları vardır. Babiâli ile bozuşmadan veya hiç olmazsa Rum, Ermeni ve diğer milletlerin patrikleriyle piskoposlarının şikâyetlerine sebep olmadan, bu himayenin uygulanmasını istemek mümkün olamaz. Şikâyetler para cezası ve tahsili için bir kaynak teşkil eder ki Türkler bundan dinin zarar ve ziyanına ve Katolik veya sapkın tarikatlara bağlı bulunan Büyük Hükümdar'ın Hristiyan tebaasını muhakkak iflasa sürükleyecek derecede sürekli biçimde istifade etmesini bilirler. Ve nihayet bu durum misyonerlerin Osmanlı İmparatorluğu'ndan kovulmasına gerekçe oluşturacaktır. Bu muhterem rahiplerin kendilerine çizcekleri hedefe erişmek için hükmetme düşüncesini iyi niyetle terk ederek, ılımlı ve hayırseverlik yolunu takip etmeleri gerekecektir.*⁵²⁰

*Bazılarının söz ve yazılarında yaptıkları gibi, coşkun ve sapık bir gayretin yegane semeresi olup, kırgınlık ve nefret aşılamaktan başka bir şey yapmamıştır. Hristiyanlık kanunlarına ve medeni toplumun kurallarına ters düşen hakaret nitelikte ifadeler kullanacak yerde, kendilerine bağlamak ve inançlarını kabul ettirmek istediklerine karşı ihtiyat ve tedbirle hareket etmek şartıyla, bu yol yegâne selamet yoludur. Bu memleketin birçok Katolik Hristiyan'ı bana sıkça bunlardan (misyonerlerin düşüncesiz hareketlerinden, ifrata vardırılan gayretlerinden) şikâyetlerde bulundular. Fakat bu şikâyetler daima sonuçsuz kalmıştır. Çünkü benim yetkim, yapmakta olduğum temsilciliğin ötesine gitmemektedir, bu konuda yetkim, De Propaganda Fide ruhban meclisine yapılan beyhude ikaz ve şikâyetten daha ileri gidemez, bu meclis de bana bir kelime bile cevap yazmamış ve kesin bir emir vermekten sakınmıştır. Yine bu Hristiyanlardan bazıları, misyonerlerin gösterdikleri müfrit şiddetten dolayı, birçok hadiselerde çekecekleri cezadan kurtulmak Halep'e kaçmak zorunda kaldılar.*⁵²¹

Bu durumda, kanaatimce, dinin hayrına, aziz babamız Papa'nın misyonerlere vazifelerinin sınırını aşmamaları, başkalarına vermek istedikleri gibi kendi nefislerine de hâkim olmaları, galeyan ve tezahürü hükmetmek aralarına nifak bile sokmaktan geri kalmayan ve esas inanca temas etmeyip, bazlarınca makbul ya bazlarınca kötü olan ve memlekette Hristiyanlar arasında skandal doğuran bazı noktalarda nefislerine gereğinden fazla önem vermemeleri hususlarında misyonerlere emir vermesi lazımdır. Mesela bazı misyonerler, Ermenilerle diğer

⁵²⁰ Schefer, İstanbul'da Fransız Elçiliği, s.206

⁵²¹ Schefer, İstanbul'da Fransız Elçiliği, s.206.

Hristiyan Katoliklere sırf insanlığa hürmeten bile kendi milletlerine ait kiliselere gitmelerine müsaade olunması iddiasındadırlar. Bunların bir kısmı da aksini iddia ettiklerinden, bulunduklarından evvelkiler tarafından dini konularda yumuşaklık ve gevşeklikle itham olunmaktadırlar. Bu misyonerlerden bazıları et yenmesine müsaade ediyorlar veya haftanın bazı günlerinde bundan nefsin mahrum bırakılmasını ve diğer Latinler gibi perhizde bulunulmasını emrediyorlar. Bir kısmı da ki bunların en makul görünenleridirler bu hususta eski usul ve dini merasimin genel kurallarına uygun hareket edilmesini söylüyorlar. Çünkü arada mevcut farklar sapkınları [heretikleri] boş yere dehşete düşürmekten ve üzmetten geri kalmıyor. Ve bu sözlerine Katolikliği kabul eden Hristiyanların, vaftiz ve evlenme işlerinde kendi papazlarına tabi olmaları ve cenaze olması halinde geleneksel olan ücretin ki dinin çıkarlarından daha fazla ilgilendikleri bu paradan mahrum kaldıkları takdirde gazaba maruz olacaklarından, her vakit onlara ödenmesi gerektiğini ilave ediyorlar. Fransa'da saygın bir zatın elinde bulunan birkaç mektuptan alıntı olarak, işte size bazı özetler. Bu mektuplar, misyonerlerin kanaat ve düşüncelerindeki mevcut farkları ve bunlardan bazılarının yaptıkları teşebbüslerin doğurduğu sakıncaları hissettirecek derecede gösterip ispat edecek durumdadır.”⁵²²

3. FRANSIZ KADIN MİSYONERLERİNİN FAALİYETLERİ

1839'da Filles de la Charité, Avrupa dışındaki ilk misyonları olan Konstantinopolis'te kurulduğunda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ilk Katolik rahibeler merkezi oldular.⁵²³ Kuruluşundan sadece beş yıl sonra, orada yaşayan kırk kız kardeş, 400'den fazla kız çocuğuna eğitim verdi (100 yatılı ve 300 gün), 4.500 hastayı ziyaret etti ve yılda 15.000 yoksul insanı destekledi.⁵²⁴ Altı yıl sonra, misyon 80 kız kardeşe, 70.000 hastaya ve 50.000 fakir insana ulaştı.⁵²⁵ Tarikat 15 yıl içinde İzmir, İskenderiye, Beyrut ve Şam'da hepsi aynı hızla büyüyen evler kurdu. Osmanlı İmparatorluğu artan sayıda personel ve kaynağı emerek evanjelizasyon çabalarının merkezi bir odak noktası olmaya devam etti.⁵²⁶ Daha çok Pères Lazaristes olarak bilinen Congrégation de la Mission'ın kadın muadili olarak, bölgeyle uzun süredir devam eden bağlara sahip olma avantajına sahiptiler.⁵²⁷

⁵²² Schefer, İstanbul'da Fransız Elçiliği, s.206-207.

⁵²³ Sarah A. Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité In the Ottoman Empire, Oxford University Press, 2012, s.89.

⁵²⁴ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.89.

⁵²⁵ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.89.

⁵²⁶ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.89.

⁵²⁷ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.89.

Ancak aynı zamanda hem erkek hem de kadın olan bir Avrupa misyoner dalgasının ön saflarında yer aldılar. Çalışmalarını Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki Osmanlı topraklarına genişletmişlerdir.⁵²⁸ Bölgedeki daha önceki Katolik misyonerlerin aksine, çalışmaları Hristiyan tutsaklara hizmet etmeye ve fidye vermeye, küçük Katolik topluluğuna ayinler sunmaya veya Hristiyan kutsal mekânlarını korumaya odaklanan tüm rahiplerin aksine, yeni misyonerler kabulü artırmaya ve bu profili yükseltmeye çalıştılar. Hem Hristiyan hem de yerli halkla daha aktif bir ilişki kurarak Katolikliğin yayılması uğraş verdiler.⁵²⁹ Bu görev için Vincent de Paul tarafından 17. yüzyılda kurulmasından bu yana Fransa'daki görevi yoksullara hayır, eğitim ve sağlık hizmeti sağlamak olan Filles de la Charité'den daha iyi hazırlanmış birkaç dini tarikat vardı. Manastırdan bağımsız olarak, gerektiğinde hizmet sunmak için fiziksel özgürlüğe sahip olmuşlardır. Bir kadın olarak erkek misyonerlerden daha gizlice çalışarak, özellikle kadın ve çocuklar olmak üzere yerel nüfusa erişimin düşünüldüğü Osmanlı topraklarında yeni bir Hristiyan evanjelizasyonu biçimini başlattılar.⁵³⁰

Katolik etkisinin genişlemesinin anahtarı Filles de la Charité'nin bu bölgedeki faaliyeti, on dokuzuncu yüzyılda kadınların misyonerlik çalışmalarına katılmasına eşlik eden misyonerlik hedef ve stratejilerindeki değişimi örneklemektedir.⁵³¹ Osmanlı misyonlarının kurulması, Fransa içinde ve dışında hayır işleri için hazır bulunan kız kardeş sayısındaki artışla mümkün oldu. Devrimden sonra hayırseverlik, eğitim ve hemşirelik hizmetleri sağlamak üzere yeniden yetkilendirilen Filles de la Charité, özellikle 1830'da Bakire Meryem'in genç bir acemi tarafından gösterilmesi sonrası hızla yeni üyeleri kendine çekti. Fransa'daki en büyük kadın dini tarikatıdır. 19. yüzyılda, toplam sayıları 1823–24'te 2.000'in biraz altındayken, 1861'de 7.000'e yükseldi.⁵³²

Yeni üyeler akışı, Fransa'da ve yurtdışında yeni vakıflar için personel sağladı.⁵³³ Aynı zamanda, hem Filles de la Charité'yi hem de Pères Lazaristes'i Vincentian kökenlerine döndürme arzusu, cemaat liderlerini bu sefer hem kadınlar hem de erkeklerle birlikte denizaşırı misyonlarını genişletmeye teşvik etti.⁵³⁴ Filles de la Charité'yi Osmanlı İmparatorluğu'na gönderme itici gücü, önce Pères Lazaristes'in genel sekreteri ve ardından 1843'ten 1874'e kadar iki cemaatin üst generali olarak hizmet eden Jean-Baptiste Étienne'den

⁵²⁸ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.89.

⁵²⁹ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.89.

⁵³⁰ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.89.

⁵³¹ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.89.

⁵³² Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.89.

⁵³³ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.89-90.

⁵³⁴ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.90.

kaynaklandı.⁵³⁵ 1840'ta Fransız hükümetinin onu mevcut Lazarist misyonları ziyaret etme bahanesiyle İngilizler ve Ruslar arasındaki gerilimleri rapor etmesi için Ortadoğu'ya göndermesi üzerine Osmanlı siyaseti bu ziyarette Étienne, Katolikliğin yayılma potansiyelini gördü ve Osmanlı İmparatorluğu'nun yavaş yavaş çökmekte olduğunu ve Müslümanların bundan etkilendiğini umduğunu düşündü. O andan itibaren, Katolik misyonlarının bölgeye yayılmasının savunucusu oldu.⁵³⁶

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki siyasi, diplomatik ve demografik dönüşümler onun davasına yardımcı oldu.⁵³⁷ Bir Arnavut askeri olan Mehmet Ali'nin Mısır'ın valisi ve fiili hükümdarı olarak yükselişi, azınlık dinlerine lehte reformlarla sonuçlandı; bu reformlar, sırayla İtalya, İspanya ve Malta'dan gelen göçmenleri teşvik eden Hristiyan vergisinin kaldırılması da dâhil olmak üzere, azınlık dinleri lehine reformlarla sonuçlandı. Mısır'da ikamet eden Katoliklerin sayısını iki katına çıkı. Kilise 1839'da Per petuo Guasco adında bir piskopos atadı ve ayrıca Kıpti Hristiyanları Katolikliğe dönüştürmeye çalıştı. 1831'den 1840'a kadar Mısır, Suriye ve Filistin'i de işgal etti. Mehmet Ali'nin oğlu İbrahim Paşa, Şam ve Kudüs'te Avrupa konsoloslukları açtı, yeni Hristiyan misyonerlere izin verdi ve gayrimüslimlere eşit yasal statü verdi.⁵³⁸ Türkler kontrolü yeniden ele geçirdikten sonra, Hristiyanlar yeni ayrıcalıkların çoğunu elinde tuttu. Yeni bir Türk padişahı olan Abdülmecid'in 1839'da tahta çıkışı, Tanzimat dönemi olarak bilinen ve bölgeyi artan Avrupa etkisine açan bir Osmanlı reformu dönemini başlattı. Osmanlı hükümeti, Hristiyanların kilise inşa etme, kilise çanları çalma veya halk içinde hac taşıma haklarına karşı ayrımcı yasaları kaldırdı. Uygulamada, iki toplum arasındaki gerilimi artıran ve bazen şiddet eylemleriyle kendini gösteren bu yeni Hristiyan ayrıcalıklarına karşı Müslümanların hatırı sayılır bir direnişi vardı.⁵³⁹

Bu reformlar ve imparatorluk genelinde yeni Avrupa konsolosluklarının açılması, Avrupalı güçlerin imparatorluğun bazı kısımlarını işgal etmek için yerli ve yabancı Hristiyanlarla birleşebileceğine inanan Müslümanları alarma geçirdi. Bununla birlikte, yeni resmi hoşgörü dönemi, kuşkusuz, imparatorlukta hem mezhepsel hem de ulusal rekabetin eşlik ettiği Katolikler, Protestanlar ve Ortodokslar arasında misyonerliğin yayılmasını kolaylaştırdı ve teşvik etti. 1885'te 10'u Fransız olmak üzere on iki Katolik misyoner tarikatı Osmanlı

⁵³⁵ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.90.

⁵³⁶ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.90.

⁵³⁷ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.90.

⁵³⁸ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.90.

⁵³⁹ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.91.

İmparatorluğu'na girdi.⁵⁴⁰ Fransız devleti, 1569'da Osmanlı İmparatorluğu ile imzalanan anlaşmalarla güvence altına alınan bir hak olan Ortadoğu'daki Katoliklerin koruyucusu rolünü yeniden ortaya koydu. Marunî Hristiyanların 19.yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'ndaki karışıklıklar ve istikrarsızlık, onlara konsoloslar, tüccarlar ve misyonerler aracılığıyla yürütülen gayri resmi bir etki alanı yaratma fırsatı verdi.⁵⁴¹ Fransız Devleti'nin himayeci bir politikaya soyunsa dahi devleti içinde Marunîleri koruma taraftarı birkaç hareket olmuştur. Yafa Merkezli bir Kilise yapılmasının ve devlet nezdinde bu kişilerin kolayca ibadet etmesine dair vesikalar gönderilmiş ve bu kişilerin can ve mal güvenliği sağlanmıştır. Nüfuslar 300'ün az üstünde olan bu cemaat 20 metrekaresinin üstünde ve 1500 Fransız lirasına denk gelen bir ücret karşılığında faaliyete geçmiştir.⁵⁴²

Aynı zamanda, Katolik Kilisesi, Hristiyanlığın doğduğu yere geri dönmek, Ortadoğulu ve Latin Hristiyanları birleştirmek ve belki de Yahudiler ve Müslümanlar arasında din değiştirmeleri gerçekleştirmek için bir fırsat gördü. Fransız kökenli tarikatların artan varlığı Fransız hükümeti tarafından Orta Doğu'da kendi güçlerini genişletmenin bir aracı olarak memnuniyetle karşılanırsa da, Étienne Fransa'nın rolünü tam tersi değil, Katolik Kilisesi'ninkine tabi olarak gördü. Doğu sorununun yakın bir gelecekte çözüleceğini düşünenlere 1840 yılında “Büyük bir hata yapıyorlar” diye yazmıştı.⁵⁴³ Tanrı kilisesine fetih araçlarını garanti edene kadar ses getirmeyecektir.⁵⁴⁴ Étienne, başından beri, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki misyonları, ne kadar uzun sürerse sürsün, Tanrı'nın planının bir parçası olarak kavramlaştırıldı. En önemlisi, acil dönüşüm değil, yerli topraklarda kök salacak “güçlü bir şekilde oluşturulmuş kurumlar” geliştirmektir. Bu planda özellikle Filles de la Charité özel bir yer tutuyordu. Étienne, “infi del” nüfuslarını kazanmada başarının anahtarının hayırseverlik uygulaması olduğuna inanıyordu. Hayırseverlik, Vincent de Paul'un mirası ve erkek ve kadın cemaatlerinin mirasıydı, ancak düzenli bir uygulama olarak, adından da anlaşılacağı gibi, en iyi Filles de la Charité tarafından somutlaştırıldı.⁵⁴⁵

Cemaatin kuralları, hem sadaka alanların hem de hemşirelerin kendilerinin kurtuluşunu sağlamanın bir yolu olarak başkalarına hizmet etmeyi zorunlu kıldı. Fransa'da üstlendikleri işi, dünyanın her yerindeki misyonlara eşit derecede uygulanabilir bir hal almıştı. Hristiyan hayırseverliğinin evrensel bir ifadesi olarak gördüler. Ayrıca, dindar ve erdemli kadınların

⁵⁴⁰ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.91-92.

⁵⁴¹ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.92.

⁵⁴² Osmanlı Belgerinde Filistin, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, İstanbul, 2009, s.43.

⁵⁴³ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.92.

⁵⁴⁴ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.92.

⁵⁴⁵ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.92.

ilgisiz (veya görünüşte ilgisiz) hayırseverlik uygulamaları, Étienne'in görüşüne göre çekici bir Hristiyanlık modeli sağlayan bir hal almıştı. "Türkler" diye savundu, "tartışmazlar ama seyredeler."⁵⁴⁶ Akla sağdırlar, iyiliklere karşı duyarlıdırlar. Dönem içinde İstanbul'da ve İzmir'de, Hayırsever Rahibe her yerde dindar bir saygıyla karşılanır ve ziyareti bir onur işareti olarak kabul edilmekteydi. Filles de la Charité tarafından üstlenilen eğitim, sadaka dağıtımı, sağlık hizmeti sunumu, yetimlere ve terk edilmiş çocuklara bakma, hasta ve yoksullara ev ziyaretleri dâhil hayır işleri, erkek tarikatlar tarafından sağlanan hizmetler değildi.⁵⁴⁷ Pères Lazaristes dâhil bu yeni misyonerlik çağında, Étienne gibi Katolikler ve Osmanlı misyonlarında hizmet eden rahipler, kadınları sadece Katolik ve diğer Hristiyan nüfuslarla değil, aynı zamanda onları yakın temasa getiren türden günlük hayırseverlik faaliyetlerini de sürdürdükleri için, kadınları evangelizasyonun temel ortakları olarak gördüler. Ama aynı zamanda Yahudiler ve Müslümanlarla da bu ortaklık içinde tanımladılar. Tanzimat döneminin açtığı dini fırsatlar ve aynı zamanda gerilimler göz önüne alındığında, kadın misyonerler birçok yönden mevcut iktidar yapılarına daha sık meydan okuyan erkeklerden daha değerliydi.⁵⁴⁸ Filles de la Charité'nin köklü itibarı ve deneyimi, onları Étienne'in görüşüne göre "bir devrim yaratacak" bu yeni çalışma için ideal hale getirdi. Hayırseverliklerinin, erkek Misyonerin asla girmeyi ummadığı ve Hayırsever Rahibenin bir erdem kokusu yaydığı, kalpler üzerinde güçlü bir etki uyguladığı ailelerin içine nüfuz edeceğini yazmışlardı. ⁵⁴⁹

Çocukları eğitirken Hristiyan ideallerini yayacak ve iyi işlerinin yarattığı hayranlıkla, insanları "hakiki imana" yaklaştıracaktı. Étienne, İstanbul'daki ilk kuruluşundan sadece altı yıl sonra, "Mütevazı Hayırsever Rahibeler", "bugün İslam'ın başkentinde bir güç haline geldiler" diye savundu. Bu doğru olsun ya da olmasın, Filles de la Charité'nin Osmanlı İmparatorluğu'na yerleştirilmesi, gerçekleştirilme hızı ve kırsal Fransa için geliştirilen hayırseverlik modelinin Orta Doğu'nun büyük başkentlerine eksiksiz transferi açısından dikkate değerdi.⁵⁵⁰

Evanjelizasyon yeteneklerinin sınırsız olduğu Fransa'nın aksine, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki kadın misyonerler Katolikliğin temel ajanları haline geldiler, çünkü Hristiyan evanjelizasyonu yasalar, gelenekler ve siyaset tarafından sınırlandırıldı. Modellerinin uyarılana bilirliliği, on dokuzuncu yüzyılın ortalarında, kadın misyonerlerin hayır işlerine dayanan

⁵⁴⁶ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.93.

⁵⁴⁷ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.93.

⁵⁴⁸ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.93.

⁵⁴⁹ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.93.

⁵⁵⁰ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.93.

Katolik etkisini genişletmek için yeni stratejiler açtı. Hayırseverlik Sağlamak 1839'da İstanbul'da kurulmasıyla başlayan Filles de la Charité, Osmanlı İmparatorluğu'nun ana nüfus merkezlerinde yerleşmiştir. İzmir (1840), İskenderiye (1844), Beyrut (1847) ve Şam (1854) bölgelerine yayılmıştır.⁵⁵¹

Hayırsever eylemleri için maksimum etki elde etmek için. Örneğin, hastanelerini canlandırmak isteyen Avrupalı konsoloslar ve tüccarlar tarafından talep edilen İskenderiye'deki kuruluş, Étienne tarafından desteklendi, çünkü onu Mısır'ın geri kalanı üzerinde ve Mısır'ın geri kalanı üzerinde etkisi olacak önemli bir başkent olarak gördü. Bu şehirler yalnızca hizmete muhtaç Katolik toplulukları barındırmıyor, aynı zamanda hemşirelerin inşa ettiği hayır kurumu altyapısından yararlanabilecek tüm inançlardan yoğun sayıda yoksul müşteri sağlıyordu. Yeni bir şehre vardıklarında, kız kardeşlerin oluşturduğu ilk iki kurum, Filles de la Charité'nin eğitim ve sağlık hizmetlerindeki ikili misyonunu yansıtan bir okul ve bir hastane veya klinikti.⁵⁵²

İskenderiye'de ziyarete gelen bir piskopos 1846'da biri eğitime, diğeri hastaneye adanmış iki kız kardeş ekibinin "görevlerinin şevk ve azmi içinde birbirleriyle yarıştıklarını" bildirdi. Hastanenin lekesiz olduğunu ve beyaz perdeler ve beyaz çarşafarla iyi havalandırıldığını kaydetti. Her hastaya çarşaf, çorap, terlik ve gece şapkası verildi ve sağlıklı ve uygun yiyecekler sağlandı. Bu düzen tablosu, Soeur Grouhel'in 1844'te hastaneye vardığında hastane yataklarının 30 yılı aşkın bir süredir değiştirilmediğinden ve çarşafların kötü durumda olduğundan şikâyet ettiği rapordan çok farklıydı.⁵⁵³

Onun yönetimi altında, hastanedeki hemşireler ayrıca bir poliklinik ve eczane işletmek için binalarını genişletti. Bu hayır kurumları, Fransa'daki kız kardeşlerin çalışmalarını büyük ölçüde kopyaladı. Filles de la Charité on yedinci yüzyılda kırsal topluluklara hizmet etmek için kurulmuş olsa da, 19. yüzyılda kentsel ortamlarda da geniş deneyime sahipti. Örneğin, Paris'in çoğu bölgesinde, yerel yardım bürosunu (refah dairesi) işlettikleri bir evi işletmekteydiler. Yoksul kızlara sınıflar veriyorlar, ekmek, çorba ve yakıt gibi temel malları ve ilaç dağıtıyorlardı.⁵⁵⁴

Yoksulları ve hastaları evde ziyaret etmek gibi faaliyetler yapmaktaydılar. Filles de la Charité ayrıca Paris'teki birçok hastane için hemşirelik personeli sağladı. Fransa'da, bu hizmetlerin

⁵⁵¹ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.94.

⁵⁵² Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.95.

⁵⁵³ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.95.

⁵⁵⁴ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.95.

çoğu, en azından 1870'e kadar, özel hayır kurumlarıyla desteklenen belediye yönetimiyle yapılan sözleşmelerle sağlanıyordu, oysa Osmanlı şehirlerinde seçkin ve güçlü bağlantıları beslemeye özen göstererek, yalnızca özel hayır kurumlarına ve kilise fonlarına güveniyorlardı.⁵⁵⁵ İskenderiye'de Mehmet Ali onlara arazi ve bina bağışlayarak karşılardı ve yerel amir ona yetimleri tarafından işlenmiş "güzel bir takke" gönderdi. Buna karşılık, kendi eliyle kız kardeşlerin kızların eğitimine "bağlılığını" öven bir mektup gönderdi. Hem İskenderiye'de hem de İstanbul'da, Filles de la Charité, Fransa'da popüler bir bağış toplama aracını taklit eden yıllık bir çekilişe destekleyici oldu.⁵⁵⁶

Étienne, İstanbul hakkında şöyle yazıyordu: "Türkler, tadı kendileri elde ettiler ve buna izin verdiğimiz bir katkıda bulunmalarını sağlamaktır."⁵⁵⁷ Yerel seçkinlerin mali desteğiyle, kız kardeşlerin iyi işleri, kurulduktan sonraki birkaç yıl içinde kendi kendine yeterli hale geldi. Filles de la Charité, Fransa'da geliştirdikleri geniş hayırsever repertuarından yararlanarak temel hizmetleri çok hızlı bir şekilde genişletti. Örneğin okullar, yoksul kızlar, gündüzlü öğrenciler ve daha iyi durumdaki yatılılar için ayrı sınıflarla, hepsi de Fransa'da kullanılan kız kardeşlerinkine benzer bir müfredat ve pedagojiyi izleyerek, hızla sosyal sınıfa göre ayrıldı. Genellikle bir anaokulu ve daha büyük kızlara çamaşır yıkama, iğne işi ve yapay çiçek üretimi gibi pazarlanabilir becerilerin öğretildiği bir atölye kurdular.⁵⁵⁸ Kız kardeşler ayrıca yetimlere ve terk edilmiş çocuklara da bakıyorlardı (genellikle yerel sütannelerle birlikte veriliyordu), çünkü genellikle ebeveynler çocukları ve bebekleri kapılarının önüne bırakmaktaydı.⁵⁵⁹

Fransa'da olduğu gibi ev ziyaretleri, yalnızca hastaları emzirmek ve yiyecek, yakacak ve giyecek şeklinde sadaka dağıtmak değil, aynı zamanda bir rahibenin deyimiyle "düzenlemek" görevlerinin önemli bir parçasıydı. İhtiyacı olanlara iş bulmak, çocukların okula gitmesini sağlamaktır. Örneğin İzmir'de kız kardeşler haftada bir kez Türk, Yahudi ve Ermeni mahallelerini ziyaret ediyorlardı. Bu faaliyetler kısmen, Manastırsız rahibeler olarak toplum içine çıkmalarına karşı hiçbir kuralları olmadığı için mümkün olmuştur.⁵⁶⁰ Étienne'e göre İstanbul, kız kardeşlerin sokaklarda görüldüğü Paris'ten daha yozlaşmış değildi. Mevcut

⁵⁵⁵ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.96.

⁵⁵⁶ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.96.

⁵⁵⁷ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.96.

⁵⁵⁸ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.96.

⁵⁵⁹ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.97.

⁵⁶⁰ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.97.

kaynaklar, rahibelerin yollarının kapsamını tam olarak açıklamasa da, raporlarındaki hiçbir şey, gidebilecekleri yerlerin sınırlı olduğunu göstermemektedir.⁵⁶¹

Mısır'ı ziyaret eden Florence Nightingale kadar gözlemci de, "St-Vincent-de Paul'un kız kardeşlerinin hâlâ şehrin içinden herkes tarafından zarar görmeden ve Muhammediler tarafından bile kutsanmadan yürüdüğünü" bildirdi. Katolik inancını desteklemek ve derinleştirmek için, kız kardeşler ayrıca bölgedeki Hristiyan kiliselerine sunak örtüleri ve süslemeler ve azim ilmi halleri veya kadınlar, özellikle de öğrencilerinin anneleri ve ablaları için Pazar dini kursları sağlamak için öğrenci dernekleri kurdular. Öğrencilerinin en dindar ve iyi huyluları, tıpkı Fransız okullarında olduğu gibi, Enfants de Marie'ye alındı. Filles de la Charité, kuruldukları tüm şehirlerde yerel Katolik kadınlar arasında, Vincent de Paul tarafından kurulan meslekten olmayanlar derneği Dames de la Charité'nin şubelerini açtı.⁵⁶² 80 kadın İskenderiye'de bir araya gelerek hemşireler için para topladı, yoksulları ve hastaları kendileri ziyaret etti. Beyrut'ta grup, ilk yürütme komitesine Lübnanlı bir kadın seçilmesine rağmen, Fransız yetkililerin ve tüccarların eşleri için bir hayır kurumu olarak hizmet etti.

Hayırseverlik girişimlerinin çoğalmasının ötesinde, yalnızca İstanbul'da yaygın olmayan, birbirine bağlı bu hayır kurumlarının hizmet verdiği yerel sakinlerin sayısı, onların erişimleri hakkında bir fikir vermektedir. 1851 yılı için, Soeur Villeneuve İskenderiye okulunda 273 öğrenci, evde yaklaşık 4.500 hasta ve klinikte 55.000'den fazla hasta bildirilmiştir. İzmir'de 330 kız çocuğu okula kaydoldu,⁵⁶³ 1849 boyunca 3.300'den fazla hasta evde ziyaret edildi ve yaklaşık 50.000 hasta klinikte tedavi edildi. 1850 boyunca Étienne, Beyrut kliniğini yaklaşık 20.000 hastanın ziyaret ettiğini bildirdi. Yaklaşık 15.000, bu da çoklu ziyaretlerin sık olduğunu göstermektedir.⁵⁶⁴

Şam'daki ilk dört ayda, Filles de la Charité kliniğinde 19.000 hastayı tedavi etti, 200 ev ziyareti yaptı ve okullarına 200 öğrenci kaydettirdi. Rahibelerin hizmet verdiği çok sayıda yoksul ve hasta, yetersiz hizmet alan yerel nüfus için ne kadar çabuk bir hayır ve sağlık hizmeti kaynağı haline geldiklerini gösterdi. Yüzyıl ortalarında Orta Doğu ve Kuzey Afrika şehirleri, Akdeniz'in dört bir yanından gelen ve kentsel yoksulların sayısını artıran yoksul Avrupalı göçmen dalgaları aldı.⁵⁶⁵ Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Hristiyanların yeni resmi hoşgörüsü, kendi ülkelerinde mevcut olandan daha iyi fırsatlar arayan bu şehirleri cazip

⁵⁶¹ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.97.

⁵⁶² Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.97.

⁵⁶³ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.98.

⁵⁶⁴ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.98.

⁵⁶⁵ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.98.

destinasyonlar haline getirdi. İstanbul'dan Balkanlar'a kadar çok sayıda Katolik geldi. Beyrut'un nüfusu 1830 ile 1850 arasında Suriye kıyılarında bir güç ve ticaret merkezi haline geldiğinden dört katına çıktı.⁵⁶⁶

İskenderiye'de, apostolik papaz, yardım dağıtımında katı ekonomiye rağmen, her zaman daha fazla sadakaya ihtiyaç duyduklarından şikâyet etti. Müşteri sayılarının da gösterdiği gibi, Filles de la Charité, yerinden edilmiş bir Avrupa topluluğundan çok daha fazlasına hizmet etti. Avrupalı sakinlere genellikle hastane bakımında öncelik verilmesine rağmen, ayakta tedavi klinikleri esas olarak yerli bir müşteriye hizmet etti. Örneğin İstanbul'da 1849'da hastaneye kabul edilen 95 hastanın sadece 12'si Türk'tü, ancak ayaktan 58.000'den fazla hastanın "çoğunluğunu" oluşturuyorlardı.⁵⁶⁷ İskenderiye'de Arapların oranı 20 üzerinden 19 olarak tahmin ediliyordu ve Soeur Joséphine Coste bazı Türklerin "beyaz çoraplı ve örgülü takım elbiseli beyefendiler" bile olduğunu bildirdi. Her sabah kliniğe akın eden 400-500 kişilik kalabalığın kontrolüne iki Türk askeri yardım etti.⁵⁶⁸

Apostolik vali İstanbul kliniğindeki etnik çöküş konusunda daha da kesindi: "Erkekler arasında Rumlar çoğunluk, Türkler ve Ermeniler dörtte bir, Franklar [Avrupalı Hristiyanlar] ve geri kalanı Yahudilerden ibaretti. Kadınlarda ise Türk ırkı yarıdan fazlasını, Musevi kadınlar beşte birini, Ermeni kadınları biraz daha az ve Franklar ancak 500 ila 600'ü oluşturmaktaydı.⁵⁶⁹ Kız kardeşlerin anlatılarının çoğu, ev ziyaretlerinde onlara eşlik eden yerel sakinlerin kalabalığını, iddialarına göre, tüyleri ve saçlarıyla büyülediklerini anlatıyor. Kız kardeşler, eve mektuplarında memnuniyetlerini kuşkusuz abartmış olsalar da, anlattıkları yine de sağlık hizmetleri için karşılanmayan ihtiyaçları doldurduklarını göstermektedir.⁵⁷⁰ İskenderiye'deki ateş mevsimi boyunca Soeur Sophie, "bir hastaya ilaç getirmeye gittilerse, yirmi ila yirmi beş hasta gördüklerini" iddia etti. Arapların, yaraları saran, apseler yayan ve her türlü ilacı talep eden rahibeye tam bir inancı olduğunu dile getirmişlerdir. Meslektaşları Soeur Thérèse, iki adamın önünden geçen bir köye girdiğini anlatmıştır.⁵⁷¹

Bunlardan biri "doktorların gelişini" haykırarak tüm hastalıkları iyileştireceklerine söz vermiştir. Mısır'da seyahat eden Florence Nightingale, kız kardeşlerin bütün köylerden dispanserlerine gelen 300 Arap'ın yaralarını sardığını ve hastalıklarını tedavi ettiğini

⁵⁶⁶ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.98.

⁵⁶⁷ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.98.

⁵⁶⁸ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.98.

⁵⁶⁹ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.98-99.

⁵⁷⁰ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.99.

⁵⁷¹ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.99.

bildirdi.⁵⁷² Hastalıkları az ve basitti: ague, ishal veya dizanteri, oftalmi, başka bir şey değil. Çok daha az müşteriye hizmet veren okullarda, kız kardeşler her millettten ve dinden kızları kabul ediyorlardı. İstanbul'daki okulda, Soeur Lesueur coşkuyla şöyle yazdı: "Tüm öğrencilerin, din farkı gözetmeksizin, mucizevi bir madalya aradıklarını ve bunu Yahudi sinagoglarında ve hatta camilerde gösterişli bir şekilde giydiklerini görmek dokunaklı."⁵⁷³

Bununla birlikte, yalnızca müfredatın itiraf niteliğindeki doğasının Hristiyan olmayanların sayısını sınırladığını varsayabiliriz. İskenderiye'de Soeur Salvan, "Araplar eğitimin faydalarını takdir etmedikleri" için öğrencilerinin çoğunun Avrupa kökenli olduğunu bildirdi. Altı yıl sonra, meslektaşı Soeur Villeneuve, 150 günlük öğrencilerinden 30'u Arap olduğu için, "Arap yardımcı öğretmeni [sous-maîtresse]" ile bir "Arap okulu" ekleme planından söz etti ve onları okuldan ayırmak istedi. 1853'te bu okula 15'i Müslüman 66 öğrenci alındı. Lübnanlı Hristiyan nüfusun çok olduğu Beyrut'ta, okullar Arap kökenli kızları başka yerlere göre daha fazla kaydettirdi.⁵⁷⁴ Burada 1849'da Filles de la Charité, Mont Liban bölgesindeki 300.000'den fazla Hristiyan nüfusun yoğunlaştığı köy okullarına öğretmen yetiştirmek için bir okul açtı. Étienne, "Rahibelerin evlerinde büyüyecekler," dedi, "onlar da Hayırsever Rahibeler gibi olacaklar, aynı zamanda eğitim ve hemşirelik bakımını, yani mutsuz Marunî toplulukları en çok ilgilendiren iki tür hizmeti sunabileceklerdi."⁵⁷⁵

Bu girişim sayesinde Filles de la Charité'nin erişimi kentsel misyonlarının ötesine genişletilebilir. Canları Kurtarmak Dini bir tarikat olarak Filles de la Charité'nin öncülü, iyi işlerin kendi içlerinde kurtarıcı olduğu ve onları gerçekleştirenlerin kurtuluşunu garanti ettiğiydi.⁵⁷⁶ Örneğin Soeur Maurette, İskenderiye'ye vardığında Étienne'e "Yüce Tanrı bu dünyada Cennetimi kazanmamı istiyor" diye yazdı. Bununla birlikte, nihai hedef, Kız kardeşler Hristiyan hayırseverliği aracılığıyla Hristiyanlığa geçmekti. İlk görevleri, yerel Katolik nüfus arasındaki inancı güçlendirmek ve ikincisi, diğer mezheplerden Hristiyanları Katolikliğe çekmekti. Filles de la Charité İskenderiye'ye vardığında, okullarına kaydolan kızlar arasında henüz ilk cemaatlerini yapmamış ve "istisnasız bir şekilde cehalet içinde olan" gençler vardı. Ancak bu gruba hizmet edildikten sonra yerel rahip, okulu "şizmatiklere Ortodoks, Protestanlara, Yahudilere ve belki de Müslümanlara" açmayı hayal etti.⁵⁷⁷ Önemli bir Lazarist yönetici olan Eugène Boré'nin sözleriyle, genel olarak misyon okulları "iyi ve

⁵⁷² Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.99.

⁵⁷³ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.99.

⁵⁷⁴ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.99.

⁵⁷⁵ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.99.

⁵⁷⁶ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.99-100.

⁵⁷⁷ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.100.

kalıcı sonuçlara ulaşmanın ve toplumsal bir değişimi gerçekleştirmenin en kesin yöntemiymi. Yaşlı insanlarda alışkanlıklar ve önyargılar genellikle gözlerini açıp gerçeği takip etmeye karar veremeyecek kadar güçlüdür.⁵⁷⁸

19.yüzyıla gelindiğinde, Katolikler kızların dini eğitimini özellikle önemli görüyorlardı çünkü onlar inançlarını bir sonraki nesle aktaracak anneler olacaklardı. Beyrut'taki Soeur Gélais, misyonlarını sadece kızlara okuryazarlık ve çalışma becerileri öğretmek değil, aynı zamanda onları ailelerinde saygı duyulan ve köle veya angaryadan daha fazla muamele görecektik iyi Hristiyanlar yapmak olarak tanımladı.⁵⁷⁹ Lazarist bir rahip, “toplumda bir annenin çocukların ve kadının eğitimi üzerindeki etkisini herkes anlıyor” dedi. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki diğer ulusların, aralarında Rumların, Ermenilerin ve Rusların da Filles de la Charité tarafından kurulan Fransız okullarını taklit ettiğini iddia etti. Hatta “Bu yeni akımı fark eden Türk kadınları, kalplerinde gizlice Hristiyan kadınların kaderini kendi kaderlerine tercih ettiğini iddia etti.” Étienne, Filles de la Charité okullarında eğitim gören 41 Ortodoks kızın, onları Katolikliği benimsemeye teşvik edecek olan Katolik dogmalarına ve ritüellerine alışacaklarına inanıyordu. O ve diğer din adamları, diğer Hristiyan dinleri ile Avrupa güçlerinin rekabetinden sürekli endişe duyuyorlardı. Yüzyıl ortası Osmanlı İmparatorluğu, bölgeye yalnızca Katolikleri değil, bazıları Britanya ve Prusya'nın himayesi altındaki eşit görülmemiş sayıda Protestan misyoneri getiren ve aynı zamanda Ortodoksluğun yeniden canlandığını gören yoğun ulusal ve dini rekabetin alanıydı.⁵⁸⁰

Bununla birlikte, bu grupların çoğunda az sayıda kadın misyoner vardı, bu nedenle Filles de la Charité'nin çalışmaları Katolik hayırseverlik için bir vitrin haline geldi.⁵⁸¹ “Bir Rum Ortodoks piskoposu,” diye haykırdı Étienne, “iki yeğenini Rahibelere emanet etmek istiyor ve ilerlemelerini takip etmek için sık sık onları ziyaret ediyor.”⁵⁸² Bir yıl sonra, “Charity'nin mütevazı kız kardeşleri İngiliz Protestanlığının ve rekabet edecek hiçbir aracı olmayan Rus ayrımcılığının tüm çabalarını rahatsız etmişti.”⁵⁸³ Güney Beyrut'ta kız kardeşler, “İngiliz okulunu devirmek için” bir okul açtılar, bu strateji Soeur Gélais'ın 1852'de “tamamen başarılı” olduğunu çünkü ikinci okulun kayıtlarının beş veya altı öğrenciye düştüğünü iddia etti. Okuldaki öğrenciler üzerinde doğrudan etkinin ötesinde, dindar Katolik davranış örneği oluşturmak, Filles de la Charité'nin en yararlı işlevlerinden biri olarak kabul edildi. Corpus

⁵⁷⁸ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.100.

⁵⁷⁹ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.100.

⁵⁸⁰ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.100.

⁵⁸¹ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.100.

⁵⁸² Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.100.

⁵⁸³ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.100.

Christi'nin kutlaması, kalabalığı İskenderiye şapellerine getirdi burada öğrenciler "iki sıra beyaz giyinmiş, kutsal ayın alayı önünde güllerle kaplı bir yol açtılar", törenin ihtişamına katkıda bulundular.⁵⁸⁴

Sadece Katolikler değil, Protestanlar, Ortodokslar ve Yahudiler de katıldı.⁵⁸⁵ Bu tür bayramların halka açık olarak kutlanması Osmanlı şehirleri için yeniydi, çünkü Hristiyanlara bu haklar Mısır ve Tanzimat reformlarından bu yana ancak verilmişti. Müslüman çoğunluklu bir imparatorlukta dini azınlıkların profilini yükseltmek, hayırseverlik pratiğinde azaltılan bir miktar risk taşımaktaydı. Apostolik valinin iddiasına göre Müslümanlar, Fransızları her zaman “paralı asker, açgözlü, kibirli, bencil insanlar” ve kendilerini “barışçıl, çıkarsız, dindar” olarak görmüşlerdi, ancak Filles de la Charité “bu eski önyargıları yıkmaya yardımcı olmuştu. Diri bir imanın, faal ve tamamen çıkarsız bir imanın huzurunda olmuştu. “Şükran” ve “merak”, “Türkleri, Hristiyanları ve Yahudileri” bir rapora güvenle bağladı. “Dillerinde kekelemeye başladıkları için çok şaşırdıkları Filles de la Charité’yi aramışlardı.” Soeur Villeneuve, hasta çocuğu olan Müslüman bir annenin, yerel doktorlar yerine hemşireleri övdüğünü, çünkü hizmetlerinden ve ilaçlarından ücret almadıklarını ve “kalbin iyi olduğunu” kanıtladığını dile getirmiştir.⁵⁸⁶

Dini gruplar arasında sadaka dağıtımı din değiştirme savaşında bir silahtı. İstanbul’daki Soeur Lesueur, “keder ve sefaletin ağırlığı altında ezilen, yoksulluğun dehşetinden kaçmak için Müslüman olan bir kardeşin kaderini izlemek üzere olan bir baba” hakkında duygusal bir şekilde yazdı.⁵⁸⁷ Hayırseverlikleri onu “uçurumun kenarından geri getirdi”. Tabii ki, bu iyimser ve tek taraflı raporlar, görüşleri misyoner kaynaklarında kayıtlı olmayan yerel sakinlerin gerçek duyguları hakkında çok az fikir veriyor ve Fransız misyonerler, rahipler ve kız kardeşler muhtemelen hayırseverlerin kabulünü yanlış yorumladılar. Sağlıksız, yoksul ve çoğu zaman umutsuz olan insanlar, kendisine ilham veren inancın kabulü için. Bu kaynaklar aynı zamanda imparatorluk içindeki Hristiyan olmayan hayırseverlik, eğitim ve sağlık hizmetleriyle ilgili rakip kaynakları da kaydetmez.⁵⁸⁸ Bununla birlikte, bu karşılaşmaların her biri, Hristiyan hayırseverliğinin iyi örneklerinin kalpleri değiştireceğine ve belki de dolaylı olarak ruhları kurtaracağına dair misyoner inancını güçlendirdi. Filles de la Charité, 1860'ta Hristiyanlık karşıtı ayaklanmalar patlak verdiğinde Şam'dan kaçmak zorunda kaldıklarında

⁵⁸⁴ Curtis, In God’s Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.100.

⁵⁸⁵ Curtis, In God’s Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.100.

⁵⁸⁶ Curtis, In God’s Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.100.

⁵⁸⁷ Curtis, In God’s Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.100.

⁵⁸⁸ Curtis, In God’s Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.100.

olduğu gibi, nadiren kendilerini saldırganlığın hedefi olarak buldular.⁵⁸⁹ Özellikle Hristiyan olmayanlar tarafından doğrudan Katolikliğe geçiş çok önemliydi.

Önceki on yılda başlayan dini liberalleşmeye rağmen, Avrupalılara ve Hristiyanlara yönelik uzlaştırıcı jestler, bir inancın bireylerini diğerine, özellikle de Müslümanları Hristiyanlığa dönüştürme hakkını kapsamadı.⁵⁹⁰ Étienne 1840'ta "Suriye'de din değiştiren ve vaftiz edilen bütün bir Türk köyü" hakkında coşkuyla yazmış olsa da, İngiliz ve Fransız büyükelçilerinin Osmanlı hükümetini "dönelerin ölüm cezasını kaldırması için ikna etmeye çalıştıklarını" da bildirdi.⁵⁹¹ Sarığı bırakıp kilisenin bağrına girenler." Bu reform 1844'te kabul edilmiş olsa da, mühtediler, zulümden kaçınmak için sık sık evlerini ve topluluklarını terk etmek zorunda kaldılar. Fransa'daki bağış toplayıcılara verdiği bir raporda, vali, Osmanlı yetkililerinin bazen din değiştirmelere göz yumduklarını kabul etti. Katolikliğe geçen 150 Ermeni örneğini aktardı ama "bir hak olması gereken yalnızca bir haktır. Taviz ertesi gün fikrini değiştirebilecek ya da daha az iyi niyetli bir adamla değiştirilebilecek bir bakanın kaprisine bırakıldı." Soeur Villeneuve, İskenderiye'deki din değiştirmenin Cezayir'e göre daha az başarısını da milliyet ve yasalar arasındaki farklılığa bağladı.⁵⁹²

Yeni mühtedileri korumak için, Lazaristler İstanbul'da yeni mühtediler için "Türk yetkililerin aramalarından ve dindaşlarının zulmünden güvende olacakları, çünkü orası Müslümanların himayesi altına alındığı için, bir Kate kümen evi işlettiler. Fransız büyükelçisi sador." Özellikle tehlikeli durumlar için Cezayir'de bu türden ikinci bir evi işlettiler. Fransız hükümeti, Cezayir'de de alenen kendi dinini yayma yoluyla Müslümanların hassasiyetlerini incitmemeye özen gösterse de, doğrudan Fransız yönetimi daha fazla hareket serbestliğine izin verdi.⁵⁹³ Bu kedi-fare oyununda, Katolik din adamları Filles de la Charité'yi gizli silahlar olarak gördüler.⁵⁹⁴ Étienne'e göre, Türkler arasında uyandırdıkları saygı, erkek misyonerlerin erişemeyeceği şekillerde "din değiştirmeleri kışkırtmalarına" izin verdi. Manastırlarının yeni mühtedileri kabul etmek için bir "iltica" işlevi gördüğünü ileri sürdü ve Konstantinopolis'te tam da bu amaçla komşu bir ev kiralamalarını önerdi. 1845'te Soeur Lesueur, İstanbul'daki evlerinde 100'den fazla Kate kümen olduğunu ve fazladan yer olmadan daha fazlasını

⁵⁸⁹ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.101.

⁵⁹⁰ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.101.

⁵⁹¹ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.101.

⁵⁹² Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.101.

⁵⁹³ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.101.

⁵⁹⁴ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.101.

alamayacaklarını, "bunun, akrabaları tarafından baltalanacak veya vaatlerle baştan çıkarılacak birçok kişiyi kaybetmemize yol açacağını" bildirdi.⁵⁹⁵

Filles de la Charité tarafından yazılan raporlar ve mektuplar, Katolikliğe geçmeyi seçen bireyler veya ailelerin belirli, öğretici örnekleriyle doludur, ancak gerçek sayıların nispeten küçük olduğu görülmektedir. Mühtedilerin dini ve ulusal kökenleri de genellikle belirsizdir. Bazı kişiler, İslam'ı kabul etmeye zorlanan ve Katolik Kilisesi'nin, genellikle Avrupa konsoloslarının yardımıyla geri aldığı Hristiyan ailelerdendi.⁵⁹⁶ Diğer mühtediler eski kölelerdi ve genellikle Katolik eğitim ve vaftizine yatkın "négresses" olarak tanımlandılar. Yerel bir hayırsever onlara böyle bir grup genç kadını getirdikten sonra, İskenderiye'deki Soeur Villeneuve şöyle kutladı: "İşte yine inançsızlıktan parçalanmış otuz can." İzmir'de Filles de la Charité, kölelikten kurtardıkları ve Katolikliğe dönüştürdükleri ve hizmetçi olarak çalıştırdıkları "négresler" için açıkça tasarlanmış bir kategori açtı.⁵⁹⁷

Kız kardeşlerin faaliyetlerine ilişkin çoğu yıllık istatistik raporları, az sayıda "rahibeler tarafından satın alınan köleler", "yetişkinlere uygulanan vaftiz", "kız kardeşler tarafından kışkırtılan kâfirlerin feragatleri" ve yetişkin dönüşümlerini temsil eden biraz farklı ifade edilen diğer kategorileri sıralıyordu.⁵⁹⁸ Her zaman olmasa da bazen, din değiştirenlerin kökenleri "Yahudi", "Türk", "Yunan", "Ermeni" veya "Protestan" olarak kaydedildi. Ayrıca bunların ölüm döşeginde ihtidalar mı yoksa eylemlerinin sonuçlarıyla yüzleşmek için yaşayacak olan bireyler tarafından gerçekleştirilen din değiştirmeler mi olduğu her zaman net değildi. Belirli bir yılda bu tür din değiştirmelerin en fazla sayısı 1851'de İstanbul'da 226 olarak listelenmişti, ancak sayılar 20'nin altında olmasa da 100'ün altındaydı. 1851 raporunu hazırlayan rahibe, bu 226 dönüşümden 32'sinin "sapkınlar veya ayrılıkçı" (yani Müslümanlar veya Ortodokslar), 12 Yahudi, 15 "inanca dönmüş dönecekler" ve "kötü Katolikler" olarak sınıflandırmıştı.⁵⁹⁹

İzmir'deki Lazarist rahip tarafından gönderilen nadir bir olumsuz rapor, durumu "inançları mahveden" Yunanlılar ve Katolikler arasındaki "karma evliliklere bağlayan "kâfirlerin din değiştirmelerinin çok nadir olduğunu" kabul etmekteydi.⁶⁰⁰ Katolik kadınlar kocalarının dinine geçtiler. Açıkça yetişkin dönüşümler, kız kardeşlerin hayır kurumundan yararlanan on

⁵⁹⁵ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.101.

⁵⁹⁶ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.101.

⁵⁹⁷ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.101.

⁵⁹⁸ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.101.

⁵⁹⁹ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.101.

⁶⁰⁰ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.101.

binlerce kişiye kıyasla zayıfladı.⁶⁰¹ Osmanlı ve yerel yetkililerin hala Filles de la Charité'nin çalışmasına izin vermeleri, din değiştirme güçlerinden korkmadıklarını göstermekteydi. Çocuklar, dönüşümlere giden başka bir yolu temsil ediyordu. Terk edilmiş çocuklar ve yetimler Katolik inancında yetiştirilebilirdi, bu da Filles de la Charité'nin onlarla ilgilenmesinin bir nedenidir.⁶⁰²

Yetimlerin genellikle yaşayan bir ebeveyni veya yaşayan akrabaları vardı, ancak Hristiyan veya Avrupa kökenleri onları Katolik hayır kurumuna hak kazandı.⁶⁰³ Örneğin İskenderiye'de, kız kardeşler, ölen babası Avrupalı olan, ancak Müslüman annesiyle birlikte bırakılan genç bir yetim kızı talep ettiler. Başka bir davada, İstanbul'da, bir Ortodoks yetim, daha sonra onu geri veren ve onun Müslüman olma riskini almaktansa bir Katolik olarak yetiştirilmesini tercih ettiğini belirten büyükbabası tarafından ya da yurdundan çıkarıldı. İzmir'de Soeur Gosselet, Ermeni bir babanın kızını Katolik olarak yetiştirilmesi yönünde "şaşırtıcı" talimatlarla onların bakımına bıraktığını bildirdi.⁶⁰⁴ Manastırlara terk edilmiş bebekler veya çok küçük çocuklar, kökenleri ne olursa olsun, genellikle bilinmeyen vaftiz için uygun kabul edildi.⁶⁰⁵

Bununla birlikte, Katolik olan yetimlerin ve terk edilmiş çocukların sayısı da sınırlı kaldı. Filles de la Charité'nin iddia edebileceği en fazla Katolik "dönüştürme", hasta olarak gördükleri, çoğu Hristiyan olmayan ve vaftiz edilmiş herhangi bir Katolik'in vaftiz etmesine izin veren kilise öğretilerine uygun olarak gizlice vaftiz ettikleri, ölen bebekler ve çocuklar arasındaydı. Bir rahip yoksa başka bir kişi ölüm tehlikesi altındaydı. Çocukların ölmesi durumunda genellikle yedi yaşın altında olarak tanımlanır çocuğun veya ebeveynlerin rızası gerekli değildi.⁶⁰⁶ Kız kardeşlerin bakış açısına göre, bu gizli vaftizler Ortadoğu'nun dini manzarasını dönüştürmenin bir yolu değildi ölen bebekler ve çocuklar büyüyüp Katolik aileler kuramayacaktı ama onların kurtuluşunu güvence altına almanın bir yoluydu. Aksi takdirde vaftiz edilmemiş çocuklar sonsuz bir belirsizliğe mahkûm olacaktı.⁶⁰⁷

Vaftiz edilmiş belgelerde genellikle duygusal olarak "Tanrı'ya gönderilen küçük melekler" olarak tanımlandı ve sayıları düzenli olarak bir yıl boyunca yüzlerce ve bazen de binin üzerine çıktı. Bu vaftizler rahibeler için büyük bir gurur kaynağıydı. İzmir'deki yerel amir, "Size bu

⁶⁰¹ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.101.

⁶⁰² Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.101.

⁶⁰³ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.101-102.

⁶⁰⁴ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.102.

⁶⁰⁵ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.102.

⁶⁰⁶ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.102.

⁶⁰⁷ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.102.

ziyaretlerde gerçekleştirdiğimiz çok ilginç bir işten de bahsetmeliyim," diye övündü. "Ölmekte olan çocukları vaftiz etmek budur. Her gün Melekler Kraliçesi'nin alayını genişletiyorlar." Ancak aynı zamanda, "bu ülkede devam edebilmek için" bu çalışma hakkında "en derin sessizliğin" korunması gerektiği konusunda da uyardı. Bu uyarı, uygulamayla ilgili neredeyse tüm belgelerde yer almaktadır.⁶⁰⁸ Étienne, Propagation de la Foi'nin yönetim kuruluna sunduğu raporunda, "Bu ayrıntıları size gizlice veriyorum, beyler," diye yazdı, "Çünkü Yahudiler veya Türkler ne olduğundan şüphelenirlerse, kız kardeşler bu konuda yapsalar, evleri onlara kesinlikle kapalı olurdu. Doğu'daki kardeşlerimizin şevklerinin etkileri konusunda en mutlak gizliliği gözlemliyoruz."⁶⁰⁹

Pratik açıdan bu, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki misyonerlik faaliyetlerine ilişkin yayınlanmış raporların bu vaftizlerden söz edilen her şeyi sansürlediği anlamına geliyordu. Rahibeler bu vaftizleri kolaylaştırmak için hileler kullandılar, tedavilerinin ve şifa için itibarlarının arkasına saklandılar.⁶¹⁰ Bir habere göre, "Türk ve Yahudi kadınlar her gün ölmekte olan çocuklarını [kliniğe] getiriyorlar ve kollarında tutuyorlar, biz bu zavallı küçük yaratıkların yaralarını iyileştirdiğine inandıkları suyu başlarına döküyoruz. Bedenleri ama ruhlarının hastalığını iyileştiren bu küçük meleklerden kaç tanesi için Cennet bu şekilde açıldı." Soeur Thomas Beyrut'ta şöyle yazmıştı: "Anne babalar, başlarının üzerine koyduğumuz çareye çok inanıyorlar."

Kız kardeşlerin iyi işleri ve kazanmaya çalıştıkları saygı, onları şüphelerin üzerine çıkardı; onlara çok daha yüksek görünen bir amaç uğruna kullandıkları bir avantajdı. Ayrıca, bu iş sadece kadın misyonerlerle sınırlı değildi, aynı zamanda bu durumlarda vaftizin kutsal gücü erkek din adamlarından kadın din adamlarına aktarıldı.⁶¹¹ O halde Filles de la Charité'nin dönüştürme çabaları iki ayrı alana ayrılabilir. Eğitim görevlerinde, Katolik kızların ve kadınların inancını canlandırabilecek veya diğer Hristiyan mezheplerine mensup olanları Katolikliğe dönüştürebilecek sürekli temas için fırsatlara sahiptiler.⁶¹² Ayrıca bir avuç Yahudi ya da Müslümanı din değiştirebilir ya da karışık evliliklerden gelen çocukları ya da kapılarına bırakılan, ama asla çok sayıda olmayan çocukları Katolikliğe dönüştürebilirler.⁶¹³ Ezici çoğunluğu Müslüman olan yoksul, hasta ve ölmek üzere olan insanlara yönelik misyonları

⁶⁰⁸ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.102.

⁶⁰⁹ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.102.

⁶¹⁰ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.102.

⁶¹¹ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.102.

⁶¹² Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.102.

⁶¹³ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.102.

sayesinde, gizli, ölüm döşğinde vaftiz yoluyla Katoliklik sayılabilecek çok daha fazla sayıda ölmekte olan çocuğu belirleme fırsatına sahip oldular.⁶¹⁴

Evlerinde veya kliniklerinde bu çocuklara yalnızca bu tür hizmetleri sağlayan kadın misyonerler erişebiliyordu, bu da Étienne gibi kilise liderlerinin onları bu kadar değerli bulmasının bir nedeniydi.⁶¹⁵ 19. yüzyıl ortalarındaki Osmanlı İmparatorluğu'nun karmaşık siyasetinde Filles de la Charité ayrıcalıklı bir konuma sahipti. 1830'larda başlayan dini liberalleşme ve imparatorluğun Avrupalı, özellikle Fransız çıkarlarına açılması, Katolik misyonerler için hem fırsatlar hem de riskler sağlamıştı. Bir yandan misyonerler, hem Hristiyan hem de yerli nüfusa hizmet sağlamak için daha önce hiç olmadığı kadar özgür bir şekilde çoğaldı. Öte yandan, Müslümanlar ve gayrimüslimler arasındaki dini gerilimler, en başarılı evanjelizasyon çabalarının gerçek hizmetleri en az din değiştirme görünümüyle birleştireceğini öne sürdü.⁶¹⁶

Kadın misyonerler, özellikle de kız kardeş kendini hayır işlerine adanmış, bu stratejiyi kişiselleştirmiştir. Erkek misyonerler sıradan sakinlere aynı erişime sahip değildi ve yerel halk onları temelde güçsüz ve bu nedenle iyi huylu olarak görmedi. Soeur Marie Gignoux 1839'da Smyrna'ya gittiğinde, Metodist misyonerlerin "kadınları kendi dinini yaymak için daha kolay çalıştırdıklarını" bildirdi.⁶¹⁷ Étienne'in 1840'ta öngördüğü gibi, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Katolik ve Fransız misyonları için yeni fırsatlar, az sayıda Lazarist papazın görev yaptığı geçmişte olduğundan daha kapsamlı bir stratejiye ihtiyaç duyuyordu. Katolik cemaatine hizmet etti. Orta Doğu ve Kuzey Afrika şehirlerindeki kalabalık kitlelerin yanı sıra, genellikle yoksul ve hasta olan daha fazla sayıda Katolik göçmen, yakın zamanda yeniden canlandırılan Filles de la Charité'nin hayırsever çalışmalarından yararlanabilir ve görünüşte sonsuz bir kız kardeş arzı tarafından körüklenir.⁶¹⁸

Fransa. Perdesiz, İstanbul'un, Beyrut'un ve İskenderiye'nin sokaklarında, Paris'in ve diğer Fransız şehirlerinin sokaklarında yürüdükleri aynı özgürlük ve amaçla yürüdüler.⁶¹⁹ Sundukları hizmetler, kadınlara ve çocuklara, evlere ve okullara, yoksullara, hastalara ve aşırı sıkıntı anlarında ölmek üzere olan insanlara erişmelerini sağladı. Hayırseverlik dağıtarak, Hristiyan davranışını modelleyerek ve gerekirse gizli vaftizle meşgul olarak, açıktan din

⁶¹⁴ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.102.

⁶¹⁵ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.102.

⁶¹⁶ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.102.

⁶¹⁷ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.102.

⁶¹⁸ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.102.

⁶¹⁹ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.102-103.

değiştirmeye veya doğrudan din değiştirmeye bağlı olmayan çok inançlı bir toplumda Katolik etkisini genişletmenin bir yolunu sağladılar. Tabii ki, Orta Doğu'daki yerli Hristiyan nüfuslar arasında bile az sayıdaki mühtedi göz önüne alındığında, gerçekte ne kadar başarılı oldukları şüphelidir.⁶²⁰ Ancak şüphesiz onların hayırsever modelleri, Fransa'da olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun yoksul kentsel alanlarında yankılandı ve Étienne'in kalıcı bir kurumsal yapı yaratma orijinal hedefini gerçekleştirdi.⁶²¹

Filles de la Charité, misyonerlik erişimlerini 1840'tan sonra, özellikle Latin Amerika ve Çin olmak üzere dünyanın diğer bölgelerine genişletti. Diğer Fransız kadın misyoner tarikatları da hızla yayıldı ve dünyanın her yerine rahibeler gönderdi. Diğer yerlerde, özellikle doğrudan Avrupa güçleri tarafından kontrol edilen veya Katoliklerin egemen olduğu yerler, Osmanlı İmparatorluğu'nun ihtiyaç duyduğu yerel hassasiyetlere dikkat ve hile olmadan kendi dinini yayabilirlerdi.⁶²² Ama evanjelizasyondaki vurgu, inancın aleni gösterilerinden özel bağlılığa, erkek liderlerin sıradan eş ve annelerinkine, vaaz etmekten hayırseverliğe kaymasıyla, kadın misyonerlerin çalışmaları her yerde giderek artan bir şekilde misyonerlik stratejisinin ayrılmaz bir parçası haline geldi. Bu dönüşümde, bir misyoner imajı, vahşi doğada yerlilere kutsal törenleri yöneten veya Kutsal Topraklarda eski Hristiyan kiliselerini koruyan yalnız rahipten, Fransa'daki yoksullar arasında geliştirdikleri işi genişleten erkeklere ve özellikle kadınlara dönüştü.⁶²³

Tüm dünyadaki nüfuslara 1840 yılında, Filles de la Charité Avrupa'dan ilk ayrıldığında, rolleri o kadar benzersizdi ki, misyonu İzmir'de kuran Soeur Gignoux, onu tanımlamak için bir kelime icat etmek zorunda kaldı. Étienne'e bir Yeni Yıl mektubunda “küçük Misyonerlikleriniz” haberini kaleme almaktaydı. Uzun süredir cinsiyetçi erkeksi olan Fransız misyoner, Soeur Gignoux ve onun gibi diğerlerinin öncü çalışmaları nedeniyle on 19. yüzyılda bir cinsiyet değişikliğine uğradı. Yüzyılın sonuna gelindiğinde, kadın misyonerler artık Osmanlı İmparatorluğu'nda ve başka yerlerde ender görülen öncüler değil, Katolik müjdelemesinin temel ortaklarıydı.⁶²⁴

⁶²⁰ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.103.

⁶²¹ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.103.

⁶²² Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.103.

⁶²³ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.103.

⁶²⁴ Curtis, In God's Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité, s.103.

3.1 FRANSIZ MİSYONERLERİN GİYİMLERİ⁶²⁵

⁶²⁵ Revue Universelle 1901, Recueil Documentaire Universel et Illustré, Paris, 1901, s.297.

3.2 NÜFUS DEĞERLENDİRMELERİ

MİLLETLER	RUMELİ	%	ANADOLU	%	TOPLAM	%
İSLAM REAYA	513.428	37.48	1.995.215	83.70	2.508.643	66.33
(HİRİSTİYAN)	811.546	59.25	359.378.	15.07	1.170.925	31.19
KIPTİ	29.530	2.16	7.143	0.30	36.673	0.98
YAHUDİ	11.674	0.85	5.396	0.23	17.070	0.46
ERMENİ	3.566	0.26	16.743	0.70	20.309	0.54
TOPLAM	1.369.744	100.00	2.383.876	100.00	3.753.620	100.00

OSMANLI DEVLETİ'NİN NÜFUSU (1831)⁶²⁶

İdari Bölge	Müslümanlar	Hıristiyanlar	Çingeler	Yahudiler	Ermeniler	Toplam
Rumeli	217.227	505.760	20.313	7.780	368	751.448
Silistre	273.936	251.579	8.151	2.353	1.755	537.774
Anadolu	1.044.925	138.463	485	1.361	3.727	1.188.961
Sivas	270.820	49.593	485	-	-	320.473.
Karaman	228.942	34.461	-	-	-	263.403
Adana	81.166	2.762	5.865	-	2.826	92.619
Trabzon	125.119	11.431	-	-	-	136.550
Kars	17.850	-	-	-	2.161	19.741
Çıldır	148.754	176.531	191	318	4.887	78.773
Ege Adaları	148.754	176.531	910	3.659	3.142	332.996
Toplam	2.481.741	1.170.685	35.975	15.471	18.866	3.722.738

OSMANLI NÜFUSU DİNİ DAĞILIM (1831)⁶²⁷

⁶²⁶ Bilal Eryılmaz, Osmanlı Devletinde Gayrimüslî Tebaanın Yönetimi, Risale Basın-Yayın, İstanbul, 1996,s.77, Enver Ziya Karal, Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831, Başbakanlık Devlet İstatik Enstitüsü Matbaası, Ankara, Temmuz 1995, s.215.

⁶²⁷ Kemal H. Karpat, Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri, Bahar Tırnakçı (çev), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003, s.60.

DİNLER	AVRUPA	ASYA	AFRİKA	TOPLAM	%
MÜSLÜMANLAR	3.800.000	12.950.000	3.800.000	20.550.000	58.13
RUM-ORTODOKSLAR	11.370.000	2.360.000	-	13.730.000	38.84
KATOLİKLER	260.000	640.000	-	900.000	2.55
YAHUDİLER	70.000	100.000	-	170.000	0.48
TOPLAM	15.500.000	16.050.000	3.800.000	35.350.000	100.00

OSMANLI DEVLETİNDE NÜFUSUN DİNLERE GÖRE DAĞILIMI (1844)⁶²⁸

IRKLAR	AVRUPA	ASYA	AFRİKA	YEKÜN
OSMANLILAR	1.100.000	10.700.000	-	11.800.000
SLAVLAR(1)	7.200.000	-	-	7.200.00
RUMENLER	4.000.000	-	-	4.000.000
ARNAVUTLAR	1.500.00	-	-	1.500.000
RUMLAR	1.000.000	1.000.000	-	2.000.000
ERMENİLER	400.000	2.000.000	-	2.400.000
YAHUDİLER	70.000	100.000	-	170.000
TATARLAR	230.000	-	-	230.000
ARAPLAR (2)	-	900.000	3.800.000..	4.700.000
SURİYELİ VE KELDANİLER	-	235.000	-	235.000
DÜRZİLER	-	25.000	-	25.000
TÜRKMENLER	-	90.000	-	90.000

⁶²⁸ M.A Ubicini, Türkiye 1850, s.48-49.

KÜRTLER	-	1.000.000	-	1.000.000
TOPLAM	15.500.000	16.050.000	3.800.000	35.350.000

OSMANLI DEVLETİNDE NÜFUSUN MİLLETLERE GÖRE DAĞILIMI(1844)⁶²⁹

	YÜZ ÖLÇÜMÜ km ²	1750	1850
DÜNYA TOPLAMI	135	750 ± 100	1200 ± 1000
AFRİKA	30	100	100
AMERİKA	42	15 ± 5	60 ± 10
ASYA	27	500 ± 50	750 ± 50
AVRUPA	5	120 ± 10	210
OKYONUSYA	9	2	2
S.S.C.B.	22	30 ± 5	60 ± 5

1750-1850 DÖNEMİNDE DÜNYA NÜFUSU (MİLYON OLARAK)⁶³⁰

⁶²⁹ M.A Ubcini, Türkiye 1850, I. Cilt, Cemal Karaacağı (Çev), Kervan Kitapçılık, s. 47.

⁶³⁰ C.M Cipolla. Dünya Nüfusunun İktisat Tarihi. Ötüken Yayınları, 1st. 1992, s.97. Orijinal Baskısı; "The Economic History of World Population, New York, 1978, s.4.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PROTESTAN MİSYONERLİĞİ

Evrensel mesajları olan dinler, esaslarını diğer insanlara bildirmeyi bir görev olarak kabul ederler. Hristiyanlıkta da, İncil’de bulunan bazı ifadelerle dayanılarak yapılan sistemli çalışmalar misyonerlik olarak adlandırılır.⁶³¹ İlk yıllarından itibaren Hristiyanlık bu düşünceyle çeşitli yollar kullanılarak bütün dünyaya yayılmaya çalışılmıştır.⁶³² Müslüman ülkelere yönelik Protestan misyonerliği 18. Yüzyılda başlamış, sonrasında da artarak devam etmiştir. 19. Yüzyılda Hristiyan olmayan toplumlara Hristiyanlığı yaymak amacıyla ABD, İngiltere, İskoçya, Hollanda gibi Protestan nüfusun yoğun olduğu ülkelerin misyonerlere destek vermesiyle çok sayıda misyon merkezi oluşturulmuştur.⁶³³ Ancak Anadolu’da Protestan Misyonerliğinin sistemli bir şekilde yapılması 19 yüzyılda gerçekleşmiştir.⁶³⁴

20. Yüzyılın başlarından itibaren “misyonerlik” terimi yerine daha çok “evangelizm” kelimesi kullanılmaya başlanmıştır. Bu anlayışa göre misyonerlik terimi emperyalist bir anlam taşıırken evangelizasyon kelimesi sadece Mesih’in insanlara bildirdiği incilin insanlara anlatılmasını ifade eder. Bu yüzden bazı çağdaş misyon kuruluşları, misyonerliğin kötü imajını ortadan kaldırmak düşüncesiyle “evangelizasyon”, “ilan etme”, “tanıklık” terimlerini kullanmaktadır. Misyonerliğin dini anlamını öne çıkarma çabalarına karşılık, bu kavramın her devirde kültürel ekonomik ve siyasi amaçlar taşıdığı da unutulmamalıdır.⁶³⁵

1810’lu yıllardan itibaren Osmanlı devletinde faaliyet içinde bulunan dini ve aydınlanmacı bir atılım tarafından taşınan Hristiyan misyonlar anlamına gelmekteydi. “Etnik” terimini Geç-Osmanlı döneminde ulusal emelleri olsun ya da olmasın, dinleri, dilleri ve gelenekleriyle kendilerini kolektif bir topluluk olarak gören gruplar için üst kavram olarak kullanılmaktaydı.⁶³⁶ Osmanlı topraklarında üst kavramını kapsayan milletler, yani devlet otoritesi tarafından kabul görmüş doğum, evlilik, ölüm, din, okul, sağlık, hukukun temel taşları gibi sivil konularda ise geniş bir alana ve özerkliğe sahip olmuş olan Yahudi, Ermeni ve Rum toplumları ile Tanzimat’tan sonra Katolik ve Protestan cemaatleri bulunmaktaydı.⁶³⁷ Ancak Kürtler, Aleviler ve Yezidiler gibi millet olmayan etnik gruplar arasında saymak gerekir. Ancak devletin oluşmasını sağlayan ümmet adı verilen Sünni-Müslüman topluluk,

⁶³¹ Malkoç, Türkiye’de Protestan, s.155.

⁶³² Malkoç, Türkiye’de Protestan, s.155.

⁶³³ Malkoç, Türkiye’de Protestan, s.155.

⁶³⁴ Malkoç, Türkiye’de Protestan, s.155.

⁶³⁵ Malkoç, Türkiye’de Protestan, s.155.

⁶³⁶ Hieser, Iskanlanmış Barış, s.30.

⁶³⁷ Hieser, Iskanlanmış Barış, s.30-31.

etnik ve üst sınıf bir yapıya sahip olmuştur. Aynı durum 19.yüzyılda meydana gelen Katolik ve Protestan milletleri için de geçerli hale gelmiştir.⁶³⁸

19.Yüzyılın başlarında Osmanlı Topraklarında faaliyet gösteren misyonerler sosyal ve siyasi zeminleri ve baskıları olmayan küçük gruplar halindeydiler. Lakin bunun tam tersi büyüklükte bir iman içinde olan İslam devletinin tarihsel zayıflığına bakarak mümkün olabilecek olan son Hristiyanlaştırmanın eskatolojik* vaktinin geldiğine inanmaktaydılar.⁶³⁹ Amaçlarına ulaşmak için kullanacakları etkili sosyal veya diplomatik bağlantılara henüz haiz değillerdi. Ancak misyonerlerin ilkeleri açısından destek verdikleri Tanzimat'ın ilanıyla birlikte misyonerler Osmanlı Devlet'inden taleplerde bulunma ve diplomatik kanallar üzerinden bu türde girişimlerde bulunma şanslarını elde etmiş düzenlemeler yapmışlardı. Bu konuda başarılı bir şekilde nüfuz edip kullanmaya Berlin Konferansı'nın oluşturduğu ortam sayesinde yapabilmışlerdi. Tanzimat döneminde misyonlar veya yerel Protestan ahali din özgürlüğü sorunlarında, cemaatlerin tutucu talepleri karşısında Osmanlı içindeki reform sevdalıları olan memurları tarafından sıklıkla haklı görülmüşlerdi.⁶⁴⁰

3.1 İNGİLİZ PROTESTAN MİSYONERLİĞİ

Dünyadaki misyoner teşkilatlarının en eski ve en kuvvetli olanları, İngilizler tarafından kurulanlardır.⁶⁴¹ İngiltere'de Cumhuriyet'in ilan edildiği yıl olan 1646'da Londra'da Parlamento tarafından Hristiyanlığın neşri için bir misyoner örgütü teşkil edilmiş ve bu örgüt 1698, 1792 ve 1805 tarihlerindeki artan faaliyetleriyle örgütlenmesi artmıştır.⁶⁴² Merkezi Londra'da bulunan yalnız İngilizler 'in "Hristiyanlığın Bütün Dünyaya Neşri" cemiyetleri 19.yüzyılda 7000 şube açmış, 28 milyon din kitabı bastırmış ve dağıtmıştır.⁶⁴³ Bu kitaplar bütün dünya dillerine tercüme edilerek çoğu ücretsiz olarak dağıtılmıştır.⁶⁴⁴ 19.yüzyılın sonlarına doğru 1896 yılı itibariyle dünyadaki Protestan misyoner örgütleri sayısının 150 civarına ulaşması toplam 11574 misyonerin faaliyetiyle senelik 15 milyon dolar yakın para harcanması, Osmanlı'daki özellikle Anglikan Kilisesi'nin de dâhil olduğu Protestan kiliselerinin ne kadar faal olduklarını ortaya koymaktadır.⁶⁴⁵

⁶³⁸ Hieser, *İskalanmış Barış*, s.30-31.

* Eskatoloji "son" anlamına gelen teoloji terimidir.

⁶³⁹ Hieser, *İskalanmış Barış*, s.31.

⁶⁴⁰ Hieser, *İskalanmış Barış*, s. 70.

⁶⁴¹ Taşpınar, *Din ve Fenomenoloji*, s.286.

⁶⁴² Taşpınar, *Din ve Fenomenoloji*, s.286.

⁶⁴³ Taşpınar, *Din ve Fenomenoloji*, s.286.

⁶⁴⁴ Taşpınar, *Din ve Fenomenoloji*, s.286-287.

⁶⁴⁵ Taşpınar, *Din ve Fenomenoloji*, s.287.

Anglikan kiliselerin 27 milyonu İngiltere’de olmak üzere toplam 65 milyon civarında mensubu vardır.⁶⁴⁶ Anglikan kiliselerin ayrı bir mezhep olarak ortaya çıkmasına, İngiliz Kralı VIII. Henry ve II. Elizabeth döneminde İngiltere ile Papalığın mücadeleleri sebep olmuştur. VIII. Henry’nin karısı Katherine’dan ayrılma isteğine Papa’nın izin vermemesi üzerine, Kral da Katolik Kilisesi ile bağlarını kesmiştir.⁶⁴⁷ İngiltere kilisesi, II. Elizabeth döneminde (1533-1603) Protestan geleneğe Genel Dua Kitabı (The Book Of Commun Prayer) ile belirlenmiştir.⁶⁴⁸ Anglikan Kiliseleri otonom olmalarına rağmen, İngiliz Kralı bu mezhebin koruyucusu olarak kabul edilir. Anglikanlar, inanç bakımından Protestan’dırlar; ancak, Katolik gelenekten de tamamen kopmamışlardır.⁶⁴⁹ Papa’nın otoritesini reddetmelerine rağmen, Piskoposluk geleneğini devam ettirirler. Anglikanlar, II. Vatikan konsilinden itibaren, Katolik Kilisesi ile Ökumenik çalışmalar yapmaktadır. Ancak, Anglikan Kilisesinde son zamanlarda kadınların da ruhban sınıfına alınmaya başlanması, Katolik mezhebi ile bu mezhebin ilişkilerini zayıflamıştır. Papa, Anglikan mezhebinin başlattığı bu uygulamanın, Ökumenizm önünde en büyük engeli oluşturacağını ilan etmiştir.⁶⁵⁰

Osmanlı-İngiltere ilişkileri Anglikan Kilisesi’nin reform döneminde Roma Katolik Kilisesi’nden ayrıldığı ve yeni bir kilise olarak teşekkül ettiği Kraliçe 1.Elizabeth döneminde başlamıştır.⁶⁵¹ Bu dönemde Kraliçe 1.Elizabeth ile Sultan 3.Murat arasında antlaşma yapılmış ve böylelikle İngiliz tüccarlar Osmanlı’da ticaret yapma hakkı elde etmişlerdir. İngiltere’nin Anadolu’ya gönderdiği ilk İngiliz Tüccar William Harborne 1583’de İstanbul’a gelmiştir.⁶⁵² Bundan kısa bir süre sonra Levant Şirketi Ortadoğu’da şubeler açmıştır. Böylelikle Anglikan misyoner teşkilatları hızlı bir şekilde bölgeye yayılmıştır.⁶⁵³ Anglikan Kilisesi Osmanlı-İngiltere ilişkilerini birçok yönden etkilemiştir. Özellikle misyoner faaliyetler ve diğer kiliseler ile Anglikan Kilisesi’nin diyalogu İngiltere’nin Osmanlı Devleti üzerindeki menfaatlerini hizmet etmiştir.⁶⁵⁴ Bu gözle bakıldığında Anglikan Kilisesi, Yunan ve Ermeni kiliseleri ile diyalog kurmuş ve bu sayede Osmanlı üzerindeki baskı oluşturacak siyasi ve ekonomik çıkar sağlamaya çalışılmıştır.⁶⁵⁵

⁶⁴⁶ Eroğlu, Ökumenizm ve Fener, s.29.

⁶⁴⁷ Eroğlu, Ökumenizm ve Fener, s.29.

⁶⁴⁸ Eroğlu, Ökumenizm ve Fener, s.29.

⁶⁴⁹ Eroğlu, Ökumenizm ve Fener, s.29.

⁶⁵⁰ Eroğlu, Ökumenizm ve Fener, s.29-30.

⁶⁵¹ Resul Çatalbaş, “Anglikan (İngiliz) Kilisesi Misyonerliği ve Osmanlı-İngiliz İlişkilerine Etkileri”, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.25 Ocak-Haziran 201, s.175.

⁶⁵² Çatalbaş, “Anglikan (İngiliz) Kilisesi, s.175.

⁶⁵³ Çatalbaş, “Anglikan (İngiliz) Kilisesi, s.175.

⁶⁵⁴ Çatalbaş, “Anglikan (İngiliz) Kilisesi, s.175.

⁶⁵⁵ Çatalbaş, “Anglikan (İngiliz) Kilisesi, s.175.

Modern misyonerliğin kurulması XVIII. Yüzyılın sonları ve XIX. Yüzyılın başlarına rastlar. Bunu takip eden yıllar misyonerler için çok parlak geçmiştir. 19. Yüzyılın başlarında 80'in üzerinde olan misyon örgütü zamanla 150'nin üzerine çıkmıştır. Yine bu dönemde tüm dünyada 11574 Protestan misyoner faaliyet göstermiştir.⁶⁵⁶ 18.Yüzyılın sonlarında İngiltere'de dini amaçlı birçok kurum oluşturulmuştur. 1698'de Society for Promoting Christian Knowledge, 1701'de Society for the Propagation of the Gospel, 1799'da Church Missionary Society kurulmuştur.⁶⁵⁷ 19. Yüzyılda İstanbul ve Anadolu sadece Osmanlı'nın değil, Balkanlardan Orta Asya'ya Orta Doğudan Kafkaslara kadar uzanan geniş bir coğrafyanın da tabii merkeziydi. Bir Amerikan misyonerin misyonerlik açısından "Türkiye, Asya'nın anahtarıdır."⁶⁵⁸ Sözü bu durumu çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu yüzden Osmanlı toprakları Hristiyan misyonerlerin daima ilgi alanı olmuştur. 19. Yüzyılda Protestan misyonerlerinin Osmanlı topraklarına özellikle de Anadolu'ya akın etmesinden önce, İstanbul'da az sayıda Protestan bulunuyordu. Elçiliklerin himayesinde yaşayan ve çoğunluğu ticaretle uğraşan Protestan topluluğun üyeleri Anadolu'ya daha sonra gelecek olan misyonerlere birçok konuda yardımcı olmuşlar ve doğu kiliseleriyle misyonerler arasında köprü görevi üstlenmişlerdir.⁶⁵⁹

17.yy ilk çeyreğinde Osmanlı sınırlarına gelen ilk Protestan misyoner Moravya kilisesine aitti.⁶⁶⁰ Moravya kilisesi olarak bilinenden Brethern's Society for the Propagation of the Gospel among the Heathen (Daha sonra Trust Society for the Furtherance of the Gospel) ismiyle anılan bu cemiyet mensuplarıdır.⁶⁶¹ 1740 yıllarında İstanbul merkez olmak üzere Romanya prensliklerindeki Fener Patrikhanesi Ruhban liderleri ve yetkilileri ile temas kurmaları ile başlamıştır.⁶⁶² Söz konusu olan cemiyet ve bu cemiyete bağlı misyonerler 1740-1750 yılları arasında İran'da 1768-1783 yılları arasında Mısırda misyonerlik faaliyetleri çalışmalarına başlasalar da başarılı olamamışlardır. Moravya kilisesi ilerleyen yıllarda takipçisi çok olan Protestan misyoner örgütleri balkanlarda Ortadoğu Doğu Akdeniz Afrika ve Asya ülkeleri olmak üzere dünyanın belirli bölgelerinde faaliyetler göstermiş ve çoğu zamanda iş birliği içerisinde faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.⁶⁶³

⁶⁵⁶ Malkoç, Türkiye'de Protestan, s.156.

⁶⁵⁷ Malkoç, Türkiye'de Protestan, s.156.

⁶⁵⁸ Malkoç, Türkiye'de Protestan, s.157.

⁶⁵⁹ Malkoç, Türkiye'de Protestan, s.157.

⁶⁶⁰ Malkoç, Türkiye'de Protestan, s.157.

⁶⁶¹ Malkoç, Türkiye'de Protestan, s.157.

⁶⁶² Malkoç, Türkiye'de Protestan, s.157.

⁶⁶³ Mithat Aydın, Bulgarlar Ve Ermeniler Arasında Amerikan Misyonerleri, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2008, s.32.

Bahsi geçen misyoner İngiliz misyoner cemiyetlerini şöyle sıralamak mümkündür:

- British and Foreign Bible Society
- Church Missionary Society
- St.George Training Home
- British Syrian Mission
- Church of Scotland Jewish Mission
- Scottish Galilee Mission of the Use and Free Church of England
- London Society of Promoting Christianity Among the Jews
- Jerusalem at the East Mission
- London Religious Tract's Society
- Jerusalem Christ Union Mission to the Jews
- Anglo American Medical Mission
- The Friends Foreign Mission Association
- Free Church Scotland Society
- Irish Presbyterian Mission
- The Edinburgh Medical Missionary Society
- Pravacator Mission
- Archbishop of Canterbury's Assyrian Mission
- The Baptist Missionary Society
- The Christian Alliance
- Smyrna Rest
- Society for the Promotion Council for World Mission⁶⁶⁴

Bu misyoner örgütleri bölgesel olarak çalışmaya devam etmiştir. İngiliz misyoner örgütlerinden Church Missionary Society (CMS) daha 1800 yılından itibaren bir ikmal ve organizasyon merkezi haline getirdiği Malta üzerinden Osmanlı ve bütün Doğu Akdeniz'e Misyon faaliyetleri başlatmış burada kurduğu ve geniş çerçeveye yaydığı matbaa faaliyetleri ile İncil ve diğer dini kitapları 4 bölgeye dağıtmıştır.⁶⁶⁵ Protestanlık hâkim olacağı yeryüzü için 17.yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Osmanlı toprakları üzerinde faaliyet göstermeye başlayan İngiliz misyonerleri 18.yüzyılın sonlarından itibaren faaliyet alanlarını genişleterek

⁶⁶⁴ Aydın, Bulgarlar ve Ermeniler, s.32-33.

⁶⁶⁵ Aydın, Bulgarlar ve Ermeniler, s.33.

daha kapsamlı faaliyetler yapmıştır.⁶⁶⁶ 19.yüzyıldada Osmanlıda doğudan batıya kuzeyden güneye hemen her bölgede bir misyonere denk gelmek sıradan hale gelmiştir.⁶⁶⁷ Bu misyonerler genellikle yoğunlaştığı bölge olarak Ortodoksların himaye bölgeleridir. Unutulmamalıdır ki Ortadoğu ve balkanlar keza Akdeniz misyoner faaliyetleri için bir beşik olmuştur. Yunan coğrafyasının ve Bulgarları o alanda olması İngilizlerin işine gelmiş ve bu misyonerler tarafından ekilen bu tohumlar yakın bir tarihte bağımsız faaliyetler olarak geri dönüş sağlamıştır.⁶⁶⁸ Bu ekilen tohumları hayata kavuşturan ve bu uğurda çalışan İngiliz misyonerlerden çok Amerikan misyonerleridir. Şunu belirtmek gerekir ki Bulgar’la arasında yapılan faaliyetleri etkisi büyük olmuş lakin Yunanlılarda yapılan faaliyetler bu denli etkili olmamıştır. Bu inanca sahip ABCFM misyonerleri maltayı üs haline getirerek Yunanistan arazisine hızlı bir çalışma temposuyla girmişleridir.1830 da Atina’da 1834 Argosta ve 185 Kıbrıs’ta 1836 yılında da Sciosta ve 1837 yılında Ariopoliste misyon üsleri kurarak misyoner faaliyetleri yapmışlardır.⁶⁶⁹

İngiltere’deki yerleşik kiliselerden dışarı çıkışın bir sembolü olan ve ülke içindeki çalışmayı hedefleyen misyonerlik cemiyetleridir. İncil’i tüm dünyaya duyurmayı putperest ve kâfir memleketler diye tarif edilen bölgelere İsa’nın mesajını götürmeyi hedefleyen bir yabancı cemiyetler dalgası peyda oldu.⁶⁷⁰ Bu doğrultuda İngiltere’de 1792 yılında Vaftizci Misyonerlik Cemiyeti (Baptist Missionary Society) 1795’te Londra Misyonerlik Cemiyeti (London Missionary Society) 1799’da Kilise Misyonerlik Cemiyeti (Church Missionary Society) aynı yıl dini Yayınlar Cemiyeti (Religious Tract Society) ve 1804’te İngiltere’de ve Yabancılar için İncil Cemiyeti (British and Foreign Bible Society) kuruldu. Bu gelişmelerin aynısı Amerika’da takip edilerek 1796’da “New York Misyonerlik Cemiyeti”, 1800’de “Connecticut Misyonerlik Cemiyeti” ve 1803’te Boston’da “Massachusetts Misyonerlik Cemiyeti” kurulmuştur. Sonuncu olarak yazılan cemiyet ABCFM’in ilk görevlilerinin yetişmesine beşiklik etmiş ve onları himaye etmişlerdir.⁶⁷¹ Misyoner cemiyetlerinin hızla üye kazanmasına örnek olarak 31 Mayıs 1792 yılında William Carey adındaki yoksul bir pastör tarafından (Baptist Society for Propagating of the Gospel Among the Heathen)(Mesih’i Tanımayanların Arasında Müjdenin Yayılmasına Yönelik Vaftizci Topluluğu) kurulmuştur.

⁶⁶⁶ Aydın, Bulgarlar ve Ermeniler, s.33.

⁶⁶⁷ Aydın, Bulgarlar ve Ermeniler, s.33.

⁶⁶⁸ Aydın, Bulgarlar ve Ermeniler, s.33.

⁶⁶⁹ Aydın, Bulgarlar ve Ermeniler, s.33.

⁶⁷⁰ Aydın, Bulgarlar ve Ermeniler, s.33.

⁶⁷¹ Ayşe Aksu, “Buzdağının Ötesi: Amerikan Board’un Kuruluşunda (1810-1825) ilk Faaliyetlerinde İngiliz Misyonerlerinin Katkıları”, Kutadgubilig, S.13, Mart 2008, s.299-300.

Bu kuruluş başlangıçta 1000 Protestan arasında yalnızca 7'si Afrikalı veya Asyalıydı. İki yüzyıl sonra bu sayı her 1000'de 580'e yükselmişti.⁶⁷²

Bu sürekli etkileşim ortamında İngiltere ve Amerika'da eşzamanlı olarak ortaya çıkan cemiyetlerin kuruluş amaçları, yayınları ve dünyayı paylaşma hedefleri haliyle birbirine benzemektedir. Vaftizci Misyonerlik Cemiyeti'nin kuruluş amacı, "Dünya çapında İsa Mesih dininin bilgisini yaymaktır." Resmi yayın organının ismi "Missionary Herald OF BMS" idi.⁶⁷³ Tebliğ sahaları ise Asya, Çin ve Hindistan olarak belirlenişti. Amerikan Board'un ilk toplantısında alınan kararlardan biri, misyoner Adoniram Judson'ı Londra Cemiyeti'ne göndererek onlardan himaye ve maddi yardım talebinde bulunmaktır.⁶⁷⁴ Judson'a verilen talimat mektubunda Londra Cemiyeti sekreteri George Burder ile görüşmesi şayet şartlar el verirse Amerikalı Misyonerlerin Londra fonlarıyla desteklemelerinin mümkün olup olmadığını, bu imkân sağlanırsa Amerikalı misyonerlerin ABCFM ve Londra Cemiyeti'nde toplanan ABCFM'nin gündemi ve başvuru gezisiydi. Karar komitesi yıllık raporunda şu açıklamayı yapmıştır.

*"Londra idarecileri gönderdiğimiz elçiye çok nazik bir tavır göstermekle beraber, sekreter George Burder mektubunda misyonların idaresi ve desteklenmesi hakkında doğrudan hiçbir şey söylememektedir. Komite arkadaşınız Judson'dan Londra idarecilerinin şu fikirde olduğunu öğrenmiştir. Londra cemiyeti bizim göndereceğimiz misyonerleri kendi patronajı altına almaya hazır durumdadır. Bu kişilerin maddi kaynaklarını bizden alacak olmasına rağmen kurulacak misyonların birlikte yönetilmesi düşüncesini uygulamaya koymayacaktır."*⁶⁷⁵

Anglikan Kilisesi'nin Ortadoğu'da etkin olarak faaliyet gösterdiği dönem 19. Yüzyılın ilk yarısını denk gelmektedir. Bu dönemde Church's Ministry Among Jewish People (CMJ) adı Anglikan misyoner teşkilatı kurulmuş ve teşkilat 1820'de Filistin'de çalışmalarına başlamış bulunmaktaydı. CMJ misyoneri Melchior Teschoudry buraya gelerek ön faaliyetler nazarında araştırma ve keşifler yapmıştır. Ondan sonra Joseph Wolff, Suriye-Filistin bölgesinde Yahudileri Hristiyanlaştırmak ve her mezhepten Hristiyan'ın İngilizler ile irtibatını sağlamak için çalışmalar yapmıştır.⁶⁷⁶ Wolff İngiltere'ye gönderdiği raporlarda

⁶⁷² Peter Pikkert, Hristiyan Batı Efsanesi, çev: Zeynep Ovalıoğlu, Gerçeğe Doğru Kitapları, İstanbul, 2011, s.286.

⁶⁷³ Aksu, Buzdağının Ötesi, s.300.

⁶⁷⁴ Aksu, Buzdağının Ötesi, s.300.

⁶⁷⁵ Aksu, Buzdağının Ötesi, s.300-301.

⁶⁷⁶ Çatalbaş, Anglikan (İngiliz) Kilisesi, s.169.

Yahudilerin dini bir arayış içinde olduklarından bahsetmiştir. Bunu makul gören merkez Yahudiler üzerine bir yapılan çalışmaların sistemli hale gelmesini şart koşmuştur.⁶⁷⁷ Bu dönemde Anglikan Kilisesi bölgede 142 okul, 16 kilise ve 26 sağlık kuruluşuna ulaşmıştır. Ayrıca St. George Katedrali yapılmış ve CMS misyonerleri ile koordineli bir şekilde çalışmalar sürdürülmüştür.⁶⁷⁸

Anglikan Kilisesi'nin Ortadoğu'da faaliyet gösterdiği bir diğer merkez Mısır'dır. Burada Anglikan misyonerliği 1825'te başlamış ve 1882'de ülkenin İngiltere'nin hâkimiyetine geçmesiyle hız kazanmıştır.⁶⁷⁹ Mısır'a gelen ilk Anglikan misyonerler CMS'ye bağlı kişilerdir. Onlar ülkede bulunan Müslüman, Hristiyan ve Yahudilerin dini, sosyal ve ekonomik hayatları hakkında derinlemesine araştırmalar yaparak İngiltere'nin çıkarlarına hizmet edecek raporlar hazırlamışlardır.⁶⁸⁰ Sonrasında Kahire'de Anglikan cemaati oluşturulmuş, kilise kurulmuş, açılan hastane ve okullar ile misyonerlik faaliyetleri sürdürülmüştür.⁶⁸¹ 18. Yüzyıldan itibaren örgütlü bir şekilde çalışmaya başlayan İngiliz Protestan misyonerlerinin faaliyetleri 20.Yüzyıl'ın başlarında doruk noktasına ulaşmıştır. Özellikle Balkanlar, Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'de faaliyetleri yoğunlaşan İngiliz Misyoner örgütleri içinde British And Foreign Bible Society (BFBS) Osmanlı Ermenileri arasında çalışmaları ile dikkat çekmiştir. BFBS Ermenilere yönelik çalışmalarında Russian Bible Society ile işbirliği içinde olmaktan da geri kalmamıştır. Protestan misyonun tesisi için Ermenilere “çok düşük fiyatta” İnciller dağıtan BFBS 1822 yılında İncil (New Testament)'in Ermenice-Türkçe çevirisini 1823'de Ermeni halk dilindeki çevirisini hazırlamıştır.⁶⁸²

1813'te, Amerikan Heyeti ilk misyonerini Filistin'e atamadan 6 yıl önce, İngiliz ve Rus İncil Dernekleri Ermenilerin kendi ana dillerinde bir İncil vermek için ciddi gayretler sarf ettiler. Tüm İncil'in eski 4. Yüzyıl Ermenice nüshasının bir baskısı o yıl Rus İncil Derneği tarafından St. Petersburg'da hazırlandı ve aşağı yukarı aynı vakitlerde, aynı İncil'in başka bir baskısı İngiliz Calcutta Auxiliary ve Yabancı İncil Derneği tarafından basıldı.⁶⁸³ 1815'te Ruslar beş bin nüsha bastı. İki yıl sonra İngilizlerin bastığı iki bin nüsha piyasadaydı. Rus Derneği Eski Ermenice Ahdi Cedit'in ayrı basımından iki bin nüsha bastı. İngiliz ve Yabancı İncil Derneği'nin 1814'teki raporlarında, Ermeni İncil'inin basılmasının Ermeniler, özellikle de

⁶⁷⁷ Çatalbaş, Anglikan (İngiliz) Kilisesi, s.169.

⁶⁷⁸ Çatalbaş, Anglikan (İngiliz) Kilisesi, s.169.

⁶⁷⁹ Çatalbaş, Anglikan (İngiliz) Kilisesi, s.170.

⁶⁸⁰ Çatalbaş, Anglikan (İngiliz) Kilisesi, s.170-171.

⁶⁸¹ Çatalbaş, Anglikan (İngiliz) Kilisesi, s.171.

⁶⁸² Çatalbaş, Anglikan (İngiliz) Kilisesi, s.171.

⁶⁸³ James Barton, Türkiye'de Gündoğumu Amerikan Misyonerler Heyeti Sekreterinin Anıları, Çev: Zekeriya Başkal, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2010, s.126.

Rusya'dakiler arasında çok ciddi bir ilgi uyandırdığını yazmaktadır.⁶⁸⁴ O zamanki İmparator Alexander, Rus İncil Derneği'nin işiyle ciddi şekilde ilgilendi ve bu yüzden bu dava bütün sınıflar arasında popüler oldu.⁶⁸⁵ Şimdi Ermenistan sınırındaki Rusya'da Etchmiadzinde ikamet eden Ermeni Kilisesi'nin ruhani lideri bu derneğin başkan yardımcılarında biri oldu. O başkanına derneğin çalışmalarını takdir eden ve kendi halkına Tanrı'nın Sözü'nün dağıtılması planını onaylayan bir mektup yazdı. Tiflis'in Ermeni başpiskoposu bu amaç için 600 ruble katkıda bulundu. 1818'de İngiliz ve Yabancı İncil Derneği Venedik'teki St. Lazarus Adası'ndaki Ermeni Katolik Koleji'nden, Ermenilere dağıtılmak üzere Ermenice Ahdi Atik'in 1500 nüshasını satın aldı. Daha sonra daha büyük sayıda nüsha alındı ve aynı şekilde dağıtıldı.⁶⁸⁶

1823'te aynı İncil Derneği Ermeni Ahdicedit'in beş bin nüshasını ve sadece dört İncil'den de 3000 nüsha bastı. Bu kitaplar İngiliz ve Yabancı İncil Derneği'nin üyeleri ve Kilise Misyoner Derneği'nden Bay Connor tarafından İstanbul'da Rusya'daki ve Türkiye'deki Trans Kafkasya Ermenileri arasında dağıtıldı.⁶⁸⁷ Bu gerçeklerin Ermenilerin reform hareketine hazırlanmasına önemli katkıları olmuştur. Geçmişte de bir bütün olarak ellerinde İncil olmasına rağmen çoğunlukla el yazması şeklindeydi ve halk kolayca ulaşamıyordu. Kutsal Yazmaların değerli nüshaları manastırlara ya da daha büyük kiliselerde çoğunlukla kendisi de okumayan veya yazılanları anlamayan papazların ya da koruyucuların dikkatli koruması altında tutuluyordu. Her yerdeki Ermeniler İncil'i ilahi ve vahiy yoluyla gelmiş Tanrı Sözü olarak kabul etti.⁶⁸⁸

İncil'in adı Astvadsashoonch, ya da "Tanrının nefesidir".⁶⁸⁹ Evlerinde saklayabilecekleri, kendi elleriyle tutabilecekleri ve boş zamanlarında kullanabilecekleri İncil'i sevinçle karşıladılar.⁶⁹⁰ Daha önce kiliselerin törenlerinin kapanışında İncilin sadece gümüş işlenmiş kapağını öpmelerine izin veriliyordu. Çok kısa zamanda ortaya çıktı ki, Eski Ermenice, yani İncil'in bütün el yazmalarının ve Eski Kilise'nin ritüellerinin dili, aynı şekilde son zamanlarda basılan İncil'in dili, sokaktaki, eğitimsiz insanlar tarafından anlaşılmıyordu. Eğitim görmüş insan sayısı çok az olduğundan, İncil'i anlayarak okuyanların sayısı sınırlıydı. Bu sayı sadece yukarıdaki din adamlarıyla, birkaç papaz, vartabet ve okullardaki öğretmenlerle sınırlıydı.⁶⁹¹ Sokaktaki sıradan insana ulaşmak için, Rus İncil Derneği 1822 ve 1823'te Türkçe 'ye

⁶⁸⁴ Barton, Türkiye'de Gündoğumu, s.126-127

⁶⁸⁵ Barton, Türkiye'de Gündoğumu, s.127.

⁶⁸⁶ Barton, Türkiye'de Gündoğumu, s.127.

⁶⁸⁷ Barton, Türkiye'de Gündoğumu, s.127.

⁶⁸⁸ Barton, Türkiye'de Gündoğumu, s.128.

⁶⁸⁹ Barton, Türkiye'de Gündoğumu, s.128.

⁶⁹⁰ Barton, Türkiye'de Gündoğumu, s.128.

⁶⁹¹ Barton, Türkiye'de Gündoğumu, s.128.

çevrilmiş ve Ermeni harfleriyle basılmış bir Ahdicedit bastırdı. Ermenilerin büyük bir kısmı Türkçeyi anladığı için, bu baskı onlara Tanrı'nın Sözü'nü getirdi.⁶⁹²

Daha önce İncil'in insanlar arasında dağıtılmasına çok az karşı çıkmışlardı ya da hiç karşı çıkmamışlardı. Hatta en önde gelenlerden bazıları bunu destekledi.⁶⁹³ 1823'te İstanbul'daki İngiliz ve Yabancı İncil Derneği çalışanları Ermeni patriğine Ahdi Atik'i modern, konuşulan Ermeni dilinde bastırmak için onay almaya çalıştılar. Ancak onlar çok şiddetli bir muhalefet ve kitabın basılması durumunda kitabın okunmasının yasaklanacağı tehditleriyle karşılaştılar.⁶⁹⁴ Hem Ermeni, hem Rum, hem de imparatorlukla yaşayan diğer ırkların reform planların bağlı olduğu İncil basımı konusunu daha fazla uzatmamıştır. Kutsal Kitap'ın modern Ermeni versiyonunun basılmasıyla ortaya çıkan Ermeni din adamlarının düşmanlığıdır.⁶⁹⁵ Ülkede bir nesil boyunca devam eden bu versiyonun gerçek Tanrı sözü olup olmadığı tartışmasını başlattığını belirtmek yeterli olacaktır. Eski Ermenice Kutsal Kitapları Septuagint ve Latin Vulgat'ten çevrilmişti. Modern versiyonlar ise İbranice ve Yunancadan yapıldı.⁶⁹⁶

Bu nedenden dolayı her tarafta tartışılan bu iki versiyon arasında pek çok tutarsızlıklar vardı. Bu durum insanları İncil'i daha dikkatli incelemeye sevk etti. Eğer modern versiyonunun da Tanrı Sözü olduğu kabul edilebilseydi, Ermeniler açısından onu bu sıfatla kabul etmek zor olmayacaktı.⁶⁹⁷ Tartışmanın bu safhası 40 yıl önce yapıldı ve ülkede bu versiyon artık Tanrı'nın Hakiki Sözü olarak kabul edilmektedir. Ancak uzun süre bu, ırkın en güçlü adamlarının dikkatini ve enerjisini harcadığı en önemli sorundu. İncil tercümesi ve basımı işi İngiliz ve Yabancı İncil Derneği ve Amerikan İncil Derneği himayesinde, tüm İncil'in Türkçe, Arapça, Süryanice, Farsça, Ermenice, Bulgarca ve Rumca konuşan insanlar eliyle daimi olana kadar devam etti.⁶⁹⁸

Unutulmalıdır ki ABCFM sonraki safhalarda bu misyoner örgütlerinin yerini alacaktı. Aslında Amerikan misyonerlerinin Osmanlı devletinde rahat bir çalışma ortamına kavuşması Osmanlı yöneticilerinin onları “konuk olarak saygı ve hoşgörüyle karşılamalarının” yanı sıra İngiliz elçi ve konsolosluklarının himayesinde olmalarıyla mümkün olmuştur.⁶⁹⁹

⁶⁹² Barton, Türkiye’de Gündoğumu, s.128.

⁶⁹³ Barton, Türkiye’de Gündoğumu, s.128.

⁶⁹⁴ Barton, Türkiye’de Gündoğumu, s.128.

⁶⁹⁵ Barton, Türkiye’de Gündoğumu, s.128.

⁶⁹⁶ Barton, Türkiye’de Gündoğumu, s.129.

⁶⁹⁷ Barton, Türkiye’de Gündoğumu, s.129.

⁶⁹⁸ Barton, Türkiye’de Gündoğumu, s.130.

⁶⁹⁹ Mithat Aydın, “Amerikan Protestan Misyonerlerinin Ermeniler Arasındaki Faaliyetleri ve Bunun Osmanlı-Amerikan İlişkilerine Etkisi”, XV.Türk Tarih Kongresi, 2006, s.80-82.

19. yüzyılda, Avrupa'nın Filistin'e olan politik etkisinin artmaya başlamasına paralel olarak Filistin'deki Kutsal Yerler Avrupa basınında sık sık gündeme gelmeye başladı. Bu durum, Hristiyanlığın diğer mezheplerinde olduğu gibi Protestanlar arasında Kutsal Topraklara ilginin artmasına neden oldu.⁷⁰⁰ Hz. İsa'nın yaşadığı toprakları görmek için bölgeye gelen hacılar memleketlerine döndüklerinde tecrübelerini ve duygularını kaleme aldıkları kitaplar yazdılar.⁷⁰¹ Her ne kadar misyoner örgütlerinin Filistin bölgesinde faaliyet göstermeli için politik durum Mısır işgalinden sonra uygun olmuş olsa da bu döneme kadar zaten birkaç misyoner örgütü misyon kurmak için yüksek önceliklerini Filistin bölgesine vermişlerdi.⁷⁰²

Gelişmeler bu şekilde seyrederken hem yurt içindeki hem de dışardaki Yahudilere ve aynı şekilde Gentile'ye İncil'i götürmeye vakfedilen cemiyetler kuruldu. Bunlardan ikisi 1795'te London Missionary Society (LMS) ve 1809'da kurulan London Society for Promoting Christianity Amongst The Jews (LJS) idi. LJS'nin kuruluşunda Yahudilikten Hristiyanlığa geçen Joseph Frey'in çalışmaları hayli etkili olmuştu.⁷⁰³ İngiltere'de İsa'nın bin yıllık hâkimiyetinin Yahudi halkının kendi vatanlarına geri dönünceye ve ardından O'nu Mesih olarak kabul edinceye kadar başlamayacağına inanan Kalvinistler ve Püritenler bir anlamda Yahudilere özenmiş olmalıydılar.⁷⁰⁴ Çünkü Yahudiler Tanrı'nın İnsanları olarak eşsiz bir maziye sahiptiler ve İsa'nın yazgısının tamamlanmasında anahtar rol oynamaları sayesinde onlara çok daha ihtişamlı bir gelecek nasip edilecekti.⁷⁰⁵ Bu psikoloji İngilizleri büyük ihtimalle onların Hristiyanlaştırılmasında bir sorumluluk almaya ve Yahudilerin ihtişamlı durumundan pay sahibi olmaya itmiştir.⁷⁰⁶ Bu amaçla 1820'li yıllardan itibaren Anglo-Saksonlu Protestan misyonerlerin öncülüğünde Amerikalı ve İngiliz misyoner örgütleri Suriye ve Filistin'e misyonerlerini yollamışlar ancak bu misyonerlerin bölgedeki faaliyetleri kutsal yerleri ziyaret edip ülkelerine dönmekten ileriye geçememiştir.⁷⁰⁷ Bölgenin Mısır hâkimiyetine geçmesiyle misyonerlik faaliyetlerinin daha özgür bir ortamda yürütülmesine olanak sağlanması ile birlikte uzun zamandır Kudüs'te bir istasyon açmayı düşünen LJS misyoner örgütü harekete geçmiş ve bu hedefine ulaşmak adına ilk adımı John Nicolayson sayesinde atmıştır.⁷⁰⁸ Nicolayson 1833 yılında misyon istasyonu olarak kullanmak üzere

⁷⁰⁰ Aydın, Amerikan Protestan Misyonerlerinin Ermeniler, s.82.

⁷⁰¹ Aydın, Amerikan Protestan Misyonerlerinin Ermeniler, s.82.

⁷⁰² Aydın, Amerikan Protestan Misyonerlerinin Ermeniler, s.82.

⁷⁰³ Ayşe Aksu, Osmanlı'da İki Amerikalı Misyoner Levi Persons ve Pliny Fisk'in Anadolu Ve Kudüs Seyahat Raporları, Dergah Yayınları, 2015, s.27.

⁷⁰⁴ Aksu, Osmanlı'da İki Amerikalı, s.28.

⁷⁰⁵ Aksu, Osmanlı'da İki Amerikalı, s.28.

⁷⁰⁶ Aksu, Osmanlı'da İki Amerikalı, s.28.

⁷⁰⁷ Uğur, Osmanlı Devleti'nde Almanların, s.68.

⁷⁰⁸ Uğur, Osmanlı Devleti'nde Almanların, s.68.

Kudüs'te bir ev kiraladı ve ailesi ile birlikte şehre yerleşti. Nicolayson'un bu girişimi Kudüs'teki Protestan misyonerliği adına yeni bir dönemin başlangıcını teşkil etmektedir. Protestan misyoner örgütleri Kudüs'te her ne kadar uzun bir süre istedikleri oranda etkili olamasalar da Nîcolayson'un öncülüğünü yaptığı misyon kuruluşunun devamlılığını sağlamak ve bölgede kalıcı olmak için kurum açma faaliyetine giriştiler.⁷⁰⁹

Osmanlı Devleti'nde Amerikalı Misyonerleri Himaye Eden İngilizlerin listesi şöyledir.

- WILLIAM JOWETT (1787-1855)
- S.S. WILSON
- HENRY DANIEL (1790-1845)
- PETER LEE
- WILLIAMSON
- JACOB VANLENNEP
- LEWIS WAY
- JOSEPH WOLFF (1796-1862)
- HENRY SALT (1780-1827)
- PETER ABBOTT
- DAMIAN
- DR. CLEARDO NAUDI
- PROF. BAMBAS⁷¹⁰

Yabancı okullar bakımından İngiltere, Osmanlı Devleti'ndeki 3. Büyük güç durumundaydı. 126 okulda toplam 10.000 öğrenci öğrenim görmekteydi. İkinci Meşrutiyet döneminde en büyük gelişme gösteren yabancı okullar Almanların kurmuş olduğu okullar idi. Almanya'nın Osmanlı eğitimi üzerindeki asıl etkisi 1914'ten sonra başlayacaktı.⁷¹¹

Osmanlı devleti içindeki eğitim alanında faaliyet gösteren devletler ve o devletlere ait yabancı okullar ve yaklaşık öğrenci sayıları şu şekildeydi.⁷¹²

⁷⁰⁹ Uğur, Osmanlı Devleti'nde Almanların, s.68-69.

⁷¹⁰ Aksu, Buzdağının Ötesi, s.306-311.

⁷¹¹ Süleyman Büyükkarcı, "İngiliz Okulları ve Tarihî Gelişimi", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 1999, Konya, S.6, s.153.

⁷¹² Büyükkarcı, İngiliz Okulları, s.153.

ÜLKE	OKUL SAYISI	ÖĞRENCİ SAYISI
FRANSA	530	54.000
A.B.D	273	18.000
İNGİLTERE	126	10.00
RUSYA	15	12.000
İTALYA	67	5.000
ALMANYA	23	3.000
TOPLAM	1124	102.000

3.2 TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN MİSYONER FAALİYETLERİNE ETKİSİ

1783 yılına gelindiğinde kendisini bağımsız olarak ilan eden ABD kısa bir süre içerisinde kendi yapı taşlarını oluşturarak özgürlüğünü tamamlamıştı. Uluslararası ticaret faaliyetleri öncelik veren ABD kendini ilk olarak Akdeniz havzasına bağlamıştır. 19.yy’da ABD siyaset bölgesinin henüz büyük güçler arasında yer almamaktadır.⁷¹³ Avrupa devletleri ve ABD arasındaki sömürge gücü ve ticari karları ön plana alırsak ABD’nin nüfus bakımından düşük olduğu görülmektedir. ABD’nin gün geçtikçe gelişen ekonomisi ve manda istemesine kadar uzanan bir ticari komplodan ibaretti. Daha 1876 yıllarında ABD ve Osmanlı arasındaki ticaretteki hacim diğer Avrupa devletleri ile karşılaştırıldığında 4.sırada idi.⁷¹⁴

	İTHALAT	İHRACAT	TOPLAM TİCARET
BÜYÜK BRİTANYA	1.823.302.000	1.292.799.000	3.066.101.000
ALMANYA	1.203.980.000	905.000.000	2.108.980.000
FRANSA	797.680.000	715.120.000	1.512.800.000

⁷¹³ Yavuz Güler, “Osmanlı Devleti Dönemi Türk Amerikan İlişkileri(1795-1914)”,Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, C.6, S.1,2005, s.230.

⁷¹⁴ İlber Ortaylı, “Osmanlı İmparatorluğunda Amerikan Okulları Üzerine Bazı Gözlemler”, Amme İdaresi Dergisi, 1981, s.87.

ABD	42.350.000	594.918.000	1.015.268.000
RUSYA	363.000.000	332.000.000	695.000.000

1832-1842 yılları arasındaki ticari faaliyet ve toplam ticaret hacmi.⁷¹⁵

Osmanlı İmparatorluğunun Amerika'dan ithalatı	Osmanlı İmparatorluğunun Amerika'ya yaptığı İhracat	Ticaret Hacmi
64.772	923.629	988.351
125.521	370.248	495.769

Ticari faaliyetler dışında diğer büyük devletlerle kıyas edilmeyecek kadar Osmanlı devletinin iç sorunlarına burunlarını sokmuşlardır. Bu dönemde Okul, Hastahane, Yetimhane gibi tesislerin kurulup çalıştırılması Amerika'nın ticari imtiyaz dışında diplomatik olarak güç kazanacağını göstermektedir.⁷¹⁶ ABD Akdeniz içindeki en büyük ihraç ürünleri Mısır, Tuzlanmış Balık vb. mallarından ibarettir. O dönemde Akdeniz'de söz sahibi olan Cezayir Beyliğinin kendine müsaade verilmediği halde dolaşan iki Amerika gemisini ele geçirmeleri ABD açısından bu beylik ile anlaşmaya zorunlu hale gelmiştir.⁷¹⁷ ABD Cezayir Beyliği ile yaptığı anlaşma ile bir barış sağlamış birer yıl ara ile Trablus ve Tunus anlaşma imzalamıştır.⁷¹⁸ Cezayirle yapılan anlaşmaya göre ABD 20 yıl boyunca Cezayir beyliğine 12.000 altın vergi vermek veya buna denk şekilde gemi malzemesi vermekle yükümlüydü.⁷¹⁹ Cezayir ve ABD arasında yapılan anlaşmalar Türkçe olmakla beraber Osmanlı ahitname terminolojisine göre hazırlanmıştır. Garp ocakları, Mağrib ve Berberi ocakları olarak isimlendiren Cezayir Tunus ve Fas ve Trablus eyaletleriyle anlaşma yapan ABD Akdeniz havzasında güvenliği tesis etmiştir.⁷²⁰ ABD bu yol üzerinden Akdeniz havzasının doğusuna doğru ilerleyerek güvenliğini teşekkül haline getirmiştir. Bu dönemde ABD Osmanlı

⁷¹⁵ Orhon Fuat Köprülü, "Tarihte Türk-Amerikan Münasebetleri", Belleten, C. II, Ankara 1987, s.935.

⁷¹⁶ Ortaylı, Osmanlı İmparatorluğunda, s.87.

⁷¹⁷ Güler, Osmanlı Devleti, s.230.

⁷¹⁸ Güler, Osmanlı Devleti, s.231.

⁷¹⁹ Güler, Osmanlı Devleti, s.231.

⁷²⁰ Güler, Osmanlı Devleti, s.231.

topraklarında resmi bir elçisi olmadığı halde iki ülke arasındaki ilişkiler İngilizler tarafından yürütülmekteydi.⁷²¹

ABD İngiltere'ye bu hizmete karşı önemli miktarda para ödemekte idi. Amerikan hükümeti bu parayı ödememek hem de Türk-Amerikan ilişkilerini İngiltere'nin denetiminden kurtarmak amacıyla Osmanlı devletine bizzat elçi gönderme kararı almıştır. Ancak ABD'nin o dönemdeki elçilik gönderme girişimi sonuçsuz kalmıştır. ABD ortaya çıkan birkaç engelden dolayı elçi gönderemeyeceğini Osmanlı'ya bildirmiştir. Elçi gönderme kararına rağmen ABD'nin Osmanlı devletine elçi göndermemesine sebep olarak o dönem içinde Fransa'nın Mısır'ı işgali ve Amerika'nın Fransız yanlısı bir tutum benimsemesi bu görüşe destek vermektedir.⁷²²

1804 Aralık ayından itibaren Amerika'nın Osmanlı Devleti ile münasebetlerinin hızla artmaya başladığı görülmektedir. Amerika'nın Türkiye'den satın aldığı mallar arasında pamuk, yün, zamk Arabi, Sünger, Türk halısı gibi şeyler bulunmaktaydı ama bunlar arasında en çok yere hâsıl olan Afyon'dur.⁷²³ 1808'de Amerika, Amerika, Baltimorulu Sloane'i İzmir'e konsolos olarak gönderdi ise de Osmanlı Hükümeti birincisi gibi bunu da tanımadı. Böylece Amerika, Osmanlı devleti ile ticaretini yine İngiliz konsolosu aracılığıyla yürütmek zorunda kaldı.⁷²⁴ Amerika, bu aracılığı dolayısıyla İzmir'deki İngiliz konsolosuna 1799'dan 1811'e kadar 65.500 dolar konsolosluk masrafı ödemişti.⁷²⁵ 1811 yılı Ağustosunda İzmir'e gelen Philadelphialı Tüccar David Offley, Amerikan ticaretinde gümrük resminin artışından İngiliz tüccarlarını mesul göstermeye çalıştı ise de bir netice alamadı.⁷²⁶ İzmir limanı ile ticaret yapan ABD tacirleri resmi Amerikan görevlilerin yokluğunda Osmanlı devleti ve diğer ülkelerin tacirleri ile aralarında olacak meselelerin çözülebilmesi ve bir sonuca bağlanması için gayri resmi bir teşkilatı 1811 yılında kurmuşlardır. Başkanlığını David Offley'in yaptığı Amerikan Ticaret Evi kısa bir zamanda İzmir'e ticaret amaçlı gelen Amerikalı Tüccarların ilk uğrak yeri olmuştur. Bunların akabinde 19.Yüzyılın sonlarına gelindiğinde Osmanlı-Amerikan arasındaki ticaret hacmi 1 milyon dolara ulaşmıştı. 1816'da 8 1823'18 1825'te 22 1828'de 28 1830'da ise 32 Amerikan gemisi İzmir limanına giriş yapmıştı. 1843 yılında Çanakkale

⁷²¹ Güler, Osmanlı Devleti, s.232.

⁷²² Güler, Osmanlı Devleti, s.232.

⁷²³ Köprülü, Tarihte Türk-Amerikan, s.930

⁷²⁴ Köprülü, Tarihte Türk-Amerikan, s.930

⁷²⁵ Köprülü, Tarihte Türk-Amerikan, s.930

⁷²⁶ Köprülü, Tarihte Türk-Amerikan, s.930.

boğazından geçen 6286 gemiden sadece 2 tanesi ABD bayraklı gemi iken Kırım savaşını takip eden yıllarda İstanbul limanına haftada bir ABD bandralı gemiler gelmiştir.⁷²⁷

Osmanlı-ABD temsilcileri arasındaki görüşmeler neticesinde Osmanlı-ABD ticaret ve Seyr-i Sefain anlaşması 7 Mayıs 1830 tarihinde imzalanmıştır.⁷²⁸ 9 maddelik bu anlaşma ile ABD'ye “En ziyade müsaadeye mazhar millet” (The Most Favoret Nation) statüsü verilmiştir.⁷²⁹ ABD bu statüye erişmeye sadece Osmanlı devletine değil ilişki içinde olduğu her devlete kabul ettirmeye çalışmıştır. Bu suretle başka devletlerin herhangi bir devletten sağladığı ticari imtiyaz ve avantajları ABD kendiliğinden faydalanma durumunu imkân vermiştir. Verilen statü sayesinde ABD Osmanlı egemenliği altındaki limanları ziyaret eden Amerikan tacirlerinden evvelce bu statü tanınan diğer devletlerin tacirlerin alınandan daha fazla gümrük ve resim talep edilmemesi ve diğer ülkelerin yararlandığı her türlü ayrılacılık ve muafiyetinde ABD'nin yararlanması sağlanmıştır.⁷³⁰ Anlaşmaların diğer hükümleri ile 2 ülke arasında diplomatik ve temsiler bir ilişki kurulması Osmanlı devletinde suça karışmış ABD vatandaşlarının hangi hukukiye tabi olacakları ve Amerikan ticaret gemilerinin boğazlardan izinsiz olarak Karadeniz'e açılabilmesi konularında nizam getirilmiştir.⁷³¹ En ünlü gemi mühendislerinden Henry Eckford 1831'in Ağustosunda kendi inşa ettiği savaş gemisi ile İstanbul'a demir atmıştır.⁷³²

3.3 AMERİKAN PROTESTAN MİSYONERLİĞİ

19. Yüzyılın başlarındaki zamanlarda Amerikan Misyon heyetine bağlı misyonerler birer tipik Yankee'dir.⁷³³ Amerikan bağımsızlık hareketlerinden ve 19. Yüzyıl başlarında New England'da bir ivme kazanan dinsel ve ticari çıkarların canlanması ile ortaya çıkan bir olgudur. Kendi içlerinde bulunan Bağımsız ve özgürlükçü bir yapıya sahiptirlerdir. Dinsel olarak bakıldığında bir saplantı içinde olan bu misyonerler dinî bir kenara bıraktığımızda akılcı, pratik ve yapıcı özellikleri ortaya çıkmaktaydı. Bunlara ek olarak yaptıkları faaliyetler çerçevesinde bakıldığında oldukça inatçı oldukları söylenebilir.⁷³⁴ Amerikan misyon heyetine çalışan birçok misyoner Massachusetts, Conneciticut, New York vb. New England eyaletlerindeki küçük yerleşim yerleri olan kasaba ve çiftliklerin fakir ailelerinden

⁷²⁷ Güler, Osmanlı Devleti, s.233.

⁷²⁸ Güler, Osmanlı Devleti, s.233.

⁷²⁹ Güler, Osmanlı Devleti, s.233.

⁷³⁰ Güler, Osmanlı Devleti, s.233.

⁷³¹ Güler, Osmanlı Devleti, s.233.

⁷³² Güler, Osmanlı Devleti, s.234.

⁷³³ Yankee teriminin kökeni çok çeşitli kaynaklardan gelmiş olmakla birlikte; argo olarak kuzey Amerika'lıları tanımlar.

⁷³⁴ Kocabaşoğlu, Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki, s. 39.

gelmekteydiler. O dönemin sosyo-ekonomik ve eğitim düzeylerine ön plana aldığımızda iyi birer eğitim gördüklerini söylemek mümkündür. Yale, Amherst, Brown, Dartmouth, Bowdoin, Princeton, Williams gibi Kolej’lerde lisans eğitimini gördükten sonra Andover (Theological Seminary) bitirmeleri gerekiyordu.⁷³⁵ Özellikle 19. Yüzyılın ilk çeyreklerinde görev yapan misyonerler gayet iyi denebilecek bir formel eğitim (laik ve dinsel) gördükleri gibi, Birleşik Devletlerden ayrılma arifesinde görev alacakları ülke içindeki coğrafi, kültürel, ekonomik, siyasal durumları hakkında detaylı raporlar ve bilgiler alarak göreve hazır hale geliyorlardı.⁷³⁶ Bunu müteakip misyonerler Amerikan Hastanelerinde gittikleri yerlerde sağlıkla ilgili herhangi bir duruma karşı kurs almayı ihmal etmiyorlardı. İlk yardım kuralları basit tıbbi müdahale vb. konularda alabilecekleri tüm bilgileri almaya özen gösteriyorlardı. Misyoner heyetleri içindeki misyonerlerden pratik dış hekimliği gibi tıbbi becerileri öğrenip uygulayan misyonerler dahi çıkmıştır.⁷³⁷

Amerikan Protestan Misyoner Kuruluşu’nun doğuşu Amerikan Board Heyeti, Calvinici geleneği temsil eden, 16. yüzyıl sonrası ile 17. Yüzyıl’da İngiltere ve Amerika’nın kuzeydoğusunda oluşan Prutan akımının üç temsilcilerinden biri olan Congregationalistler tarafından 1810 yılında Boston’da kurulmuştur.⁷³⁸ Birleşik Devletleri’n kuzeydoğu New England bölgesinde yer alan Massachusetts, Connecticut, Maine, New Hampshire, New York gibi eyaletlerde, 19. Yüzyıl’ın ilk yarısında oluşan “İkinci Büyük Canlanışın (uyanış) (The Second Great Awakening) bir ürünüdür.⁷³⁹ Amerikan Board, Avrupa’da, özellikle İngiltere’de oluşan misyoner cemiyetleri kurma akımının Atlantik’in öteki kıyısında görünen versiyonları içerisinde yerini alan bir teşkilattır. Tıpkı diğer cemiyetler gibi Board’un tüzüğü de, en önemli ilke olarak “günahkârı” ve “dinsizi (heathen) “gerçek yola yöneltmek için çalışmayı ön koşul kılmıştır.⁷⁴⁰ Misyonerlik teşkilatlarına gönüllü olarak giren kadın ve erkek misyonerler, Birleşik Devletleri’n Atlantik ve Pasifik ötesindeki topraklarla, örneğin Hindistan, Osmanlı İmparatorluğu, Havai, Çin, Japonya, Filipinler, Güney Afrika gibi ülkelerle olan dinî temaslarına önemli katkılarda bulunmuş ve bu süreçte ciddi roller üstlenmişlerdir.⁷⁴¹ Sadece yabancı ülkelerle olan dış ticaret değil, aynı zamanda yabancı topraklarda yapılan misyonerlik faaliyetleri de, Boston şehri ve ismini, Yeni Dünya’yı

⁷³⁵ Kocabaşoğlu, Kendi Belgeleriyle Anadolu’daki, s. 40.

⁷³⁶ Kocabaşoğlu, Kendi Belgeleriyle Anadolu’daki, s. 40.

⁷³⁷ Kocabaşoğlu, Kendi Belgeleriyle Anadolu’daki, s. 40.

⁷³⁸ Cemal Yetkiner, “İstanbul’da Bir Cemaatin Doğuşu, William Goodell ve Amerikan Protestan Misyonu”, Akademik, ORTA DOĞU, C.3, S.1, 2008, s.137.

⁷³⁹ Yetkiner, “İstanbul’da Bir Cemaatin”, s.136.

⁷⁴⁰ Yetkiner, “İstanbul’da Bir Cemaatin”, s.137.

⁷⁴¹ Yetkiner, “İstanbul’da Bir Cemaatin”, s.137.

temsilen, Eski Dünya şehirlerinden İzmir, Bombay, Canton, ya da Honolulu gibi şehirlerde yaşatmıştı. Misyonerler, Boston adına sadece temsili bir görev üstlenmekle kalmayıp, aynı zamanda yaptıkları misyonerlik faaliyetleri sayesinde daha geniş bir oluşuma da hizmet vermişlerdir.⁷⁴²

Bulundukları yerlerdeki faaliyetleri sayesinde, Amerikan kültürü ve yaşam şeklinin bu topraklara yerleşmesinin önünü açacak olan ilk tohumları ekmışlerdir. Kısacası zamanla hem dinî, hem siyasî ve en önemlisi ekonomik açıdan, bu tohumlardan yeşerecek ürünlerin hasadını kolaylaştıracak altyapıyı kurmuşlardır.⁷⁴³ Dinî bir canlanış dönemi içerisinde yeşeren Amerikan Board teşkilatı, bir grup öğrenci tarafından kendi bireysel çabaları sayesinde 1810 yılında kurulmuştur. Connecticut’da dindar bir aileden gelen Samuel J.Mills adındaki Williams Koleji, öğrencisi ve diğer üç okul arkadaşı, yurtdışında misyonerlik faaliyetlerinde bulunmak, “günahkârları” ve “dinsizleri“ doğru yola sokmak üzere kendilerini bu işe adadılar.⁷⁴⁴ Williams Koleji’nden mezun olduktan sonra, Samuel J. Mills, James Richard, Francis L. Robbins, Harvey Loomis ve Byram Green adındaki bu öğrenciler, dönemin önemli bir ilahiyat okulu olan Andover İlahiyat Okulu’na (Andover Theological Seminary) girdiler. Bu okul, dönemin liberal görüşünü temsil eden Harvard Koleji ve öğretilerine karşı, Jedidiah Morse’un başını çektiği muhafazakâr bir koalisyon tarafından kurulmuştu.⁷⁴⁵ Andover İlahiyat Okulu, kısa zamanda 19. Yüzyıl’ın misyoner yetiştiren ve sevk eden en önemli kurumlarından biri haline geldi. Osmanlı Lübnan’ında görev yapacak olan ilk Amerikalı misyonerler, Levi Parsons, Pliny Fisk, Isaac Bird, Jones King, Eli Smith ve William Goodell, bu kurumda eğitimlerini almışlardı.⁷⁴⁶

1874-1884 yılları arasında İzmir istasyonunda misyonerlik görevini ifa etmiş Marcellus Bowen’in kendi tanımıyla Amerikan Board misyonerlerinin İzmir’deki faaliyetlerini dört temel döneme ayırmak mümkündür.⁷⁴⁷ “1- Başlangıç Dönemi (1820-1833), 2- Rum Dönemi (1833-1844), 3- Ermeni Dönemi (1842-1870), 4- Karma Dönem (1870 ve sonrası)”.Söz konusu dönemler içerisinde Amerikan Board misyonerlerinin bölgedeki dinî çalışmaları şekillenmiş ve misyonerlerin hedef kitlelerine göre dinî faaliyetler yürütülmüştür.⁷⁴⁸

⁷⁴² Yetkiner, “İstanbul’da Bir Cemaatin”, s.137.

⁷⁴³ Yetkiner, “İstanbul’da Bir Cemaatin”, s.138.

⁷⁴⁴ Yetkiner, “İstanbul’da Bir Cemaatin”, s.138.

⁷⁴⁵ Yetkiner, “İstanbul’da Bir Cemaatin”, s.138.

⁷⁴⁶ Yetkiner, İstanbul’da Bir Cemaatin, s.138.

⁷⁴⁷ Cenk Demir, Amerikan Board’un İzmir’deki Faaliyetleri ve İzmir Uluslararası Kolej, Basılmış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2014, s.69.

⁷⁴⁸ Demir, Amerikan Board’un İzmir’deki, s.69.

İncil topraklarındaki Amerikan Misyonları Apostolik* selefleri gibi Kudüs'te bir başlangıç yaptı. Bu ülkeden Oryantalist kiliselere gönderilen Misyonerler güçlü yapıya sahip insanlardı. Erken dönem kiliseleri ile yeni dönem kiliseleri arasındaki farklılar yabancı misyonlar üzerinde kötü bir etki yarattı. Kutsal toprakların üzerinde uygulanacak misyon faaliyetlerinin kendilerine sunulan geniş topraklarda ıssızlıklara karşı farklı bir bakış açısı içinde temellerini atacaklardı. Rufus Anderson temellerini kuracakları misyon faaliyetleri için şu soruları örnek olarak vermektedir.” *Ne iş yapılabilir? Yahudiler için ne yapılabilir? Putperestler için ne yapılabilir? Müslümanlar için ne yapılabilir? Hristiyanlar için ne yapılabilir? Filistin halkı için ne yapılabilir? Mısır'da Suriye'de İran'da Ermenistan'da ve diğer ülkelerde ne gibi faaliyetler yapılabilir?*”⁷⁴⁹

Amerikan misyonerleri, Osmanlı Devleti ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ticari ilişkilerle hemen hemen aynı zamanda Osmanlı topraklarında faaliyetlere başladılar. Osmanlı topraklarında Amerikan misyonerlik faaliyetlerini yönlendiren kurum, American Board of Commissioners for Foreign Missions idi. Congregational Church'a bağlı bir kurum olarak faaliyete başlayan American Board, 1818'deki toplantısında Osmanlı topraklarına bir heyet gönderme kararı aldı. Pliny Fisk ve Levi Parsons'ı Ocak 1820'de İzmir'e gönderdi.⁷⁵⁰ Kendilerine verilen talimatta “Osmanlı devletin'deki tüm insanlarla hangi dinden olursa olsun ne yapılabilir ve nasıl yapılabilir?”. Sorusuna cevap aramaları istendi.⁷⁵¹

Protestan misyonerlerin Osmanlı topraklarındaki hedeflerin başında Müslümanlar ve Museviler gelmekte idi. Ancak önemli üç faktörden dolayı çalışmaları Hristiyan ahali üzerine yoğunlaştırdılar. 1. Müslümanları Hristiyan yapmanın çok zor olduğunu kabul ettiler. 2. Yerli Hristiyanlar arasında yapılan çalışmalar meyve verdi. 3. Hristiyanlığın o dönemki haliyle gerçek Hristiyanlık arasında büyük bir farkın olduğunu anladılar.⁷⁵² Müslümanlar üzerine yapılan faaliyetlerin sonuçsuz kaldığı dile getirilse dahi Osmanlı tarihinde mürtedlik* adı altında bir örnek vardır. “*İstanbul'da topçu ocağında iki topçunun Müslümanlığı bırakıp mürted olduğu padişaha bildirilmiştir. Bu olaydan sonra padişah konu üzerine bir araştırma yapılmasını isteyerek konunun tespitini istemiştir. Yapılan tahkikat üzerine Topçu ocağından*

* Ermeni Apostolik Kilisesi Hristiyanlığın diğer mezhepleri tarafından Mıafızt bir kilise olarak tanımlanır.

⁷⁴⁹ Rufus, Anderson, History Of The Missions Of The American Board Of Commissioners For Foreign Missions, To The Oriental Churches, Vol1, Boston, 1872, s.9.

⁷⁵⁰ İbrahim Serbestoğlu, Osmanlı Kimdir, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2014, s.92-93.

⁷⁵¹ Mehmet Sait Dilek, İngiliz ve Amerikan Misyonerlerinin Ermeni Sorunun Ortaya Çıkışındaki Rolü (1810-1878), Ermeni Araştırmaları, S.43, 2012, s.93.

⁷⁵² Davut Kılıç, Osmanlı Ermenileri Arasında Dini VE Siyasi Mücadeler, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006, s.90.

* İslam Dininden Ayrılan Dinden Dönen ve Reddeden Kişi.

beş kişinin daha mürted olduğunu bildirilmiştir. Padişah konunun daha derinlemesine araştırılmasını istemiştir. Durumun daha vahim olduğu İstanbul'da bu durumda olan yaklaşık kırk elli kişinin olduğu bildirilmiştir. Padişah kişiler hakkında bilgi istendiğinde ise bu kişilerin önceden Müslüman oldukları hatta birinin Hacca gittiği bildirilmiştir. Padişah sonuç olarak bu kişilerin yakalanmalarını ve darp edilmelerini emretmiştir."⁷⁵³

Misyonerler çalışmalarına Anadolu'yu üç bölüme ayırarak başladılar. Bu bölgeler, İstanbul, Merzifon ve Trabzon'u içine alan Batı bölgesi, Antep ve Maraş Merkezli Orta (Merkezi) Anadolu Bölgesi ve Elazığ (Harput) merkezli Doğu Anadolu Bölgesiydi.⁷⁵⁴ Batı bölgesinin merkezi olan İstanbul misyonu William Goodell tarafından yürütülüyordu.⁷⁵⁵ Amerikalı bir Protestan misyoner olan Dwight'ın 1830 yılında Anadolu'da yaptığı bir araştırma gezisi sonunda bu toprakları Protestanlaştırmaya elverişli olduğunun tespit edilmesi çalışmaları arttırdı ve İstanbul'da hemen bir misyon istasyonu kuruldu. İstasyon kuran William Goodell Ermeni patriğe başvurarak okul açmak için yardımını istedi. Bundan sonuç alamayınca Reformist görüşte olan Peştemalciyan'ın okuluna başvuruldu. Kısa bir süre sonra bu okuldan yetişmiş Şahakyan adında bir Ermeni arkadaşı ile birlikte Amerikalı misyonerlerin okulunda öğretmenliğe başladılar.⁷⁵⁶

Her ne kadar Amerikan Board misyonu için fazla gözle görülür, elle tutulur eserler geriye bırakmasalar da, Fisk ve Parsons, Amerikan Board adına gönderilip hayatlarını misyon için çalıştıkları bir sırada kaybetmeleri açısından, Board tarihinde ilk olmuşlardı. Öyle ki misyonerlerin Ortadoğu'da yüksek eğitim kurumu olarak geriye bıraktıkları en önemli kurumlardan olan Suriye Protestan Koleji, bu günkü adıyla Beyrut Amerikan Üniversitesi (The American University of Beirut, AUB), önemli binalarından birinin ismini Pliny Fisk anısına "Pliny Fisk Hall" olarak muhafaza etmektedir.⁷⁵⁷ İlk misyonerler Osmanlı topraklarına, Kudüs'te bir misyoner merkezi kurup Filistinli Yahudilere müjdeyi iletmek için büyük istek ve emellerle gelmişlerdi. Fakat misyonlarında başarılı olamadılar. Buna rağmen gözlemleri, araştırmaları ve kişisel deneyimlerini Board'un üst yönetimine rapor ve mektuplarla bildirmeleri sayesinde onlardan sonra bu bölgeye atanmış tüm kadın ve erkek misyonerlere öncülük etmişlerdir.⁷⁵⁸ Bu ilk öncüler ve daha sonra bölgeye (Anadolu ve

⁷⁵³ Suha Oğuz Baytimur, Osmanlı Devletinde Hapis ve Sürgün Cezaları (1791-1808) Basılmış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2011, s.119-120.

⁷⁵⁴ Malkoç, Türkiye'de Protestan, s.159.

⁷⁵⁵ Malkoç, Türkiye'de Protestan, s.159.

⁷⁵⁶ Malkoç, Türkiye'de Protestan, s.159.

⁷⁵⁷ Yetkiner, İstanbul'da Bir Cemaatin, s.142.

⁷⁵⁸ Yetkiner, İstanbul'da Bir Cemaatin, s.142.

Ortadoğu) gelen tüm misyonerler, 19. yüzyıl boyunca ve sonrasında, bölge insanlarının etnik yapıları, sosyal, ekonomik ve hatta politik hayatları üzerinde derin etkiler ve izler bırakmışlardır.⁷⁵⁹

Misyonerlik faaliyetlerine devam eden Amerikan Misyonerleri gittikleri bölgelerden gözlemlerini ve incelemeleri önemli raporlarına eklemişlerdir. Gozo adası açıklarından Fisk ve Parson şunları söylemekteydi.

“*Muhterem Efendim,*

Şu anda Malta'ya kısa bir mesafede bulunuyoruz. Tanrı'nın gözetimi ve rehberliğinde okyanusu emniyet içerisinde geçtik. Ağır seyreden deniz tutmalarını saymazsak sağlığımız yerinde. Havanın boralı oluşundan ve rüzgârın ters yönden esişinden epeyce memnuniyetsizliğimiz söz konusu olsa da herhangi bir fırtına tehlikesi geçirmedi. Kamaralarımız güzel hazırlanmış ve dostluk içinde karşılandık.”⁷⁶⁰

8 Şubat 1820'de İzmir'e varan misyonerler mektuplarında şunları dile getiriyordu.

“*Varışımızın üzerinden çok geçmemişti ki, İngiltere Konsolosu Mr. Werry'yi ziyaret ettik. Elimizdeki belgelere baktıktan sonra İzmir'e hoş geldiniz dedi ve ardından burada kaldığımız süre zarfında gönüllü olarak himaye ve yardımını esirgemeyeceğini ekledi. Ayrıca seyahat etmek istediğimizde kullanabileceğimiz mektupları ve evrakları takdim etti. İkinci defasında bizi akşam yemeğine davet etti. Saatler süren samimi sohbetimizde pek çok yararlı öğüt ve ipucu verdi...*”⁷⁶¹

“*... Gözlerimizi geniş misyonerlik tarlasına çevirdik; fakat orada çok az sayıda emektarın olduğunu haber aldık. Akdeniz'in kuzey ve güney kıyılarında hayli kalabalık nüfusu bulunan Katolik ve Müslüman ülkelerde tek bir tane bile Protestan misyoneri yok. Sayısız denecek kadar çok adada ise sadece üç misyoner bulunuyor. Rev. William Jowet Malta'da görev yapıyor. Rev. Issac Lowndes' Zante Adası'nda, Rev. S.S. Wilson şimdi Malta'da 20.000 insanı kapsayan Osmanlı İmparatorluğu sathında da sürekli çalışan tek bir istasyon yer almıyor ve bizim dışımızda hiç misyoner yok.*”⁷⁶²

⁷⁵⁹ Yetkiner, İstanbul'da Bir Cemaatin, s.142.

⁷⁶⁰ Aksu, Buzdağının Ötesi, s.105.

⁷⁶¹ Aksu, Osmanlı'da İki Amerikalı, s.114.

⁷⁶² Aksu, Osmanlı'da İki Amerikalı, s.116.

*“... Türk devletinin yapısı, Hristiyan misyonlarını zararlı olarak telakki edebilir. Eskiden Müslümanlar dinlerini kılıçla yaymakla meşguldüler. O zamanlar kendi hükümlerine tabi olanlar tek alternatif olarak Müslümanlığı kabul etmelerini ya da ölmeyi sunuyorlardı. Şimdi ise ölüm, dininden dönen Müslümanların cezasıdır. Fakat gayrimüslimlerin İslamiyeti benimsemeleri yönünde ikna için neredeyse hiçbir çaba sarf edilmiyor. Büyük ihtimalle Türkiye’deki insanların yarısı veya yarıya yakını ismen de olsa Hristiyan. Cehalete ve hurafelere derinlemesine dalmış olmalarına rağmen dini düşüncelerinden ve ayinlerinden zevk alıyorlar. Gayrimüslimlerin diledikleri gibi din değiştirmelerine ve dilerse birbirlerine dinlerine döndürmek için uğraşmalarına izin veriliyor. Devlet buna asla mani olmuyor...”*⁷⁶³

Ekim 1820’de İzmir’e geri dönen⁷⁶⁴ Fisk ve Parsons, Kasım ayında Bergama, Akhisar, Sart, Alaşehir, Turgutlu, Manisa, Efes ile bu bölgeler dâhilinde yer alan ve Hristiyanlık açısından kutsal sayılan yedi kilisesinin* de ziyaret edildiği geniş kapsamlı bir tur gerçekleştirmişlerdir.⁷⁶⁵ Bu seyahatleri sırasında Katolik ahalinin dinsel törenlerine ve Müslüman ahalinin oruç gibi ibadetlerine yakından takip etmişlerdir. Ramazan gününü nasıl geçirdiklerini yeme ve içmenin yasak olduğunu ve iftar gibi kavramların anlamlarını öğrenmişlerdir.⁷⁶⁶ Misyonerlerin bir diğer ilginç buldukları husus ise camilerin her akşam minarelerinin ışıklandırma ile bir ahenk oluşturmasıdır.⁷⁶⁷ Yaklaşık 483 km’den fazla süren bu tur sırasında yirmi yıldır eğitim veren, 4 öğretmeni ve 300 öğrencisi bulunan Ayvalık’taki bir Rum kolejini de ziyaret etmişlerdir.⁷⁶⁸ Yerel Rum cemaati tarafından desteklendiği için ücretsiz olan bu okul gelişmişlik açısından da dikkatlerini çekmiştir. Ayrıca Bergama’da derslerin bir papaz tarafından verildiği 20 öğrencili bir başka Rum okulunda da incelemelerde bulunmuşlardır.⁷⁶⁹ Bunun yanında 80 kişilik dört okulun daha olduğunu bilgisini almışlardır.⁷⁷⁰ Batı Ege’de yapılan bu tur esnasında yerli öğrenim kurumlarına rastlamaları, İlk Amerikan Board misyonerlerinin sadece dinî değil aynı zamanda eğitim faaliyetlerine dair de bilinçli bir çalışma yaptıklarını göstermektedir.⁷⁷¹ Fisk ve Parsons on yıl boyunca İzmir, Beyrut ve Kudüs’te faaliyette bulundu. Faaliyet bölgelerinden anlaşıldığı üzere ilk amaçları

⁷⁶³ Aksu, Osmanlı’da İki Amerikalı, s.118.

⁷⁶⁴ The Missionary Register for M DCCC XXII. Church Missionary Society, London, 1822, s.44.

* Efes, İzmir, Bergama, Thatira, Sart, Filedeilya, Laodikile.

⁷⁶⁵ American Board Of Commissioners For Foreign Missions, 1821 Annual Report, Twelfth Annual Report, Boston, 1821, s.91, The Missionary Herald, July, 1821 Vol:XVII, No.7, Crocker&Brewster Printers, Boston, 1821, s.201.

⁷⁶⁶ ABCFM, Annual Report, 1821, s.91.

⁷⁶⁷ The Missionary Herald, 1821, s.201.

⁷⁶⁸ ABCFM, Annual Report, 1821, s.91.

⁷⁶⁹ ABCFM, Annual Report, 1821, s.79.

⁷⁷⁰ ABCFM, Annual Report, 1821, s.91.

⁷⁷¹ Demir Amerikan Board’un İzmir’deki, s.26, Aksu, Osmanlı’da İki Amerikalı, s.137.

Filistinli Yahudi ve Müslümanları Protestan mezhebine çekmekti. Şüphesiz bu kolay değildi. Bu nedenle hedef kitle değiştirildi. Yeni hedef kısmen Rumlar ama genelde Ermenilerdi.⁷⁷²

İki misyoner çalışmalarına İzmir’de fazla gelişmemiş Rum okullarını ziyaret etmekle başlamışlardı. Ancak bu dönemde Fisk ve Parsons’un karşılaştıkları ilk zorluk yaşadıkları ilk sıkıntı hizmet için geldikleri insanlara Protestanlık mezhebini kabul ettirmek alanında değil, bu insanlar ile aralarına giren dil yetersizliği olmuştur. Rumlar ile kaliteli bir şekilde iletişim kurmak sorun teşkil etmiştir. Bu sorun ise ancak onların dilini öğrenmek ile üstesinden gelebilecek bir durumdu.⁷⁷³ İzmir’e ayak basar basmaz Rumlarla ilgilenmeye başlayan Amerikan misyonerleri, dil sıkıntısı çektiklerinden yaklaşık 6 ay Sakız Adası’nda Rumlarla beraber yaşayarak Rumca öğrenmeye çalışmışlardır. Aynı zamanda dini içerikli yayınları halka dağıtarak propaganda yapmaktan da geri kalmamışlardı. Burada Prof. Bambas ile yürüttükleri modern Grekçe çalışmaları sıcakların bitmesiyle tamamlanmış ve iki misyoner İzmir’e tekrar dönüş yapmışlardı.⁷⁷⁴ Şubat 1821 yılında faaliyetlerin artış dönemi olarak görülmekteydi. İlk amaç kutsal şehirde toplanmak üzere olan çok sayıda kişiye ulaşmaktı. Onunla birlikte dokuz dilde Kutsal yazılar yazmak ve dört veya beş bin kişiye hitap etmek gerekmekteydi. Modern Yunanca ’da yaklaşık 5.000 broşür bastırılmıştır.⁷⁷⁵ Kudüs Rum Patriği’nin Asistanı Yunan Manastırları Başkanı ve İngiliz Yabancı İncil Derneği’nin ajanı Procopius’a faaliyetlerle hakkında mektuplar iletilmişti. Faaliyetler çerçevesinde Ürdün ve kutsal şehirler ziyaret edildi.⁷⁷⁶

3 Ağustos 1820 Sakız Adası

“... Öğretmenimiz Prof. Bambas’a yazar William Paley’in Hristiyanlığın Delilleri kitabını takdim ettik. İçindekiler tablosuna baktıktan sonra bize düşüncelerini söyledi. “Hem kendimin hem de öğrencilerimin yararlanması için bunu dikkatle okuyacağım” Ayrıca ona Genç Din Adamının El Kitabı adlı çalışmayı verdik. Kitapta tartışılan konulara bakarak “Hey! Bu mükemmel bir şey olmalı papazların kullanması için basılmak üzere onlardan bir seçki yapabilirim” dedi. Beraber bir okul ziyaret edip kolejlerde verilen eğitimlerle ilgili bilgi

⁷⁷² Yıldız, Amerikan Protestan Misyonerlerinin, s.7.

⁷⁷³ Güldabi Alan, “Protestan Amerikan Misyonerleri, Anadolu’daki Rumlar ve Pontus Meselesi”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 10 (2001), s.184.

⁷⁷⁴ The Missionary Herald, s.20, ABCFM, Annual Report, s.89.

⁷⁷⁵ ABCFM, Annual Report, 1821, s.92.

⁷⁷⁶ Anderson, History Of The Missions, s.11.

almışlar ve dil çalışmalarına devam etmişlerdir."⁷⁷⁷ Sakız adasının'da yaşayanlar ve coğrafyası hakkında verilen bilgilerde şöyledir.

*"... Sakız adası, Asya kıtasından 18 mil genişliğindeki bir kanalla ayrılmaktadır. Kuzeyde Midilli Adası'nın belirgin manzarası, Asya kıyılarının doğusunda Çeşme şehri var. Burası Türk donanmasının yakıldığı yerin yakınlarında bulunuyor. Güneydoğuda ise Sisam adası görüş alanına girmektedir..."*⁷⁷⁸

*"... Ada nüfusu hakkındaki bilgilerimiz bir Rum Papazın verdiği beyanata dayanmaktadır. Toplam nüfus 60-70.000 Türkler 3.000'den az değil; 800 ve ya 900'ü Katolik, çok azı Yahudi ve geri kalanı da Rum dur. Sakız'da yaşayan Türkler genellikle Rumca konuşuyor. Bazende Rumlarla evlilik hali görülmektedir..."*⁷⁷⁹

*"... Katoliklerin üçü şehirde üçü taşrada olmak üzere altı kilisesi mevcuttur. Bir piskoposları yirmi sekiz papazları vardır. Rum Ortodoksların elli veya altmış kilisesi adanın değişik yerlerinde daha fazla kilisesi bulunmaktadır..."*⁷⁸⁰

*"... Şu an bu mektubu yazarken Yeni Ahit almak için bir papaz uğradı. Ahit'i eline alınca "Bu mükemmel bir şey" dedi. Şöyle bir gözden geçirdikten sonra, biçtiğimiz fiyatı ödemeye yeltendi. Keza çok sayıda dini risale de verdik. Arada sırada da olsa memnuniyetimizi ve neşemizi aşikârca ifade edebiliyoruz. Tanrı o papazın zihnini İncil ile aydınlatсын da kendi hukuku dışındaki harikulade şeyleri gözlemleyebilsin. Buradaki halkın, kutsal metinleri incelendiği açıkça görülüyor. Bunun devam etmesi ve çokça yapılmasa için dua ediyoruz..."*⁷⁸¹

Fisk'e göre, Akdezin kuzeyindeki Portekiz, İspanya, Sardinya ve Sicilya gibi Katolik ülkelerdeki insanların üzeri Papalığın karanlığı ile örtülmüştür.⁷⁸² Sadece adları Hristiyan olan Ortodokslar ise cahil, geri ve acınacak bir haldedirler. Parsons'un günlüğünde Ermenilerin kendilerine ilgi gösterdikleri belirtilir. Parsons, 1821 yılında Filistin'e yaptığı gezi esnasında Kudüs'teki Ermeni Patrikhanesi'ni ziyaret ederek Patrik ile görüşmüştür. Ermenice

⁷⁷⁷ Aksu, Osmanlı'da İki Amerikalı, s.137-139.

⁷⁷⁸ Aksu, Osmanlı'da İki Amerikalı, s.161.

⁷⁷⁹ Aksu, Osmanlı'da İki Amerikalı, s.161.

⁷⁸⁰ Aksu, Osmanlı'da İki Amerikalı, s.161.

⁷⁸¹ Aksu, Osmanlı'da İki Amerikalı, s.160.

⁷⁸² Ömer Turan, "Amerikan Misyonerlerine Ermeni Patrikhanesi'nin Tepkisi", Erciyes Üniversitesi Nevşehir Üniversitesi II. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu 22-24 Mayıs 2008, s.408.

bastıkları bir Eski Ahit'i kendisine vermiş, tercüme yanlışları varsa bildirmelerini rica etmiştir. Patrik, tercümeyle incelediğini, yanlış bulunmadığı cevabını vermiştir.⁷⁸³

Parsons daha sonra beraberindeki Ermenice İncilleri uygun bir fiyatla Hac için Kudüs'e gelen Ermenilere satmak için Patriğin iznini almıştır. Kudüs'e ilişkin notları arasında Ermenilerin kendisine çok yakın davrandıklarını, daha fazla Ermenice İncil ve dini broşür istediklerini kaydeder.⁷⁸⁴ Parsons ve Fisk seyahatlerinin kısa bir bölümünde 21 İncil ve Ahit ve 1300'ü aşkın broşür dağıtımını gerçekleştirmiştir. Birçok yerde verilen İncil ve ahitler kendilerini okuyacak bir kitle buldu ve Rumlar tarafından şükran ve nimet dolu sözler ile alındı.⁷⁸⁵ Türkçeye çevrilmek istenilen ahitler çok büyük bir arzu desteklenmekteydi. Bu durumlar üzerine İngiliz ve Yabancı İncil Cemiyeti başta olmak üzere Rus İncil Cemiyeti nihayetinde Türkçe İncil tedariklerini yapmışlardı. Milyonlarca İslam taraftarının yaşadığı topraklarda Türkçe bir İncil kendisini göstermeyi başarmıştı. Rus ortodoksluğu dâhil bu durumdan çokça memnum bir haldeydi.⁷⁸⁶

Asıl hedef Kudüs olduğundan bu yere gitme görevi Levi Parsons'a verildi. 5 Aralık 1820'de Yunan gemisiyle önce Yafa yolcuğuna çıktı.⁷⁸⁷ Parsons diğer yolcular gibi hac yoluna çıktığını söyleyerek sorulan sorulara geciktirmeli cevaplar vermekteydi. Yanına daha önceden basılan 5.000 adetlik Modern Yunanca broşürde almıştır.⁷⁸⁸ Seyahat oldukça yavaş sürdüğünden dolayı Parson'ın yunan adaları hakkında oldukça kapsamlı bilgiler temin etti. Seyahati boyunca Rodos, Karistos ve Kıbrıs'ta belirli zamanlarda kaldı.⁷⁸⁹ 10 Şubat günü seyahatindeki önemli uğrak yeri olan Yafa'ya ulaştı. Yolcuğu sırasında İngiliz ve Rus konsoloslukları tarafından oldukça hürmetli şekilde karşılandı.⁷⁹⁰ Çeşitli dini grupları ziyaret edip İncil dağıtan Parsons, olası zorluklara rağmen burada bir misyonun kurulması gerektiği düşüncesindeydi. Yunan kilisesi dâhil piskopos ve din adamlarına 31 nüsha dağıtmıştır.⁷⁹¹ 17 Şubat 1821'de Kudüs'e vardı.⁷⁹² Gittiği her kilisede broşürlerinden dağıtmaya gayret etti. Kendileri okuma yazma bilmeyen Rumlar okul müdürlerine bunları verip onlara okuması için

⁷⁸³ Turan, "Amerikan Misyonerlerine", s.408.

⁷⁸⁴ Turan, "Amerikan Misyonerlerine", s.408.

⁷⁸⁵ ABCFM, 1821 Annual Report, s.92.

⁷⁸⁶ ABCFM, Annual Report, 1821, s.92.

⁷⁸⁷ ABCFM, Annual Report, 1821, s.92.

⁷⁸⁸ ABCFM, Annual Report, 1821, s.93.

⁷⁸⁹ ABCFM, Annual Report, 1821, s.93.

⁷⁹⁰ ABCFM, Annual Report, 1821, s.93.

⁷⁹¹ ABCFM, Annual Report, 1821, s.93.

⁷⁹² ABCFM, Annual Report, 1821, s.93.

ricada bulunacaklarına dair söz dahi verdiler.⁷⁹³ Bu olaylar yaşanmaya devam ettiği süre zarfında Boston merkezli ABCFM misyonu tahsilat miktarlarının 802,88\$ olduğunu bildirmiş ve kaynak kullanımında biraz hassasiyetli olmalarını emretmiştir.⁷⁹⁴ Bir diğer özel durum ise Teoloji kurslarını bitiren Bay William Goodell, Bay Isaac Bırd ve Bay Daniel Temple bakanlık onayıyla önce Dartmouth Tıp Kurumunda tıp eğitimi almışlar ve bir misyoner olarak hizmete hazır olduklarını bildirmişlerdir.⁷⁹⁵ Alanda birçok faaliyet göstermiş olan Bay Parsons İskenderiye ulaştığında hayatının son günlerini yaşamaktaydı. 10 Şubat 1822 günü gücü oldukça çok zayıflamıştı. Misyonerlik için insanların manevi hayatlarında yollarını bulması için uğraşan Bay Parsons İskenderiye’de ölümü bütün benliği ile kabul ederek hayatını kaybetti.⁷⁹⁶

10 Şubat 1822, İskenderiye

“... Çok kıymetli Efendim,

Buraya vardığımızdan beri size iki defa yazdım. Son yazdığım da doktorun düşüncelerini aktarmıştım. Büyük ihtimalle Parsons kardeş bu iklimde kaldıkça mükemmelen sağlığına kavuşmayacaktı. Mevcut dermansızlığından kurtulacağını doktor tereddütsüz olarak söylemişti. Onu başkalarından daha iyi tanıyan kimseler olarak hepimiz umutlanmış ve buna inanmıştık. Hâlbuki kendisinde çok az ümidin var olduğunu görüyorduk. Hastalık belirtileri evvelki güne kadar iyiye doğru seyrediyordu. Ümitlerimiz daha bir canlanmıştı. Sonra çok fazla olmasa da ishali geri döndü, doktoru bu şekilde iyileşmesinin daha kolay olacağını söyledi. Dün ise çok kötü durumdaydı. Onu son gördüğümünden bu yana çok zayıflamıştı...”⁷⁹⁷

“... Hastalığının ölüm sınırına geldiği hususundaki endişelerim fevkalade ayağa kalkmıştı. Hadiseyi sürekli Tanrı’nın emrine dayandırarak, her zamanki gibi sükûnetle konuştu Parsons kardeş. Dün akşam en değerli vaktimizi, Kutsal Kitap okuyarak, dua ederek ve sohbetle geçirdik. Yuhanna 14.bölümü okuduk ve “size selamete bırakıyorum” ibaresinin geçtiği 27.cümle üzerine biraz konuştuk. Bir saat konuştuktan sonra artık susması ve biraz dinlenmesi gerektiğini söyledim. “Kendimi sanki iki saatten fazla konuşabilirim gibi

⁷⁹³ ABCFM, Annual Report, 1821, s.93.

⁷⁹⁴ ABCFM, Annual Report, 1821, s.93.

⁷⁹⁵ ABCFM, Annual Report, 1821, s.94.

⁷⁹⁶ American Board Of Commissioners For Foreign Missions, 1822 Annual Report, Twelfth Annual Report, Boston,1822, s.73.

⁷⁹⁷ Aksu, Osmanlı’da İki Amerikalı, s.324.

*hissediyorum. Sen bilmezsin bu vakitler benim için ne kadar dinlendiricidir” dedi. Ardından uykuya daldı, ben de yazmaya oturdum.*⁷⁹⁸

Az sonra “Tanrı’nın yardımı... Lütfunun inkişafı... Vaatlerin yerine getirilmesi... Tanrı’yla Cennete ve yeryüzünde hep birlikte...” diye kesik kesik sayıklamalarını dinledim. Biraz uyuduktan sonra uyandı; bir saat kadar her şey alıştığımız gibiydi. Gece boyunca yanında oturmaya niyetlendim. Fakat yatmam için çok ısrar etti. Sakin bir gece geçirecekmiş gibi hissettiğini söyledi. Hizmetçisi de yanında uyuyacaktı. Gözünü her açtığında, sözle ya da vücut hareketiyle de olsa, dinlenmeye çekilmemi üsteledi. Saat 11’de iyi geceler diledim. Tanrı’nın onu sonu gelmeyen merhametinin kollarına almasını temenni ettim. “Rabbin Meleği, kendisinden korkanların etrafında ordugâh kurar. Diye karşılık verdi.”⁷⁹⁹*

“...Bu sözler aziz kardeşimin son sözleriydi. Öyle ki artık onu ahiret diliyle konuşuncaya kadar işitemeyeceğim. Ben uyurken iki defa uyanmış. Hizmetkârı Antonio’ya “sakince uyuduğunu, kendisini rahat ve iyi hissettiğini” söylemiş. Saat üç buçukta Antonio tekrardan konuştuğunu ve inlediğini duyunca fırlamış. Halinde bir sorun olduğunu görür görmez bana seslenmiş. Yatağının kıyısında bir dakika kadar durdum. Ruhunun bedenden ayrıldığı andı o ani Nefesi kesiliyordu, konuşamıyordu, etrafındakileri net bir şekilde tanıyamıyordu. Yanı başında ayakta dikiliyor ve yeniden canlanması için teşebbüste bulunuyordum, fakat boşunaydı. Doktor gelseydi bile, ne kullanırsa kullansın herhangi bir şey yapacağını zannetmiyorum ve kardeş Parsons vefat etti...”⁸⁰⁰

Rufus Anderson Bay Fisk’in anlatımıyla Bay Parson hakkında şunları söylemektedir. “Bay Parson’un karakteri şeffaf ve güzeldi. Dindarlık için ayırt edilenlerin yüzü bu kadar lekesiz bir isim bırakmakta idi. Neredeyse otuz yaşında olmasına rağmen Hristiyan âleminde büyük bir hüznün yaratmıştı. Şüphesiz İsmi Kudüs’te kutsal şehirde çarmıha gerilme sahnelerini ile aynı görülmekte idi. Misyona karşı eğilimi alçak gönüllüğü ve genel zekâsı güvene ilham verecek seviyede idi. O bilgelik ve uysallığı birleştiren bir güce sahipti. Güçleri mutlu bir şekilde güçlendi ve babamıza ulaştı.”⁸⁰¹

⁷⁹⁸ Aksu, Osmanlı’da İki Amerikalı, s.325.

* Mezmurlar, 34/7.

⁷⁹⁹ Aksu, Osmanlı’da İki Amerikalı, s.325.

⁸⁰⁰ Aksu, Osmanlı’da İki Amerikalı, s.325-326.

⁸⁰¹ Anderson, History Of The Missions, s.11.

Bay Fisk ortağının ölümünden sonra Kahire'ye gitti ve oradan çöl taraflarına geçmek istedi.⁸⁰² Kutsal toprakları gideceğine dair şu sözleri oldukça etkilidir. *“Artık nihayet Kudüs'te Amerika'dan ayrılmadan önce olduğundan daha emin bir şekilde kurulmayı umuyorum. Yeryüzünde bir başkası için işi bırakmak ya da çalışma alanımı değiştirmek gibi bir niyetim yok. Ama yolculuklardan, yolculuklardan, araştırmalardan ve kaygılardan, veba ve katliam sahnelerinden ve son iki yılın çeşitli hayal kırıklıklarından sonra, Hristiyanlıktan inzivaya çekilmeyi inkâr etmeyeceğim. Özellikle meslektaşım ve erkek kardeşimin hastalanıp vefatından sonra, birkaç Hristiyan arkadaşımın sessiz bir yerde, dağınık düşüncelerimi toplayabileceğim, nasıl yapacağımı gözden geçirebileceğim bir süre kalma ihtiyacı hissettim. Rab bana yol gösterdi ve umut, yenilenen beden ve zihin gücüyle yeniden yola çıktık.”*⁸⁰³

Bu dönem arasında Bay Temple ve karısı 2 Ocak günü Boston'dan yola çıktılar. 50 günlük yolculuk sonrasında Malta'ya demirlediler.⁸⁰⁴ Pliny Fisk Nisan 1822 de bu kez Daniel Temple ile beraber Malta'da matbaa kurarak incil ve diğer dini yayınları halkın konuştuğu dilden yayınlamak için girişimlerde bulunmaya başladılar.⁸⁰⁵ 1822-1832 yılları arasında modern Grekçe İtalyanca ermeni harfli Türkçe ve Arapça olarak 21.000.000 sayfadan oluşan bir matbaa çalışmaları yapmışlardır.⁸⁰⁶ Bu dönem içinde bütün resmi belgelerini hazırlayan Bay William Goodell, Bay Isaac Bird ve Bay Daniel Temple görev için hazır idiler. Bird Yale Tıp Fakültesinde bir ders sunumuna katıldı Goodell ise kurul için fon toplamak üzere bir aracı olarak çalıştı. New York, Pennsylvania, Ohio, Kentucky, Tennessee, Alabama, Virginia, Connecticut ve Massachusetts gibi eyaletleri tek tek ziyaret ederek kurulan misyonlar adına bağış topladı.⁸⁰⁷ Akabinde Bay Fisk gönderilen mektuplar ışığında kadın toplumlar cemiyeti teşkil edilerek gerekli altyapı ve fon oluşturulmaya başlamıştır.⁸⁰⁸

Eğitim konusunda çok hassas davranan misyonerler her türlü fırsatı kullanmayı bir adet haline getirmişlerdir. Çok az kişi dahi olsa eğitimlerinden bir an bile geri durmamış ve sürekli bir gelişme göstermişlerdir. Bunlardan biri iki Rum çocuğun eğitimi hakkındadır.

“İki Rum çocuğun eğitimi

⁸⁰² Anderson, History Of The Missions, s.12.

⁸⁰³ ABCFM, Annual Report, 1822, s.75.

⁸⁰⁴ ABCFM, Annual Report, 1822, s.75.

⁸⁰⁵ ABCFM, Annual Report, 1822, s.75.

⁸⁰⁶ Dilek, İngiliz ve Amerikan Misyonerlerinin, s.94.

⁸⁰⁷ ABCFM, Annual Report, 1822, s.76-77.

⁸⁰⁸ ABCFM, Annual Report, 1822, s.77.

...Zihinlerimiz birkaç gündür iki Rum çocuğunu eğitim için Cornwall Okulu'na göndermek konusunda enikonu meşgul durumda. İlk önce yetim Fotiyus'a yoğunlaştık. Himayesinde bulunduğu dayısı onu bizim nezaretimize vermeyi vermeyi teklif etti. Kaptan Dewing de alicenaplık göstererek onu Amerika'ya ücretsiz götüreceğini söyledi. Hazırlılar tamamlandıktan sonra dayısından Rumca mektup aldım. Bu mektubun tercümesini aşağıda veriyorum.⁸⁰⁹

Malta 7 Ekim 1822

Saygıdeğer beyefendi;

“İncil cemiyeti geçmişte ve hâlihazırda ilahi bir niyet ve gaye taşıdığından çalışmalarının insanoğlunun müşterek kurtuluşu ahlaki hem bedeni hem ruhi saadetinden başka bir ciheti bulunmadığına eminim. Yabancı gençleri bil hassa Rum gençleri aydına bilecekleri o aydınlık ülkenize göndermeyle ilgili bu ve diğer projenizle alakalı en ufak bir şüphe duymuyorum. Bu gençler hikmet ve faziletin zirvesine ulaşma imkânı bulurlar ve ardından asıl vatanlarına geri dönme şansları vardır. Kuzey Amerikalıların şerefli ve bilgiliğinden benzersiz hassasiyeti ve insanperveliği vasıtasıyla ayrıca Birleşik Devletler yönetiminin güzel yasaları altında ve yukarıda bahsettiğim mukaddes cemiyetin gözetiminde yetişen yararlı bir tohumu güzel ve sistemli bir biçimde buranın toprağında ekebileceklerdir. Sonuçta bu tohum bereketli ve olgun meyveler haline gelecektir. Ancak bütün bunlara rağmen ricanız doğrultusunda şuan bize havale ettiğim yeğenim Fotius Kavaleses benim için çok kıymetlidir. Zira baba ve annesi 4 kardeşi 1814 yılında İzmir'de insanları mahveden veba salgınında feci ve hüznü bir şekilde hayatlarını kaybettiler. Şu sıralar mora yarımadasında bulunan abisi Athanasios Timoleon Kavasales'in bilgilendirilmesi ve tatmin edilmesi namına kıymetli beyefendi size rica bulunma cüretini gösteriyorum. Şu konularda bana yazarak bilgi vermekle büyük bir iyilik yapmış olacaksınız. Gönderdiğim yeğenim Fotius ile ilgili amacınız ve niyetiniz nedir hangi akademide hangi dersleri okuyacak hayatın gereklerini nereden öğrenecektir. Nihayet eğitimini bitirdikten sonra kendi ülkesi moraya dönerken Amerika'dan doğrudan Chersonesus'a mı gelecektir yahut malta adası yoluyla yoksa kendisi için daha kolay olan Avrupa üzerinden mi gelecektir. Hayatınız boyunca iyiliklerinize ve insancıl niyetlerinize olan hürmetlerimi kabul etmenizi istirham ederim. Size tabii kalacağımı ve kutsal emirlerinize amade olduğumu saygılarımla arz ederim.”

⁸⁰⁹ Aksu, Osmanlı'da İki Amerikalı, s.350.

Aciz hizmetkârınız Panages Manases.”⁸¹⁰

1823 yılı Ocak ayının başlarında Fisk ve King, İskenderiye ve Kahire üzerinden Kudüs’e gitmek için yola çıktı.⁸¹¹ King Fisk’in eski dostu gibi dindar ve akıllı bir yapıya sahipti.⁸¹² Şubat ayının başlarında Nil boyunca tırmanmaya başladılar. Antik Thebes kalıntılarına kadar zahmetli bir yolculuk geçirmişlerdir.⁸¹³ Her yerde İncil ve Arapça kitapçıklar dağıtarak yollarına devam etmişlerdir. Yol üzerinde çokça İncil dağıtımını yapan misyoner başlangıçta sadece bir okul müdürüne öğrencileri için 15 adet ahit satmıştı.⁸¹⁴ Türk, Arap, Rum ve Ermenilerden oluşmuş bir kervanla, karadan Kudüs’e oradan da aşağı kıyıdaki Beyrut’a hareket ettiler.⁸¹⁵ Fakat yol üzerinde Kutsal yazıları farklı insanlara ulaştırmak için yola çıkan bu kişiler öncelik olarak en acil ihtiyaç duyan Kıptilere ulaşmak için develer ile yola koyulmuşlardır.⁸¹⁶ Komitenin kutsal şehre varışlarını meraklı bekleyişleri sırasında Mısır için 800 kopya dağıldı. Diğer kalan bölümü ise 2000’ni aşkın broşürde bölgede dağıtıldı.⁸¹⁷ Geldikleri bölgelerde insanların zengin giyimli ve sessiz zeki insanlar olduklarını fark ettiler. 1500’e yakın ev olduğunu 150 tanesinin Kıpti olduğu bildirilmişti. Ne kiliseleri ne de rahipleri var idi. Mallem 30 öğrencinin eğitim gördüğü bir yerdi. Arazideki insanlar Türkçe Arapça ve Kıpti’ce bilmekteydiler.⁸¹⁸ Farklı bölgelerdeki çeşitli kişilere vaaz vermek için en az 6 ya da 7 dil bilmek gerekliydi.⁸¹⁹ Bu sebepten dolayı King Arap dilini daha iyi öğrenmek ve Arapları daha iyi tanımak amacıyla büyük bir konukseverlikle karşılandığı Lübnan dağlarında yaşayan Dürziler arasında kalmaya başladı. King Emir Beshir yakınlarındaki Deir el Kamar’da ikame etmek için yolunu o yöne döndürmüştü.⁸²⁰ O bölgede faaliyet gösteren Yusuf Damiani ile birlikte kalmaya başladılar.⁸²¹ O vakte gelinceye kadar, bu adamlar Arapçayı Rumcayı ve İtalyancayı kolaylıkla kullanıyorlardı. Bölgesel olarak faaliyet gösteren bu misyonerler ahali arasında bazen dini konular üzerinde münakaşalara dahi girmişti.⁸²² Bu münakaşalar bazen Tanrı’nın inayeti ve varoluş konuları üzerine idi. Hz. Meryem adına olan

⁸¹⁰ Aksu, Osmanlı’da İki Amerikalı, s.350-351.

⁸¹¹ The Missionary Register for M DCCC XXIII. Church Missionary Society, London, 1824, s.492

⁸¹² American Board Of Commissioners For Foreign Missions, 1823 Annual Report, Twelfth Annual Report, Boston,1823, s.121.

⁸¹³ ABCFM, Annual Report, 1823, s.121.

⁸¹⁴ ABCFM, Annual Report, 1823, s.121.

⁸¹⁵ Joseph Tracy, History of the American Board of Commissioners for Foreign Missions, New York,1842, s.20.

⁸¹⁶ ABCFM, Annual Report, 1823, s.121.

⁸¹⁷ ABCFM, Annual Report, 1823, s.121.

⁸¹⁸ The Missionary Herald, July,1823 Vol:XVII, No.7, Crocker&Brewster Printers, Boston, 1823, s.573.

⁸¹⁹ ABCFM, Annual Report, 1823, s.121.

⁸²⁰ American Board Of Commissioners For Foreign Missions, 1824 Annual Report, Twelfth Annual Report, Boston,1824, s.119.

⁸²¹ Tracy, History of the American, s.20.

⁸²² , Tracy, History of the American, s.21.

diyaloglarda oldukça önemli dereceye sahipti. Bay Way ile beraber yardım aramaları sonucunda güzel neticeler alınmıştı. Bu dönem içinde 1 ağustos Bay Wolff kudüs bölgesinde görünmeye başladı. Bay Fisk Sidon vadisine gittikten sonra Malta Kitap Cemiyeti için gerekli bagajları almışlardı.⁸²³ Bay Fisk Lübnan dağlarındaki cemaatlere ait manastır sayılarını şöyle dile getirmiştir.⁸²⁴

SURİYELİ KATOLİK	2
ERMENİ KATOLİK	3
YUNAN, TRİPOLİS YAKINLARINDA	9 YÂDA 10
YUNAN KATOLİK	15'E YAKIN
MARONİTLER	70'E YAKIN
TOPLAM	100

Bu bahsedilen manastırlar büyük ölçekte yer işgal etmemekle beraber manastırdan kasıt küçük dua evleri olarak bahsedilmektedir.

Neredeyse tüm Hristiyan sakinler Marunîlerden müteşekkildi. Kuzeyin büyük bir bölümünü oluşturmaktaydılar. Patriğin tahminlerine göre 100.000 150.000 büyük bir gelişme göstererek sayıları çoğalmıştır.⁸²⁵ Bay Fisk bölgedeki izlenimlerine devam ederken ahalinin dini, dil ve kullandığı alfabesini rapor etmiştir.⁸²⁶

DİN, MİLLET	KULLANDIĞI DİL	KULLANDIĞI ALFABE
SÜRYANİ	ARAPÇA	SÜRYANİ
MARUNİLER	ARAPÇA	SÜRYANİ
ERMENİLER	TÜRKÇE	ERMENİCE
ASYA'DAKİ YUNAN	TÜRKÇE	YUNANCA
LEH VE ALMAN YAHUDİ	ALMANCA	İBRANİCE
İSPANYOL YAHUDİ	İSPANYOLCA	İBRANİCE
BERBERİ YAHUDİ	ARAPÇA	İBRANİCE

⁸²³ ABCFM, Annual Report, 1824, s.120.

⁸²⁴ ABCFM, Annual Report, 1824, s.121.

⁸²⁵ ABCFM, Annual Report, 1824, s.122.

⁸²⁶ ABCFM, Annual Report, 1824, s.122.

Süryanice diğer diller arasında toplumda kutsal kabul edilen bir dildi.⁸²⁷ İbadet ve dualarını bu dilde yapmaktaydılar. Ama Kilise içindeki konuşmalar hala Antik Yunan ve Antik Ermenice kullanılmaktaydı.⁸²⁸ Bunun yanında tüm sınıflar içindeki insanlar dillerindeki ve kendi alfabelerinde kitapları okumakta ve anlamaktaydı.⁸²⁹ Akabinde 21 Kasım'da Bay Wolff Beyrut'tan Şam'a 7 günlük bir seyahat sonrasında 28 Kasım günü gelmişti.⁸³⁰ Bay Fisk Bay Jowett ile beraber şirket vari bir şekilde faaliyetlerine devam etti. Seyahatlerine aynı mekânlardan devam ederek Yerusolime ulaştı. Rotaları Sidon, Tire, Nasıra, Tiberus, Kefernaum, Safed, Napolisi geçerek Kutsal yazılar ile Yerusalemede Kasım 21'de varmışlardı.⁸³¹ Aynı dönem içinde 16 Kasım günü Bay Goodell ve Bay Bird Beyrut'a ulaşmıştır.⁸³² Malta'dan yola çıktıklarından beri ilk defa samimi bir ortam bulmuşlardı. 24 günlük yol boyunca oldukça farklı olaylarla denk gelmişlerdi.⁸³³ Beyrut ABCFM için artık normal bir istasyon olmuştu. Amaçları kısa süre içinde misyonerlik adına avantajların ve dezavantajların hesaplanması ve durum raporu iletilmekti.⁸³⁴ Bu tür iletişim çıkarımlarının hesaplarını Mr. Goodell ve Bay Fisk yapmaktaydı.⁸³⁵

Fisk saygı ve hürmetleriyle misyonerler için istasyonun avantajlarını notlar şeklinde şu şekilde yazmaktaydı.

“Bölge olarak Lübnan dağlarının eteklerinde yer alan bu yer oldukça önemlidir. Kasabalara kısa sürede gidilen bununla birlikte köylere ve manastırlar arasında yaz boyunca sıcak dağlar arasında emek vermek misyonerler için belki çok avantajlı olacaktır. Şam'a ziyaret şansı oldukça kolaydır. Sadece üç gün içinde Şam'a varmak mümkündür. Diğer yollar ile sadece bir iki gün içinde yelkenli bir araçla Mısıra gitmek mümkündür. Beyrut'un güney sahillerinden Zidona ulaşmak bir gün almaktadır ve Tire ise iki gün sürmekteydi. Batı yönünden ise 2 ya da 3 gün içerisinde Tripoli 'ye varmak mümkündür. Bu bölgede beni anlayan birçok Yunan vardır. Burası yazışmaları sürdürmek için çok kolay bir yer ve kitapları tedarik etmek için çok elverişli bir alan. Misyonerler Beyrut'ta belki kimi İtalyanlara bile vaaz verebilir. Bence küçük bir cemaat toplamak gerekmektedir ve bir okul kurmak gerekir. Burada İngiliz konsüller ile çok iyi vakit geçirmekte mümkün. Konsül ve aileleri ile diğerleri

⁸²⁷ ABCFM, Annual Report, 1824, s.123.

⁸²⁸ ABCFM, Annual Report, 1824, s.123.

⁸²⁹ ABCFM, Annual Report, 1824, s.123.

⁸³⁰ ABCFM, Annual Report, 1824, s.123.

⁸³¹ ABCFM, Annual Report, 1824, s.123.

⁸³² The Missionary Register for MDCCC XXVI. Church Missionary Society, London, 1826, s.291.

⁸³³ ABCFM, Annual Report, 1824, s.124.

⁸³⁴ ABCFM, Annual Report, 1824, s.124.

⁸³⁵ ABCFM, Annual Report, 1824, s.124.

ile azda olsa arkadaşlık ve toplum oluşturmak mümkündür. Bence misyoner aileleri Lübnan'da daha rahat bir durumda olacaklardır. Bunun gibi yerlerden Suriye'yi görmekte pek güzeldir.”⁸³⁶

Mr. Temple Malta'ya vardığında dikkatinin büyük çoğunluğunu dergilerin basımı ve dağıtımını, Kutsal yazıları ve diğer kitapların çevrilmesi ve düzenilmesi meşgul etmiştir.⁸³⁷ Metodist kilisesinden geri dönüşler olmuştur. Bay Kelling hizmet ve vaazlar için 2 ya da 3 hafta yardım almıştır.⁸³⁸ Broşürlerin takip eden listeler ile beraber konu hakkında misyon baskıları sonradan metot değiştirmişlerdir. Geçmişteki Rapor Ağustos ayında revize edilmiştir.⁸³⁹

BROŞÜRLER	SAYFALAR	KOPYALAR
SİYAHİ KÖLELER	54	1000
ÇOCUKLAR İÇİN WATT'S İLMİHALİ	16	1700
İSRAİL ÇOCUKLARINA HİTAP	34	1000
PAYSININ MARİNELERE HİTAP	16	1000
16 KISA SERMONİ	48	1000
KIRİSTOM ÇİÇEKLERİ VE KUTSAL YAZI OKUMALARI	26	1000
LORDLAR SERMONİSİ	16	450
YOLCULUK	16	1000
LORDLAR SERMONİSİ VE DAĞ	16	1000
SEAMEN ŞİDDETİ	20	1000

⁸³⁶ ABCFM, Annual Report, 1824, s.125.

⁸³⁷ The Missionary Register for M DCCC XXIII. Church Missionary Society, London, 1823, s.23.

⁸³⁸ American Board Of Commissioners For Foreign Missions, 1825 Annual Report, Twelfth Annual Report, Boston,1825, s.80.

⁸³⁹ ABCFM, Annual Report, 1825, s.80.

Jonas King, 1825'in 26 Eylül'ünde kardeşleri ile beraber sevgiyle vedalaştı ve İzmir'e gitmek için yola çıktı.⁸⁴⁰ Bu dönem içinde Fisk endişe verici bir şekilde ateşe yakalandı ve 23 Ekim 1825'te Beyrut'ta bir Şabat sabahı yaşamını yitirdi.⁸⁴¹ Başlangıç noktası Tarsus olarak sırasıyla Konya, Akşehir, Afyon, Kula, Alaşehir, Manisa'ya uğrayan Jonas King 89 günlük sıkıcı ve yorucu yolculuk sonrası İzmir'e ulaşmayı başarmıştır.⁸⁴² Yola çıktıktan sonra bagajları dâhil hepsi başka yerlere dağılmış haldeydi. Bir ümitle el yazmalarını belgelerini toplamak için uğraştı. En önemli olan şey ise Kudüs'te bütün notlarını tuttuğu günlüktü. Bay King kısa süre içinde notlarını tekrar bir araya getirerek birleştirdi.⁸⁴³ Bu seyahat sayesinde Bay King ileride İzmir istasyonunun sınırları içerisinde yer alacak olan bölgelerde de inceleme ve araştırma yapma fırsatı bulmuştur.⁸⁴⁴

Bu ilk misyonerlerin gezileri Libya'yı Lübnan'ı Balbek'i Cafa'yı Hebro'u Şam'ı, Antakya'yı ve Latakya'yı kapsadı. Böylece bu geziler onların çöl kabileleriyle olduğu gibi Dürziler, Maronitler, Türkler, Rumlar ve diğer ırklarla yakın irtibata geçmelerini sağladı. King, Tarsus üzerinden karadan İzmir'e döndü.⁸⁴⁵ Bu öncü eylemler büyük zorluklar ve hatta tehlikeler içeriyordu. Bu ilk dönemdeki zorluklar Roman Katoliklerin tüm Protestanları Suriye'den sürme çabalarıyla daha da arttı. 1824'te Kudüs'teki misyonerler Katoliklerin tahrikiyle tutuklandı, bir Müslüman kadının huzuruna çıkarıldı ve ne Yahudi, ne Müslüman ne de Hristiyan olmadığını söyledikleri kitapları dağıtmakla suçlandılar. Soyguncular tarafından yapılan saldırılar aiddandı ve mutaassıp ayaklanmalar sürekli bekleniyordu. Türk-Yunan Savaşı pek çok kişisel tehlikeyi ve zorluğu beraberinde getirdi, ancak misyonerlerin hayatının kaybıyla neticelenmedi.⁸⁴⁶

Yapılan misyoner çalışmaları için Joseph Tracy şunları dile getirmektedir.

“Hristiyan bilgisi ve gerçek dindarlık konusundaki talimatı, misyonların en büyük nesnesi olduğu için, bu nesne, en başından beri misyon zemininde sürekli olarak görülmektedir. Bu nedenle, hiçbir zaman laik bir endişe kitlesi altında yer almamalıdır insanlara bu kadar çok elverişli erişim aracı sağlayan misyon okullarının, esas olarak misyonerler tarafından, ilahi gerçeği iletmede onlardan yapılabilecek kullanım nedeniyle takdir edilmesi gerekir. Ama

⁸⁴⁰ American Board Of Commissioners For Foreign Missions, 1826 Annual Report, Twelfth Annual Report, Boston, 1826, s.94.

⁸⁴¹ ABCFM, Annual Report, 1826, s.94.

⁸⁴² ABCFM, Annual Report, 1826, s.97.

⁸⁴³ ABCFM, Annual Report, 1826, s.97.

⁸⁴⁴ Demir, Amerikan Board'un İzmir'deki, s.27.

⁸⁴⁵ Tracy, History of the American, s.22.

⁸⁴⁶ Barton, Türkiye'de Gündoğumu, s.98-99.

bizim güven İncil'in düzeni yerleştirilir. Her istasyona laik uğraşları, en büyük dahi, ön olabildiğince az ve basit olması, herhangi bir kâfir insanların karakter ve durumu herhangi bir kalıcı hafriyat ve tesviye için gerekenler olmuştur. Yerliler mekaniği onlarla birlikte yaşamak, herhangi bir misyoner istasyonu ile bağlantılı olan misyonerlerin dikkatini çeşitlendirilmiştir. Karmaşık uğraşları dalıp gerektiğini daha satın almak daha iyidir. Herhangi bir yerdeki misyonerlerin ve asistanların sayısının, büyük bir ailenin bakımıyla tutarlı olabileceği kadar küçük olması gerektiği ve bu kadar dikkat, olumlu bir başarı umudu ile çevrilebilecekleri her yerde küçük okulların kurulmasına ve öğretilmesine yönlendirilmelidir”⁸⁴⁷

Araştırmalar neticesinde daha önceleri Kudüs merkezli olarak düzenlemeler beklenenden öte Suriye ve Filistin için Beyrut'un merkez olarak seçilmesine yol açtı. Kudüs'ün incelenip iklimi ve coğrafi şartları Amerikalı misyonerlere göre süreklilik arz eden bir konuma sahip olmadığı kararlaştırıldı.⁸⁴⁸ Beyrut ise Kudüs'e nazaran hem coğrafi olarak hem de kültürel zemin bakımından Kudüs'ten daha iyi bir durumdaydı.⁸⁴⁹ 1820-1830 yılları arasındaki dönemde misyonerler'in bağlı bulunduğu heyetler tarafından yapılan keşifler geniş bir alana yayılarak daha düzenli bir hale getirilmişti. Efes, İzmir, Bergama, Thiatira, Sart, Filadelfya, Laodikeia, isimlerindeki 7 kutsal Kilise'nin yeri tespit edilmişti.⁸⁵⁰ Thebe'ye kadar Nil boyu tüm Yeruslaim ve Suriye'nin geniş bir alanı keşfedilmişti. İzmir'den başlayan seyahatler Peloponnesus*, Afrika'nın Kuzey'indeki Libya ve Tunus'ta misyonerlik için ziyaret edilmişti.⁸⁵¹ Bu geniş kapsamlı araştırmalar Kıptiler, Maronitler, Rum kiliselilerin ritüelist dini uygulamaları ahlaki durumlarını ve keza bu gruplara ek olarak bölgede yaşayan etnik grupların ve ırklar hakkında dini ve ahlaki boyutları hakkında fikirler vermişlerdir. Bu bilgilere nazaran İmparatorluğun içinde olan etnik gruplar hakkında bilgiler pek de fazla değildi.⁸⁵² Ermeniler, Keldendiler, Masturiler, Anadolu'nun doğusun 'da yaşayan Türkler, Kürtler, Türkmenler, Farslar hakkında bilgiler elde edilmeye başlanmış ama yeterli bir seviyede değildi. Avrupalı devletlerin 'de karıştığı Türk-Yunan Harbi'nden dolayı Suriye-Filistin'deki kurulun merkezi olan Beyrut'ta bile kimse yoktu. 1828'in sonlarına doğru Amerikan Heyeti'nin yardımcı sekreteri olan Rufus Anderson Malta'ya bu kuruluşun içinde olan misyoner kardeşleri ile görüşmek ve belirli konularda fikirler vermek için ve daha

⁸⁴⁷ Tracy, History of the American, s.24.

⁸⁴⁸ Barton, Türkiye'de Gündoğumu, s.99.

⁸⁴⁹ Barton, Türkiye'de Gündoğumu, s.100.

⁸⁵⁰ Barton, Türkiye'de Gündoğumu, s.100.

* Mora.

⁸⁵¹ Barton, Türkiye'de Gündoğumu, s.100.

⁸⁵² Barton, Türkiye'de Gündoğumu, s.100.

sonrasında Yunanistan ve Doğu'ya kişisel aksiyonlarda bulunmak için gönderildi.⁸⁵³ Bu görüşmeler Bird'in Beyrut'a yerleşip orada faaliyetlerine devam etmesine ve Dr. Goodell'in ise de İstanbul'a gönderilmesine sebep verdi.⁸⁵⁴

Amerikan Board adına bölgede görev sürmekte olan misyonerlerden biri de Bay Goodell dı. 1822 yılı içinde Amerikan Board Heyeti'nin New Haven (Yeni Cennet) Connecticut'da yıllık olağan şekilde düzenlenen toplantı 'da William Goodell, misyon ve misyonerlik için araştırma bilgi toplama ve insan kazanma gibi faaliyetleri için American Board tarafından Osmanlı Devleti içinde kalan Filistin'e atandı.⁸⁵⁵ Zenginler ve başrahip toplantıda Bay. Goodell gibi hazır olan misyonerleri Sandviç adaları ve Filistin topraklarına göndermek için emir vermişti. Konsül adayları onayladı ve buyruklar ve üretim için hazır hale gelmişlerdi.⁸⁵⁶ Bay Lewis'in giriş duasından sonra kutsama duasını Bay Dr. Lyman bitiş duasını ise Bay. M'Even yapmıştır.⁸⁵⁷ Toplantı geçen noktalardan bir olay ise şu idi. İlahiyat Okulu'ndan papaz Samuel Miller bir vaaz vererek yeni misyoner olan arkadaşları için şunları söylemekte idi. “ *Onlar (misyonerler) eski harabeleri onaracaklar, perişan olmuş yerleri canlandıracaklar ve birçok nesillerin üzerinden geçtiği viran şehirleri tekrar onaracaklar.* ”⁸⁵⁸

Filistin misyonu için gerekli istasyon kurulumu tekrar yapılandırmak üye kayıt ve onaylama hizmet raporları gibi konularda 2090\$ 20 cent değerinde bir bütçe ayrılmıştı.⁸⁵⁹ Akabinde ertesi gece Pazar akşamı geç saatlerde kamu hizmetlerine katıldılar ve gemiye çıkmaları için çağrılar yapıldı. Bir grup misyonerin tekrar uzak diyarlara gitmesi halk tarafından onere şekilde takdir gördü. İnsanların duygusal olarak derinlere gitmesine sebep oldu.⁸⁶⁰ Bunun öncesinde 19 Kasım 1822 günü misyoner William Goodell Mass taraflarında Bayan Abigail Perkins ile dünya evine girdi.⁸⁶¹ Bunun yanında Bay. Jonas King Paris'te oryantal dilleri çalışmaktaydı. 3 yıl sonra Board'a hizmet için teklif sunulmuştu. Teklif sonucu kabul gördükten sonra Nisan 1823 Filistin misyonu için yola koyulmuş ve ulaşılmıştı.⁸⁶² William Goodell eşi ve diğer misyoner arkadaşları ile 21 Ocak 1823 yılında “Shepherdess” adlı

⁸⁵³ Barton, Türkiye'de Gündoğumu, s.100-101.

⁸⁵⁴ Barton, Türkiye'de Gündoğumu, s.101.

⁸⁵⁵ ABCFM, Annual Report, 1822, s.3.

⁸⁵⁶ ABCFM, Annual Report, 1822, s.3-4.

⁸⁵⁷ ABCFM, Annual Report, 1822, s.4

⁸⁵⁸ ABCFM, Annual Report, 1822, s.4

⁸⁵⁹ ABCFM, Annual Report, 1822, s.4, Diğer istasyonlar için ABCFM, Annual Report, 1822, s.4

⁸⁶⁰ E. D. G. Prime, William Goodell, Fort Years In The Turkish Empire or Memoris of Rev. William Goodell, Robert Carter And Brothers, New York,1877, s.74.

⁸⁶¹ Prime, Fort Years In The Turkish, s.71.

⁸⁶² Prime, Fort Years In The Turkish, s.71.

gemiyle güzel bir yolculuk geçirmiş ve sonunda Malta adasına ulaşmıştı.⁸⁶³ Önceden hesaplandığı gibi Daniel Temple'nin evinde kalacaklardı. Birkaç aylarını burada harcadılar, Doğu dillerini öğrenme baskı ve çeviri için gerekli kaynakları buldular. Bay Goodell büyük evde kendi stil ve yöntemiyle bu faaliyetlere hız kesmeden devam etmekteydi.⁸⁶⁴

Malta'nın genel durumu ile ilgili bilgi veren Bay Goodell çeşitli okul ve evlerin olduğundan Board için Oryantal düzende yetişmiş gelecekteki işçilerin varlığından bahsetmektedir. Bölgedeki insanların agresif hareketleri krallıkların karanlıktan yukarı çıkmalarına sebep olabileceğini öne sürmektedir.⁸⁶⁵ 13 Şubat günü Bay Goodell Valetta'dan şöyle yazmaktadır.

*“Malta daha önce gördüğümüz yerler gibi değil. Burada hiçbir Amerikan hatırası yok. Her şey çok fazla romantik görünüyor gerçekten öte. Şehir insanlar ile dolu. Yahudiler, Yunanlılar, İtalyanlar, İngilizler, Maltalılar. Maltalılar çok fazla ve her yerde Roman Katolik görmek mümkün. Katolik Rahipler günah bağışlama taklidi yapmakta. Affedilmez günahlar dışında Kutsal yazıları okumakla meşgul olmaktadırlar. Kutsal kitabı herhangi bir şekilde incelemeye kalkarsan Rahibe para vermedikçe ya da olağanüstü bir kefarete ödemedikçe bağışlanmayı beklememek gerekir. Bazı insanlar ancak gözü pek insan haline gelirse Papa ve Rahiplere meydan okuyarak İncil'i okuyabilir. Ve az dahi olsa umarım dindar insanlar olacaklar.”*⁸⁶⁶

24 Haziranda ise William Goodell şu notları düşmekteydi.

*“Burası Amerikan misyonerleri için harika bir yer. Doğu dünyasının insanlarını ve kültürlerini bazılarını öğrenebilir dilleri üzerinde çalışmalar yapabilirler. Burası benim ebedi huzur için dinlenme yerim. Burada yaşayan İngilizlere yardım için çok yardım fırsatımız var. Ama Maltalılar için aynı fırsatı bulmak biraz zor. İngiliz hükümeti bazen bize yardımcı olmuyor ve broşürleri dağıtmamıza izin vermiyor. Malta'daki John'da aynı şekilde dağıtımına izin vermiyor. Hükümetlerde haklı Roman Katoliklerden sonra misyonerlerin faaliyet ve etkilerinden hepsi korkuyor.”*⁸⁶⁷

William Goodell ve dostlarının Malta'dan Beyrut'a seyahatleri zorunlu hale gelmişti.⁸⁶⁸ Kasım 1823 yılında “La Divina Provvidenza” pasajı ile meşgul oldular. Malta limanından iki

⁸⁶³ Prime, Fort Years In The Turkish, s.71.

⁸⁶⁴ Prime, Fort Years In The Turkish, s.71.

⁸⁶⁵ Prime, Fort Years In The Turkish, s.71.

⁸⁶⁶ Prime, Fort Years In The Turkish, s.74-75.

⁸⁶⁷ Prime, Fort Years In The Turkish, s.75.

⁸⁶⁸ The Missionary Register for M DCCC XXV. Church Missionary Society, London, 1825, s.39

direkli bir gemi ile beraber Mısır ve Beyrut limanına doğru yola çıktılar. Şabat günü yola çıkmak için karar verdiler.⁸⁶⁹ 14 Kasım Cuma gece 'si akşam yedide Mısır'a ulaşmışlardı. Yolcular arasında Bir Türk iki Yunan bir İngiliz Beyefendi iki ermeni bir papaz ve rahip ve birkaç yerulaşem kölesi vardı. Rahip burada 3 yıldır yaşamaktaydı. Aralarında hepsi 5 farklı dilde okuma ve konuşma kullanıyordu. İşte o zaman dedim kendime Zion insanların dilini öğrenmeliyim.”⁸⁷⁰

1823 yılının son zamanlarında ikinci grup olan Amerikalı misyonerler Malta üzerinden Beyrut'a olan seyahatlerini tamamlamışlardı. Willliam Goodel, 16 Mart 1824 tarihli rapor şeklindeki mektubunda Boston'a şunları bahsediyordu.

“Her yerde İngiliz konsolosları ağırlıklarını bizden yana koyuyorlar ve bir İngiliz konsolosunun adı başka yerlerde kimi devletlerin sahip oldukları ağırlıktan daha fazlasını sahip”. Goodell çalışmalarında ve iletişimlerinde Katoliklerin büyük tepki ve engellemeleriyle karşılaştıklarını raporunda bu engelleri ve kışkırtmaları yine İngilizler sayesinde atlattıklarını dile getiriyordu. “Latin Pederler, eğer Türkler İngilizler 'den korkmasalardı, istediklerini yapabilmek için Latin Pederler Türkleri rüşvetle kolayca yola getirebilirlerdi.”⁸⁷¹

Bay Goodell ve Bay Bird daha önceden yakından tanıdığı ülkenin farklı dillerinde sohbet etmek için ziyaretlerde bulunmuşlardır. Ara sıra olsa dahi patriklerle münakaşaya dahi girişmişlerdir. Kutsal kitabın dağıtımı konusunda Dini saygı belirli bir seviyede dikkat çekici görüşler ortaya koymak gerekiyordu. Bunun yanında Ermeni Başkipos Dionysius Carabet ve Jacob Ağa iki rapor hazırlanmasından bahsetmiştir. Bu kişiler asistanlığı benzer şekilde yardımlarda bulunmuşlardır.⁸⁷² Wortabet isimli kişi 1825 misyonerlerin gelmesi ile beraber kutsal kitabın incelenmesine katkıda bulunmuştur.⁸⁷³ Bu genç adam Arap ırkıandı. Bu kişi Ain Warka adında Marunî kolejinde eğitim gördü. Bazı zamanlar eğitimci Bay King'den El Kamer ve Beyrut'ta kaldığı müddetçe eğitim aldı. Gelişen olaylar neticesinde bu iki kişiyi kendi aralarına alarak birer Protestan olarak takipçileri yaptılar.⁸⁷⁴ Akabinde Maria ve Susannah isimli ailelerin eşleri iki ermeni birkaç boyunca dindar bir şekilde cemaatleri

⁸⁶⁹ Prime, Fort Years In The Turkish, s.75.

⁸⁷⁰ Prime, Fort Years In The Turkish, s.76.

⁸⁷¹ Yetkiner, İstanbul'da Bir Cemaatin, s.145.

⁸⁷² The Missionary Herald, April,1827 Vol:XVII, No.7, Crocker&Brewster Printers, Boston, 1827, s.104.

⁸⁷³ ABCFM, Annual Report, 1827, s.43.

⁸⁷⁴ ABCFM, Annual Report, 1827, s.43.

katıldı.⁸⁷⁵ Bu iki Ermeni rahip Carabet ve Wortabet ve Avrupai hanımlar kilisesin misyonunu kabul etmiş ve inanmışlardı.⁸⁷⁶

30 Haziran tarihinde William Goodell Kutsal kitabın okunması ve dağıtılması bir mektubunda gelinek noktanın geçen yılla beraber misyonerlerin yüzden fazla Kutsal kitabın kopyasını dağıttığı ve kutsal kitapların 379 adet olduğunu bildirmiştir.⁸⁷⁷ Bu kitapları gündelik okuyanların Ermeni ve Yunan, Türk, Türk Ermeni'si, Arap ve İtalyan olduğu bildirilmiştir.⁸⁷⁸ Bir araştırma sonrasında Kutsal yazıların ne anlama geldiğini anlayan pek az insan olduğu ortaya çıkmıştır. Öncelik olarak İncil'in tercüme faaliyetlerine daha da hız verilmiştir. Kasım ayında Bay Goodell Sadece Yeni Ahit'in Arapça tercümesini bitirebilmişti. Hizmetleri gün ve gün takip altında tutularak raporlar verilmeye devam etmekteydi.⁸⁷⁹

Osmanlı devleti içinde ilk Protestan misyoner okulu 28 Temmuz 1824 tarihinde Beyrut'ta Hristiyan Arap Tannus El Hadd'ın başöğretmenliği ve öğrenci sayısı 7'yi bulan okul eğitime başlamıştı.⁸⁸⁰ Osmanlı devletindeki bu okul misyonerlerin bile beklemediği bir ivme ile büyümeye başladı ve bir yıl içinde 90 öğrenciye sahip büyük bir eğitim yuvası olmaya başladığını William Goodell mektuplarında haber vermekte idi.⁸⁸¹ Akabinde William Goodell'in 15 Mayıs 1826 tarihinde yazdığına göre “... İki ay öncesine kadar 100'e yakın öğrencisi bulunan Beyrut'taki öncü okul neredeyse kapanmak durumuna gelmişti.”⁸⁸²

Beyrut'a yakın altı kasaba ya da köyden eğitimcilerin katkısıyla eğitim kursu başlatıldı. Öğretmenleri işe almak onun yanında okul kurmak oldukça zahmetli bir işti. 1826 yılının ortalarından itibaren katılım 30 tane kız ile beraber 305 öğrenciye ulaşmıştı.⁸⁸³ Beyrut'a kısa bir mesafede olan küçük bir yer olan Tripoli'de bir okul kuruldu. Kısa süre içinde okulda 30 oğlan ve 8 kız ile eklenerek toplam 76 erkek ve 42 kız okumaya devam etmekteydi.⁸⁸⁴ Rahip bu mekânı mükemmel bir yer olarak takdir etmişlerdir. Rahipler başta olmak üzere diğer misyonerde ebeveynlerinde çocuklarını buraya göndermeler için teşvik etmiştir. Arzuları kasabada kendilerine yeniden bir okul daha kurmaktır. Yapılan bu faaliyetlere karşı Yunan din

⁸⁷⁵ ABCFM, Annual Report, 1827, s.44.

⁸⁷⁶ ABCFM, Annual Report, 1827, s.44.

⁸⁷⁷ ABCFM, Annual Report, 1827, s.44.

⁸⁷⁸ ABCFM, Annual Report, 1827, s.44.

⁸⁷⁹ ABCFM, Annual Report, 1827, s.44.

⁸⁸⁰ ABCFM, Annual Report, 1827, s.44.

⁸⁸¹ Kocabaşoğlu, Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki, s.34-35.

⁸⁸² Yetkiner, İstanbul'da Bir Cemaatin, s.146.

⁸⁸³ ABCFM, Annual Report, 1827, s.45.

⁸⁸⁴ ABCFM, Annual Report, 1827, s.45.

adamları bazı ajanlarını birer işçi ya da misyon yardımcısı olarak aralarına gönderdi. Bunun neticesinde sahip olduğumuz kitleden az da olsa birkaç insanı etkilemeyi başardılar.⁸⁸⁵

Geçen Kasım ayında Hosbaia'da bir okul kurmak için bir temsilci gönderilmişti. Bu bölge tam olarak Sidon ve Şam yollarındaki köylerden geçmekteydi. Yunanlılar ve Müslüman Prensler okulun kuruluşu ve korunmasını büyük bir sevinçle karşılandılar.⁸⁸⁶ Okul için öğrenciler bulmak için araştırmalara başladılar. Neredeyse tüm yerlerden misyonerlere bağış yağmaktaydı. Eğer okul düzgün şekilde açılırsa arkadaşları mutluluktan tekrar var olmuş gibi hissedeceklerdi. Kararlı şekilde zamanında dönerlerse bazı yardımseverler ve onun gibiler bundan çok etkileneceklerdi.⁸⁸⁷

Bu dönem Osmanlı hâkimiyet sahasında karışıkların bir kat daha arttığı bir dönemdi. Yunan istilasının Mart 19 1826'da başlaması misyonerleri büyük bir tehlikenin içine atmaktaydı.⁸⁸⁸ Yunan süvari birliğinin şehre yaklaşması görüldüğünde endişe başlamış ve saldırıları ardı sıra gelmiştir. 20 demirli ordu gemisi gelmekteydi. Ada'ya 500 kişilik bir askeri birlik inmişti. Bu saldırılar Türklerin yaptırdığı duvarlar sayesinde durduruldu.⁸⁸⁹ Çok az sayıda can kaybı verildi. Yunanlılar yakın bir yerde birkaç gün kamp kurdular. Sarhoş hale geldikten sonra evlere girdiler yediler içtiler talan etmek gibi birçok savaş suçu işlediler.⁸⁹⁰ Bay Goodell duvarların arkasında sessiz bir şekilde evde kalmak zorunda kaldı. Birkaç bilgi öğrenmek için İngilizleri ziyarete geldi. Dini broşürlerini kendi dillerinde tekrar aldı ve sakladı. Bu dönem arasında ayın 22'sinde Askerleri ile beraber Emir Beshir dağlarından görünmeye başladı.⁸⁹¹ Takip eden günlerde Akra Bedevi ve Arnavut birlikleri ayın 23'ünde yol güzergâhlarında görüldü. Savaş devam etmekte iken misyonerler kendilerine bir alan bulmak için kaçış yolu aramış ve İngiliz konsülleri sayesinde bir yol bulmuştur.⁸⁹²

Akabinde Peder Brewer'la birlikte Boston'dan seyahate çıkan Peder Elnathan Gridley, Ermenice dersi hocasıyla beraber Türkçe öğrenmek ve bölgenin coğrafi ahlaki ve dinsel olarak araştırmak için aynı sene içerisinde Kayseri'ye gelmişti.⁸⁹³ Gridley, bölge halkı arasında yer edinebilmek, daha da önemlisi etkili bir şekilde misyonerlik çalışmalarını

⁸⁸⁵ ABCFM, Annual Report, 1827, s.45.

⁸⁸⁶ ABCFM, Annual Report, 1827, s.45.

⁸⁸⁷ ABCFM, Annual Report, 1827, s.45.

⁸⁸⁸ ABCFM, Annual Report, 1827, s.45.

⁸⁸⁹ ABCFM, Annual Report, 1827, s.45.

⁸⁹⁰ The Missionary Herald, 1827, s.21.

⁸⁹¹ The Missionary Register for M DCCC XXVIII. Church Missionary Society, London, 1828, s.331.

⁸⁹² ABCFM, Annual Report, 1827, s.48-49.

⁸⁹³ ABCFM, Annual Report, 1827, s.49.

yürütmek için dil çalışmalarına önem vermiş, Rumca ve Türkçe öğrenmeye başlamıştı.⁸⁹⁴ Sonra Anadolu bölgesinde baş gösteren bir hastalık olan sıtmanın yakalanan Gridley,⁸⁹⁵ Erciyes dağına tırmanmıştır. Ünlü Yunanlı Coğrafyacı Strabon'un “ Açık bir günde *bu dağın zirvesinden Hem Karadeniz hem de Akdeniz görünür*” şeklindeki savını bizzat tahkik etmek tutkusundan gün içinde 12 ila 14 saatlik bir yol sürmüş en yüksek zirvenin 13.000 fit üzerinde olduğu yere kadar çıkmaya çalışmıştır. Bu arzusundan vazgeçemediği için yaşamını kaybetmiş ve doruğu karlarla kaplı Erciyes dağın eteklerinde 1827 yılında Endürlük kasabasına gömülmek zorunda kalmıştır.⁸⁹⁶

William Goodell, 1827'nin 21 Mayıs tarihli mektubunda “*İstanbul'a gidip yerleşmek için Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin düzelmesini bekliyoruz*”⁸⁹⁷ diye not düşer. Buradan çıkarılacak en açık husus İstanbul, misyon heyetleri ve misyonerler için gönüllerinden bağlı oldukları kalplerinde taht kurmuş bir yerdir. 3 yıl gibi kısa bir süre zarfı içinde Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin düzelmesine bile gerek kalmadan beklenmeyen olaylar hâsıl olmuştur. Misyonerlerin genel olarak hep kullandıkları bir deyimle “Tanrının İnayetiyle” (By Providence of God) Osmanlı-ABD ilişkileri resmen kurularak hız kazandı. İstanbul'daki Amerikan diplomatik temsilciliği 1831'in 2 Mart'ında faaliyete geçerek işlemlerini başladı. Artık misyon faaliyetleri devlet bünyesinde olmasa dahi bir “legal” resmiyete dönüşme ayağı oluşmaya başlamıştı. Bu dönem içinde ABCFM baş sekreteri Rufus Anderson Osmanlı sınırları içinde görünmeye başladı.⁸⁹⁸

Ocak ayında Malta'ya ulaşan Rufus Anderson birkaç gününü karantinada geçirdi.⁸⁹⁹ İngiliz Cemiyeti ile karşılıklı olarak bilgi alışverişinde bulunan Anderson durum hakkında gerekli bilgiler almıştır. Şubat ayına geldiğinde Korfu, Itaca, Kefolonya ve Zende'yi Bay Smith ile ziyaret etmiştir.⁹⁰⁰ Prof. Bambas, Bay Anderson ve Bay Lowndes Londro Misyoner Cemiyeti altında bir toplantı düzenlenmiştir. Mora adına alınacak kararlar ve seyahat hakkında teferruatlı görüşmeler yapıldı.⁹⁰¹ Bay Anderson ve Bay Smith Mora'dan Egina tarafına

⁸⁹⁴ Demir, Amerikan Board'un İzmir'deki, s.28.

⁸⁹⁵ Personel kartı ve ölüm bilgier için (<http://www.dlir.org/archive/orcexhibit/items/show/collection/12/id/16941>) E.T.(05.02.2022).

⁸⁹⁶ American Board Of Commissioners For Foreign Missions, 1828 Annual Report, Twelfth Annual Report, Boston,1828, s.45, Demir, Amerikan Board'un İzmir'deki, s.17.

⁸⁹⁷ ABCFM, Annual Report, 1828, s.45.

⁸⁹⁸ American Board Of Commissioners For Foreign Missions, 1829 Annual Report, Twelfth Annual Report, Boston,1829, s.43.

⁸⁹⁹ ABCFM, Annual Report, 1829, s.43.

⁹⁰⁰ ABCFM, Annual Report, 1829,s.43.

⁹⁰¹ ABCFM, Annual Report, 1829, s.43

geçmek için sahilin güney tarafından geçerek Leponto taraflarına geçmiştir.⁹⁰² Kasım ayına kadar birçok komite toplantısı gerçekleştiren Rufus Anderson konu hakkında belli alanda fikirler alarak yapılacaklar hakkında bilgiler sunmuştur.⁹⁰³

Komite yönetici tarafından verilen kararlarda okullar ve kitaplar için basım faaliyetlerinin hazır olması emredilmiş okulların Yunanlıların üzerinden yükselmişini istenmiştir.⁹⁰⁴ Yeni mekânlar ve yardım için yeni başöğretmenler istihdam edilmesi için talimatlar gelmekteydi.⁹⁰⁵ Bunun ötesinde en önemli olaylardan bir tanesi Yeni Ahit'in basımı ve dağıtımı olacaktı. Ermeni Türkçesi ile Türkçe basılacak bu ahitler Ermenice kişiler üzerinde etkili olan Patronaj ve pahalı yönüyle öne çıkan İngiliz Kutsal Kitap Cemiyetine karşılık olarak teşekkül edecekti.⁹⁰⁶ Cemiyetin temsilcileri İstanbul için geçerli olacak çeviri hizmetlerini engellemek için uğraşmaktaydı. Ama bunun başarısız sonuçlanması Ermeni versiyonundan Ermeni Türkçesine çevrilmesine izin vermiştir.⁹⁰⁷ Bunun misyonerler tarafından en çok iyi görünen tarafı ise çeviriciler genelde Ermeni rahiplerden oluşmaktaydı.⁹⁰⁸ Bay Goodell Yeni Ahit'in orijinal Yunan halinden Ermeni Türkçesine çevrilmesi Ermeni rahiplerin amaçları arasındaydı. Bunun için yöneticinin altında yıllarca çevirmenlik hizmeti veren işçiler mevcut haldeydi.⁹⁰⁹ Akabinde belirli sebeplerden dolayı işlerini tamamlamak için Kitap Cemiyeti'nden mutlak sonuç getirecek uzmanların yardımını istemekteydi.⁹¹⁰ Ermeni Türkçe diline hâkim çevirmenlerin en iyilerini kendi hizmetlerinde çalıştırmaktaydı. Piskopos Carabet doğru ve kesin bilgileri ayrıca gerekli olan diğer donanımlarını kendi içinde toplayan bir kişilikti.⁹¹¹ Takip eden günlerde Bay Anderson 28 Mayıs 1829 günü Mora'dan ayrıldıktan sonra 2 Haziranda Argos'a varmıştı. Bay Smith ile beraber Tripolasa çıkmak için plan yapmaktaydı. Bay Smith ve Bay Anderson gittikleri yerlerde harap ve bitmiş şekilde duran mekânlara sürekli şahit olduklarını bildirmiştir.⁹¹²

⁹⁰² ABCFM, Annual Report, 1829, s.44

⁹⁰³ ABCFM, Annual Report, 1829, s.45

⁹⁰⁴ American Board Of Commissioners For Foreign Missions, 1830 Annual Report, Twelfth Annual Report, Boston, 1830, s.46.

⁹⁰⁵ ABCFM, Annual Report, 1830, s.46.

⁹⁰⁶ ABCFM, Annual Report, 1830, s.46.

⁹⁰⁷ ABCFM, Annual Report, 1830, s.46.

⁹⁰⁸ ABCFM, Annual Report, 1830, s.46.

⁹⁰⁹ ABCFM, Annual Report, 1830, s.46.

⁹¹⁰ ABCFM, Annual Report, 1830, s.47.

⁹¹¹ ABCFM, Annual Report, 1830, s.47.

⁹¹² ABCFM, Annual Report, 1830, s.48.

İstanbul misyonunu kurup faaliyete geçirmekle görevlendirilen William Goodell 1831'in 28 Nisan'ında İstanbul'a hareket emrini almıştı.⁹¹³ Bay Goodell Komite tarafından eğitim görmüş ve son derecede bağlı bir kişilikti. Malta'da kariyerinin en önemli işlerinden biri olan Ermeni Türkçesi ile yazılan Yeni Ahit'in ilk andan son ana kadar basımında yer almıştır.⁹¹⁴ Bastırdığı Ahitleri Komitenin emriyle yanına alıp İstanbul'a hareket etmiştir. Yapılan onca uğraştan sonra Ermeniler üzerinde çeviri faaliyetleri ile çok derin etkililer bırakmıştır. Malta'da kararlaştırılmış operasyon kararı ile uygun bir şekilde nakil için gerekli olanlar yapılmıştır.⁹¹⁵

Bütün yüklerini ve ailesini'de alarak Mayıs 21 Banain Kaptanı Smith ile beraber İzmir taraflarına yolcuğa başlamıştır. Tenos adasını geçerek kıyılardan giderek gece yarısı hem sorular sormak hem de yardım almak için Misyoner tarikatlarını aradılar. Lakin aramaları sonuçsuz kalarak Athena taraflarına yol aldılar.⁹¹⁶ İzmir'e 29 Mayıs günü vardıktan sonra burada biraz kalmışlardır.⁹¹⁷ Takip eden ayın dokuzuncu günü İstanbul'a varmıştır.⁹¹⁸ Malta'dan ayrıldıktan sonra İbranice kutsal metinleri Ermeni Türkçesine çevirme işlemlerini tamamlamak için uğraşmıştır.

Yapılan uğraşlar ve çeviriyi tamamlaması neredeyse tüm vaktini almıştır.⁹¹⁹ İlerleyen dönemlerde önemli değişiklikler kendini göstermeye başlamıştı. Kurum içindeki baskılar yönetici kitle tarafından farklı tezahürlerde basımları başlamıştı. Ermeni karakterli Türkçe yazımlar başlangıç olarak görülmekteydi.⁹²⁰ Baskı performansları yükselmeye başladığı malta döneminden itibaren (Haziran 1822) 12.000.000 sayfa baskı yapılmıştı.⁹²¹ Bu dönem içinde Bay King Lancasterian okul tipi harman olan bir okulu Athena aktif hale getirmekteydi. Athena'daki operasyonlar Bay King büyük arzuları ile Yunanistan'da kurulacak birçok şeyin temellerini atacaktı.⁹²² Son dönemlerde ise Türklerin yoğun bir şekilde işgal etme politikaları bölgede sürmekteydi. Lakin geçen güz döneminde tahliye olasılığı yüksek olduğundan diğer faaliyetler sekteye uğramıştı. Aynı yıl içinde Nisan ayında

⁹¹³ Kocabaşoğlu, Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki, s.36.

⁹¹⁴ The Missionary Register for M DCCC XXIV. Church Missionary Society, London, 1829, s.42.

⁹¹⁵ American Board Of Commissioners For Foreign Missions, 1831 Annual Report, Twelfth Annual Report, Boston, 1831, s.46.

⁹¹⁶ ABCFM, Annual Report, 1831, s.46.

⁹¹⁷ ABCFM, Annual Report, 1831, s.46.

⁹¹⁸ ABCFM, Annual Report, 1831, s.46.

⁹¹⁹ ABCFM, Annual Report, 1831, s.47.

⁹²⁰ ABCFM, Annual Report, 1831, s.34.

⁹²¹ ABCFM, Annual Report, 1831, s.35.

⁹²² ABCFM, Annual Report, 1831, s.38.

Athena'ya ikinci ziyaretinde Niketoplas'taki yerde kızlı erkekli çocukların Lancasterian şekilde eğitim aldıkları bildirilmiştir.⁹²³

Sık sık yöntem değiştirilerek İncilin somut bir şekilde ifade etmek için yetim yurtlarındaki yöneticiler çaba sarf etmekteydi.⁹²⁴ Bunun akabinde 30 Mayıs'ta okul 176 kızlı erkekli gruplar halinde eğitimlerine başlamıştı. Komite okulun aktif hale gelmesinden sonra Bay King'e kullanması için 500 yazı tahtası ve ona eş değer seviyede kalem tedarikinde bulunmuştur. Öte yandan basımlarına devam edilen kitaplar aynı şekilde dağıtımlarına devam edilmekteydi.⁹²⁵ Bu faaliyetler devam ederken Doct. Korek Kilise Cemiyeti Board'ın yaptığı faaliyetlerden endişe ederek Suriye'deki faaliyetlerine hız vermiştir. Tenos'tan tamamen zıt olan Suriye'de okul faaliyetlerinin genel dokümanları göndermişlerdir.⁹²⁶

THE LANCESTERIAN BOY'S SCHOLL	275 Öğretici
THE BOY'S SCİENTİFİC SCHOLL	34 Öğretici
THE GİRL'S LANCESTERIAN SCHOLL	225 Öğretici
TOPLAM	534

William Goodell 9 Haziran 1831 tarihinde Goodell ailesi ile beraber İstanbul'a varmıştı,⁹²⁷. İlk olarak ikamet olarak belli başlı Pera'daki Frenk kenar mahallerinde oturmuşlardır. Yerleşmelerinden iki ay sonra bölgeyi paramparça eden korkunç bir yangın meydana gelmiştir.⁹²⁸ Bu yangında mobilyalarını, kütüphanesini, dosyalarını kendisinin ve ailesinin neredeyse tüm elbiselerini kaybetmiştir.⁹²⁹ Aynı gün harabeye dönen evlerinden ayrılarak Büyükdere tarafına taşınmışlardır. Avrupa yakasında boğaza 12 ya da 18 mil şehirden uzak bir yere yerleşmişlerdir.⁹³⁰ Bu yangının haberleri İzmir'e ulaştığında, şehirde ikamet eden Amerikalı tüccarlar, gemiciler ve bazı şehir sakinlerinden olanlar Goodell ve Protestanlık için yapılan faaliyetlere olan şükranlarından dolayı 140 dolarlık bir yardım yapmışlardır.⁹³¹ Komite giyim ve para yardımı dışında yardımcı olabilecek makale ve dokümanları Bay

⁹²³ ABCFM, Annual Report, 1831, s.38.

⁹²⁴ ABCFM, Annual Report, 1831, s.38.

⁹²⁵ ABCFM, Annual Report, 1831, s.38.

⁹²⁶ ABCFM, Annual Report, 1831, s.39.

⁹²⁷ American Board Of Commissioners For Foreign Missions, 1832 Annual Report, Twelfth Annual Report, Boston,1832, s.64.

⁹²⁸ ABCFM, Annual Report, 1832, s.64.

⁹²⁹ ABCFM, Annual Report, 1832, s.64.

⁹³⁰ ABCFM, Annual Report, 1832, s.64.

⁹³¹ Barton, , Türkiye'de Gündoğumu, s,135.

Goodell'a iletmiştir.⁹³² Goodell çiftinin bu geçen dönem aralarında altı çocuğundan dördüncü çocuğu ve özellikle belirtmek gerekir ki Birleşik Devletleri'n Osmanlı başkentinde doğan ilk vatandaşı olarak dünyaya gözlerini açtı. Amerikalı arkadaşları ve misyoner heyetinden tanıdıkları ve Porter'ın da önerisi doğan bu çocuğa iki kıta iki dünya temsil edecek şekilde Constantine Washington adını verildi.⁹³³

American Board hizmetinde çalışmalarına devam eden Bay Goodell İstanbul'a gider gitmez Ermeni insanlar üzerinde özellikle durmak gerektiğini anlamıştır. Yıllarca yönlendirilmiş bir dikkatsizliğin karşısında Bay Goodell yeni bir düzen oluşturmak istemiştir. Şu sözler ile yapacaklarına dair bir ipucu vermiştir. *Ancak Tanrı'nın koruması ve inayetiyle bütün Yunan Ermeni ve diğer halkların içine karışmak için fırsat kollamaktayız.*⁹³⁴ Ermeniler arasında başlatılan Lancasterian okul sistemi ile öğretici bir kitle olmadan Yunanlıların dâhil diğer insanların içine girmenin uygun kitaplar ve sözler ile mümkün olacağından raporlarında bildirmiştir.⁹³⁵ Bay Goodell Kasım ayında Yunanlılar için dört Lancasterian okul kurmuştur. Bu okullar İstanbul'un çeşitli bölgelerinde olacak şekilde planlanmıştır. Bu bölgeler Galata, Suriçi, Yeniköy ve Büyükdere olarak faaliyete geçmiştir.⁹³⁶ Bu okullardan üçü açılır açılmaz 150 erkek çocuğun eğitim gördüğü bir merkez halini almıştı. Dördüncü ise 50 öğrenci ile başladığı eğitimlere giderek hız vermiştir.⁹³⁷ Bu dönem içinde ilginç bir nokta ise Rus Büyükelçisi'nin okullar karşısındaki sert tepki ve faaliyetleridir. Öğretilen fikirlerin bertaraf edilmesi ve insanlarca kabul görmemesi gibi beyanlar ortaya atılarak bir karalama faaliyeti sürdürülmüştür.⁹³⁸ Akabinde Bay Goodell büyük bir şekilde verim alabileceğini düşündüğü Rumlar arasında misyonerlik faaliyetlerine devam etmek istemiş ve bunun için Galata'da bir okul açılmasına dair Komite yetkililerine raporlarında bunu dile getirmiştir. Okullar için her düşünce saygı ile karşılanmakta idi. Okullar belki de Kutsal yazılar ve Dini broşürler için yaratıcı ve arzu ile beklenen büyük alışveriş alanı olacaktı. Okullar küçüklükten itibaren çocuklara verilen eğitimlerde tam bir misyoner merkezi haline gelecekti.⁹³⁹

Misyonerler bu durumu “*Su dolu çamurdan çıkan bir melek gibi*” tasvir etmişlerdir.⁹⁴⁰ Bay Goodell bu dönem içinde öneri şeklinde gelişen olaylarda Ermeniler için kurulan okulların

⁹³² ABCFM, Annual Report, 1832, s.64.

⁹³³ ABCFM, Annual Report, 1832, s.64.

⁹³⁴ ABCFM, Annual Report, 1832, s.64.

⁹³⁵ ABCFM, Annual Report, 1832, s.64.

⁹³⁶ ABCFM, Annual Report, 1832, s.65.

⁹³⁷ ABCFM, Annual Report, 1832, s.65.

⁹³⁸ ABCFM, Annual Report, 1832, s.65.

⁹³⁹ ABCFM, Annual Report, 1832, s.66.

⁹⁴⁰ ABCFM, Annual Report, 1832, s.66.

sorumluluğu hakkında Ermeni Kilisesinin başı olan Ermeni patriği ve İstanbul'da Ermenilerin hamisi olarak addedilen Elçi Petro ile görüşmeler yapmıştır. Ermeni patriği kurulacak olan kurumların Misyon birliği için bir kurtuluş olarak görmekteydi.⁹⁴¹ Ermeniler tarafından kabul gören Lancasterian tipi okullar faaliyete geçmiş ve geniş çapta yankılar yaratmıştır.⁹⁴²

Bu dönem içinde kilit adamlardan biri ise Bay Passati denilen kişiydi. İstanbul'da Bay Goodell her ne kadar iyi bir şekilde misyonerlik faaliyetlerini yapma kabiliyeti olsa dahi Rumca ve diğer dillerde kabiliyeti pek fazla değildi. Bay. Passati kendisine verilen görev ise Bay Goodell'a Yunan ve diğer gençleri okula kazandırmak için yardımcı olmaktaydı.⁹⁴³ Bu dönem içinde hem misyonerlik faaliyetlerinde önemli bir rol üstlenen Bay Passati kısa süre içinde Galata mevkiinde kurulan okula Bay Goodell'un tavsiyesi üzerine Komite tarafından müdür olarak tayin edilmiştir.⁹⁴⁴

Bu dönemler arasında Prudential Komite, H.G.O. Dwight ve Eli Smith Kürt bölgelerini⁹⁴⁵Küçük Asya'ya Ermenistan'a İran ve Gürcistan sahalarına yönelik geniş kapsamlı bir araştırma ve incelemeler için bir gezici grup oluşturup göndermeye karar vermişlerdi. 19 Ocak 1830 tarihli İhtiyati Komitenin Talimatları ile başlayan bu büyük misyon görevi Bay Dwight'ı dünyanın çeşitli yerlerine getirdi. Bu seyahat iklim şartları nazarınca Ermenistan dağlarının yaz aylarında en kolay şekilde seyahat edilebileceği dönemlere denk gelmişlerdi.⁹⁴⁶ Bay E.Smith akıllı ve iyi bir gözlemci inceleme ustası olması yanında tecrübe sahibi bir seyyah ve iyi derece Arapça öğrenmiş bir konuma gelmişti. Türkçe 'ye hem lügat olarak hem de konuşma olarak oldukça ustalaşmıştı.

Bay H.G.O Dwight ise henüz taze bir misyoner olarak kariyerinde yeni adımlar atmak için enerjik ve cesaret doluydu. Bu iki misyoner kendilerine verilen görevleri yapmak üzere 1830'un Mart'ında Malta'dan İzmir'e Nisan ayın'da ise de yollarını İstanbul'a çevirerek istikametlerini o güzergâhta devam ettiler. İzmir ve etrafında yapılan yoğun misyon çalışmaları hız kesmeden devam etti. İzmir'deki Smirni* çevresinde yapılan faaliyetler nazarınca eğitim faaliyetleri Bursa tarafına kaydırılmasına daha uygun bulundu. 200 Yeni

⁹⁴¹ ABCFM, Annual Report, 1832, s.66.

⁹⁴² ABCFM, Annual Report, 1832, s.66.

⁹⁴³ ABCFM, Annual Report, 1832, s.67.

⁹⁴⁴ ABCFM, Annual Report, 1832, s.67.

⁹⁴⁵ Bilgiyi aldığımız kaynak bu terimi Kürdistan olarak kullanmış. Lakin biz bu terimi kullanmak istemediğimiz için Kürt bölgeleri ifadesini kullanacağız.

⁹⁴⁶ E. Smith and Rev. H.G.O. Dwight Armenina Including a Journey, Eli Smith, Vol 1, Boston, 1833, s.12.

* Smirni, İzmir sınırları içinde iki farklı konumda yer alan tarihî kentler. Eski İzmir kenti körfezin kuzeydoğusunda yer alan ve yüzölçümü yaklaşık yüz dönüm olan bir adacık üzerinde kurulmuştu.

Ahit'in bulunduğu Smirde'ki Mukaddes Kitap deposu ele geçirildi. Papalık tarafından verilen bilgilerde Ermenilerin toplam nüfusunun bölgesel olarak 2000 veya 3000 olarak tahmin edildiği ortaya koymuştur.⁹⁴⁷

Bölgesel olarak Hristiyan yoğunluğu oldukça fazladır.⁹⁴⁸ Yolculuk öncesinde kendi tabirleri ile “Tanrı inayeti” sayesinde Tatar bir reisin himayesi'ne girdiler.⁹⁴⁹ Himaye eden reis misyonerlerin can ve malların güvence edileceğine dair bir anlaşma yaparak mühürledi. Reis'in yardımıyla yatak, yorgan tencere, tava, elbise, kitaplar, yazı takımları, yiyecekler verildi. Gittikleri güzergâhta gizlenmek için gizlenmiş olarak yerel kıyafetler tercih edip giydiler. Misyonerlere aynı zamanda pasaport ve resmi takdim mektupları da verildi.⁹⁵⁰ Misyonerler gidecekleri bölgedeki etnik durumdan ve ahlaki düzeyden bir haber şekilde oraya varmışlardı. Güvenilir bir bilgi kaynağı yok olmasının yanında sağlam diyebilecekleri bir harita bile ellerinde mevcut değildi. Bu iki misyoner 21 Mayıs 1830 yılında Tatar yol gösterici ile ülkenin en ücra köşeleri için yola çıktılar.⁹⁵¹

Bay Dwight ve Bay Smith'in gözlem ve araştırmaları Anadolu topraklarının hem nüfus dağılımı hem de dini yönden dağılımları detaylı şekilde vermektedir. İstanbul'un Komite için çok önemli ve öncelik gerektirecek bir nokta olduğunu her fırsatta rapor etmişlerdir. Türkiye'den göçmen sıfatı ile yıllarca oradan oraya giden Ermenilerin sözde koruyucusu Rusya ile Board arasında inanış bakımından birkaç farklılık ortaya çıkmıştır. Politik faaliyetler az dahi olsa kıpırdanmalara ve büyük sallantılara izin vermekteydi. Rusya'nın şüpheli yaklaşımı ve Board tarafından aynı şekilde hareket edilmesi karşılıklı olarak bir sonuca varılmamıştır.⁹⁵²

Basle Cemiyeti başta olmak üzere misyonerlerin mükemmel denecek faaliyetlerine zıt bir tavır sergileyerek onlardan hoşnutsuzluklarını belli etmişlerdir. Şoşa ve diğer bölgelerde düşmanca girişimlerde bulunulmuştur.⁹⁵³ Yetersiz şekilde para yardımı yapılsa dahi Ermeni nüfusunun olduğu bölgelere sayısız şekilde yardım götürülmüştür. Türk İmparatorluğu içindeki Ermeniler ile iletişime ve etkileşim içinde olan misyonerler genel hatlar içinde şu noktalara değinmişlerdir.

⁹⁴⁷ Smith, H.G.O. Dwight Armenina, s.13.

⁹⁴⁸ Smith, H.G.O. Dwight Armenina, s.13.

⁹⁴⁹ Smith, H.G.O. Dwight Armenina, s.47.

⁹⁵⁰ Barton, Türkiye'de Gündoğumu, s.102.

⁹⁵¹ Barton, Türkiye'de Gündoğumu, s.102.

⁹⁵² ABCFM, Annual Report, 1832, s.68.

⁹⁵³ ABCFM, Annual Report, 1832, s.68.

- Constantinople
- İzmir
- Trabzon
- Tokat⁹⁵⁴

Bu şehirler Anadolu bölgelerinde ün salmış büyük ticari çok yönlü şehirlerdir. Misyonerler için ikinci büyük hizmet alanı sağlayan Ermenilerin çoğunluk olarak bu bölgelerde yaşamasıdır. Bu şehirlerin yanında Batı taraflarında Ünlü Strabon'un şehri Amasya⁹⁵⁵ ve Merzifon'a uğramış oradan Kuzey Doğu'da Niksar⁹⁵⁶ Güney kesimde Sivas ve bir zamanlar Soylu Mithridates'in hâkimiyet alanı olan Sinop taraflarına gitmişlerdir.⁹⁵⁷ Bu bölgeler hemen hemen misyonerler için faaliyet alanı ve kendi amaçları uğruna türlü fedakârlıkları gösterecekleri yerlerdir. Tokat ile beraber 24.000⁹⁵⁸ Ermeni nüfusu içinde barındıran büyük bir alana sahiptir.⁹⁵⁹ Tokat civarına geldiklerinde onlardan önce gelen 18 yıl önce hayata gözlerini yuman Henry Martin'in mezarını ziyaret ettiler. Haziran Ayı'nın ortalarına doğru doğu taraflarına yollarını çevirdiler.⁹⁶⁰ Ermeni misyonu için muhtemel en iyi istasyon Kayseri olarak belirlenmiş ve Tarsus Kilikya'dan daha iyi bir merkezi konumda olduğu için daha uygun olarak görülmüştür. Bu yüzden Kayseri Tarsus Smith ve Dwight tarafından kapsamlı bir ziyarete uğramıştır.⁹⁶¹ Diğer bir yer olarak ise Diyarbakır mümkün olarak kabul edilmiştir. Ermeni misyonu için fazlaca avantajlı ve güvenilir olarak bu konumda'da faaliyetlerine devam etmişlerdir. Erzurum⁹⁶² ise misyonerler için her zaman arzu edilen bir mekân olarak rapor edilmiştir. Rus bölgelerinde yaşayan göçmen sınıfındaki Ermeniler misyonerlik faaliyetleri altında kendi mezheplerinden vazgeçerek misyonerlerin takipçisi olma yolunda devam etmişlerdir.⁹⁶³

Anadolu'da çeşitli illerde gezen Misyoner Smith ve Dwight Türklerin giyiminden atlarına kadar teferruatlı şekilde incelemeler yapmışlardır.⁹⁶⁴ Gebze yollarından geçerken antik yörelerde uğramayı ihmal etmemiştir. Gezdikleri bölgelerden yerel halktan birkaç örnek

⁹⁵⁴ ABCFM, Annual Report, 1832, s.68.

⁹⁵⁵ Smith, H.G.O. Dwight Armenina, s.91.

⁹⁵⁶ Smith, H.G.O. Dwight Armenina, s.107.

⁹⁵⁷ ABCFM, Annual Report, 1832, s.68.

⁹⁵⁸ Smith, H.G.O. Dwight Armenina, s.101.

⁹⁵⁹ ABCFM, Annual Report, 1832, s.68.

⁹⁶⁰ Barton, Türkiye'de Gündoğumu, s.102.

⁹⁶¹ ABCFM, Annual Report, 1832, s.68.

⁹⁶² Smith, H.G.O. Dwight Armenina, s.124

⁹⁶³ ABCFM, Annual Report, 1832, s.68.

⁹⁶⁴ Smith, H.G.O. Dwight Armenina, s.75.

vererek toprak üzerindeki ahalinin sayısını rapor etmişlerdir.⁹⁶⁵ Aynı zamanda misyonerler kendilerince doğru gördükleri rahmet yolunu tüm insanlara göstermekten sorumlu hissettiklerinden doğrudan vaaz en etkili yoldu. Bu yol göstericiliğin sağlanması için Türklerin ve sözde Hristiyan olarak gördükleri grupların dillerini öğrenmişlerdi.⁹⁶⁶

Seyahat güzergâhlarını belirleyen yollar genel hatlar üzerindeydi. Yolculukları devam ederken Kars'a uğrayıp birkaç Ermeni ile karşılaştılar. Şofa, Tiflis, Nahcivan, Hoy ve Eçmiyazin hattında İstanbul'dan yaklaşık 1500 mil mesafede kendi amaçları ve istekleri üzerine çalışmalarına devam ettiler. Ağustos ayı geldiğinde artık yorgunluktan bitkin bir hale düşmüşlerdi. Aynı dönemde ise kötü bir durumda olan bölge kısa zamanda yetmiş bin'den fazla hayatı öldürmüş koleranın ortasındaydılar.⁹⁶⁷ Gidilen yolları ve aşılacak zorluklara misyonerlik çalışmaları her ne kadar zoraki şartlar görse dahi hiçbir zaman geri durmadığını göstermektedir. Şofa'da kendi mezheplerinden olan Alman misyonerle beraber iki ayı geçen bir beraberlik ile kaldılar. Bu müddet zarfında hem etnik kimlikler hakkında hem de diller hususunda kendilerini geliştirme şansı doğmuştu. İran diyarlarında Tebriz'e yetmiş mil kala yolda Bay Smith'in hastalığı baş gösterdi. Tebriz'deki İngiliz sefaretindeki hekimler ve yöneticilerin yardımlarıyla Bay Smith kendini topladı. Tebriz'de daha önce bilgi sahibi olmadıkları ve bu konuda araştırma ve inceleme yapmak üzere Nesturiler ile ilişkiler kurarak bilgiler edindiler.⁹⁶⁸ Tebriz yakınlarında Nesturiler ile faaliyetlerde bulunmuşlardır. Yaklaşık olarak burada araştırma ve inceleme için iki ay kaldılar ve sonra İran şehirlerinden Salmas'a geçiş yapıp Nesturilerin mezhepsel olarak bir farklı oluşumu olan 250 yıl önce Roma Katolikliği mezhep olarak benimseyen Keldaniler ile iletişim kurdular. Salmas şehrinden Urumiye'ye devam ettiler ve orada Nesturi lider tarafından rağbet görerek karşılandılar.⁹⁶⁹

8 Nisan gününden itibaren yüzlerine kuzeybatıya doğru çevirerek devam etmişlerdir. Beyazıt boyunca ilerleyerek Erzurum'a oradan da Trabzon taraflarına çıkmışlardır. Deniz yoluyla İstanbul'a ulaştılar. 25 Mayıs'ta vardıkları yerde 1 yıl bekledikten sonra İzmir üzerinden 2 Temmuz'da Malta'ya vardılar.⁹⁷⁰ Amerikan Hristiyan cemaatinin Rus ve Türk hâkimiyetinde olan Ermenilerin kendi söylemleriyle "iyileştirme" teşebbüsleri biraz yavaşlamıştır.⁹⁷¹

⁹⁶⁵ Smith, H.G.O. Dwight Armenina, s.76(4000 Türk, 500 Ermeni, 500 Yunan ve Yahudi)

⁹⁶⁶ Pınar Koçak, Harrison Gray Otis Dwight ve Osmanlı Devleti'nde Amerikan Misyonerlik Faaliyetleri (1830-1862) Basılmış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar, Ekim, 2019, s.74.

⁹⁶⁷ Barton, Türkiye'de Gündoğumu, s.102.

⁹⁶⁸ Barton, Türkiye'de Gündoğumu, s.103.

⁹⁶⁹ Barton, Türkiye'de Gündoğumu, s.103.

⁹⁷⁰ ABCFM, Annual Report, 1831, s.46.

⁹⁷¹ ABCFM, Annual Report, 1831, s.46.

Ermenilere yapılan faaliyetler aynı doz derecesinde Nesturîler üzerinde desteklenmiş lakin yapılan faaliyetler bir rapor haline getirip sunulmamıştır. Muhtemelen Bay Smith kendi yol güzergâhlarındaki Nesturîler üzerinde detaylı misyonerlik faaliyeti sürdürememiş bu sebepten dolayı gerekli bilgiyi gönderememiştir.⁹⁷²

Dwight ve Smith'den sonra 1835'li yıllara geldiğimizde New York Utica'da Dr. Asabel Grant İran'a gitmek için hazırlıklarını yapmaya başlamıştı.⁹⁷³ İlk olarak Mayıs 11' Boston'dan İzmir'e seyahat etti.⁹⁷⁴ Seyahat boyunca İbranice çalışmalarına vakit ayırmalarının dışında Havari işlerinin incelenmesi ve haritalar üzerinden Barbanasın Akdeniz'e geçişlerini incelemişlerdir.⁹⁷⁵ Gittiği bölgede Nesturî misyonundan sorumlu olan kişi ise Bay Eli Smith idi.⁹⁷⁶ İzmir'e geldikten sonra Bay Temple ve ailesi hoş vakit geçiren Dr. Grant bölge için daha iyi bir nokta olan İstanbul'a 2 Temmuz günü vapur ile yolculuk başlamıştır. Kaptan dâhil vapurda birçok İngiliz olduğunu ifade eden Grant 4 Temmuz günü İstanbul'a varmıştır.⁹⁷⁷ İstanbul'a vardığında Amiral Porter'ın daveti üzerine evlerine gitmiş Amerikan bayrağı olan bir masada yemeklerini yemişlerdir.⁹⁷⁸ Genel itibari ile Osmanlı'daki eğitim hizmetlerini inceleyen Dr. Grant Ermeniler ve Rumlar arasındaki yaygın olan 8 lancasterian okulundan ve burada okuyan çocuklardan bahsederek 5000 talimat gibi büyük bir listeleri olduğunu bildirmiştir.⁹⁷⁹ İstanbul'da yaklaşık altı hafta kaldıktan sonra Trabzon'a bir yelkenli ile yola çıkmıştır.⁹⁸⁰ Gittiği bölgeleri Annesine bir mektupla şöyle yazmıştır.

“Sevgili Annem

Ne kadar endişeli olduğunun farkındayım benim güvenliğim ve refahım için endişelenme. Yolumun en tehlikeli kısmını atlattım. Karadeniz tarafına Tanrı'nın yardımıyla iyi bir yolculuk geçirdim. İngiliz Hükümeti büyükelçisi Sir Henry Ellis ile tanışıp İran üzerindeki faaliyetlerimde yardımcı olabileceklerini öğrendim. Yaklaşık üç hafta yanlarında kaldıktan sonra aynı ayın 11'inde ayrıldım. Dağlık bölgelere seyahat ederek 26'sında Erzurum'a vardım. Üç veya dört gün sığır derisinden yapılmış çadırdaki gecelerimi geçirdim çok ıslak olmaması yanında oldukça soğuk bir yerdi. Gittiğimiz bölgelerde arkadaşça ve dostça bir

⁹⁷² ABCFM, Annual Report, 1831, s.46-47.

⁹⁷³ American Board Of Commissioners For Foreign Missions, 1835 Annual Report, Twelfth Annual Report, Boston, 1835, s.51.

⁹⁷⁴ 7.818 km bir yolculuk=4 221 Deniz mili yolculuk süresi 48 gün.

⁹⁷⁵ Asahel Grant, Memoir of Asahel Grant Missionary To The Nestorians, New York, 1847, s.35.

⁹⁷⁶ Grant, Memoir of Asahel Grant, s.35.

⁹⁷⁷ Grant, Memoir of Asahel Grant, s.36.

⁹⁷⁸ Grant, Memoir of Asahel Grant, s.37.

⁹⁷⁹ Grant, Memoir of Asahel Grant, s.38-39.

⁹⁸⁰ Grant, Memoir of Asahel Grant, s.41.

*tutum ile karşılandık. Hem Trabzon'da hem Erzurum'da değerli kişiler ile sohbet edip dostça vakit geçirdim. Albay Burgess'in himayesi altında İngiliz Tüccarlar ile beraber tekrar yola çıktım. Fırat ovaları boyunca seyahatim devam etti. Ağrı dağı eteklerine vardığımda işte manzaram bu demiştim ve İran yoluna devam eden yolculuğumun neredeyse tamamlamak üzereyim.*⁹⁸¹

Bu misyonerler arasında ülke sınırları içine giren ilk doktor olan Dr. Grant'dan beklenen ise Doğu Anadolu yüksek bölgelerinde ve Batı İran bölgelerinde yaşayan dağ Nesturileri etnik yapılarını ahlaki düzeylerini dini doğrultudaki hissiyatları ve hayata karşı durumlarını araştırma görevi verilmişti. Osmanlı devleti içinde ona verilen ve yerine getirilmesini istenilen görev kutsal bir görev nihayetinde ülkenin en tehlikeli yerlerinde görevini ifa etmesini gerektiriyordu. Ülke boyunca seyahat eden doktor bölgelere tek tek gezerek en ücra yerlerden bilgi toplamak için ayırmıştır. Geog Tapa bölgesinde Bay Perkins ve Dr. Grant çeşitli çevresel faktörler ile karşılaştı denizden dört mil içerde Nesturî köylerine gelerek Nesturî Metropolitisi ile görüşmeler yapmış ve onlardan davet almıştır.⁹⁸² Asahel Grant zorlu bir yolculuktan sonra Nesturîlerin yaşadığı büyük dağa ulaşmıştır. Ölüm tehlikeleri atlatan bu misyoner türlü zorluklar çekmiş lakin kendi inanç ve misyonunu yaymak için dağlar ülkesine dağ Hristiyanlarının yanına kadar gitmiştir. Bölge ile ilgili oldukça açık ifadeler ile bilgiler veren misyoner bölge ahalisinin saldırgan bir kimliğinin olduğunu dile getirmekteydi.⁹⁸³ Nesturî Hristiyanlarına giden yolun tamamen açık olduğunu ifade eden Asahel meydana gelen değişikliklerin misyonerlerin lehine sonuçlanacağını kanısındaydı.⁹⁸⁴ Tıbbi eğitim alması sebebi ile bir kurtarıcı gibi görünen Asahel bölge ahalisinin en derin sırlarına kadar vakıf olmuş ve gerekli işlemleri yapmıştı.⁹⁸⁵

Tıbbi yardımların birinde Kusturucu ilaçla durumu fenalaşan bir adam, ortalığı ayağa kaldırmış ama olay sona erdiğinde rahatlayan bu adam aynı ilaçtan biraz daha istemiştir. Diğer insanlar ise reçete istemek yerine sık sık “derman d'Mortha” yani safra ilacı istemekteydiler.⁹⁸⁶ Bölgeye gelen misyoner eskiden 750 ev olduğunu söylemekte lakin zaman içinde türlü çatışmalar açlık ve sert koşullar sebebi ile 250 eve kadar düştüğünü ifade etmekteydi. Tabi eğitim vs. gibi durumlar içler acısı bir haldeydi. Genel itibari ile bölgede bir tezek ve pislik kokusunun hâkim olduğunu ifade eden Asahel genel harabe manzarasını

⁹⁸¹ Grant, Memoir of Asahel Grant, s.42-45.

⁹⁸² Grant, Memoir of Asahel Grant, s.46.

⁹⁸³ Grant, Nasturiler Ya Da Kayıp Kabileler, s.44.

⁹⁸⁴ Grant, Nasturiler Ya Da Kayıp Kabileler, s.44.

⁹⁸⁵ Grant, Nasturiler Ya Da Kayıp Kabileler, s.44.

⁹⁸⁶ Grant, Nasturiler Ya Da Kayıp Kabileler, s.51.

yaşayan insanların hastalığını bu pislikten geldiğini düşünmekteydi.⁹⁸⁷ Ahali hakkında bilgi veren Asahel şunları not etmiştir.” *Pazartesi sabahı hastalarla özel ilgilenmek için Amediye’de sessiz bir dini tatil günü geçirdim. Burada görünüş veya dilleri itibarıyla Nesturîlerden ayırt edilemeyen yaklaşık yüz Yahudi aile yaşıyor. Nesturî refakatçilerim kendi halklarından zannedip Pazar günü çalıştıkları için onları azarladılar ama yanılıyorlardı. Onlarla adamakıllı sohbet ettikten sonra Hristiyan değil Yahudi olduklarını bize söyleyince işin farkına vardık. Yüzden biraz fazla Nesturî bu şehirde yaşarken bunların çoğu çevredeki köylerde oturuyordu. Buradaki Nesturîlerin yarıdan fazlası Papacı (Keldani) olmuş ve şu anda bu bölgede iki ya da üç bin kadar Nesturî yaşıyor. Fakat bunlardan daha fazlası kuzeydeki Xabur nehrine bitişik olan komşu Berwari bölgesinde hayatını sürdürüyor.*”⁹⁸⁸

Nesturîlerin kiliseleri sarp kayaların önündeki taş duvarların ortasında yer alan genişletilmiş doğal bir mağarada dağın yüksek tarafında ve gece yarısı gibi her zaman karanlıktır. Piskoposun gelen misafirine yaptığı ise alışagelmış bir olay değildir. Asahel olayı şöyle anlatmaktadır. “...Kibar, yaşlı piskopos elimi tuttu ve mihrapta duran bir taş istavrozun yanına götürdü; Onların adetlerine uyup hürmet ve dindar duygularımı sunacağımı düşünerek onu dudaklarıma bastırıldı. Hiçbir tapınma simgesini veya Roma Katolik Kilisesi’nin yoz ayinlerini işin içine katmayan, Nesturîler tarafından icra edilen bu basit, zahiri ifadenin etkileyici bir şey olduğunu itiraf etmeliyim. Bu tür sembollerin Roma kilisesi taraftarlarınca istismar edilmesi bizi basit haç yadigârını mahkûm etmek gibi aşırı bir şekilde davranmamıza yol açmış olmaz mı? Yaşlı piskopos seher vakti duasını hazır olabilmek için münzevi kilisesinde uyuyor. Gaz lambasını yakması için kendisine bir kutu kibrit hediye edince çok mutlu oldu.”⁹⁸⁹ Asahel kilisede yola çıkmadan önce Nesturî piskoposu ile elbise ve ayakkabılarını değiştirerek asıl Nesturîlerin yaşadığı dağın tepesine çıkmak için yola koyulmuştur.⁹⁹⁰

“... Böylelikle yerli gibi kuşanarak ayın on sekizinde sabah erken saatte yola çıktım. Bir buçuk saat süren zahmetli bir tırmanmadan sonra tarifi imkânsız ihtişamın önümde uzandığı dağın zirvesine vardım. Bağımsız Nesturîlerin ülkesi; uzun süredir Nesturî Kiliselerini koruyan neşeli ve tebessüm eden bazı köylerin göze çarptığı, kara bakışlı dağ geçitleri ve dar vadilerle bölünmüş vahşi ve kayalık dağlardan oluşan bir amfi tiyatro gibi, mest olmuş bendenizin önünde duruyordu. Burası, ufakta gökyüzüyle birleşiyormuş gibi görünen yüce ve

⁹⁸⁷ Grant, Nasturiler Ya Da Kayıp Kabileler, s.45.

⁹⁸⁸ Grant, Nasturiler Ya Da Kayıp Kabileler, s.46.

⁹⁸⁹ Grant, Nasturiler Ya Da Kayıp Kabileler, s.51.

⁹⁹⁰ Grant, Nasturiler Ya Da Kayıp Kabileler, s.51.

zirvesi karlı dağları sarsılmaz kaleler olarak yükselten Kadir-i Mutlak'ın kendilerine kollarını uzattığı yüz bin Hristiyan'ın memleketiydi. Burada sanki lütfunun tasarrufunun muazzam hedefiymiş gibi kayalık levazım, kadim Kilise 'sinin seçilmiş bir kalıntısını sevimsiz yalancı peygamber ile işkence alevleri ve savaş çanlarına karşı güvenilir kılıyor. Etrafa bakıp hayranlık duyarken adeta huzurun doruk noktasındayım ve bütün kalbimle şunu haykırıyorum."⁹⁹¹

"Görünen Dağın zirvesinde

Mukaddes haberci duruyor işte!

İyi haberler var size vaat edilmiş topraklar

Ey uzun zamandır düşmanın elinde olan

Esaret altında inleyen vaat edilmiş topraklar!

Tanrı senin zincirlerini bizzat kendi sökecek."⁹⁹²

Dr. Grant en önemli keşif ve gezilerini Kürt bölgelerine Dicle ve Fırat ırmakları besleyen kaynaklar arasında yaptı. 1839'dan 1845'e kadar, Dr. Grant Diyarbakır, Van, Harput, Musul, Mardin ve diğer önemli şehirleri, insanlar içinde yaşayarak onların ahlaki düzeyleri hakkında araştırma gezileri ve misyonerlik faaliyetleri için onlara ulaşmayı planlayarak ziyaret etti.⁹⁹³ Yolculuklar esnasında bir yardımcı ve rehber niteliğinde Mr. Holmes ona eşlik etmişti. 1839 Haziran ayında Dr. Asahel Grant, Mr. Holmes Diyarbakır'a varıp şehre bir kargaşa ve bulantı içinde buldular. Soygun ve cinayet Avrupalılardan genel bir nefretle beraber ortama hâkim olan kargaşa devam etti.⁹⁹⁴ Misyonerler bir paşa tarafından koruma altına alındı ve 50 mil güneyde olan Mardin yakınlarına çekilmek zorunda kaldılar. Mardin'e girdiklerinde ise hayatları açık bir şekilde tehdit edildi.⁹⁹⁵ Hayatları zor güç kurtuldu ve sağ kaldılar. Bozguncu gruplar bölge valisini sarayında öldürmüş ve misyonerlerin kaldığı yerlere saldırmışlar. Onları eğer içerde tutsaydılar misyonerler için bu yolun sonu olacaktı lakin dışarda kalan misyonerler hayatları bu şekilde şans eseri kurtulmuş oldu.⁹⁹⁶

⁹⁹¹ Grant, Nasturiler Ya Da Kayıp Kabileler, s.52.

⁹⁹² Grant, Nasturiler Ya Da Kayıp Kabileler, s.52-53.

⁹⁹³ Barton, Türkiye'de Gündoğumu, s.105.

⁹⁹⁴ Barton, Türkiye'de Gündoğumu, s.105.

⁹⁹⁵ Barton, Türkiye'de Gündoğumu, s.105.

⁹⁹⁶ Barton, Türkiye'de Gündoğumu, s.105.

Mr. Holmes İstanbul'a tekrar geri dönmek üzere hazırlanırken Dr. Grant tek başına Mardin'den 200 mil güneyde olan Dicle üzerinden seyahat ederek Musul'a geçiş yapmıştı.⁹⁹⁷ Musul seyahatinin çok rahat geçtiğini ifade eden Dr. Grant Türkler, Araplar, Kürtler, Nesturîler gibi gruplarla 17 gün geçirmiştir.⁹⁹⁸ Ninova harabelerini gördükten sonra 7 Ekim günü yola çıkmıştır. Bu bölgede Fransız konsolosu adına Nivova harabelerini kazmakla görevli kişiler var idi. Tuğla ve antik dönemden kalma taşlar meydana çıkmaktaydı. Taş kitabeleri alfabeyi bilmediğinden dolayı okuyamayan Dr. Grant bu taşlardan bir tanesini American Board merkezine göndermeyi bile çalışmıştır.⁹⁹⁹ Bunun ötesinde bu bölgede Türk askerlerinin Kerbala bölgesinde büyük katliamlar yaptığını bildirmiştir. Bu savaşların birer mezhep savaşı gibi göstermiştir.¹⁰⁰⁰ Orta Kürt bölgelerine kadar seyahatine devam eden Dr. Grant Asur topraklarına kadar bir tur gerçekleştirmiştir. Dağ Nesturîleri arasında sohbetleri sonrası eski Medyen'deki konutlarına ulaşmıştır. Nesturî bölgesinde yaptığı faaliyetler sonrasında üç günlük seyahatinden yorgun bir şekilde konaklama yerlerine ulaşmıştır.¹⁰⁰¹ Senenin sonbaharında tek başına Kürt bölgeleri üzerine bir araştırma ve keşif yapmak üzere geniş kapsamlı bir yolculuğa çıktı. Kısa bir müddet sonra inanç bakımından diğer semavi dinler aksine şeytana tapan ve ritüeliz bir takım işaretlere inanan Yezidiler ile karşılaştı. Burada araştırma ve keşif gezilerine notlarını tutmaya devam etti. Tıbbi beceriler ve insani ilişkiler sayesinde bölge ahalisinin saygınlığını kazandı.¹⁰⁰² Yakın bir gelecekte bilim adamı ve misyoner olan Schultz'un öldürülmesi için emir veren bir emiri iyi bir şekilde tedavi etti. Bu araştırma ve seyahat sekiz ay sürdü, yerel kıyafetleri ile kaba görünüşten dolayı geri döndüğünde bile dostları onu tanıyamadı.¹⁰⁰³

Musul ve Urumiye geri dönük bir merkez olarak kabul edilerek ülke üzerinde tekrar bir seyahat planı yapıldı ve uygulandı. Keşif ve araştırma Kürtler, Nesturiler ve Türkler arasında tekrar tekrar baş göstermesi hasebiyle açık bir harp olarak görülmeye ve düşmanlık nedeni ile daha tehlikeli ve dikkat çekici olmaya başlamıştı.¹⁰⁰⁴ Bir keresinde Dr. Grant bölge emirinin dostu, diğer seferde ise de Türk casusu olmakla tahakküm altında bırakıldı.¹⁰⁰⁵ Dr. Grant'ın yeni hedefleri oldukça ileriye dönüktü. Amerikan misyoner heyetinin kararları ile perçinleşen bu kararlar pek çoğu Roman Katolik olan Nesturiler arasında din propagandası yapmaktı.

⁹⁹⁷ Grant, Memoir of Asahel Grant, s.120.

⁹⁹⁸ Grant, Memoir of Asahel Grant, s.98.

⁹⁹⁹ Grant, Memoir of Asahel Grant, s.98.

¹⁰⁰⁰ Grant, Memoir of Asahel Grant, s.151.

¹⁰⁰¹ Grant, Memoir of Asahel Grant, s.98.

¹⁰⁰² Grant, Memoir of Asahel Grant, s.105-106.

¹⁰⁰³ Barton, Türkiye'de Gündoğumu, s.106.

¹⁰⁰⁴ Barton, Türkiye'de Gündoğumu, s.106.

¹⁰⁰⁵ Barton, Türkiye'de Gündoğumu, s.106.

Ermeniler ve Nesturiler arasında kiliselerine yeni bir hayat vermek için Hristiyan ruhu aşlamak için uğraşmıştı.¹⁰⁰⁶

3.4 OSMANLI TOPLUMUNDA YAŞAYAN KADINLAR VE AMERİKALI KADIN

Osmanlı toplumunda yaşayan kadınlar hakkında kurucu misyonerler çok dikkatli gözlemler yapmışlardır. Bursa’da ilk misyoner Schneider, “Doğu’nun tüm toplumlarında cinsiyetler arasında büyük farklar vardır. Ebeveynler erkek çocuğu daha hayırlı olarak kabul etmektedir. Erkek çocuğuna daha çok güvenilmektedir. Kızların eğitimi ihmal edilir, Erkeğe eğitimde öncelik verilir.” demektedir.¹⁰⁰⁷ Misyonere göre; kadınlar, erkeklerin çok alt düzeyinde kabul edilir. Genellikle, koca ve karısı beraber bir ziyarete gideceklerse, biri, diğerinin belli aralıkta takip etmektedir.¹⁰⁰⁸ Önce erkeklere hizmet edilir. Tatlı ve kahve ikramında erkek önceliklidir. Hiçbir erkek koluna eşini takıp da gezmez. Ermeni kadınların arasında en çok ilgilenilen konular ise çocuk sayısı, çocuk bakımı, yemek çeşitleri, moda ve yeni yabancı konulardır.¹⁰⁰⁹ Ermeni kadınlar çok temizdirler ve iyi ev kadınıdır. Rumlar ise Müslüman ve Yahudi kadınlardan daha fazla evin bekçileridir.¹⁰¹⁰ Daha cana yakın ve daha vicdanlıdır. Ermeni kadınlar arasında sadece bir kişinin okuma yazma bildiği ve diğerlerinin okuma yazma öğrenmenin en büyük arzularıdır.¹⁰¹¹ Misyoner Schneider, Bursa’ya 15 Temmuz 1834 yılında vardıktan sonra korunaklı bir yerde faaliyetlerine devam etmiştir.¹⁰¹² Dr. Schneider’in faaliyetlerinin en ilginçlerinden olan Amerikan ve Osmanlı toplumu arasındaki farkları ortaya koyması ve iki toplumun özelliklerini hatıratına işlemesidir.

- *“Amerika’da kadınlar, eş ve kardeşlerinden azımsamayacak kadar saygı ve ilgi görürler. Osmanlı sosyal hayatında ise kadınlar eşlerine ve kocalarına hizmet ederler.*
- *Amerika’da bir eve yeni gelin geldiğinde, ailenin bütün fertleri ile özgürce konuşması istenir. Fakat burada yaşayan Ermeniler arasında bir gelin yeni eve geldiğinde kayınvalidesi önünde resmi olarak izin verilmedikçe fısıldama dışında konuşmasına izin verilmez.*

¹⁰⁰⁶ Barton, Türkiye’de Gündoğumu, s.106-107.

¹⁰⁰⁷ E.C.A. Schneider, Letters From Broossa Asia Minor, Samuel Gutelius, Cambersburg, 1846, s.86

¹⁰⁰⁸ E.C.A. Schneider, Letters From Broossa, s.86.

¹⁰⁰⁹ E.C.A. Schneider, Letters From Broossa, s.86.

¹⁰¹⁰ E.C.A. Schneider, Letters From Broossa, s.86.

¹⁰¹¹ E.C.A. Schneider, Letters From Broossa, s.86.

¹⁰¹² ABCFM, Annual Report, 1835, s.47.

- Amerika’da insanlar yorulunca elbiselerini değiştirerek yatarlar. Burada yataklar getirilir ve insanlar elbiseleriyle yatarlar.
- Amerika’da evlendikten sonra çiftler baba evini terk eder ve kendi başlarına yaşarlar. Burada taraflardan birinin babasına ait çatı altında yaşar ve genellikle dört ya da beş kuşak bir arada yaşayan aileyi oluştururlar.
- Amerika’da gelin beyazlara bürünür. Burada Ermeniler arasında saten ya da koyu parlak hantal şeyler giydirilir. Baştan ayağa kadar parlak kırmızı giysiler vardır.
- Amerika’da mevta basit beyaz giysi ile gömülür burada baloya gidecekmiş gibi giydirilir.
- Amerika’da insanlar kiliseye gittiklerinde sessizce oturur ve papazı dinlerler. Burada ayakta durulur ve birbiriyle konuşurlar.
- Türkçe dil yapısı, İngilizcenin geriye doğru okunuşu gibidir.
- Amerika’da bir çiftçi koyunlarını otlağa çıkarmak isterse; önden koyunlar arkadan çoban gider. Burada adam önden gider ve koyunlar onları izler.
- Amerika’da bütün arabalar atlar tarafından çekilir burada atların biri önde diğeri aracın arkasında bulunabilir.
- Amerika’da bir adam komşusunun evine girerken şapkasını çıkarır, ayakkabılarını çıkarmaz. Burada ayakkabıları çıkarır şapkayı çıkarmaz.
- Amerika’da adam testereyi kendinden ileri doğru iterek kullanır Burada kendine doğru çekerek kullanır.
- Amerika’da bazen bayanlar yanaklarını boyarlar. Burada Müslümanlar ayak tırnaklarını kırmızıya boyarlar.
- Amerika’da anneler süt verirken bebeklerini kollarına alarak besler. Burada anneler bebeklerin durduğu beşiğe gider ve onun üzerine abanarak süt verir.
- Amerika’da yerler elle temizlenir, burada ayakla.
- Amerika’da örme işinde yün ipini parmaklarının arasına sararlar. Burada boyunlarına sararlar.
- Amerika’da bayanlar etek dikerken eteği kendilerine doğru çevirirler. Burada eteği üzerlerine çevirirler.
- Amerika’da dikişçi kadınlar sağdan sola dikerler. Burada soldan sağa dikerler.

- *Amerika’da örgü işine yukardan aşağıya doğru sıra inerler. Burada ayaktan başlanır başa doğru gidilir*
- *Amerika’da kitabın başlangıcı bir tarafa, Müslümanlarda ise başlangıç diğer taraftadır.*
- *Amerika’da baskı ve yazı soldan sağa doğrudur. Müslümanlar sağdan sola*
- *Amerika’da bir işçi yükünü omzunda taşır burada sırtında taşır.*
- *Amerika’da erkekler sakallarını tıraş ederler ve saçlarını uzamaya bırakırlar. Burada sakallarını uzatır, saçlarını tıraş ederler.*
- *Amerika’da kadınlar öğleden sonra beraber geçirmek istediklerinde içlerinden birinin evinde toplanırlar ya da birilerine davetlidirler. Burada ise gölgeli, buharlı halk hamamlarına giderler ve yemeklerini de beraberlerinde getirirler.*
- *Amerika’da oturdukları evlerin cepheleri sokağa doğrudur. Burada sokağa doğru değil avluya doğrudur.*
- *Yıkanma şekilleri farklıdır.*
- *Amerika’da masa üzerinde yemek için davetkâr olarak duran yemeklere dikkatli bakmak saygısızlık kabul edilir. Burada adet ve gelenek olduğundan beklenir.*
- *Amerika’da oturan biri ayakları zemine basar durumdadır. Burada ayakları altına alır üstüne oturur. Evde sandalye çok az kullanılır. Bu tür oturma kanepelerde olur.*
- *Amerika’da halka konuşma yapanlar alkışlanır. Burada el çırparak hizmetçi çağrılır.*
- *Amerika’daki öğretmen ceza için öğrencinin değnekle arkasına vurur. Burada öğrencinin ayak tabanına vurulur.*
- *Amerika’da gündelikçi işçiler iş için insanlara gider ve hizmetlerini teklif ederler. Burada Pazara gider birileri iş için onlara seslene kadar beklerler.”*
- *Misyoner toplumu gözlemleyerek ayrıntılı bir şekilde bilgileri aktarmıştır. Sadece Müslümanlar değil diğer azınlıklar hakkında da sosyal yaşam konularını incelemişlerdir. Bu gözlemler ardından gelen misyonerlerle yol göstermiş, gösterecekleri tutumlarda onlara rehberlik etmiştir”.¹⁰¹³*

¹⁰¹³ Schneider Eliza Cheney Abbot, Bursa Mektupları Bir Osmanlı Kentinde Müminler Ve Kafirler, Neşe Akın (Çev), Dergah Yayınları, 2009,s.47-49. E.C.A. Schneider, Letters From Broossa, s.79-85.

3.5 SOSYAL HAYAT

Amerikan Board Teşkilatı, Osmanlı devleti içinde siyasi manada çeşitli zamanlarda etkili olmuştur. Misyonerler devletin içinde bulunduğu şartları sürekli değerlendirmiş, Boston’da bulunan merkezlerine bu değerlendirmeleri rapor etmişler ve devlet yetkilileri ile daima sıcak temas içinde bulunmuşlardır. Protestanlığı yaymak gayesi ile geldikleri Osmanlı Devleti’nde Ermeni ve Rum nüfusla yakından ilgilenmişler, Bu milletlerin devlet ile olan ilişkilerine de müdahale etmişlerdir. Amerikan Misyonerler 1820 yılından itibaren Ermenileri Protestanlaştırmaya çalışmış ve Board Teşkilatı faaliyetleriyle Ermeniler ile yakın ilişki içinde olmuştur. Osmanlı topraklarında bir Ermeni devleti kurma çabalarında bulunmuşlardır.¹⁰¹⁴ Amerikan Board Misyoneri Everett P. Wheeler’in bir demecinde “*Biz Türkiye’de Hristiyanlar ve Hristiyanlık için okul, hastane açıyoruz, ilaç götürüyoruz modern tıbbi eğitimi kuruyoruz, Türkler bizi istemeyebilir ama oranın sahibi Türkler değil ki.*” diyerek emperyalist amaçlarını açıkça ortaya koymuştur.¹⁰¹⁵

Amerikan misyonerleri gittiği her istasyonda sosyal hayatın içerisinde olmuş, bulundukları bölgeyi çok iyi tanımışlar ve tüm sorunlarıyla yakından ilgilenmişlerdir. İleriye dönük amaçlarını gerçekleştirmek için sosyal hayatın içerisine girmişlerdir. Sosyal faaliyetler insanları geçici olarak birbirlerine bağlayan ve tanıma fırsatı veren ilişkilerdir. Misyonerler kendi ülkelerinde uyguladıkları sosyal hayat ilkelerini Anadolu’da uygulamak istemişler, bunu Müslümanlarla daha iyi münasebet kurmak için değil, Doğu devletlerinin Müslüman ailelerin etraflarına çektikleri duvarı delip, yeni bir kapı açarak oradan toplumun içine sızmak için yapmışlardır. Misyonerler bu amaçla sosyal unsurları çok iyi belirlemişlerdir. Osmanlı Devleti içinde yaşayan Türkleri, Ermenileri ve Rumları çok iyi analiz etmişlerdir. Anadolu’ya ilk gelen misyonerler öncelikle, Müslüman nüfusu analiz ederek her açıdan gözlem yapmışlardır. Müslümanların ibadet şekillerini Hristiyanlıkla farklarını detaylı olarak rapor etmişlerdir.

Türkleri bağınaz, katı ve benimsemediklerini öğrenmekten bile kaçınan kimseler sanırken, hele eğitim görmüşlerin öğrenme isteği onları şaşırtmıştır. Harput Koleji öğretmenlerinden Misyoner Livergood da kendi sözleriyle “*Genelde Türklerin cahil, tembel ve batıl inançlar tutsağı olmalarına karşın eğitilmişlerin gerçek aydınlar*” olduklarına değinmiştir.¹⁰¹⁶ Osmanlı

¹⁰¹⁴ Özgür Yıldız, Anadolu’da Amerikan Misyonerleri, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2015, s.29.

¹⁰¹⁵ Yıldız Özgür, Amerikan Protestan Misyonerlerinin, s.29.

¹⁰¹⁶ Seçil Akgün, “Amerikalı Misyonerlerin Anadolu’ya Bakışları”, OTAM, 1992, C.3 S.3, s.7.

İmparatorluğunda kahvehaneler, erkeklerin vakitlerinin çoğunu geçirdikleri yerler olduğundan, Misyonerlere de halkla iletişim sağlayabilmek açısından çekici gelmiştir.¹⁰¹⁷ Pek çok misyoner kiliseye çekemedikleri yerel halkla, özellikle de Türklerle buralarda temas kurup geliştirmişlerdir. Erkekler tarafından gidilen kahvelerde Ermeni-Türk ayrımı olmaksızın her zaman ilgi ile dinlendiklerini, Ermenilerle din konuşmaları sırasında bile Türklerin konuşmalara saygılı bir suskunluk ortamı yarattıkları, hatta kulak kabarttıkları pek çok misyoner tarafından not edilmiştir.¹⁰¹⁸ Birçok misyoner, böylece Türklerin benimsemedikleri öğretilere bile saygı gösterdiklerine tanık olmuşlardır. Yine misyoner Goodell, İmparatorluktaki uzun kalışı sırasında iyi tanıma olanağı bulduğu Türklerin bu niteliğini defalarca yansıtmıştır.¹⁰¹⁹ Hatta bir kez sabahlamak zorunda kaldığı bir kahvehanede gün doğunca diz çökerek sabah duasını etmeye başlamıştır. Orada bulunan bütün Türklerin konuşmalarına ara vererek suskunluk içinde duasını bitirmesini beklediklerini ve "amen" diyerek duasını sona erdirince Türklerin hep bir ağızdan "âmin" diye kendisine sanki eşlik ettiklerini görmüştür.¹⁰²⁰

Müslümanların özel dini günlerini dikkatli takip etmişlerdir. Bu Müslümanların yaşam tarzlarını ve dinlerini ayrıntı anlama çabasının ürünüdür. Osmanlı toplumunda sosyal yapıyla ilgili yaptıkları gözlemlerin onlar için en değerli sonucu; Türklerin Hristiyan olma olasılığın çok düşük olduğunu görüp, Osmanlı toplumunda yaşayan diğer unsurlardan biri olan Ermeniler üzerinde çalışmaya karar vermek olmuştur.¹⁰²¹ Misyonerler kendi mezheplerini yayarken Müslümanlık ile ilgili bilgi alma çalışmalarını da sürdürmüşler, İslamiyet'in nasıl yaşandığı hakkında derin malumatlar vermişlerdir. Bay Schneider'in 28 Mart 1836'da Kurban Bayramı hakkında ki ayrıntıları diğer Protestanlar ile paylaşmıştır. Boston'da bulunan misyonerler de Türk kültürünü misyonerlerinin yardımıyla tanımıştır.¹⁰²²

Bursa'ya gelen misyonerler raporlarında sık olarak Müslümanlar ile ilgili gözlemlerini aktarmışlardır. Misyoner Benjamin Scheneider.

“Müslümanların 1830'lu yıllarda başlarında türban bulunmaktadır. 400 yıldır Kur'an okunmaktadır. Müslümanlık Bursa'da geniş yer bulmakta ve binlerce Müslüman

¹⁰¹⁷ Akgün, “Amerikalı Misyonerlerin”, s.7.

¹⁰¹⁸ Akgün, “Amerikalı Misyonerlerin”, s.7.

¹⁰¹⁹ Akgün, “Amerikalı Misyonerlerin”, s.7.

¹⁰²⁰ Akgün, “Amerikalı Misyonerlerin”, s.8.

¹⁰²¹ Yıldız, Amerikan Protestan Misyonerlerinin, s.59-60.

¹⁰²² Yıldız, Amerikan Protestan Misyonerlerinin, s.60.

bulunmaktadır. ”diye bahsetmiştir.¹⁰²³ Bursa’da Müslümanlığın son derece etkili yaşadığı bu ifadelerden anlaşılmış ve Müslümanların 1830’lu yıllarda misyonerlere ve faaliyetlerine sıcak bakmadıkları görülmüştür. Bursa’nın Osman ve Orhan Bey dönemlerine dair bilgiler veren Dr. Schneider II. Mehmet ile ilgili bilgiler yanında geçmiş yaşamlarla ilgili bir mukayese dahi yapmaktadır.¹⁰²⁴

Konak gibi yerleşim yerlerinden belirli materyallerin kullanımından benzer şekilde diğer güzel evlerin görüntü güzelliğinden bahsetmiştir.¹⁰²⁵ Amerikan Protestan misyonerleri Bursa İstasyonu’nu Bursa, Balıkesir, Afyon, Eskişehir, Kütahya ve Ankara illerinin dâhil olduğu sınırlar içerisinde kabul etmektedir. Merkeze çok uzak olmasına rağmen Ankara bir dış istasyon olarak uzun yıllar Bursa’ya bağlı kalmıştır. Türklerin dini ayinlerinin Cuma günü olduğunu belirten Schneider¹⁰²⁶ Katolik ve Protestanlardan son derece farklı olduklarını belirtmiştir. Dervişlerin yaşayışlarını, yaptıklarını araştıran misyoner onların giyim tarzından ibadetlerine kadar tüm bilgileri yazmıştır.¹⁰²⁷

Misyoner Schneider’in bu çalışması ondan sonra gelen misyonerlere kolaylık sağlamıştır. Amerikan Board Teşkilatı Anadolu’da ilk 30 yıllık deneyimin sonunda; Türklerin ve Rumların çok asabi olduğunu Ermenilerin ise Protestanlara karşı daha iyimser olduğunu raporunda bildirmiştir.¹⁰²⁸ Misyonerler sosyal hayatın her alanında var olmuşlar, sosyal yaşama dair her konuyu yakından takip etmişler ve çoğunun da içinde olmaya çalışmışlardır. Yaşadıkları büyük sosyal olayları anında rapor etmişlerdir. Tiyatro dini günler ölüm, bayramlar, dervişler, bitkiler, yemek tarzı, harem, paşaların yaşayışları, evleri, mücevherleri, elbiselerine kadar tüm ayrıntıları araştırmışlardır¹⁰²⁹

Bursa şehrinde faaliyet gösteren misyonerlerden Benjamin Scheider eşi Eliza Cheney Abbott Schneider ise bölge ve bölge ahalisi hakkında mektuplar yazmıştır. Mektuplarında Amerika’nın kendisinin kutsal toprağının olduğunu ve Anadolu’nun daha doğru Şark’ın Lord Byron’dan alıntı yaparak” *İnsanları dışında her şeyiyle tam bir cennet*” olarak betimlemiştir.¹⁰³⁰ Sözlerinde Özgürlüğün, uygarlığın, refah ve bilginin vatani olarak

¹⁰²³ E.C.A. Schneider, Letters From Broossa, s.60.

¹⁰²⁴ E.C.A. Schneider, Letters From Broossa, s.60.

¹⁰²⁵ E.C.A. Schneider, Letters From Broossa, s.60-61.

¹⁰²⁶ E.C.A. Schneider, Letters From Broossa, s.148.

¹⁰²⁷ E.C.A. Schneider, Letters From Broossa, s.71-72.

¹⁰²⁸ Yıldız, Amerikan Protestan Misyonerlerinin, s.12.

¹⁰²⁹ Yıldız, Amerikan Protestan Misyonerlerinin, s.12.

¹⁰³⁰ Schneider, Bursa Mektupları, s.16.

Amerika'yı göstermiş bağınazlık ve cehaletin merkezi olarak Anadolu'yu işaret etmektedir.¹⁰³¹ Kendilerini sürgündeki evlatlar gibi hissederek Asla geldikleri yeri unutmayacaklarını unutacak olursalar da Yahudi yeminine benzeyen bir sözle “*Sağ ellerimiz tüm hünelerini kaybetsin ve dilimiz damağımıza yapışsın*” diyerek ifade etmiştir.¹⁰³² Bursa hakkında istatistiksel nüfus bilgileri verdiği notlarında 80.000 ila 100.000 arasında değişen nüfus değerlerini göstermekte ve nüfus dağılımını 10.000 Ermeni, 8.000 Rum, 2.000 Yahudi olarak nitelemektedir.¹⁰³³ Ahali içinde Avrupa'dan gelen Frenk olarak birkaç ailede yaşamakta olduğunu yine aynı bilgilerden ulaşılmaktadır.¹⁰³⁴ Bölgede üç misyoner haricinde Amerikan nüfusu olmamakla beraber bu kişiler Fahri konsolos olan Bay Powers ve Bay Ladd'in aileleri olarak yerleşmişlerdir.¹⁰³⁵ Bursa hakkında coğrafi olarak oldukça önemli bilgiler verilen mektuplarda insanların yaşayışları hakkında çok keskin kanılar ileri sürülmüştür. İnsanların büyük bölümü sigara içerek kahveneler de boş boş konuşarak geçirdiklerini şu sözleri ile dile getirmektedir.

“*Zaman! Nasıl da değersizce harcanıyor, Bir günün değerini bilen ne az insan var! İhmalkâr zavallıların ellerindedir Günler, aylar, yıllar akıp gidiyor*”.¹⁰³⁶ Coğrafi ve etnografi konular üzerinde verilen bilgiler yanında bölgenin yeraltı ve yerüstü kaynakları hakkında da bilgiler mevcuttur. Örnek vermek gerekirse Suyun kimyasal oranlarını mektuplarında şöyle yansıtmaktadır.

Analiz

10.000 gram Suda

Sodyum Sülfat: 0.020

Alüminyum Sülfat: 0.206

Kalsiyum Sülfat: 0.001

Magnezyum Sülfat: 1.022

Kalsiyum bikarbonat: 12,890

¹⁰³¹ Schneider, Bursa Mektupları, s.14.

¹⁰³² Schneider, Bursa Mektupları, s.14.

¹⁰³³ E.C.A. Schneider, Letters From Broossa, s.34.

¹⁰³⁴ Schneider, Bursa Mektupları, s.14.

¹⁰³⁵ Schneider, Bursa Mektupları, s.14.

¹⁰³⁶ Schneider, Bursa Mektupları, s.16, E.C.A. Schneider, Letters From Broossa, s.39.

Sodyum bikarbonat: 0,521

Sodyum Klorür: 1,016

Serbest Karbonik Asit: 0,821

Eser Miktarda Demir Oksit¹⁰³⁷

Bu kimyasal örneklemelere bakılarak bölgeye gönderilen misyonerlerin fen alanında ilerledikleri hem manevi eğitim hem de fenni alanda eğitimleri gayet muhteşem seviyede olduğu aşikârdır. Bölge genelinde faaliyet gösteren misyonerler manevi tepki haricinde bir de hastalıklarla uğraşmak zorunda kalmışlardır. Cilt hastalıkları veba, çiçek, kızamık gibi hastalıklar faaliyet gösterdikleri bölgelerde oldukça can almıştır. Kendi anlatımıyla başından geçen olay şu şekildedir.”. *Yakın zamanda İncil dersime katılan bir Ermeni Hanım oldu. Çocuğu olup olmadığını sordum olmadığını söyledi. Sonra da aslında anne olduğunu ama iki çocuğun da iki hafta önce kaybettiğini anlattı. Neden diye sorulduğunda Tam bir kayıtsızlıkla “Bilmiyorum” diye cevap verdi. İkisnin de yüzünde yaralar çıkmaya başladı ve sonra ikisi de öldü diyerek cevap verdi. Yaşlarının dört ve yedi olduğunu söyledi, Onları kurtarmak için hiçbir şey yapmamıştı! Yine de ne gözünden bir damla yaş aktı ne de ağzından üzüntüsünü belirten laf çıktı.”* Bir başka anlatımda Müslüman kadınla sohbet ederken “*kadına çocuğu olup olmadığını sordum. Olmadığı cevabını aldım hiç çocuğun oldu mu diye sordum bunun üzerine evet dedi kayıtsızca ama hepsini kaybettim. Kaç tane olduğunu sorduğumda 16 tane olduğunu söyleyerek kimi kızamıktan kimi çiçek hastalığından kimi de başka hastalıklardan öldüğünü dile getirdi.*”¹⁰³⁸ Karantina sisteminden çok gelişmemiş olduğunu dile getiren Schneider hastalığın böyle çabuk yayılmasını normal gördüğünü mektuplarında dile getirmiştir.¹⁰³⁹

Toplumsal hayat izleminde Müslümanların dinlerin yasak etmesine karşın şarap ve rakı içtiğini ama Rumların bunu abartarak kat ve kat fazla tükettiği ve ailevi sıkıntıların bolca yaşandığını ifade etmiştir.¹⁰⁴⁰ Toplum içinde Müslümanlar ve Hristiyanlar arasında bir köprü olduğunu bahseden Schneider Merkez’den taşraya gittikçe aradaki husumetlerin arttığını ve Müslim ve Gayrimüslimler arasındaki çatışmaların daha fazla olduğunu dile getirmiştir.¹⁰⁴¹

¹⁰³⁷ Schneider, Bursa Mektupları, s.20.

¹⁰³⁸ Schneider, Bursa Mektupları, s.22.

¹⁰³⁹ Schneider, Bursa Mektupları, s.23.

¹⁰⁴⁰ Schneider, Bursa Mektupları, s.25.

¹⁰⁴¹ Schneider, Bursa Mektupları, s.25-26.

Gayrimüslim halkın yaşama hürriyeti çerçevesinde vergilerin yüksek olduğunu da dile getirerek alınan sekiz vergiyi notlarına düşmüştür. Bu vergiler ise şunlardır.

Hristiyan ve Yahudi vatandaşlardan alınan baş vergisidir. Cizye, İkincisi vilayetin genel masrafları için alınan Salanya vergisidir. Üçüncüsü yapılan her türlü işten alınan komisyon Damga vergisidir. Dört ithal ve ihraç mallarından alınan Gümrük vergisidir. Beşinci topraktan elde edilen mahsulün onda biri Öşür vergisi, Altıncı Şarap vergisidir. Yedinci Günlük vergi zevmish, Sekizinci Tahta ve diğer ürünlerden alınan Badg (baç) vergisidir. Faizler ise oldukça yüksek olduğunu dile getirmekte ve Ticari sınıfta yer alan Ahalinin oldukça yalancı olduğu mektuplarda yer almıştır.¹⁰⁴²

Toplumsal olarak insanların birleşme noktaları olan Cami ve Kiliseler hakkında güzel söylemleri olan Bayan Schneider Kırsal kesim ile merkez arasındaki ilişkilerin oldukça zayıf olduğunu dile getirmektedir. Hatta sözlerinde ileriye giderek Bursa Ulu Cami'nin bir kilise olarak görmek istediğini bile dile getirmiştir.¹⁰⁴³ Türklere zorba olarak addetmiş cehaletleri ile hakkında söylemler kullanmıştır. İslam dini hakkında ise kesinlikle yanlış bir din demekten kendi alıkoymamıştır.¹⁰⁴⁴ Lakin buna hak eden Müslümanların davranışları olmuştur. Burada amaç İslamiyet'i sorgulamak değil zamanın insanları Hristiyanları çok aşağı bir sınıfa görmekte Hristiyan adını taşıyanlara köpek diyerek seslenmişlerdir.¹⁰⁴⁵ Dini anlamda gösterişi ön plana almış olduklarını ve kinaye edecek şekilde dile getiren Schneider etkilendiği en büyük husus Ezan okunduğunda bırakılan işler ve abdest almak için koşuşturan insanlar olmuştur.¹⁰⁴⁶ Bu insanlar soğuk kış demeden ibadetlerini yerine getirmiş ve dualarını camilerinde yapmışlardır. Hristiyan Kilisesi ile Camiler arasında kutsallığı mukayese eden Schneider camilerin mabetten öte Tanrı Evi olarak görüldüğünü ve Kilisedeki aşırılıklarını camilerde yaşanmadığı yüksek sesle konuşmadan insanların selamlaştığını dile getirmiştir.¹⁰⁴⁷ Camilerin yanında olan medreselerin eğitimlerine kötü bir yaklaşımda bulunan Schenider okuyan öğrencilerin sokaklarda çıplak ayaklarla kendilerinden geçmiş halde dolanan tembel pis gençler olarak betimlemekteydi.¹⁰⁴⁸ Bunun yanında Hristiyanlığa meyil duyan paşaların varlığı Kutsal kitap isteyen birkaç Paşanın olduğunu da mektuplarında ifade etmiş lakin

¹⁰⁴² Schneider, Bursa Mektupları, s.26-27.

¹⁰⁴³ Schneider, Bursa Mektupları, s.33.

¹⁰⁴⁴ Schneider, Bursa Mektupları, s.34-35.

¹⁰⁴⁵ Schneider, Bursa Mektupları, s.35.

¹⁰⁴⁶ Schneider, Bursa Mektupları, s.35.

¹⁰⁴⁷ Schneider, Bursa Mektupları, s.35.

¹⁰⁴⁸ Schneider, Bursa Mektupları, s.37.

herhangi bir isim vermemiştir.¹⁰⁴⁹ Müslüman Ahali hakkında Tarikatlardan bahseden Schnedier on kadar farklı tarikatını bulunduğu not etmiş Lakin mektuplarında 3 farklı tarikattan bahsetmiştir. Bunlar Semazenler* İnleyen Dervişler* diğer tarikattan da maskaralık eden garip ses çıkaran kişiler olarak tasniflendirildiği tarikattır.¹⁰⁵⁰

Cinsiyet olarak Türk ve Amerikalılar arasında mukayese yapan Schenider Doğu'daki milletler arasında cinsiyetler arasındaki büyük farklardan bahsetmiştir. Aileleri için oğlan çocuğunun kız çocuğundan oldukça önde geldiğini dile getirmiş bu farkların eğitim alanlarında çok daha fazla olduğunu dile getirmiştir. Bölgeye geldiklerinde kadınların hemen hemen hepsinin okuma yazma bilmediğini mektuplarında dile getirmiştir. Kurulan İstasyonda hatırı sayılır sayıda Rum kızının Lancasterian okuluna gittiğini not etmiştir. Ermeniler arasında ise sadece bir kızın okuma yazma bildiğini söylemiştir. Bunun yanında başka bir söylemde eğitim alanında ailelerden gelen şekilde benim atalarım okumadı bende okumasam olur gibi izlem görülmüş anne ve babalarda ise okusa iyi ama okumasa da olur gibi bir izlenim söz konusudur. Ermeni okullarında yaklaşık 50 kız talebe vardır.¹⁰⁵¹

Ancak hiçbir surette tam bir eğitim aldıkları söylenemez. Sadece okuma yazma bilmekteydiler, okula gidip incelemelerde bulunan misyonerler sınıfta 40-50 kişinin olduğunu not etmişlerdir. Sınıflarda verilen eğitimlerinde biraz zoraki olduğunu ve dayak olayının yaygın olduğunu ifade etmişlerdir. Bunun yanında kadınları sınıf olarak çok aşağı görünmekte evlenmek konusunda dahi fikirlerini alınmadığı görülmektedir.¹⁰⁵² Aileler için önemli olan acaba kızımızı kime versek Kim kızımıza layık kimin en çok parası var kimin itibarı daha fazla sorular evliliği belirleyen konulardır.¹⁰⁵³ Kadınla Erkek bir yere gittiğinde kadın birkaç adım geriden gelerek Eşini takip etmektedir. Verilen bir notta Müslüman bir ailenin yanından geçen Schineder çiftçi şunları duyduklarında çok garipsemişlerdir. “ *Neden karısı onunla eşitmiş gibi onunla yan yana yürüyor ki?*”¹⁰⁵⁴ Kadın bu bölgede bir hizmetçi gibi görünmekte evlenene kadar babasına annesine hizmet eder yemeğini nargilesini suyunu verir evlendiğinde Eşine ve çocuklarına aynı hizmeti yapmaya devam eder.¹⁰⁵⁵

¹⁰⁴⁹ Schneider, Bursa Mektupları, s.37.

* Mevlevi.

* Rufailer.

¹⁰⁵⁰ Schneider, Bursa Mektupları, s.41-42.

¹⁰⁵¹ Schneider, Bursa Mektupları, s.42.

¹⁰⁵² Schneider, Bursa Mektupları, s.53.

¹⁰⁵³ Schneider, Bursa Mektupları, s.71.

¹⁰⁵⁴ Schneider, Bursa Mektupları, s.54.

¹⁰⁵⁵ Schneider, Bursa Mektupları, s.54.

Müslümanlar Yanında Gayrimüslimlerin ibadetleri hakkında muhtevalı bilgiler veren misyonerler söz edilen Hristiyanların gerçek dini inançtan gönülden iman etmekten bihaber olduklarını dile getirmişlerdir. Bilgisizliğin yanı sıra pek çoğunun ahlaki değerleri de tamamen bozulmuş gibi görmektedirler.¹⁰⁵⁶ Dönem içinde büyük çoğunlukla yüzeysel bir dindarlığın hâkim olduğunu iddia etmişlerdir. Çok azı hakikatin bilincinde olduğunu ifade etmiş dini ayinlerin güvenilirliğini yitirmiş olarak nitelendirmişlerdir.¹⁰⁵⁷ Yalan söylemini tüm zümreler için “Nefes Almak” gibi bir şey olduğunu iddia ederek çocukların bile doğar doğmaz yalan söylemeye başladıklarını ifade etmişlerdir. Gerçek dini inanç hakkında bir fikirleri yok gibi görünen bu kişiler dini konular üzerinde konuşurken bile bir şeyleri izah etmekten bile aciz olduklarını dile getirmişlerdir.¹⁰⁵⁸ Bölgedeki insanların dini inanışları ve okudukları kutsal metinlerdeki isimler doğacak çocuklarına verecek isimlerde etkili olmuştur.

Erkek İsimleri

Gülme Oğlu, Yavru Oğlu, Arab Oğlu, Kabakçı Oğlu, Papaz Oğlu, Hakim Oğlu, Bursa Yarısı Oğlu, Kırk Yalan Oğlu.

Kadın İsimleri

Dudu, Marta, Mariam, Egisapet, Zümrüt,¹⁰⁵⁹

“... Cehalet bağnazlığı doğuran en büyük olgudur. Batıl itikatlar da ona hizmet eder, Türü batıl inançların dünya üzerinde yayıldığı bir gerçek olmakla birlikte Anadolu topraklarında çok yüksek bir seviyede olduğu temin edilebilecek bir olaydır. Burada etrafımızı kuşatan çok sayıda batıl inançtan sadece birkaç tanesinden bahsetmek gerekir. “Hastalanan çocuklar kiliseye götürülüyor ve şifa bulmaları için dudakları Meryem Ana ya da İsa tasvirine değdiriliyor ve kutsal suyla ıslatılıyor. Yetişkin biri hastalandığında ise aileden ya da dostlardan biri kiliseye gidip rahipten rahatsızlanan kişi için dua okumasını istiyor. Mum yakıp Meryem Ana tasvirinin veya azizlerin tasvirlerinin önüne koyuyor. Papazlar ve rahiplerden hastaları için medet duyan bu kişiler genelde hep onlardan dua ister hale gelmişlerdi. Çarmıh hadisesinden tutunda bir azizin dişlerini veya elbise tozlarını bile medet duyar hale gelmişlerdi.¹⁰⁶⁰

¹⁰⁵⁶ Schneider, Bursa Mektupları, s.56.

¹⁰⁵⁷ Schneider, Bursa Mektupları, s.57.

¹⁰⁵⁸ Schneider, Bursa Mektupları, s.58.

¹⁰⁵⁹ Schneider, Bursa Mektupları, s.77-78.

¹⁰⁶⁰ Schneider, Bursa Mektupları, s.86-88.

Şehir içinde üç Rum kilisesi bulunmakta idi, Rum piskopos yılın belli bir bölümünü burada, diğer zamanlarında Marmara denizi kıyısında Mudanya'da yaşamaktadır. Bu üç kiliseye bağlı dokuz ya daha fazla sayıda Rum papaz vardır. Ermenilerin nüfusuna rağmen sadece bir kilise bulunmaktadır. Piskoposları ise sık sık değişmektedir. Bu değişme sebeplerinden en önemlisi mezhep değişikliklerinden dolayıdır.”¹⁰⁶¹

Protestanlık Hakikatinin Yayılması Engellenmesi

“Bölgede yaşayan insanlar için şimdiye kadar yapılanlar takdir etmek gerekir ve özellikle daha neler yapılması gerektiğini anlamının en iyi yolu İsa Peygamber'in yolunda ilerlemeye mani olan engelleri kısaca söylemek gerekir. İyiliklerin en büyük düşmanı, tabi ki misyonerlerin yaptığı faaliyetlerden nefret edenlerdir. Binlerce yıldır sınırsız şekilde egemen olunan bu geniş toprakların en ufak bir parçasını bile feda etmek istemez. Ve onu elinde tutmak için mücadele eder. Misyonerlik hareketleri sert ve yaygın olmakla eleştirilen bir yönünde vardır. Bursa İstasyonu da bu çatışmalardan nasibini büyük oradan almıştır. Rumlar yıllar boyunca aleni bir şekilde bize karşı çıktılar ve en sonunda onlardan vazgeçildi. Artık tüm çabalarımızı bize daha çok umut vaat eden Ermenilere yöneltmiş durumdaydılar.”¹⁰⁶²

Rum mahallesinden ayrılıp Ermenilerin yakınlarında yaşamaya başlayan Schneider ailesinin yanına 3 yıl sonra Bay Ladd ve ailesi Kıbrıs'tan buraya göç etmişlerdir.¹⁰⁶³ Rum mahallesinde ikamet etmeye başlayan misyonerler ahalinin arasına karışmak için birçok uğraş göstermişlerdir.¹⁰⁶⁴ Ahalinin arasına karışmak için zekâ ve basiretle yapılabilecek her şeyi denediler. Ancak aradan bir yıl geçmesine rağmen bu konuda bir türlü muvaffak olamamaları sebebiyle A.B.C.F.M. kâtibi muhterem Dr. Anderson onlara Ermeniler üzerine yoğunlaşmalarını tavsiye eden bildiriler gönderdi. Ermeniler umut eden bir millet olması sebebi onlar arasında da hakikatin örtbas edilmesine yönelik pek çok çaba sarf edilmiştir.¹⁰⁶⁵ Ama nafile bu çabalar, hakikatin anlaşılmasını ancak geciktirebilmiş, ama engelleyememiştir. Şehirdeki bir Ermeni okulunun müdürü dindar bir kişi olduğu için görevinden ihraç edilmiştir.¹⁰⁶⁶ Kendisini sürgün etmek için bazı çabalar harcanmıştır, ancak düşmanları bu planı hayata sokamamışlardır. Onların amacı, bu kişiyi sürgün edemeseler bile misyonerlerin etkisinden tamamen kurtarmaktı. Akabinde bu müdür, kısa zaman içinde kendi milletinden genç bir hanımla nişanlandı. Ancak eğer yeni görüşlerinden vazgeçip kendi kilisesine geri

¹⁰⁶¹ Schneider, Bursa Mektupları, s.88.

¹⁰⁶² Schneider, Bursa Mektupları, s.106.

¹⁰⁶³ Schneider, Bursa Mektupları, s.106.

¹⁰⁶⁴ Schneider, Bursa Mektupları, s.106.

¹⁰⁶⁵ Schneider, Bursa Mektupları, s.107.

¹⁰⁶⁶ Schneider, Bursa Mektupları, s.107.

dönmezse bu nişanı da bozmayı düşünmüşlerdir.“*Din kardeşlerimizin çoğu bu düşmanlık bozgunlarından az çok etkileniyor. Bu günlerde hep okunan bir dua var; Hazreti İsa gemideyse Tufana gülümseyebiliriz*”.¹⁰⁶⁷

Schenider yapılan her türlü eyleme karşı son derece istikrarlı durarak şunları dile getirmektedir.

“... Sebep İsa'dır. “Şeytan ve yandaşları” onu ne kadar engellemeye çalışsa da o hüküm sürmelidir ve sürmektedir. İçinde bulunduğumuz koşullarda çalışan misyonerlerin had safhada sabır, sebat ve gayret göstermesi icap ediyor. Bir anlamda: “Savaşımız insanlara karşı değil, yönetimlere, hükümlerliklere, bu karanlık dünyanın güçlerine, kötülüğün göksel yerlerdeki ruhsal ordularına karşıdır. Simdi biraz da hakikate karşı gelinmesinin bazı sebeplerinden bahsedeceğim. Öncelikle, insan ruhu Türkiye’de de dünyanın diğer her köşesindekiyle aynı. İncil’in bazı gurur kırıcı gerçeklerine kar aynı doğal hoşnutsuzluk besleniyor. Sadakatsiz ve cehenneme yaraşır bir kişinin sadece İsa’ya sadık görüldüğü için cennete kabul edilmesi bir sebep. Bir diğeri ise cennetin kapılarını açmak için perhiz yapmak, sadaka vermek, kendi nefsinden feragat etmek gibi dini vecibeleri yerine getirmek. Çeşitli dini ritüel ve merasimlere katılarak, istavroz çıkararak, Kutsal Bakireyi şefaatchi kabul ederek Tanrının önünde gerektiği gibi eğilmiyorlar aslında. Tanrı’nın önünde eğilip Bizler perişanız, Tanrım biz günahkâr kullarına merhamet et” demeleri gerekmez mi? Bu merasimlerin bu ruhların en büyük düşmanları olduğunu söylemeliyim. Ancak ne yazık ki bu insanlar bunlara sığınıyor. Onlara sıkı sıkı yapışıyorlar. Onları yaşamlarından çıkarmak canlarını feda etmek gibi adeta İkinci olarak, bu husumetin diğeri bir sebebinin kilisenin etkisinden kaynaklandığı söylenebilir. Aslında bunun asıl kaynağı papazlık kurumu. Protestan öğretilerine karşı çıkmalarının bir nedeni “mesleklerini kaybetmekten korkmaları”. İnsanlar Tanrı’nın kelamı ve kudretine duydukları saf inançla aydınlanıp doğru yolu bulacak olsalar, kiliselerinde düzenledikleri ayinlere güvenin sarsılacağını çok iyi biliyorlar. Bu durumda insanlar ilahi rehberlerine duydukları sevgi ve saygıyı kaybedecek. Böylece papazlık hizmetleri nedeniyle kimse onlara borçlu kalmayacak.”¹⁰⁶⁸

“...Katiyen cesaretimiz kırılmıyor. Görevimizi terk etmeyeceğiz. İçinde bulunduğumuz bu durumdan dolayı gizli saklı gözyaşı döktüğümüz doğru. Ancak her yeni yılın başlangıcında, her yeni ayda ve her yeni günde kendimizi cesaretlendirmeye gayret ediyoruz. Tanrı’nın kutsal

¹⁰⁶⁷ Schneider, Bursa Mektupları, s.107.

¹⁰⁶⁸ Schneider, Bursa Mektupları, s.105-106.

vaatleri ve dünyanın ahlâken en zayıf köşelerinde bile bu vaatlerin gerçekleştiğini görmek, Tanrı yolunda eninde sonunda muzaffer olacağımız umudunu veriyor. "İyilik yapmaktan usanmayalım. Gevşemezsek mevsiminde biçeriz".¹⁰⁶⁹

"..Sevgili dostlarım, sizlerden sabırlı olmanızı bekliyoruz. Dünya'nın bu köşesinde "Bir millet bir günde oluşmuyor". Kimi zaman önümüze o kadar büyük engeller çıktı ki Hristiyanlıkla ilgili hataların düzeltmek putperestliği yıkmaktan daha zor göründü. Bunu başarmak için her millettten (bu noktada Ermenileri kastediyorum) büyük reformculara inanılmaz ihtiyaç duyuldu. Bir Melancthon'a, bir Luther'e ve benzer cesarete sahip pek çoklarına ihtiyacımız var. Onlar da "Kardeşlerimin ve soydaşlarımın yerine ben kendim lanetlenip Mesih'ten uzaklaştırılmayı dilerdim" diyebilecek cesarete olmalıdır".¹⁰⁷⁰

Misyonerlik için elinden gelen her şeyi yapmaktan çekinmeyen Schenider ailesi dönemlerine kadar ve kendilerinin yaptıkları faaliyetleri ve gözlemlerini şöyle sıralamıştır.

- "Her Sebt gününde İncil'den bölümler okunması. Bu vaaz Türkçe olarak yapılıyor. Katılanların sayısı değişiyor; ama umumiyetle fazla kişi olmuyor. Daha çok Ermeniler iştirak ediyor. Rumlar ara sıra olsa da geliyor. Az sayıda Frenk de katılıyor. Merasim şöyle gerçekleşiyor: Önce dua ediliyor. Ardından kutsal kitaptan bir bölüm okunuyor ve kısa izahatlar yapılıyor. Daha sonra duaya geçiliyor. Duanın ardından ilahiler söyleniyor. İlahilerin sözleri aslında İngilizce, ama Türkçeye çevrilmiş ve müziğimize uyarlanmış. Daha sonra vaaz başlıyor. Doğaçlama şeklinde verilen vaaz sırasında mümkün olduğunca cemaatin duygu ve düşüncelerine göre basit, anlaşılır ve pratik bilgiler veriliyor. Son olarak takdis duası yapılıyor. Ayın sona erdiğinde cemaatin büyük bölümü bir süre daha kilisede kalıp İncil okuyor. Cemaatin en yetkin kişisi, bilgi ve tavsiyelerin paylaşılması konusunda liderlik ediyor. Umumiyetle birkaç saati bu şekilde geçiriyor ve ibadetlerini dua ederek sonlandırıyorlar. Ayından sonra kilisede kalmaları konusunda onları teşvik ediyoruz. Çünkü herkes hemen evine dağıldığında ayın sırasında edindiği bilgileri sindiremeden günlük hayatın koşturmacasına dalıyor ve bu bilgiler zihinlerinden uçup gidiyor. Ama kilisede kaldıklarında yeni bilgilerini iyice pekiştirmiş oluyorlar.
- Sebt günlerinde, öğleden sonraları kadınlar için çalışma yapılıyor. Kutsal kitaptan bölümler okunuyor ve açıklamalı yorumlar yapılıyor.

¹⁰⁶⁹ Schneider, Bursa Mektupları, s.106-108.

¹⁰⁷⁰ Schneider, Bursa Mektupları, s.108.

- *Salı günleri kadınlar için İncil dersi var. "Yoksullar, aksaklar, topallar ve amalar" kutsal kitaptan bölümler dinlemeye davet ediliyor. Ders bitince en yoksul olanlara ekmek ya da hava soğuksa kömür dağıtılıyor. Hiç şüphesiz kimileri buraya sadece "ekmek ve balık için" geliyor. Öte yandan sadece ebedi hayatın sözlerini duymaya gelenlerde var. Bu cahil ve yoksul kız kardeşlerimize çarmıha gerilmiş kurtarıcımızın açtığı kurtuluş yolunu göstermekten duyduğumuz mutluluğu anlatmaya kelimeler kifayetsiz kalıyor. Bu anlamda onların bizim için ayrı bir yeri var; çünkü "kimse onları umursamıyor".*
- *Çarşamba günleri erkekler için İncil dersi var. Bu toplantılar birkaç yıldır yapılıyor. Ve umumiyetle dinine bağlı delikanlılar katılıyor.*
- *Cuma günleri ilâhiyat dersi veriliyor. Bu çalışmanın amacı cemaati Hristiyanlığın muazzam öğretileri hakkında bilgilendirmektedir. Ancak bu dönemde "Hazreti İsa'nın hayatı" anlatılıyor.*
- *Cemaatin ve misyoner beyefendilerin katıldığı aylık konserler Türkçe ve İngilizce olarak veriliyor. Tüm bu çalışmalara katılanların sayısı çok fazla değil. Ama biliyoruz ki "aza kanaat etmeyen çoğu bulamaz"*
- *Risale, kitap yazımı ve tercüme çalışmaları istasyondaki çeşitli kişiler tarafından diğer işleri ve zamanları elverdiğince sürdürülmektedir.*
- *İstasyonun tüm fertleri bölge halkını evlerinde ziyaret etmeye ve kendi evlerinde iadeziyaretleri kabul etmeye önem vermektedir. Bu tür ziyaretleri mümkün olduğunca faydalı kılmayı amaçlıyor ve böylelikle dinî hakikatler konusunda insanları daha çok telkin etmeye çalışıyoruz. Uzun kış akşamları bu tür görüşmeler için oldukça müsait oluyor.*
- *Kullanılan yöntemler bunlar. İsa'nın egemenliğinin yayılabilmesi için gereken tek şey Tanrı'nın lütfu ve bu insanlarla daha çok ilgilenerek onları aydınlatabilmek. Bu yüzden dualarımızı esirgemiyoruz. "Pavlus eker, Apollo sular"; ama Tanrı'nın yardım olmada hiçbir şey olmaz."¹⁰⁷¹*
- *Misyonerlerinizi unutmayın. Onların da dualarınıza ve sevginize ihtiyaçları var. Onlar gurbetteler. Buradaki iklim, dünyanın pek çok yerindeki kadar kötü olmasa da sevgili vatanımız Amerika'daki gibi de değil. Sağlık imkânları yetersiz ve kötüdür. Misyonerlerin ortalama ömürlerinin yabancı memleketlerde geçirdikleri süre kadar kısaldığının da farkında olmalısınız. Gerçi kaç gün yaşadığımızın hesabını yapmak*

¹⁰⁷¹ Schneider, Bursa Mektupları, s.136-138.

bize düşmez. Bu Tanrı'nın takdiridir. Tanrı kısmet ederse burada uzun yıllar yaşamak, inançla ve muvaffakiyetle çalışmak bizler için en büyük imtiyaz olacaktır! Ve bu ayrıcalığın mutluluğunu yaşamamıza dualarınızla yardım ederseniz bu mutluluğu Tanrı katında hep birlikte paylaşabiliriz!

- *Rühu'l Kudüs' ün inişi için dua edin! Bu kıymetli lütuf olmazsa diğer her şey beyhudedir. "Tanrı'nın lütfu en büyük zenginliktir". Bu olmadan, kutsal kitap her Sebt gününde boşu boşuna okunmuş olur. Her gün etrafımızda gördüğümüz her türlü kötülüğe karşı ilacımız kutsal kitaptır ve tek ilacımız o'dur. Öyleyse Kutsal Ruh 'un bizimle birlikte olması için dua etmemiz gerektiğini söylememe gerek var mı? Yoksa her şey boşa gider."*¹⁰⁷²

3.6 ÖRGÜT VE YÖNTEM

Ülkenin bölgesel olarak uç noktaları da olan bu istasyonlar kasaba ve köylerde yani Hristiyan ahaliden bir yardımcı ve yönetim birimlerinden oluşan yer olarak kullanılıyordu.¹⁰⁷³ Bu istasyonlar karar almaktan çok verilen kararları ifa etmekte ibaretti. Her istasyonda ki uç istasyon sayısı farklı idi. Örnek vermek gerekirse Harput'ta yetmiş bulan istasyon sayısı bulunmakta idi.¹⁰⁷⁴ Bölgeden bölgeye değişen uç istasyon sayıları bölgenin şartlarına göre değişiklik göstermekte idi. Misyonerlerin yıllık toplantılarında verilen kararlar raporlandırılmış ve aşağıdaki hususlar oluşturulmuştur. BOARD'un en üst yönetiminden (Prudential Committee) uç- istasyona kadar dikey ve yatay haberleşme kanalları çok iyi işlemektedir. Başta stratejik kararlar olmak üzere her türlü karar misyon düzeyinde alınmakta, bununla birlikte kararların oluşturulmasında istasyonların önemli katkı ve payı bulunmaktadır.¹⁰⁷⁵

Önceleri daha çok misyon düzeyinde Amerikalı misyonerlerce verilen ve uygulanan kararlar zamanla yerli Hristiyan unsurların da katılımını gerekli kılmıştır. Bu durum misyonerlerle yerli unsurlar arasında önemli görüş ayrılıklarında ve sürtüşmelere yol açmıştır.¹⁰⁷⁶ Bu sürtüşmeleri en azda tutabilmek için çeşitli mekanizmalar geliştirmiştir. Örneğin "Konferans" adı altında çeşitli misyonlardan gelen delegelerin katıldığı yerli Hristiyan unsurlara da az ya da çok söz hakkı tanıyan koordinasyon toplantıları yapılmıştır.¹⁰⁷⁷ Ermeni Protestan

¹⁰⁷² Schneider, Bursa Mektupları, s.139-141.

¹⁰⁷³ Kocabaşoğlu, Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki, s.54.

¹⁰⁷⁴ Kocabaşoğlu, Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki, s.54.

¹⁰⁷⁵ Kocabaşoğlu, Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki, s.54.

¹⁰⁷⁶ Kocabaşoğlu, Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki, s.54.

¹⁰⁷⁷ Kocabaşoğlu, Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki, s.54-55.

cemaatinin “millet” olarak Osmanlı yönetimince tanınmasından sonra misyonerlerle yerli unsurlar ortak komiteler oluşturmuşlar, bu ortak komitelerin toplanma çalışma ve karar alma süreçlerini belirli protokollere bağlamışlardır. Sürtüşmelerin daha ileri boyutlara ulaşması durumunda ise BOARD’ın hakemliğine başvurulmuş. ABCFM üst yönetiminin ABD’den gönderdiği “murahhas” ada “murahhaslar” komşu misyonlardan gözlemcilerde alarak adeta bir tür “tektik heyetleri” oluşturmuşlardı. Bu heyetlerin verdiği raporların ışığında son söz BOARD yönetiminin olmuştur.¹⁰⁷⁸

- Amerikan Board (The American Board of Commissioners for Foreign Missions)
- Amerikan İncil Örgütü (The American Tract Society)
- Amerikan Risale Örgütü (The American Tract Society)
- Presbyterian Board Örgütü (The Presbyterian Board of Foreign Missions Örgütü)
- Amerikalı Kardeşler Örgütü (The American Friends’ Mission)
- Ermenistan ve Hindistan Milli Yardım Birliği (The National Armenia and India Relief Association)
- Reformist Kiliseler Birliği (The Board of Foreign Missions of the Reformed Church in America)
- Genç Erkekler Hristiyan Birliği (The Young Men’s Christian Association)
- Genç Kadınlar Hristiyan Birliği (The Young Women’s Christian Association)
- Metodistler (The Methodist Episcopal Mission)
- Yakın Doğu Muavenet Heyeti (The Near East Relief)

Amerikan İncil Örgütü (The American Bible Society- ABS)¹⁰⁷⁹

Örgüt 1816 yılında kurulmuştur. Kuruluş amacı İncil’i farklı dillere çevirmek basmak ve dağıtmaktır. Örgütün merkezi New York’tadır.¹⁰⁸⁰ Osmanlı devletinde çalışmalarına 1828 yılında başlamış ve bu zamandan itibaren çok sayıda baskı yaparak İncil dağıtım çalışmaları yürütmüştür. Osmanlı devletinde faaliyete başladığı yıldan 1915 yılına kadar geçen 87 yıl boyunca yürüttüğü çalışmalarda yaptığı harcamaların toplam bedeli, 3.804.104, 39 \$ dır.¹⁰⁸¹ Bu harcamaların 97.000\$’ın biraz üzerinde bir miktarını sadece 1914 yılında gerçekleştirmiştir. Osmanlı topraklarının herhangi bir yerinde çalışmaları için kullandığı

¹⁰⁷⁸ Kocabaşoğlu, Kendi Belgeleriyle Anadolu’daki, s.55.

¹⁰⁷⁹ Alan, Gülbadi, Osmanlı İmparatorluğu’nda Amerikan Protestan Okulları, TTK Yayınları, Ankara, 2015, s.22.

¹⁰⁸⁰ Alan, Osmanlı İmparatorluğu’nda, s.22.

¹⁰⁸¹ Alan, Osmanlı İmparatorluğu’nda, s.22.

binaların hiç birini mülkiyet edinmemiştir. Fakat yaptığı özel anlaşmalar çerçevesinde İstanbul ve Beyrut'ta matbaa çalışmaları yürütmüştür. 1915 yılı itibariyle kesin bilgi olmasa da stok halinde elde bulunan kitapların bedeli yaklaşık 30.000\$ civarında bir meblağa ulaşmıştır.¹⁰⁸² Kurum bütün çalışmalarını bir acente/temsilci vasıtasıyla yürütmüştür. Suriye ve Mısır'da yürütülen çalışmalarda bir Amerikalı bizzat yardımcı olarak katkı sağlamıştır. Osmanlı devleti genelinde İncil Cemiyeti'nin (Bible Society) çalışmalarına iki Amerikalı misyoner kısmi zamanlarını ayırarak yardımcı olmaya çalışmışlardır.¹⁰⁸³

Amerikan Risale Örgütü (The American Tract Society- ATS)

Osmanlı belgelerinde Amerikan Risale-i Hususiye Cemiyeti olarak geçen örgüt 11 Mayıs 1825 tarihinde New York'ta kurulmuştur. Kuruluş amacı, yabancı ülkelerdeki misyon istasyonlarında Hristiyan edebiyatını oluşturmak ve canlandırmak için nakit para harcamak olmuştur. Faaliyete başladığı andan itibaren 1915 yılına kadar Osmanlı devletinde edebi alanda örgütün yapmış olduğu yatırımların toplam bedeli 93.860 dolara ulaşmıştır.¹⁰⁸⁴

Genç Erkekler Hristiyan Birliği (The Young Men's Christian Association- YMCA)

Avrupa'da özellikle pozitivizm ve buna bağlı olarak gelişen ateizm gibi akımlar, özellikle Hristiyan İngiliz gençlerde dine, dini emirlere ve inançlarına karşı şüphe içine düşmelerine ve bunlardan uzaklaşmalarına neden olmuştur.¹⁰⁸⁵ Anglikan kilisesi, gençlerdeki dini motivasyonu artıracak bazı faaliyetler içine girer. Bu maksatla doğrudan Anglikan gençleri hedef alan ve büyük bütçelere sahip olan kurumlar ihdas eder. Bu kurumlar içerisinde en önemlisi Hristiyan Genç Erkekler Birliği olarak kurulmuştur. Örgüt çoğu zaman Genç Erkekler ve Kadınlar Hristiyan Birliği (The Young Men's and Young Womens Christian Associations) olarak anılmaktadır. Ancak örgüt 1815 yılında Young Men's Missionary Society adıyla New York'ta kurulmuştur.¹⁰⁸⁶ Osmanlı devletinde farklı yerlerinde binaları bulunan örgütün asıl faaliyet binası, 50.000 dolarlık bir değere sahiptir ve Beyrut'ta faaliyet gösteren Suriye Protestan Koleji tarafından sağlanmıştır. İkinci de 40.000 dolar değerinde olan ve Robert Kolej binaları arasında yer alan binası olmuştur. Bunların haricinde örgüte biri Adana'da diğeri Kudüs'te iki bina daha temin edilmiştir.¹⁰⁸⁷

¹⁰⁸² Alan, Osmanlı İmparatorluğu'nda, s.22.

¹⁰⁸³ Alan, Osmanlı İmparatorluğu'nda, s.22.

¹⁰⁸⁴ Alan, Osmanlı İmparatorluğu'nda, s.23.

¹⁰⁸⁵ Taşpınar, Din ve Fenomenoloji, s.296.

¹⁰⁸⁶ Taşpınar, Din ve Fenomenoloji, s.296.

¹⁰⁸⁷ Taşpınar, Din ve Fenomenoloji, s.296.

Bunların haricinde örgüt adına, 1914 yılında içindeki mobilyalarıyla birlikte değeri 75.000 dolar değerinde İstanbul'da bir bina satın alınmıştır. Örgütün Osmanlı devletinde sahip olduğu binaların toplam değeri yaklaşık 170.000 dolar değerinde olmuştur. 1815 yılı itibariyle Osmanlı devletinde tüm zamanını ve mesaisini örgüte veren 5 Amerikalı faaliyet göstermiştir.¹⁰⁸⁸

Baptistler:

Yaklaşık 30-35 milyon mensubu bulunan Baptistler Anabaptistler ile Mennonistlerin karışımından doğmuştur. En önemli inançları, vaftizin şahsi imanını itiraf ettikten sonra, tamamen suya batırılmak suretiyle yapılmasıdır. Baptisler, Protestan Kiliseler Birliği üyesidirler. Kilise-devlet ayrılığını savunurlar ve Kilise 'de ruhani otorite kabul etmezler.¹⁰⁸⁹ Onlar, Amerika Birleşik Devletlerindeki Protestan Kiliseler arasında sayıca en kalabalık ve etkin olan topluluktur. Baptistler, Ökumenik çalışmalarda çok etkin olmalarına rağmen, Güney Baptist Birliği gibi bazı Baptist topluluklar, bu harekete destek vermemektedir.¹⁰⁹⁰

Metodistler (The Methodist Episcopal Mission- MEM)

Örgüt 1819 yılında Methodist Missionary Society adıyla kurulmuştur. İlk başlarda çalışmalarını, Yerli Amerikalılar ve yakın bölgelerdeki insanlar arasında misyonerlik faaliyetleri üzerine yoğunlaştırmıştır. Örgütün felsefesi Hristiyanlık uygarlığa öncülük etmek zorundadır görüşü üzerine kurulmuştur.¹⁰⁹¹

“Okuma yazma bilmeyene kitap ne söylesin? Asıl misyonları Kitap'ı öğretmek olan! Amerikalı misyonerler bu gerçeği hemen gördüler. Osmanlı İmparatorluğu'nda her din, mezhep ve ulustan insanın önde gelen ihtiyaçlarından birisi eğitimdi. Bir başka deyişle özellikle XIX. Yüzyılın ilk çeyreğindeki Osmanlı İnsanı bilgiye-eğitime-okula açtı. Bu gerçeği Osmanlı yönetimi gördüğü gibi (III. Selim ve II. Mahmut reformları) çeşitli Osmanlı milletlerinin yöneticileri diğer misyoner örgütleri ve bu arada ABCFM misyonerleri kavramakta gecikmediler. Amerikalılar eğer bu okul işinde Bab-ı Ali'den yerli ruhbandan ve rakip misyoner örgütlerinden daha etkin becerikli ve uyanık olabilirlerse?”¹⁰⁹²

¹⁰⁸⁸ Taşpınar, Din ve Fenomenoloji, s.296., Alan, Osmanlı İmparatorluğu'nda, s.26.

¹⁰⁸⁹ Eroğlu Ökumenizm ve Fener, s.30.

¹⁰⁹⁰ Eroğlu Ökumenizm ve Fener, s.31.

¹⁰⁹¹ Alan, Osmanlı İmparatorluğu'nda, s.27.

¹⁰⁹² Kocabaşoğlu, Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki, s.58-59.

Bu misyoner örgütlerinin hepsi Osmanlı topraklarında kendi adamları aracılığı ile faaliyet gösteren örgütler değildi. Osmanlı devletinin Avrupa ve dünya da tanınmasını ve ün salmasını sağlayan bazı bilimsel ve etnik örgütlerde vardır.¹⁰⁹³ Bunların en önemlileri FGS(geological society) ve FRGS (royal geographical Society)örgütleri ve The Royal geographical Spcity and the Society for Promoting Chiristian Knnowledge'dir. Bu örgütler 1839-1840 yılları arasında İstanbul'da başlayarak Kayseri Diyarbakır Malatya Kürt bölgeleri Musul Bitlis Erzurum Maraş Trabzon ve buradan tekrar başkente dönen seyahat güzergahı üzerinde inceleme araştırma faaliyetleri sürdürmüşlerdir.¹⁰⁹⁴ Osmanlı toprakları üzerinde kendi belirledikleri ve kendi çıkarları doğrultusunda bir bölgeye yerleşen ABCFM bünyesinde çalışan misyonerler ilk aşamada dil öğrenimi üzerinde çalışmalar başlatmışlardır. Bir yandan yerel dilleri öğrenen misyonerler diğer taraftan yerel halk ile iletişim kurarak samimi ortam oluşturmaya çalışmışlardır.¹⁰⁹⁵ ABCFM misyonerleri eğitim çalışmaları ile yerel halkla iyi ilişkiler kurarak başarılı bir seviyeye erişmişlerdir. Osmanlıda açılı olan eğitim kurumlarında öncelik olarak okuma yazma ve temel matematik düzeyinde eğitim faaliyetler verilmiştir. Akabinde gelişen olaylar neticesinde temel eğitim alan çocukların yanda yetişkinler de eğitim almışlardır. Yetişkinler genellikle Pazar gününde okullarda eğitim almışlardır.¹⁰⁹⁶

1835 yıllarına gelindiğinde Trabzon bir misyon merkezi olarak seçildi oradan devam eden süreçte misyonerler 4 yıl içinde Erzurum'a kadar misyon merkezleri oluşturdu.¹⁰⁹⁷ Trabzon merkez olarak alınmasının en büyük etkenlerinden biri ise coğrafi şartları idi. İran'dan Batı'ya kadar bir köprü görevi görmekte ve ülkenin en uzak yerlerine ulaşım sağlamakta idi. Coğrafi olarak şartları iyi bilen misyonerler belirli bölgeleri iyi seçmek konusunda şüphesiz her şeyi hesaplamışlardır.¹⁰⁹⁸ Etnik grupları araştırıp bölgelerdeki insanları analiz dahi etmişlerdir. Ama misyonerlerin ulaşmak istedikleri grup zaten Ermeniler oldukları için onlar için özel çalışmalar yapmışlardır.¹⁰⁹⁹Misyonerler İstanbul'da faaliyetlerine başlamak acele ederek süratle işlerine dönmüşlerdi. Bu çalışmaların mahiyeti hususi durumları ve ne olacağına dair Misyonerlerden biri olan Dwight'in bir mektubunda net çizgiler çizerek anlatmaktaydı. Söz

¹⁰⁹³ Alan, Osmanlı İmparatorluğu'nda, s.2.

¹⁰⁹⁴ Alan, Osmanlı İmparatorluğu'nda, s.2.

¹⁰⁹⁵ Alan, Osmanlı İmparatorluğu'nda, s.3.

¹⁰⁹⁶ Alan, Osmanlı İmparatorluğu'nda, s.3-4.

¹⁰⁹⁷ Barton, Türkiye'de Gündoğumu, s.104.

¹⁰⁹⁸ Barton, Türkiye'de Gündoğumu, s.104.

¹⁰⁹⁹ Barton, Türkiye'de Gündoğumu, s.104.

konusu mektup o dönemki adıyla, İstanbul Misyonu ‘nün faaliyetlerini başlıca dört esasta toplamıştı.¹¹⁰⁰

Dil çalışmaları: Bunlar misyonerlerin ve yardımcılarının Türkçe, Ermenice, Rumca gibi yerel dilleri öğrenme çalışmalarıydı. Misyonerin en önemli organı dil olduğunu bu çalışmalara büyük önem veriliyordu.¹¹⁰¹

Kitap Hazırlıkları: Dinsel içerikli kitaplarla her türlü ders ve yardımcı ders kitabının hazırlanması gerekli çeviri ve derlemelerin yapılması bu cümledendi.¹¹⁰²

Öğretim Çalışmaları: Gerek formel biçimde okulda gerekse okul dışında yapılan her türlü laik ve dinsel eğitim/öğreti çabaları, ders, seminer, konferans vb. her türlü faaliyet öğretim çalışmalarını oluşturuyordu.¹¹⁰³

Halka Temas: Misyoner dizgesinin özü halkla temas ya da günümüzdeki moda terimle halkla ilişkileri çok iyi yürütebilmektir. Bir başka anlatımla misyonerler halkın arasına karışacak ve kurt sürüsünün ortasındaki kuzular gibi çalışacaklardı.¹¹⁰⁴

Misyoner faaliyetleri bölgesel olarak hem sosyo-ekonomik hem de zamanın şartları ve zorunlukları bakımından değişkenlik göstermekteydi. Türkiye misyonunun İstanbul Misyonu bir süre sonra bu adla anılmaya ve gösterilmeye başlanmıştı.¹¹⁰⁵ 1841 yılında yapılan “Yıllık Üst Düzey Toplantı ’da misyonerlik için başlıca faaliyet türleri hakkında bilgiler verilmişti. Eğitim Kitapların hazırlanması ve dağıtılması, İncil’in vaazı. Bu faaliyetler ana hatları ile bir örgütsel yapı ve işleyiş için gerekli olan bilgileri ihtiva etmekteydi.¹¹⁰⁶ Eğitim çalışmaları öncelikli olarak tüm yapılan faaliyetlerle ve ABCFM’in tüzük ve yönetmelik, kural ve teamülleri içinde kalmak suretiyle yönetim şeklindeki değişim ile özyönetim esaslarına bağlı bir örgütsel ve yönetsel bir birim oluşturulmuştu.¹¹⁰⁷ Bir başka ifade ile anlatmak gerekirse ülkeler aslında misyon birimi olarak görülmekteydi. Bir ülke sınırları içinde birden fazla misyon olabileceği gibi bu misyonların örgütsel ve yönetim birimleri Boston’a (ABCFM)’e

¹¹⁰⁰ Kocabaşoğlu, Kendi Belgeleriyle Anadolu’daki, s.50.

¹¹⁰¹ Kocabaşoğlu, Kendi Belgeleriyle Anadolu’daki, s.50.

¹¹⁰² Kocabaşoğlu, Kendi Belgeleriyle Anadolu’daki, s.50.

¹¹⁰³ Kocabaşoğlu, Kendi Belgeleriyle Anadolu’daki, s.50.

¹¹⁰⁴ Kocabaşoğlu, Kendi Belgeleriyle Anadolu’daki, s.51.

¹¹⁰⁵ Kocabaşoğlu, Kendi Belgeleriyle Anadolu’daki, s.51.

¹¹⁰⁶ Kocabaşoğlu, Kendi Belgeleriyle Anadolu’daki, s.51.

¹¹⁰⁷ Kocabaşoğlu, Kendi Belgeleriyle Anadolu’daki, s.51.

bağlı konumdaydı. Her misyon constitution¹¹⁰⁸ adını verdiği tüzüğünü yönetmeliklerini (by-laws)'e toplantı iç tüzüğünü (parliamentary procedures) Board'un geliştirmiş olduğu modele göre kendileri yapıyorlardı.¹¹⁰⁹

Düzenli Turlar: Osmanlı İmparatorluğu'nun klasik döneminde yerel yöneticilerin “devre çıkması” gibi uç istasyonların (out-station) eğitim kurumlarının belirli aralıklarla ziyaret edilerek sorunlarına çözüm aranması ve denetlenmesi amacını güden bir faaliyettir. Yerel Denetim ve Gözetim: Misyonerler kilise cemaatinden okula, ıslahevinden hastaneye kadar kuruluşuna ve işleyişine parasal olarak katkıda bulundukları tüm kurumları titizlikle denetlerdi. Kitap ve diğer basılı malzeme hesaplarının tutulması gibi konularda ilgilenilirdi.¹¹¹⁰

Birkaç ABCFM istasyonu ve misyoner Hint Bölgesi'nde (IT veya mevcut Oklahoma) oluşturuldu. Bunlar arasında Kasım 1820'de Osage'ler arasında Epaphras Chapman tarafından kurulan Union Mission ve ilk olarak Mayıs 1820'de Cherokeeer için Cephas Washburn (Cemaat) ve Alfred Finney (Cemaat) tarafından bugünkü Arkansas'ta kurulan Dwight Mission vardı. Dwight 1829'da IT'ye taşındı.¹¹¹¹ Yine Cherokeees için yaratılan Fairfield, Dr. Marcus Palmer'ın yönetimi altında, 1829'da Arkansas'tan IT'ye taşındı. İlk olarak Arkansas'ta Cherokeees için kurulan Park Hill, 1829–30'da batıya taşındı. Samuel A. Worcester (Cemaat) 1836'da Park Hill'deki misyona katıldı.¹¹¹²

ABCFM, Choctaw Nation'da daha da yaygındı. Wheelock Misyonu, 1832'de Alfred Wright (Presbiteryen) tarafından kuruldu; Eagletown yakınlarındaki Stockbridge Misyonu, 1835'te Cyrus Byington (Presbiteryen) tarafından kuruldu ve Pine Ridge, 1836-37'de Cyrus Kingsbury (Cemaat) tarafından kurulmuştur.¹¹¹³ Wapanucka Chickasaws Enstitüsü yaptığı gibi Spencer Kadın Akademisi, Wheelock Kadın Ruhban ve İyi Su Kadın Akademisi, ABCFM şemsiyesi altında mevcuttu. Oklahoma'da hizmet veren üç yüz American Board misyoneri arasında, 1830'larda Fairfield, Mount Zion ve Dwight misyonlarında Cherokee'lere

¹¹⁰⁸ 1827 Yılı The constitution and by-laws örneği için, <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=loc.ark:/13960/t4kk9j763&view=2up&seq=11&skin=2021>, (E.T08.02.2022).

¹¹⁰⁹ Koçak, Harrison Gray Otis Dwight, s.73.

¹¹¹⁰ Kocabaşoğlu, Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki, s.53.

¹¹¹¹ Diana Everett, American Board Of Commissioners For Foreign Missions, Okholoma Historical Society, s.1.

¹¹¹² Everett, American Board Of Commissioners, s.1.

¹¹¹³ Everett, American Board Of Commissioners, s.1.

hizmet eden Daniel S. Butrick (Presbiteryen) ve Fairfield'da hizmet eden Elizur Butler (Cemaat) vardı. . ABCFM, Seminolleri dönüştürmeye çalışmadı.¹¹¹⁴

İlk keşif ve araştırma komitesi Kraliyet Coğrafya Topluluğu'nun himayesinde John M.Parker ve Hristiyan Bilgiyi Teşvik Etme Topluluğu gibi farklı bilimsel topluluklar tarafından 1839-1840 yıllarında yapıldı.¹¹¹⁵ Kayseri, Malatya, Diyarbakır, Musul, Kürt Bölgeleri, Bitlis, Maraş, Erzurum, Trabzon'a gidilip orada ki faaliyetler neticesinde tekrar İstanbul'a hareket edilmişti.¹¹¹⁶ Türkiye coğrafyasında Avrupa ve Asya kıtasındaki geniş hâkimiyet alanındaki topraklarına misyon merkezlerinin tesis ve kuruluşunda acele davranılmadı. Merkezler kurulmadan mantıklı bir çerçevede coğrafya uygunluk şartları nedeni ile ülkenin merkezlerini ifade eden bir harita çıkarıldı. Önceleri kabul edilen olan politika her bir merkezde iki veya daha fazla aile ikamet edecek uzaklıkta merkezler kurulmuştu. Bu planın başarısı ile devamında bütün merkezleri birleştirme gibi bir hedef tutulmuştu.¹¹¹⁷

Daha önce açılan birkaç merkez belirli sebeplerden dolayı terk edilmişti. Bunlardan üçü Musul, Diyarbakır ve Arapkir'deydi. Bunlardan ilki son derece sağlık yönünden kötü durumda idi ve Mardin'e bağlı bir şube yapıldı.¹¹¹⁸ İki tanesi ise Harput'un yüz mil çevrelerine dağılmış şeklinde idi ve Harput'a bağlı bir şube haline getirildi.¹¹¹⁹ İlk merkezler seçilirken ortaya koyulan plan 50 yılı aşkın bir işten bahsediyor ve sonucunda başarılı bir şekilde ifa ediliyordu. Karadeniz'in Doğu bölümlerine kurulan Trabzon ise 1835 yıllarında bir merkez haline gelmişti.¹¹²⁰ Bu memleket diğer yerlerden farklı değildi etnik çoğunluk oldukça fazla idi. Rum, Ermeni ve Türk nüfusu bakımından büyük bir öneme sahip ve mahiyetli idi. 1839' da Trabzon'un 110 mil güneydoğusunda, bölgenin içlerine doğru Erzurum'a bir misyoner heyet şeklinde bir aile gönderildi. Bu merkezler faaliyete geçer geçmez, Misyon merkezlerinin İstanbul'daki merkezine ve oradan Boston'daki heyete bilgi ve rapor temininin bir merkezi oldular.¹¹²¹ ABCFM misyonerleri Anadolu ve Küçük Asya genel bilgiler dışında Haritacılık üzerine gelişerek İstanbul, Beyrut, Antep gibi şehirlerin ölçekleme hesaplarını yaparak bunların birer kopyalarını gerekli yerlere bildirmişlerdir. Misyonerler bir girişimde

¹¹¹⁴ Everett, American Board Of Commissioners, s.1.

¹¹¹⁵ Barton, Türkiye'de Gündoğumu, s.114.

¹¹¹⁶ Barton, Türkiye'de Gündoğumu, s.114.

¹¹¹⁷ Barton, Türkiye'de Gündoğumu, s.114.

¹¹¹⁸ Barton, Türkiye'de Gündoğumu, s.115.

¹¹¹⁹ Barton, Türkiye'de Gündoğumu, s.115.

¹¹²⁰ Barton, Türkiye'de Gündoğumu, s.115.

¹¹²¹ Barton, Türkiye'de Gündoğumu, s.115.

bulunacakları yerin hem fiziki ve etnik durumları hakkında oldukça bilgi sahibi olmak için uğraşmışlardır.¹¹²²

1843 senesine kadar misyonerlere her hangi bir ücret ödenmez yalnızca tüm masrafları ABCFM tarafından tanzim ederek karşılanırdı.¹¹²³ Misyonerler Goodell'in 1823-1843 yılları arasında Malta ve İzmir'deki dostu Daniel Temple'a yazdığı mektuplarda sık sık para sıkıntısından bahsettiği ve bundan çok mustarip olduğu görülür. Zira ABCFM'in "misyonda ekonomi" sloganıyla ünlü dış ilişkiler sekreteri Rufus Anderson, binek hayvanı olarak atı bile lüks buluyor ve misyonerlerden esirgiyordu. Yankee misyonerler bunun da kolayını bulmakta gecikmediler.¹¹²⁴

1844 yılında Orta Doğu'da yaptığı ikinci gezide Anderson'u Lübnan'ın yakıcı güneşi altında tam dokuz mil dili dışarda öylesine yürüttüler ki, dış ilişkiler sekreterinin Boston'a döndüğünde ilk işi, Suriye'deki misyonerlerin isterlerse bir at satın alabilmeleri yolunda karar çıkartmak oldu. Ancak bir küçük şartı vardı, Misyonerler atları kendi paralarıyla satın alacaklar, BOARD yalnızca atların yiyeceği arpaların bedelini ödeyecekti.¹¹²⁵ Bununla birlikte misyonerlerin 19. Yüzyıl Anadolu'sunun koşullarında yine de müreffeh bir yaşam sürdükleri, New England'daki standartlarının çok fazla gerisine düşmemeye gayret sarf ettikleri söylenebilir. Nitekim bu konu yani misyonerin "Pek müreffeh" yaşadığı zaman zaman yerli Hristiyanlarla misyonerler arasında sürtüşme konusu bile olmuştur.¹¹²⁶ 1819-1844 yılları arasında görev yapan 60'a yakın misyonerin ortalama ömrü 67 yıldır Genellikle 20'li yaşlarında misyonerliğe başlayan bu kişilerin yaklaşık üçte biri yaşama Orta-Doğu'da veda etmişlerdir ki bu durum söz konusu grubun yaşam süresi ortalamasının 39 yıla düşürmektedir.¹¹²⁷ 1830-1840 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'nda görev yapan 24 misyonerin 11'i kısa bir hizmet süresinden sonra yaşamını yitirmiştir. Sağ kalan 13 kişinin yaş ortalaması ise 76 olmuştur. Bunlar arasında en büyük rekora sahip olan Dr. Elias Riggs'dir. Riggs 69 yıldan on gün eksik aktif misyonerlik süresiyle bu alanda erişilmez bir rekora sahiptir.¹¹²⁸ Riggs 1901 yılında İstanbul'da öldüğünde, Osmanlı İmparatorluğu'nda en uzun süre görev yapan misyoner olma rekorunu da elinde bulunduruyordu. Bu arada Elias Riggs'in bir başka rekoruna da değinmek yerinde olur: Riggs'in üç çocuğu, 11 torunu ve ikide

¹¹²² Ruth Rark, The Contribution of Nineteenth Century Protestant Missionary Societies to Historical Cartography, Imago Mundi Ltd, 1993, s.118.

¹¹²³ Kocabaşoğlu Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki, s.40-41.

¹¹²⁴ Kocabaşoğlu Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki, s.41.

¹¹²⁵ Kocabaşoğlu Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki, s.41

¹¹²⁶ Kocabaşoğlu Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki, s.41

¹¹²⁷ Kocabaşoğlu Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki, s.41.

¹¹²⁸ Kocabaşoğlu Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki, s.42.

torunun çocuğu baba/dede mesleğini yani misyonerliği sürdürmüşlerdir, pek çoğu Orta Doğu’da olmak üzere görev yapmışlardır. ¹¹²⁹

Başlangıcından 1839 yılına kadar Anadolu’da görev yapan misyonerlerin adları ile alana çıkış ve ölüm ya da emeklilik gibi nedenlerle bilinen ayrılış tarihleri şöyledir. ¹¹³⁰

ADI	ALANA GİRİŞ TARİHİ	AYRILIŞ TARİHİ
Daniel Temple	1822	-
William Goodell	1823	-
Josiah Brewer	1823	1828
Elnathan Gridley	-	1827
Harrison G.O Dwight	1830	-
William G. Schauffler	1832	-
Elias Riggs	1833	-
Benjamin Schneider	1834	-
Thomas P. Johnston	1834	-
John B. Adger	1834	-
John B. Adger	1835	-
Henry A. Homes	1835	-
Nathan Benjamin	1836	-
Daniel Ladd	1836	-
William C. Jackson	1836	-
Cyrus Hamlim	1839	-

¹¹²⁹ Kocabaşoğlu Kendi Belgeleriyle Anadolu’daki, s.42.

¹¹³⁰ Kocabaşoğlu Kendi Belgeleriyle Anadolu’daki, s.44-45, Christine Beth Lindner, Negotiating The Field: American Protestant Missionaries in Ottoman Syria, 1823 to 1860, Doctor of Philosophy, Edinburgh Üniversitesi, 2009, s.271.

MİSYONER YARDIMCILARI		
Homan Hallock (Matbaacı)	1826	-
Bayan Hallock	1826	-
Bayan Temple	1822	1827
Bayan Goodell	1823	-
Bayan Dwight	1830	1837
Bayan Schauffler	1832	-
Bayan Riggs	1833	-
Bayan Schneider	1834	-
Bayan Johnston	1834	-
Bayan Adger	1834	-
Bayan Powers	1835	-
Bayan Homes	1835	-
Bayan Benjamin	1835	-
Bayan Ladd	1836	-
Bayan Jackson	1836	-
Bayan Hamlin	1839	-

Yeni göreve başlayacak bir misyonere, ya da kendi aralarında kullandıkları deyimle “biradere” “yılan gibi akıllı ol” ve “insanlardan kendini kolla” diye öğüt verildiğini bizzat misyonerlerin mektuplarından öğrenmekteyiz. Yine bu sözler gibi telkin edici ve yeni başlayan misyonerlere bir umut vermek için böyle şeyler söyledikleri görülmektedir.¹¹³¹ Bu

¹¹³¹ Kocabaşoğlu Kendi Belgeleriyle Anadolu’daki, s.46.

bağlamda 1836-1839 yılları arasında İzmir istasyonunda görev yapan misyoner ve yardımcılarının sayısal dağılımı ise yıllara göre şu şekilde gelişmiştir.¹¹³²

AMERİKALI ÇALIŞANLAR				YERLİ ÇALIŞANLAR				
	ERKEK MİSYONER	KADIN MİSYONER	DİĞER YABANCI	PAPAZ	VAİZ	ÖĞRETMEN	DİĞER YABANCI	GENEL TOPLAM
1836	3	4	1	-	-	-	4	12
1837	2	3	1	-	-	-	3	9
1838	3	4	1	-	-	-	4	12
1839	3	4	1	-	-	-	4	12

1911 yılına ait yıllık raporlanmış istatistiki verilere göre, İzmir istasyonu bünyesinde bulunan toplam 1.037 Protestan'ın 409'u Protestan kilisesine üyedir.¹¹³³ Protestan cemaat tarafından kullanılan 14 ibadet yeri, 8 Pazar Okulu vardır. Pazar ayinlerine ortalama 682 kişi katılırken Pazar Okullarında ise 420 kişi dinî ağırlıklı eğitim almıştır.¹¹³⁴ İzmir istasyonu ile ilgili ulaşıla bilinen en son yıllık tablo ise 1913 yılına aittir. Buna tabloya göre, 1913 yılında İzmir istasyonu genelindeki toplam 972 Protestan'dan 365'i Protestan kilisesi üyesidir. Yine İzmir istasyonunda toplam 15 ibadet yeri, 7 de Pazar Okulu vardır. 1913 yılında Pazar ayinlerine ortalama 576 Protestan katılırken 468 kişi Pazar Okullarında verilen derslere iştirak etmiştir.¹¹³⁵

4.4 MALİ İŞLER VE MASRAFLAR

Bu yapılan faaliyetlerin örgüte belli bir maliyeti de kaçınılmaz olmuştur. Amerikan Board, bünyesinde faaliyet gösteren üç bayan misyoner örgütü de dâhil olmak üzere faaliyete başlamaya karar verdiği 1819 yılından 1915 yılına kadar Osmanlı devletinde yaklaşık

¹¹³² Demir, Amerikan Board'un İzmir'deki, s.48.

¹¹³³ Demir, Amerikan Board'un İzmir'deki, s.95.

¹¹³⁴ Demir, Amerikan Board'un İzmir'deki, s.95.

¹¹³⁵ Demir, Amerikan Board'un İzmir'deki, s.95.

13.362.000\$ yatırım yapmıştır.¹¹³⁶ Bu yatırıma yardım amaçlı özel bağışlar ve yerli halktan elde edilen 8.000.000\$ da ilave edildiğinde, miktar toplamda 21.362.000\$ ulaşmış gözükmetedir.¹¹³⁷ Bu miktarın belli dönem aralıklarıyla yıllara göre dağılımı ise şöyledir.¹¹³⁸

TARİH	MİKTAR
1819-1824	\$ 12.479
1825- 1834	\$128.966
1835-1844	\$554.584
1845-1854	\$776.773
1855-1864	\$1.484.963
1865-1874	\$1.830.848
1875-1884	\$1.817.65
1885-1894	\$2.187.939
1895-1904	\$1.917.824
1905-1914	\$2.634.344
Toplam	\$13.345.785
Batı Asya Malta Matbaası	\$16.565
Genel Toplam	\$13.362.350

¹¹³⁶ Alan, Osmanlı İmparatorluğu'nda, s.18.

¹¹³⁷ Alan, Osmanlı İmparatorluğu'nda, s.18.

¹¹³⁸ Alan, Osmanlı İmparatorluğu'nda, s.18.

İzmir dâhilinde olan harcamalar ise şöyledir.¹¹³⁹

Yıl	Ücretler	Yerli Yardımcıların Ücretleri	Eğitim	Diğerleri	Toplam
1838	2.400	2.630	-	2.307	7.337\$
1839	3.200	2.100	200	2.196	7.696 \$

Levi Parsons ve Pliny Fisk 1819 yılında Boston'dan kutsal topraklara doğru inancı oradaki insanlara iletme için yelken açmışlardı.¹¹⁴⁰ Bu yola yelken açarken yanlarında 800 dolar para mevcut idi.¹¹⁴¹ Bu paranın 114 Doları'nı Malta'da harcamışlar, 15 Ocak 1820'de İzmir'e ceplerinde 686 Dolar'la çıkmışlardı.¹¹⁴² ABCFM'in 1819-1824 yılları arasında harcadığı paranın toplamı bir başka arşiv belgesine göre 12.479 Dolar'dı.¹¹⁴³ 1825-1834 yıllarını kapsayan on yıllık dönemde ise 128.966 dolar harcanmıştı. Bu artış hızı sonsuza dek böyle devam etmedi. Ancak 1880'li ve 1890'lı yıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda on yıllık dönemler içinde harcanan “misyoner parası” iki milyon Dolar sınırını aşacaktı.¹¹⁴⁴

Misyonerlerin araştırma ve diğer faaliyetlerini açıklama babında yaptıkları işlemlerine dair raporu belirtmek yerinde olacaktır.

“Size altı aylık hesaplarınızı hesaplamanıza yardımcı olabilecek bir form gönderiyorum. 30 Haziran ve 31 Aralık tarihlerinde kapatılacaklar ve uygun olan en kısa sürede iletilecekler. Misyonun farklı üyelerinin olması arzu edilir; bunlardan ve kendi kitaplarından Kurul Saymanına iletilmek üzere hesaplar hazırlaması gerekir. Bu hesaplar nakit işlemlerden biraz daha fazlasını içerebileceğinden, Kurul'dan alınan makalelerin değerini ve Komitenin gerçek harcamaların ne olduğunu bilmesi için gerekli olabilecek açıklamaları bir nota eklemek yerinde olacaktır. Misyonun ve ayrıca, eldeki kâğıt ve diğer baskı malzemelerinin miktarının bir açıklamasıdır.

¹¹³⁹ Demir, Amerikan Board'un İzmir'deki, s.54.

¹¹⁴⁰ Uta Zeuge-Buberi, The Mission of the American Board in Syria, Çev. Elizabet Janik, Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 2017, s.32.

¹¹⁴¹ Kocabaşoğlu, Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki, s.58

¹¹⁴² Kocabaşoğlu, Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki, s.58.

¹¹⁴³ Kocabaşoğlu, Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki, s.58.

¹¹⁴⁴ Kocabaşoğlu, Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki, s.58.

Haznedarın nakit hesabının doğru olabilmesi için, misyonun farklı üyelerinden veya farklı üyelerinden kaynaklanan bakiyeleri eklemek uygun olabilir; mesela 470 dolar harcayan bir kişiye 500 dolar vermiş olsaydı, bu son güneş, diğer yandan Haznedar, elinde 30 dola varsa farklı kalemlerde ücretlendirilecekti; böylece ikincisinin aldığı 500 doları oluşturuyor. Öte yandan, misyonun herhangi bir üyesi, Haznedardan aldığından daha fazla harcamışsa, kendisine ödenmesi gereken bakiye Haznedarın hesabına yatırılacaktır. Basın giderleri için yapılan ödemeler genellikle İncil ve Haber Dernekleri için meblağları içerebilir: ancak bu kayıtlarda bunları belirtmek gerekli olmayabilir; Zaman zaman bana bu toplulukların hesaplarını göndermeniz beklendiğinden, yaptıkları hibeleri, bu tür hibeler nedeniyle yapılan harcamaları ve varsa ödenmeyecek bakiyeyi sahiplenerek rapor edilecektir. Benim sevgili efendim,”¹¹⁴⁵

12 Eylül 1820 tarihinde Bay fisk masraf raporlarını yazarken şunları söylemekteydi “evvelce gönderdiğimiz mektuplara bakarak gönderilen ve alınan para miktarlarını hesaplayabilirsiniz. Risale basımı dâhil Sakız adasındaki masraflar gönderilen raporlarda eşitlik salmıştır.30 sayfalık 5.000 nüshayı yaklaşık 600 kuruşa (80 dolar) bastırdık. Dr.watss’ın eseri şu an bu nüshaların içindedir. O daha külliyetli ve masraflı olacaktır. Seyahate başladığımızda masraflarımıza bazı ilaveler olacaktır. İzmir’e gelecek misyonerler nerede Kudüs yoluna düşmeden onları görebilecek miyiz veya göremeyecek miyiz? Bütçemizi bu müşküle göre ayarlamamız gerekir.”¹¹⁴⁶

Bu rapordan anlaşılacağı üzer misyoner heyetlere bağlı misyoner grupları Osmanlıya gelişinden itibaren tüm faaliyetlerinde maddi unsurları ön plana alarak tüm faaliyetlerini buna göre ayarlamışlardır. Bu masraflarda büyük oranda basım faaliyetleri almıştır. Yıllık raporlarda verilen izahatlar da binlerce doları bulan bu faaliyetler protestanlaştırma ve misyonerlik bakımından ana unsur olan incilin basımı çoğaltımı ve dağıtımı safhalardan ibaretti. Misyonerlik kendi çıkarları uğrunda İncili bir savaş aleti olarak kullanıp kendi bayrağını bu topraklara dikmek için uğraşmıştır.

İzmir matbaasında ve misyonerlerin genel çalışmalarına yardımcı olmak adına Ermeni ve Rum yardımcıları da (tercüman, kitap satıcısı vs.) görevlendirilmiştir. İzmir istasyonunda

¹¹⁴⁵ United Church of Christ (UCC) American Research Institute in Turkey (ARIT) SALT Research, Missionary Rooms, Boston, Jan, 26,1838. s.4.

¹¹⁴⁶ Exreacts From The Latter Of Mr.Fisk And Mr.Parsons (12 Eylül 1820)The Missionary Herald, Nisan 1821,Vol.XVII, s.102-103.

alışan yerli yardımcıların isimleri, görevleri ve dolar cinsinden yıllık ücretleri şu şekildeydi:¹¹⁴⁷

SARKİS OHANNESYAN	ERMENİ TERCÜMAN	500\$
MIGİRDİÇ TOMAYAN	ERMENİ TERCÜMAN	372\$
MIGİRDİÇ PAPAZYAN	ERMENİ TERCÜMAN	276\$
N.P PETROKOKİNO	RUM TERCÜMAN	300\$ (6 aylık)
I.A DELLACASA	RUM TERCÜMAN	23\$
ANTONIO DALLESSIO	KİTAP DAĞITICI	156\$
İSAYAH	KİTAP DAĞITICI	312\$
TOPLAM		1939\$

Osmanlı topraklarında faaliyetlerinde başkent İstanbul’u merkezi üs haline getirmiştir. Burada çalışmaların planladığı, tartışıldığı merkez İncil Evi (The Bible House) olmuştur. Bu merkezin idaresinde yukarıda belirtilen mali tablo çerçevesinde, Amerikan Board Osmanlı devletinde 1820 yılında iki misyonerle başlattığı çalışmalarında, kullandığı misyoner sayısını, bölgede yürüttüğü çalışmaların öneminin artması ve sınırlarının genişlemesine binaen her geçen yıl artmıştır. 1821’den 1895’e kadar Amerikan Board’ın Osmanlı devletinde gönderdiği misyonerlerin sayısı ise aşağıdaki gibidir.¹¹⁴⁸

BÖLGELER/HALKLAR	YIL	SAYI
YUNANİSTAN	1829	6
KIBRIS	1835	3
YAHUDİLER	1832	4
BATI TÜRKİYE	1836	227

¹¹⁴⁷ Demir, Amerikan Board’un İzmir’deki, s.100.

¹¹⁴⁸ Alan, Osmanlı İmparatorluğu’nda Amerikan, s.19.

MERKEZİ TÜRKİYE	1847	98
DOĞU TÜRKİYE	1835	102
SURİYE	1821	59
AVRUPA TÜRKİYESİ	1871	41
TOPLAM		540

3.7 PROTESTAN ERMENİ MİLLETİNİN OLUŞUMU VE KABÜLÜ

Anadolu bölgesinde Protestan ermeni milleti oluşumu çok zorlu ve uğraştırıcı bir süreç sonunda başlamıştır. Bu zorlu oluşum 19.yy'ın başlarından itibaren İngiliz ve Amerikalıların faaliyetleri Osmanlı devletinin siyasi olarak çöküşte olduğu döneme denk gelmektedir.¹¹⁴⁹ Farklı din mezhep ve etnik kültürlerden oluşan Osmanlı devleti bu insanlara hoşgörü göstermiş ve onları barış içerisinde yaşatmaya çalışmıştır. Lakin 19.yy'ın başlarından itibaren emperyalist devletler Osmanlı devletini kendi çıkarları doğrultusunda “Millet Sistemi” ve “Kapitülasyonlar” denilen iki zayıf noktadan yararlanıp yayılmacı politikasını sürdürmüştür.¹¹⁵⁰ Osmanlı devletinin ABD'ye karşı olan olumlu tutumu ve ABD başta olmak üzere diğer devletler ile yapılan ticaret anlaşmaları ve bu anlaşmalar neticesinde kendine hak tanınan yabancılar ticarete kendi dillerinde ibadetlerinde ve kendi okullarını kurmak gibi haklar kazanmıştı. Buna mukabil Osmanlı Devleti içindeki Anadolu halkı Eğitimsiz ve yoksul haldeydi.¹¹⁵¹ Bundan dolayı misyonerler Osmanlı içinde kendine bir cemaat oluşturmak için arayışlara girmişlerdir. Bu arayış neticesinde Ermeniler en güçlü müttefik haline gelmişlerdir.¹¹⁵² Ermeniler başta olmak üzere Islahat ve Tanzimat fermanları ile azınlıklara tanınan bu imtiyazlar sonunda ermeni Protestan milleti oluşumuna yardımcı olmuştur.¹¹⁵³

Osmanlı'daki eğitim eksikliği oldukça fazla bir durumdaydı. Uzun zamandan beri sözlü bir Osmanlı kültürü olan ve büyük ölçüde öyle kalan bu kültüre ait sadece küçük bir azınlık okuyabiliyordu: 1752'de şehrin en büyük kütüphanesi olan Halep sadece 3.000 cilt içeriyordu. O zamanlar Halep'te otuz bir Müslüman medrese okulu vardı ve bunların hepsi belki de

¹¹⁴⁹ Mehmet Alparslan Küçük, “Anadolu’da Protestan Ermeni Milleti’nin Oluşumu”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 50:2, 2009, s.155.

¹¹⁵⁰ Küçük, “Anadolu’da Protestan s.155.

¹¹⁵¹ Küçük, “Anadolu’da Protestan s.156.

¹¹⁵² Küçük, “Anadolu’da Protestan s.156.

¹¹⁵³ Küçük, “Anadolu’da Protestan s.156.

yüzlerce öğrenciyi eğitiyordu. Kadınlar arasında son derece azı okuyabiliyordu, bu da erkeklere göre çok daha küçük bir orana sahipti. 19. yüzyılda hem özel hem de kamu inisiyatifleri nedeniyle okuryazarlık genel olarak keskin bir şekilde arttı.¹¹⁵⁴

Osmanlı Hristiyanları arasında özel olarak finanse edilen okulların sayısı Yahudiler, özellikle Rum ve Ermeni topluluklarına hitap eden yabancılar tarafından işletilen misyoner okullarının varlığı dramatik bir şekilde arttı. Örneğin, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında Selanik'te büyük bir Yahudi okulunun bulunduğu elli özel Yahudi Okulu yılda 9.000 öğrenciye eğitim veriyordu.¹¹⁵⁵ Öte yandan, devlet destekli bir eğitim sistemi özellikle yüzyılın son üçte birinde ortaya çıktı. Resmi olarak finanse edilen okullardan oluşan bir ağ, ilköğretimden ortaöğretime ve liseden profesyonel düzeye kadar her düzeyde gelişmiş durumdaydı. Tahmini olarak genel Müslüman okuryazarlık oranlarının yaklaşık yüzde 2-3'e eşit olduğunu göstermektedir.¹¹⁵⁶

19. yüzyılın başlarından sonuna kadar yüzde 15 gibi bir rakamla. Yaklaşık 5.000 devlet ilkokulunda 650.000'den fazla öğrenci kayıtlıdır. Bunların yüzde 10'undan fazlası kızdı. 20. yüzyılda devlet tarafından yürütülen eğitime yaklaşık 40.000 öğrenci katıldı.¹¹⁵⁷ Ortaokul sınıflarında etkileyici artışlar olmakla birlikte yetiştirilen öğrenciler, nüfusun eğitim ihtiyaçlarının önünde sönük kalıyordu. Sıkışan Osmanlı maliyesi, daha kapsamlı ortaya çıkışı geciktirmeye devam etti. Devlet tarafından işletilen okul sisteminin Okuryazarlığın bir başka ölçüsü, yayınlanan kitap ve gazete sayısını saymaktır.¹¹⁵⁸

1840'tan önce yılda sadece on bir kitap 1908'de doksan dokuz matbaa tarafından üretilen kitaplarla beraber İstanbul'da yayınlanan bu sayı 285'e yükselmiştir.¹¹⁵⁹ Diğer istatistikler de benzer bir sonuç vermektedir. Hızla artan kitap üretimi ve okuryazarlık izlenimidir. Arasında 1729 ve 1829, 180 başlık sadece sırasında basılı olarak çıktı. 1876 ve 1892 arasında on altı yıl, sayı 6.357'ye yükseldi. Dikkat çekici bir şekilde, 1893 ile 1907 arasında 10.601 kitap çıktı.¹¹⁶⁰ Gazete sayısında da benzer şekilde etkileyici artışlar oldu ve yayınlanan dergiler: 1875 – 87; 1895 – 226; 1903 – 365 ve 1911 – 548. İstanbul'un önde gelen gazetelerinden ikisi günlük 15.000 ve Sultan II. Abdülhamit'in saltanatı sırasında sansür uygulandığında her biri 12.000 kopya galip geldi. Jön Türk Devrimi'nden sonra dolaşım arttı ve özgür bir basının

¹¹⁵⁴ Donald Quataert, *The Ottoman Empire 1700-1922*, Cambridge Press, U.K, 2005, s.168.

¹¹⁵⁵ Quataert, *The Ottoman Empire 1700*, s.170.

¹¹⁵⁶ Quataert, *The Ottoman Empire 1700*, s.170.

¹¹⁵⁷ Quataert, *The Ottoman Empire 1700*, s.170.

¹¹⁵⁸ Quataert, *The Ottoman Empire 1700*, s.170.

¹¹⁵⁹ Quataert, *The Ottoman Empire 1700*, s.171.

¹¹⁶⁰ Quataert, *The Ottoman Empire 1700*, s.171.

ortaya çıkması. İle beraber ırasıyla 60.000 ve 40.000 günlük sayıya ulaştı.¹¹⁶¹ Rumlar, Ermeniler ve Yahudilerin her birinin kendi okulları vardır. Dini yönleri ile ibadethanelerine yüksek bir bağ vardır ve özel bağışlarla bu ibadethaneler ayakta kalmaktadır. Bazıları yüksek bir eğitim standardı sunar ve güzel kütüphanelere sahip olmakla beraber güçlü bir yönetim şekilleri vardır.¹¹⁶²

Gayrimüslimler için reform özelliği taşıyan bu nizamnameler ve fermanlar azınlıkların Osmanlı içindeki dinlerini hürce kullanılması hayat şartlarını yükseltmesi Müslim ve gayri Müslimlerin aynı statüde görülmesi azınlıklara rahat bir hayat sürme imkânı sağlamıştır. Protestanlığın Ermeniler üzerindeki etkisi Ermeniler arasında açılan okullarda oluşmuştur. Matbaacılık ve tercüme işleri Ermeniler arasında oldukça etkili olmuştur. Bunun yanında Ermenilerin Türkçe konuşması Protestan ayinlerde genellikle Türkçenin kullanılması ve buna karşılık ermeni kilisesinde ibadet ve ayinlerin klasik Ermenice ile yapılması ve eğitimin Ermenice olması bu kişileri bir arayış içine sokmuştur. Arayış içinde olan Ermeniler politik ve psikolojik olarak ve buna eklenerek sosyal siyasi sıkıntıları yabancı devletlerin Osmanlı içindeki Ermenilere etkili olmasının sebebidir.¹¹⁶³

Amerikalıların Ermenilere yaklaşmasıyla Amerika Birleşik Devletleri Ermenileri himaye etmeye ve hatta kendi vatandaşlığına çekmeye başladı. 19.Yüzyıl ortalarına doğru İstanbul İzmir ve diğer ticaret merkezlerinde 100-200 kişilik Amerikan kolonileri oluştu. Bu koloniler içerisinde yer alan Ermeniler küçük topluluklar halinde Amerikan vatandaşlığına geçtiler. ABD, vatandaşı olan tüccarlara özel ticaret hakkı veren “Berat” (Protege) adı verilen bir belgeyi konsolosları aracılığıyla Osmanlı vatandaşı olan Ermenilere dağıtmaya başladı. Böylelikle Ermeniler devlete ödemeleri gereken vergiyi ödemekten kurtuldular.¹¹⁶⁴

¹¹⁶¹ Quataert, The Ottoman Empire 1700, s.172.

¹¹⁶² Emine Ö. Evered, Empire And Education Under The Ottomans, I.B.Tauris & Co Ltd, New York, 2012, s.2.

¹¹⁶³ Evered, Empire And Education Under, s.2.

¹¹⁶⁴ Nejla Günay, “Amerikan Misyonerlerine Anadolu Halkının Tepkisi ve Bunun Osmanlı-Amerikan İlişkilerine Etkisi”, Akademik Bakış, c1, S.2, s.117-118.

3.7.1 PROTESTAN MİLLETİN KABÜLÜ

“Birinci madde cemaati merhumenin ders saadette bi ferman ali taraf devletinden mensub bir vekil ve taşrada Protestan tabii osmaniye bulunan mahallelerde birer vekil bulunarak ve Mahsusaları dairesinde icrai memuriyete mubaşeret edeceklerdir.

Protestan cemati nizamnamei esasiyesi

İşbu halk adabı umiyei lhlal etmememk şartıyla memaliki osmaniyede mağruf olan bilcümle edyanın serbesti icrası ve cemaati muhtelifeye verilmiş olan imtiyazat mezhebinin kemakane? Cereyanı tahtı himayeyi devleti aliyyede olduğu kanunu esasinin onbirinci maddesi ehkamından olmasına ve Protestan cemaatlerinin iş bu ehkam kanuniyeden sureti istifadelerini tayin edecek bir nizamname mevcut olmamasına mebni mevudu atiyenin beyanına ibtida? İbtidar? Olunur.

İkinci madde gerek derssaadet vekili ve gerek taşrada bulunacak vekiller zirde? Riyasetinde azası tabii Osmaniye'de olarak zirde? Muharrir? Onuncu maddede gösterildiği vecihle yapılacak nizami mahsus vecihle Protestan ahali tarafından Olmak ve yedişer kişiden akıl olmamak uxere birinci cemaati vekili bir ferman ali ve taşradaki vekiller bi emri namei sami icrai memuriyet edeceklerdir

Üçüncü madde derssaadet Protestan cemaati vekili bir fermanı ali cr taşradaki vekiller bi emri namei sami icrai memuriyet edeceklerdir

Dördüncü madde her mahallin vrkili o mahallin Protestan ahali tarafından Meclis marifetiyle? Ve mezkûr onuncu maddede gösterildiği vecihle yapılacak mizanm mahsus vecihle inticab olunacak ve inticabnamaları meclisi mezkur tarafından derssaadet cemaat vekiline bila irsal oradan babı aliye takdim kılınacağından biltetkik tasdiki icra edilecek aza inticabı dâhi bu kaideye kılınacaktır.

Beşinci madde gerek vekelate ve gerek meclis azalığına sahiheyi? Devlet aliyyeden olmayan ve sue? Hal ve hareket ile maruf olan adem inticabı kitai caiz olmayacaktır.

Altıncı madde vekiller hakkında devam memuriyetleri mahzurdan salim olmaya çağni daire vukubulacak şikayet ve işaret üzerine muamalat Ve icab gal babı alicce biltadkik icra kılınacaktır

Yedinci madde vekiller ile meclislerin ve zaifi? Efrad cemaatinin omur mezhebiyelerini kıyasla

Mekteplerinin hüsn-i idaresiyle akd ve fesihi nagah-I misallü sarfı ruhani hususâtı riayet ve tasviye itmek ve Protestanların hüsn-i rıza ve ihtiyarları ile ita edecekleri sadıka ve ağna akçelerini ahz ve kabz ile ihtihayac mahallerine sarf ettirmek olduğundan mevud? Mecusda? Nezaret müessese mevduai? Devleti Aliyeye dokunmayacak suretde ifai ve zayfiye? Memurdurlar. Fakat kanuni esasının yüz on birinci maddesinde “mestafat? Ve müstalat ve nakud mevkufe? Hasılatının servet vakfiyesini ve taamil kadısı? Vecihle meşrut Lehine ve hayrat ve mübarete sarf olunmak üzere vasiyet edilen envalin vasiyetnamelerin muharrir olduğu üzere musi lehine sarfına ve emval itmek nizannameyi mahsus vecihle sureti idaresine nezaret etmek üzere her kazada her milletin bir cemaat meclisi bulunacak ve bu meclisler tanzim edilecek nizamatı mahsusası vecihle her milletin müntücab? Efradından mürekkep olacaktır ve meclisi mezkure mahalleri hükümetlerini ve vilayet meclisi umumiyesini kendilerine merci bilecektir. . Muharrir olduğundan onikinci maddede muharrir teşkil olunacak Protestan cemaati meclislerinin ve zayıfı hakkında ileride ona tevfikân tadilat lazıma icra kılınacaktır.

8. Madde Protestan mezhebi ayanının kanuni esasının müsait olduğu üzere serbesti icrasına müdahale olunmayacağı mesellü ruhsat resmiye yani bi fermanı Ali inşa ve küşad olunmuş olan kiliselerine müdahale ve vukı caiz olmayacaktır ve mekteplerinin tedrisatı dahi milli saire mekanı gibi kanuni esasının onaltıncı maddesi dairesinde ceryan edecektir.

Dokuzuncu madde

Taşrada bulunacak Protestan vekilleri ve zaifi mahsusaları dairesinde olan hususat için hükümeti mahalliyeye müracaat edecek veledi iktiza? Dersaadetteki Protestan cemaati vekili ve istasıyla babı Ali’ye dahi arzuhal takdim edileceklerdir.

Onuncu madde

Vekiller ile Meclis’ler azasının sureti intihablarına ve bunların vezayif asliyesi olmak üzere gösterilen maddelere daireyi cemaat merkuma tarafından nizamat ihyası tanzim ve Bab-ı Ali’ye takdim olunarak asvali? Vecihle tahkikat ve tadilat muktediye badel icraa tasdik olunduktan sonra meri ahkam olacaktır

Fi rebülevvel seneyi 295 ve fi yirmi şabat sene 293¹¹⁶⁵

¹¹⁶⁵ Dustür,I, Tertib, IV. C. İstanbul, 1299, s.615-616.

SONUÇ

Sonuç olarak bu çalışma Misyoner heyetlerinin ve bu heyetlere bağlı misyonerlerin çalışma alanlarını ve yöntemlerini göstermeye çalışılmıştır. Mükemmel seviyede bir istikrar sağlayan misyonerler güçlü dini inançları neticesinde uzakları yakın etmiş ve kendi güçlerini yeryüzünde tesis etmiştir. Boston, Paris, Londra, Berlin gibi şehirlerden dünyanın en ücra ülkelerine kadar gidip dinlerini tesis etmek için canla başla çalışmışlardır. Sömürgeci bir zihniyet ile yaşayan devletlerin öncü kuvvetleri olarak her zaman onlara hizmet etmişlerdir. İslam topraklarında uzak Asya topraklarında Avrupa ve diğer kıtalarda imkânsız denecek faaliyetlerde bulunmuş ve başarı oranlarında oldukça fazladır. Misyoner demek günümüz karşılığı ile inanmışlara hayatlarını misyon için hiçe sayanlara denk gelmesinde geçmişte yapılan faaliyetler oldukça önemlidir. Osmanlı devleti içinde yapılan türlü siyasi, kültürel, sosyal faaliyetlerin neticesinde devlet nazarında hem gayrimüslim tebaaya hem de devlet dinamiklerine oldukça sert darbeler vurmuşlardır. Ekümenik gayeleri ile tanınan Katolikler, İncil neferi olarak görünen Protestanlar Osmanlı devleti içinde kalan azınlık sayılabilecek tüm Hristiyan ahali üzerinde statü fark etmeden türlü faaliyetler sürdürmüşlerdir. Amaçları dinsel olarak görünse dahi misyonerler kendi kiliselerini o ülkede tesis ettikten sonra kalıcı olmak için uğraşan bütün organizasyonlar gibi çıkarları doğrultusunda devam etmiştir. Batı'da kutsal kabul edilip bu hareket için canlarını feda eden misyonerler cemiyetleri tarafından unutulmamış ve arşivlerinde her zaman onlara dair evrakları tutmuştur. Bu kişiler Osmanlı toprakları içinde ve keza yeryüzünün en ücra noktalarına kadar misyonerlik faaliyetleri ile asimile programı uygulamıştır. Geçmişini silmek istediği toplumları kendine birer takipçi yapmak isteyen misyonerler bu hayale ulaşmak için her türlü işlemde geri kalmamıştır. Dinini yaymak isteyen misyoner yeri gelince kılık değiştirmek suretiyle halka benzer bazen de karşısındaki kişiyi kendine mürit yapmak için fikirlerini saklamaktan ve takipçi kazanmak için türlü entrikalar çıkarmaktan geri kalmamıştır. Binlerce kilometre yol kat ederek Okyanusları dahi bu uğurda aşan türlü hastalıklara denk gelip bu zorluklara karşı gelen misyonerler İslam'ın yıkılmaz duvarları karşısında Gayrimüslim tebaayı kendine hedef seçmiş ve onları kendi inançları doğrultusunda yontarak kendileri takip eden bir toplum oluşturmuştur. Bu toplumlar doğru metotlar çerçevesinde isyanlar tertip ederek bağımsızlık hareketlerine dahi yeltenerek galip gelmişlerdir. Kilise ve onun öğretilerini Hz. İsa'nın sözde verilen mirasını dünyayı yaymak isteyen bu misyonerler geçmişten beri var olmuş ve halen faaliyetlerini birer papaz olarak, yardım gönüllüsü olarak, hemşire, doktor, öğretmen vb.

kılıklar altında ifa etmektedirler. Misyonerlik İslam'ın karşısında bir güç olmaktan çok onu paramparça etmek isteyen bir bomba gibidir. Eğer geçmişten ders almadan bu faaliyetlere göz yummaya devam edilirse asimile olup dinini kimliğini geçmişini etnik yapısını varlığını unutmak hiçte zor bir ihtimal değildir. Kültürel inkültürasyon ile devlet ve sosyal alanlara sızan türlü faaliyetler dikkatle incelenmeli ve bunun karşısında dinamikleri sağlam genç nesiller eğitilmelidir. Misyonerlik önce ahlak düzenini yıkmakta ve sonrasında dini olgudan uzaklaşmış bir toplum oluşturmaktadır. Dinini, tarihini, dilini kaybeden toplumlar muhakkak yıkılmaya mahkûmdur. Bunun bilince olunmalı ve türlü misyon faaliyetlerine kültürel yapılan Anti-İslam propagandalarına ve türlü entrikalara karşı her zaman hazırlıklı ve dayanıklı olunması çok elzem bir konudur. Dinini, kültürünü, tarihini unutan bir toplum ancak başka devletler nazarında yönetilmeyi bekleyen bir hezimet ile karşılaşır. Toplumun dinamiklerinden olan din ve tarih olguları Misyoner faaliyetlerinde en çok zarar verilmek istenen durumlardır. Çünkü dini inanışları olmayan insanların vatanına milletine karşı bir bağlılık duyması umulmadık bir şeydir. Aynı durum o toplumun tarihi içinde geçerlidir. Bir neslin geçmişini bilmeyerek yaşaması ve olaylara geçmişten bir ders almadan tepki vermesi vatan, millet, bayrak gibi kavramların asıl anlamlarını bilmemesine sebep olur. Din, Tarih gibi insani toplumların vazgeçilmez dinamikleri her zaman topluma hatırlatılmalı ve yapılan faaliyetlere karşı bilgilendirilmelidir.

KAYNAKÇA

VESİKA

Hat /697-33656-A

Hat/ 953-40938

TS.MA.e/1286-61

C..HR../156-7758

C..ADL../70-4180

BOA, HH. 48038-B/1828

C..ADL../34-2019.

C..ADL../40-2384.

C..ADL../18-1086

İE.HR../17-1595

C..ADL../59-3552

RAPOR

American Board Of Commissioners For Foreign Missions, 1821 Annual Report, Twelfth Annual Report, Boston,1821.

American Board Of Commissioners For Foreign Missions, 1822 Annual Report, Twelfth Annual Report, Boston,1822.

American Board Of Commissioners For Foreign Missions, 1823 Annual Report, Twelfth Annual Report, Boston,1823.

American Board Of Commissioners For Foreign Missions, 1824 Annual Report, Twelfth Annual Report, Boston,1824.

American Board Of Commissioners For Foreign Missions, 1825 Annual Report, Twelfth Annual Report, Boston,1825.

American Board Of Commissioners For Foreign Missions, 1826 Annual Report, Twelfth Annual Report, Boston,1826.

American Board Of Commissioners For Foreign Missions, 1828 Annual Report, Twelfth Annual Report, Boston,1828.

American Board Of Commissioners For Foreign Missions, 1829 Annual Report, Twelfth Annual Report, Boston,1829.

American Board Of Commissioners For Foreign Missions, 1830 Annual Report, Twelfth Annual Report, Boston,1830.

American Board Of Commissioners For Foreign Missions, 1831 Annual Report, Twelfth Annual Report, Boston,1831.

American Board Of Commissioners For Foreign Missions, 1832 Annual Report, Twelfth Annual Report, Boston,1832.

American Board Of Commissioners For Foreign Missions, 1835 Annual Report, Twelfth Annual Report, Boston,1835.

Mr.Fisk And Mr.Parsons Exreacts From The Latter Of (12 Eylül 1820) The Missionary Herald, Nisan 1821,Vol.Xvii.

United Church Of Christ (Ucc) American Research Institute İn Turkey (Arıt) Salt Research, Missionary Rooms, Boston, Jan, 26,1838.

Exreacts From The Latter Of Mr.Fisk And Mr.Parsons(12 Eylül 1820).

GAZETE VE DERGİ

The Missionary Herald, Jully, Boston,1821.

The Missionary Herald, April, Boston, 1827.

The Missionary Register for M DCCC XXII. Church Missionary Society, London, 1822.

The Missionary Register for M DCCC XXV. Church Missionary Society, London, 1823.

The Missionary Register for M DCCC XXIII. Church Missionary Society, London, 1824.

The Missionary Register for M DCCC XXVI. Church Missionary Society, London, 1826.

The Missionary Register for M DCCC XXVIII. Church Missionary Society, London, 1828.

The Missionary Register for M DCCC XXVIII. Church Missionary Society, London, 1829.

KİTAPLAR VE MAKALELER

Açıkses Erdal, Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2003.

Ahmet Hamdi Paşa, İngiliz Misyoneri Nasıl Yetiştiriliyor, Sad: M.Celal Sofuoğlu, Tibyan Yayıncılık, 2007.

Akgün Seçil, Amerikalı Misyonerlerin Anadolu'ya Bakışları, Otam,1992, Cilt:3 Sayı:3.

Aksu Ayşe, Buzdağının Ötesi: Amerikan Board'un Kuruluşunda (1810-1825) İlk Faaliyetlerinde İngiliz Misyonerlerinin Katkıları, Kutadgubilig, S.13, Mart 2008.

Aksu Ayşe, Osmanlı'da İki Amerikalı Misyoner Levi Persons Ve Pliny Fısk'ın Anadolu Ve Kudüs Seyahat Raporları, Dergah Yayınları, 2015.

Akşit Cihat, Dinler Tarihi, Kamer Yayınları, İstanbul, 2017.

Aktar Cengiz, Tarihi, Siyasi, Dini ve Hukuki Açından Ekümenik Patrikhane, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Alan, Gülbadi, Osmanlı İmparatorluğu'nda Amerikan Protestan Okulları, TTK Yayınları, Ankara, 2015.

Alan, Güldabi, Protestan Amerikan Misyonerleri, Anadolu'daki Rumlar Ve Pontus Meselesi, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.10,2001.

Albayrak Kadir, Ermenilik, Yaşayan Dünya Dinleri, Diyanet İşleri, Ankara, 2016.

Anderson Rufus, History Of The Missions Of The American Board Of Commissioners For Foreign Missions, To The Oriental Churches, Vol1, Boston, 1872.

Armstrong Karen, Tanrının Tarihi, Çev: Oktay Özel, Hamide Koyukan, Kudret Emiroğlu, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2017.

Arundell Francis, A Visit To The Seven Churches Of Asia : With An Excursion Into Pisidia, Containing Remarks On The Geography And Antiquities Of Those Countries, A Map Of The Author's Routes, And Numerous Inscriptions, Pisidia, 1828.

Atiya Aziz S, Doğu Hristiyanlığı Tarihi, Çev: Nurettin Hiçyılmaz, Doz Yayınları, İstanbul, 2005.

Attwater Donald, The Catholic Eastern Churches, Bruce Publishing, 1937.

Aydın Mahmut, Yaşayan Dünya Dinleri, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2016.

Aydın Mahmut, Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi/ Tarih, İnanç Ve İbadet, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2015.

Aydın Mehmet, Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2005.

Aydın Mehmet, Dinler Tarihine Giriş, Literatürk Academia, Konya, 2017.

Aydın Mithat, Bulgarlar Ve Ermeniler Arasında Amerikan Misyonerleri, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2008.

Aydın, Mithat, Amerikan Protestan Misyonerlerinin Ermeniler Arasındaki Faaliyetleri Ve Bunun Osmanlı-Amerikan İlişkilerine Etkisi, XV. Türk Tarih Kongresi, 2006.

Baş Bilal, Bir Hristiyan Mezhebi Olarak Aryüşçülük, Basılmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1999.

Barton James, Türkiye’de Gündoğumu Amerikan Misyonerler Heyeti Sekreterinin Anıları, Çev: Zekeriya Başkal, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2010.

Barnes Peter, İsa Ve Pavlus Aynı Fikirde Miydi?, Çev: Arzu Sonbahar Yıldırım, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 2006.

Bayraktar Mehmet, Bir Hristiyan Dogması Teslis ,Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2015.

Baytimur Suha Oğuz, Osmanlı Devletinde Hapis Ve Sürgün Cezaları (1791-1808) Basılmış Doktora Tezi, Elazığ, 2011.

Beydilli Kemal, II.Mahmud Devri’nde Katolik Ermeni Cemaati Ve Kilisesi’nin Tanınması, Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri Ve Medeniyetleri Bölümü, New York,1995.

Binz Laura Elisabeth, Latin Missionaries and Catholics in Constantinople 1650-1760 Between Local Religious Culture and Confessional Determination, Europe Universal Institute, Florence, September, 2013.

Buberi Uta Zeuge, The Mission of the American Board in Syria, Çev. Elizabet Janik, Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 2017.

Büyükkarcı, Süleyman, İngiliz Okulları Ve Tarihsel Gelişimi, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Konya, 1999.

Büyük Celal, Orta Çağ Batı Düşüncesinde Hristiyanlık Siyaset İlişkisine Genel Bir Bakışı, Dini Araştırmalar, C.7, Haziran, 2004.

Bozkurt Gülnihal, Alman-İngiliz Belgelerinin Ve Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşları Hukuki Durumu (1839-1914) Türk Tarih Kurumu, Ankara,1996.

Challaye Felicien, Dinler Tarihi, Çev: Samih Tiryakioğlu, Varlık Yayınları, İstanbul, 2015.

Cipolla, C.M. Dünya Nüfusunun İktisat Tarihi. Ötüken Yayınları, 1st. 1992, Orijinal Baskısı; "The Economic History Of World Population, New York, 1978.

Cilalı Osman, Dinler Ve İnançlar Terminolojisi, Damla Yayınevi, İstanbul, 2001.

Cilalı Osman, Hristiyanlık Propagandası Ve Misyonerlik Faaliyetleri, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1990.

Curtis Sarah A., In God’s Empire: Charity Begins Abroad The Filles de la Charité In the Ottoman Empire, Oxford University Press, 2012.

Çatalbaş Resul, Anglikan (İngiliz) Kilisesi Misyonerliği Ve Osmanlı-İngiliz İlişkilerine Etkileri, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.25 Ocak-Haziran 2011.

Demir, Cenk, Amerikan Board’un İzmir’deki Faaliyetleri Ve İzmir Uluslararası Kolej, Basılmış Doktora Tezi, Kayseri,2014.

Demir Yaşar, Antakya’da Misyon ve Misyonerlik Faaliyetleri, Akademik Bakış Dergisi, S.32, Eylül-Ekim 2012.

Demirci Kürşat, Bir Hristiyan Mezhebi Olarak Ortodoksluğun Teolojisi, Ayışığı kitapları, İstanbul, 2005.

Diana Everett, American Board Of Commissioners For Foreign Missions. Okholoma Historical Society, Okholoma, 2012.

Dilek, Mehmet Sait, İngiliz Ve Amerikan Misyonerlerinin Ermeni Sorunun Ortaya Çıkışındaki Rolü (1810-1878), Ermeni Araştırmaları, 2012.

Dinler Tarihi Ansiklopedisi, Gelişim Yayınları, C.2.

Dunn James D.G. The Theology of Paul the Apostle, Cambridge, 1998.

Düstür, I, Tertib, Iv. C. İstanbul 1299.

Ebu Zehre Muhammed, Hristiyanlık Üzerine Konferanslar, Çev: Akif Nuri, Fikir Yayınları, İstanbul, 1978.

Erbaş Ali, Hristiyanlık’ta Reform Ve Protestanlık Tarihi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2013.

Ercan Yavuz, Toplu Eserler Iı, Rumlar Ve Diğer Müslüman Olmayan Topluluklar, Turhan Kitabevi, Ankara, 2007.

Erdem Mustafa, Misyonerlik Faaliyetleri Ve Türkiye, Türkiye Kamu-Sen Yayınları, Ankara, 2005.

Eroğlu Ahmet Hikmet, Ökumenizm Ve Fener Patrikhanesi, Aziz Andaç, Ankara 2005.

Eryılmaz Bilal, Osmanlı Devletinde Gayrimüslî Tebaanın Yönetimi, Risale Basın-Yayın, İstanbul, 1996.

E. Leroux, Mémoires Sur L’ambassade De France En Turquie Et Sur Le Commerce Des Français Dans Le Levant, Paris, 1877.

Evered Emine Ö, Empire And Education Under The Ottomans, I.B.Tauris & Co Ltd, New York, 2012.

Dvornik Francis, Konsiller Tarihi İznik’ten II.Vatikan’a, Çev: Mehmet Aydın, Ttk Yayınları, Ankara, 1990.

Faroqhi Suraiya, The Ottoman Empire and the Word Around it, Palgrave Macmillan a division of St Martin’s Press, New York, 2004.

Frazee Charles A, Katolikler Ve Sultanlar, Çev: Cemile Erdek, Küre Yayınları, İstanbul, 2009.

Gündüz Şinasi, Misyonerlik, İslam Ansiklopedisi.

Gündüz Şinasi, Misyonerlik Ve Hristiyan Misyonerler, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, C.2, 2002.

- Güler Ali, Xx. Yüzyıl Başlarının Askeri Ve Stratejik Dengeleri İçinde Türkiye’deki Gayrimüslimler, Gnkur Askeri Tarih Ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1996.
- Güler,Yavuz,Osmanlı Devleti Dönemi Türk Amerikan İlişkileri (1795-1914),Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi,Cilt:6 Sayı:1 2005.
- Günay Tuncer, Misyoner Örgütleri Ve Misyoner Faaliyetleri, Ankara Ticaret Odası, Ankara, 2004.
- Güngör Erol, Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri, Yayına Hazırlayan, Murat Emre Şahin, Hisar, 2003.
- Günay Nejla, Amerikan Misyonerlerine Anadolu Halkının Tepkisi Ve Bunun Osmanlı-Amerikan İlişkilerine Etkisi, Akademik Bakış, C1,S.2. Mart, 2008.
- Grant Asahel, Nasturiler Ya Da Kayıp Kabileler “Bir Misyonerin Nasturilere Dair İzlenim Ve Düşünceleri”, Çev: Hikmet İlhan, Avesta, 2015.
- Grant Asahel, Memoir of Asahel Grant Missionary To The Nestorians, New York, 1847.
- Hamidullah Muhammed, İslamiyet Ve Hristiyanlık, Beyan Yayınları, İstanbul, 2007.
- Harman Ömer Faruk, Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri Genel Olarak Misyonerlik, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005.
- Haydaroğlu İlknur Polat, Osmanlı İmparatorluğu’nda Yabancı Okullar, Ocak Yayınları, Ankara, 1993.
- İnan Uğur, Osmanlı Devleti’nde Alman Protestan Misyonerlik Faaliyetleri, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2015.
- İz Muallim, Din Ve Cemiyet, Tertip Ve Hazırlama, M. Ertuğrul Düздаğ, Gonca Kitapevi, İstanbul, 2017.
- Jaenen Cornelius J. , The Role of The Church New France, The Canadian Historical Association, Ottawa, 1985.
- Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, C.V, Ankara, 2007.
- Karal Enver Ziya, Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831, Başbakanlık Devlet İstatik Enstitüsü Matbaası, Ankara, Temmuz 1995.
- Karpat Kemal H. Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri, Bahar Tırnakçı (çev), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003.
- Kantarıcı Şenol, Katolik Ermenilerin Anadolu’daki Faaliyetleri, Tarihte Türkler ve Ermeniler, C.IX, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014.
- Katar Mehmet, Yahudilikte, Hristiyanlıkta Ve İslamda Tövbe, Andaç Yayınları, Ankara, 2003.
- Katar Mehmet, Hristiyanlıkta Temel Akımlar, Yaşayan Dünya Dinleri, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2016.
- Kaya Önder, İmparatorluktan Cumhuriyete Azınlıklar, Kronik, İstanbul, 2020.

Khatib Muhibbiddin Al, İslam Aleminde Misyonerlik Faaliyetleri, Mütercim, Yusuf Uralgiray, Ankara, 1977.

Kılıç Davut, Osmanlı Ermenileri Arasında Dini Ve Siyasi Mücadeler, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006.

Kieser Hans Lukas, Iskalanmış Barış/ Doğu Vilayetleri'nde Misyonerlik Etnik Kimlik Ve Devlet 1839-1938, İletişim Yayınları, 2010.

Kocabaşoğlu Uygur, Anadolu'daki Amerika- Kendi Belgeleriyle 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğundaki Amerikan Misyoner Okulları, İmge Kitabevi, 1989.

Koçak Pınar, Harrison Gray Otis Dwight Ve Osmanlı Devleti'nde Amerikan Misyonerlik Faaliyetleri (1830-1862), Basılmış Yüksek Lisans Tezi ,Afyonkarahisar, Ekim, 2019.

Köprülü, Orhan Fuat, Tarihte Türk-Amerikan Münasebetleri, Belleten, C.II, Ankara 1987.

Kutsal Kitap.

Kuzgun Şaban, Dört İncil Yazılması Derlenmesi Muhtevası Farklılıkları Ve Çelişkileri, Fazilet Neşriyat, İstanbul, 2008.

Kuzgun Şaban, 23-27 Kasım 1998, Dinlerarası Diyalog Komisyonu Bildireleri, Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2005.

Küçük Abdurrahman, Tümer Günay, Küçük Mehmet Alparslan, Dinler Tarihi, Berikan Yayınevi, 2017.

Küçük, Abdurrahman, Asrın Kızıl Elması Türk Birliği, Berikan Yayınevi, Ankara, 2017.

Küçük Cevdet, Osmanlı İmparatorluğu'nda "Millet Sistemi" Ve Tanzimat, Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu, Yayına Hazırlayan, Halil İncelik, Mehmet Seyitdanlıoğlu, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 2008.

Küçük, Abdurrahman, Ermeni Kilisesi Ve Türkler, Andaç Yayınlar, Ankara, 2003.

Küçük Mehmet Alparslan, Anadolu'da "Protestan Ermeni Milleti'nin Oluşumu", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 50:2, 2009.

Michel Thomas, Hristiyan Tanrıbilimine Giriş, Orhan Basımevi, İstanbul, 1992.

M.A Ubicini, Türkiye 1850, I. Cilt, Cemal Karaacağlı (Çev)., Kervan Kitapçılık, 1997.

Lindner Christine Beth, Negotiating The Field: American Protestant Missionaries in Ottoman Syria, 1823 to 1860, Doctor of Philosophy, Edinburgh Üniversitesi , 2009.

Macar Elçin, İstanbul'un Yok Olmuş İki Cemaati Doğu Ritli Katolik Rumlar Ve Bulgarlar, İletişim Yayınları, Ankara, 2002.

Malkoç Mustafa Numan, Türkiye'de Protestan Misyonerliği, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2004.

Mutlu Şamil, Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları, Gökkube Yayınları, İstanbul, 2005.

Olgun Hakan, Protestanlık, Yaşayan Dünya Dinleri, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2016.

Ortaylı, İlber, Osmanlı İmparatorluğunda Amerikan Okulları Üzerine Bazı Gözlemler, Amme İdaresi Dergisi, 1981.

Osmanlı Belgerinde Filistin, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, İstanbul, 2010.

Öksüz Fatma, Ortadoğu’da Protestan Misyonerliği Geroge Edward Ve Sarah Read Post Örneği, Journal Of Social Sciences And Humanities, Volume 2, 2018.

Örs Hayrullah, Musa Ve Yahudilik, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999.

Özgür Yıldız Anadolu’da Amerikan Misyonerleri, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2015.

Özel Ahmet, Gayrimüslimler, İslam Ansiklopedisi.

Prime E. D. G. ,William Goodell, Fort Years In The Turkish Empire or Memoris of Rev. William Goodell, Robert Carter And Brothers, New York, 1877.

Rark Ruth, The Contribution of Nineteenth Century Protestant Missionary Societies to Historical Cartography, Imago Mundi Ltd, New York, 1993.

Revue Universelle 1901, Recuell Documetaire Universal Et Illustre, Paris, 1901.

Researches Of The Rev. E. Smith And Rev. H.G.O. Dwight Armenina Including A Journey, Eli Smith, Vol 1, Boston, 1833.

Roberts, J.M, Avrupa Tarihi, Fethi Aytuna (Çev), İnkilap Yayınevi, İstanbul, 2016.

Pikkert Peter, Hristiyan Batı Efsanesi, çev: Zeynep Ovalıoğlu, Gerçeğe Doğru Kitapları, İstanbul, 2011.

Sarımış İbrahim, Hz. İsa Ve Mesih İnancı, Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2015.

Schimmel Annamarie, Dinler Tarihi Giriş, Kırk Ambar Yayınları, İstanbul, 1999.

Schefer M. Charles, İstanbul’da Fransız Elçiliği Marki De Bonnac’ın Tarihi Hatırat Ve Belgeleri, Çev: Ali Şevket Bizer, Yayına Haz: Mustafa Daş, Ttk Yayınları, Ankara, 2017.

Schneider Eliza Cheney Abbot, Bursa Mektupları Bir Osmanlı Kentinde Müminler Ve Kafirler, Neşe Akın (Çev), Dergah Yayınları, 2009.

Schneider E.C.A., Letters From Broossa Asia Minor, Samuel Gutelius, Cambersburg, 1846.

Serbestoğlu İbrahim, Osmanlı Kimdir, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2014.

Smith E. and Rev. H.G.O. Dwight Armenina Including a Journey, Eli Smith, Vol 1, Boston, 1833.

Söylemez Mehmet Mahfuz, Kalebend Cezası Bağlamında Osmanlı’da Patrikhanenin Yargılama ve Ceza Ehliyeti Üzerine Bazı Notlar, İstanbul Tecrübesi, İstanbul, 2010.

Stanley Arthur Penrhyn, Lectures On The History Of The Eastern Church, New York, 1873.

Şehristani, Milel Ve Nihal, Dinler, Mezhepler Ve Felsefi Sistemler Tarihi, Mustafa Öz (Çev), Litera Yayıncılık, İstanbul, 2011.

Tanilli Server, Yüzyılların Gerçeği Ve Mirası, Adam Yayınları, İstanbul, 1998.

- Tanyu Hikmet, Yahudiler Ve Türkler, Berikan Yayınevi, C.1, Ankara, 2018.
- Taşpınar İsmail, Dinler Tarih Ve Sembolizm, M.Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2017.
- Taşpınar İsmail, Din Ve Fenomenoloji Arasında Yahudilik Ve Hristiyanlık, İfav, İstanbul, 2017.
- Tercüman Abdullah, Hristiyanlığa Reddiye, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1970.
- Tracy Joseph, History Of The American Board Of Commissioners For Foreign Missions, New York, 1842.
- Turan Ömer, Amerikan Misyonerlerine Ermeni Patrikhanesi'nin Tepkisi, Erciyes Üniversitesi Nevşehir Üniversitesi II. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu 22-24 Mayıs 2008.
- Tümer Günay, Biruni'ye Göre Dinler Ve İslam Dini, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1991.
- Tümer Günay, Din, İslam Ansiklopedisi, C.9.
- Türkan Ahmet, Ermenilerin Ve Doğu Hristiyanlarının Sorunları Çerçevesinde Osmanlı Papalık İlişkileri, Kitabevi, İstanbul, 2012.
- Ahmet Türkan, İstanbul'daki Katolik Ermeni Grupların Problemleri ve Papalığın Müdahaleleri 19.yy, History Studies, Volume 4, Haziran, 2012.
- Vassileva Elmira, Ottoman İstanbul From the Perspective of the Catholic Missionaries in the Post-Tridentine Period (End of 16-17 Centuries), Bulgaristan Bilimler Akademisi, Osmanlı İstanbul VI.
- Yeniacı Selim Han, Osmanlı Suriye'sinde Bitmeyen Mücadele Amerika'nın Ve Misyonerliğin Ortadoğu Macerasının Başlangıcı, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2017.
- Yetkiner, Cemal, İstanbul'da Bir Cemaatin Doğuşu, William Goodell Ve Amerikan Protestan Misyonu, Akademik, Orta Doğu, Cilt 3, Sayı 1, 2008.
- Yıldız Özgür, Amerikan Protestan Misyonerlerinin Bursa'da Teşkilatlanmaları Ve Faaliyetleri (1834-1928), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2016.
- Quataert Donald, The Ottoman Empire 1700-1922, Cambridge Press, U.K, 2005.

İNTERNET KAYNAKLARI

Vikipedi Özgür Ansiklopedisi

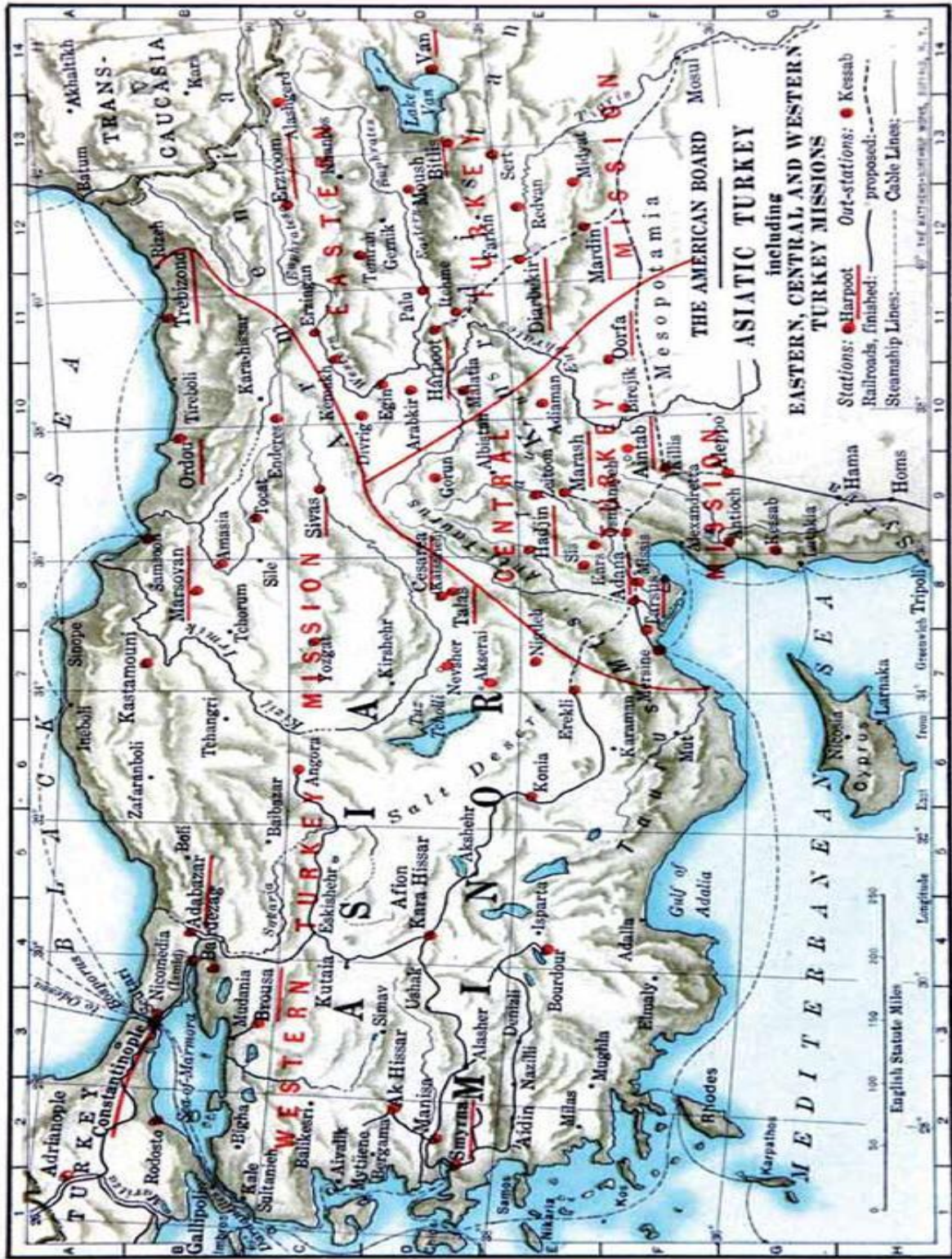
<https://muze.gov.tr/muze-detay?DistId=MRK&SectionId=STP01> E.T.(05.02.2022).

<http://www.dlir.org/archive/orc-exhibit/items/show/collection/12/id/16941> E.T.(05.02.2022).

<https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=loc.ark:/13960/t4kk9j763&view=2up&seq=11&skin=2021>, (E.T 08.02.2022)

EKLER

EK1: MİSYON HARİTALARI

EK 2: (AZİZ PAVLUS)

Missions of the American Board in Asiatic Turkey

American Board'un Asya Türkiye'deki Görevleri Türkiye Haritası 1904

E.T.(14.02.2022)

LEVI PARSONS

E.T. (10.02.2022)

PLÍNY FISK

E.T. (10.04.2022)

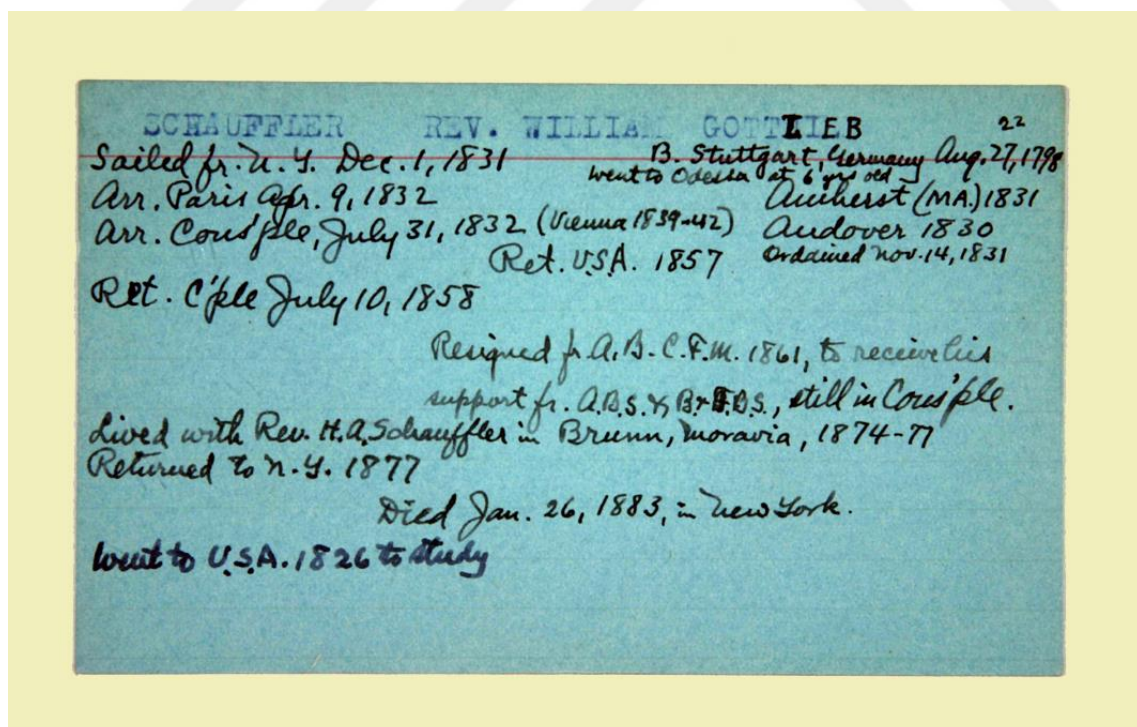

William Goodell (1792-1867) (E.T: 08.02.2022)

GOODELL REV. WILLIAM B. Templeton, Mass. Feb. 14, 1792
 Dartmouth 1817
 Sailed N. Y. Dec. 9, 1822 Malta 1/22 - 10/24/23 Andover 1820
 Arr. Beirut Nov. 16, 1823
 Arr. Malta May 29, 1828
 Arr. Cons'ple June 9, 1831 Ret. U.S.A. 1851 - July 20, 1853.
 Arr. Cons'ple Sept. 24, 1853 Ret. U.S.A. 1865
 Died in Philadelphia Feb. 18, 1867
 Married Nov. 19, 1822, to Abigail P. Davis

William G. Schauffler (1798-1883) (E.T: 08.02.2022)

(Digital Library for International Research) (DLIR), (E.T: 08.02.2022)

Elias Riggs (1810-1901) (E.T: 08.02.2022)

ELIAS RIGGS.

Born at New Providence, N.J., November 19, 1810.
Graduated Amherst College, 1829; Andover Seminary,
1832.

Married September 18, 1832, to Martha Jane Dalzel.
Ordained September 20, 1832.

Sailed from Boston, October 30, 1832.

Arrived Athens, January 28, 1833.

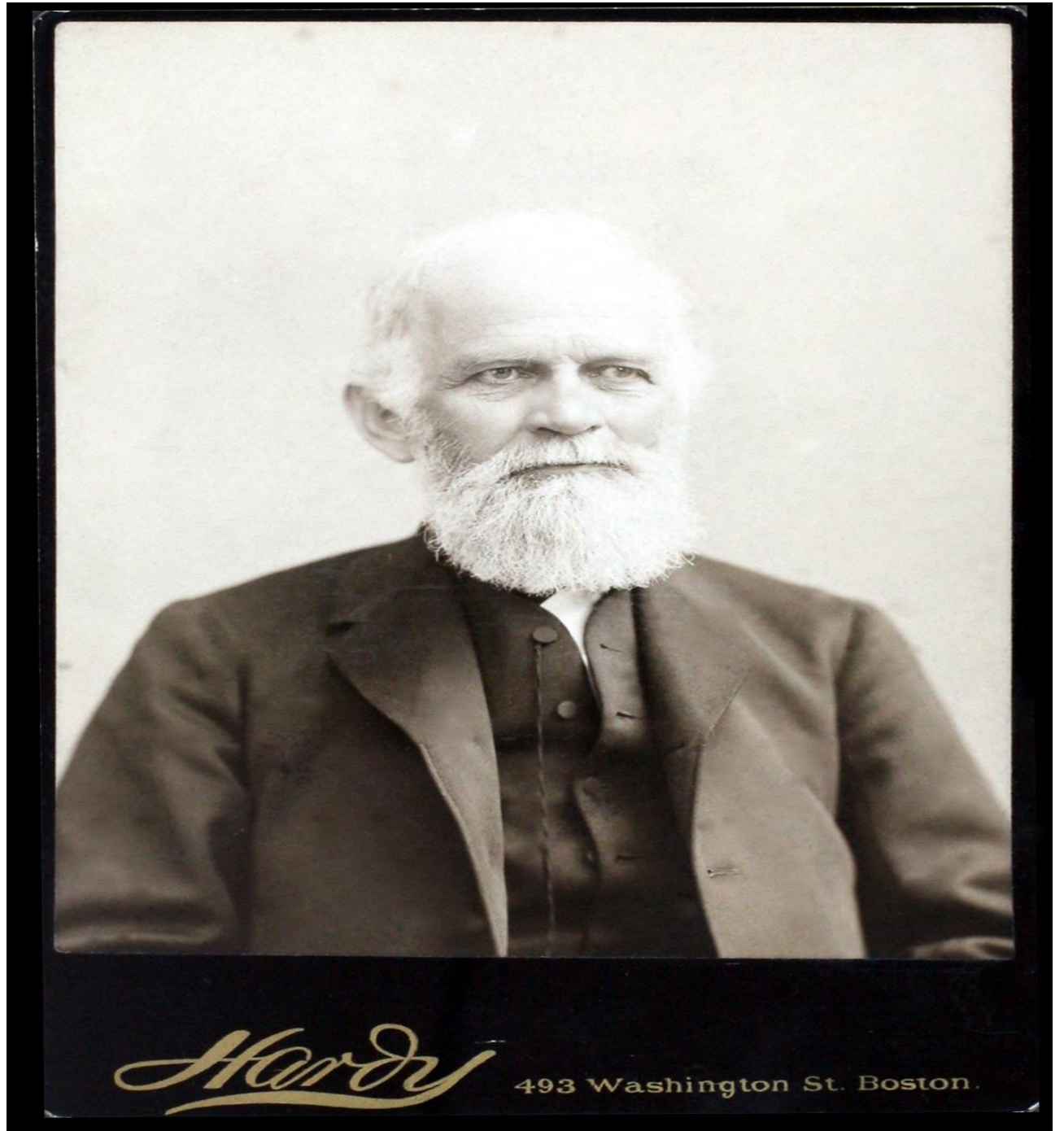
Arrived Argos, June 28, 1834; Smyrna, November 2,
1838; Constantinople, May, 1853.

Died in Constantinople, January 17, 1901.

(Digital Library for International Research) (DLIR), (E.T: 08.02.2022)

John Francis Smith,
SALT Araştırma (E.T: 08.02.2022)

Dr. Edwin E. Bliss, Trebizon 1843, Marsovan, Konstantinopolis 1864. SALT Araştırması.
(E.T: 08.02.2022)

Narrative of a tour

*Made in company with the Rev. F. C. Byington
in European Turkey, in Sept. & Oct. 1859.*

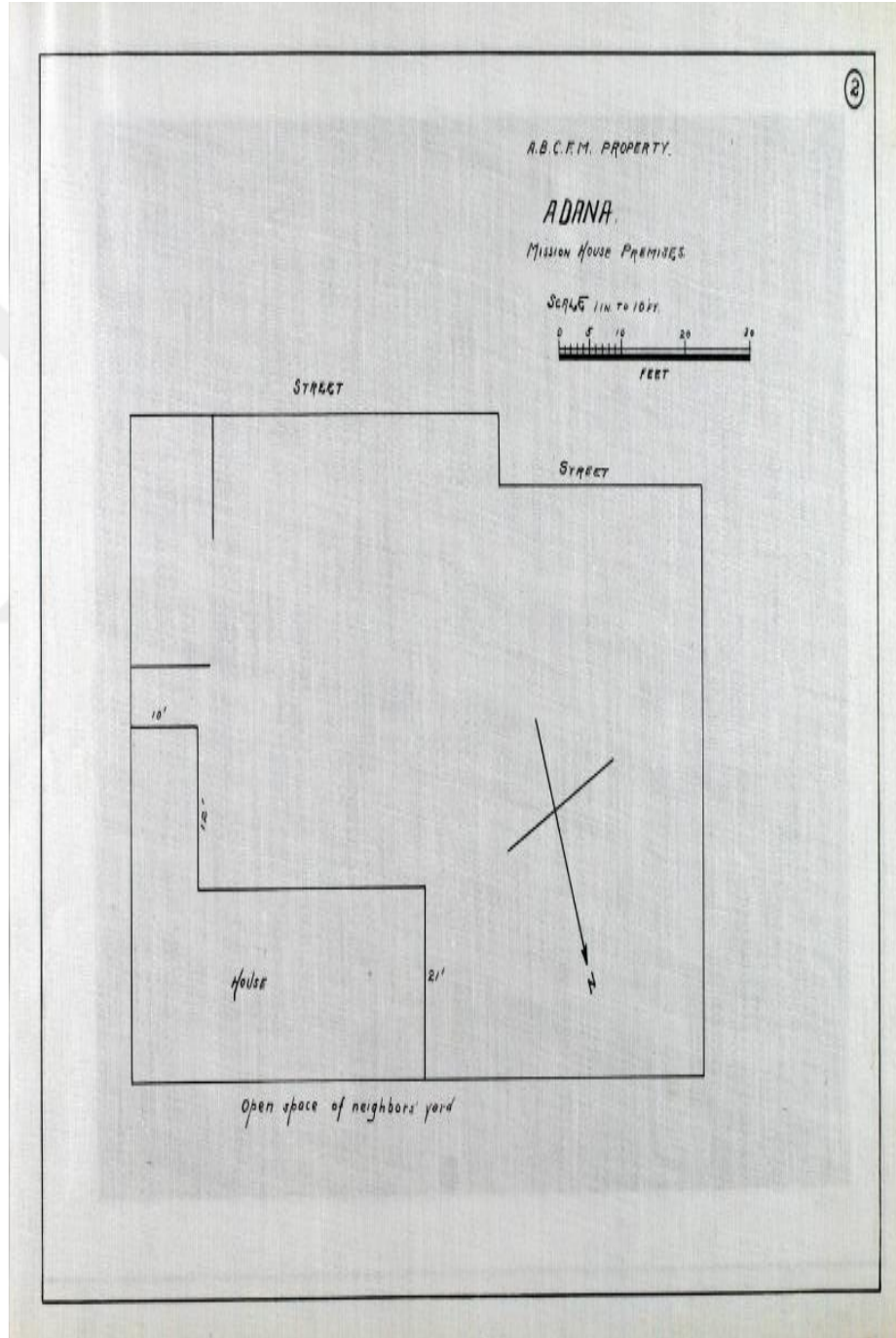
This journey was undertaken in compliance with a recommendation of the Com. ad interim of the A. Armenian Mission. It occupied just a month from the middle of Sept. to the middle of Oct. 1859, and extended through Macedonia and the region inhabited chiefly by Bulgarians, south of the great Balkan range into the capital over three days.

1. To decide on the station to be occupied by Mr. Byington.
2. To make inquiries respecting the Bulgarian language as spoken in the region traversed, with special reference to the style and idiom to be employed in the Bulgarian translation of the Scriptures.

To gain information in respect to the place most desirable for the establishment of a school for training native helpers in the Bulgarian work.

We left Constantinople on Thursday Sept. 15th by the Russian steamer *Baratka* for Salona.

We chose this boat in preference to French and Austrian steamers which were to leave on Friday and Saturday. Because we understood that if it we could

Adana'da yapılacak Misyon evi ile ilgili proje. E.T (14.02.2022)

Report of Arabkir Station

May 1834.

After about one month of tedious travel from Erzurum, by way of Diabekir, we arrived at this station, the first of October 1833. Our company consisted of Mrs. Sumner, Mrs. Clark & myself, & our little daughter Genevieve (7 years of age) together with my Armenian teacher. I was then suffering from an attack of fever, which had seized me on the way, from Diabekir to this place. We found also on our arrival, that Bro. Sumner, who had been spending some time in the region, had been suffering from fever 25 or 30 days. Sick in a native family, for so long a time, he had experienced many privations & trials. With a heart overflowing with joy & thanksgiving he welcomed us. In a few days however with care & attention, he recovered so as to be able to return to his field of labor. I continued sick about four weeks, & then very slowly recovered. Being compelled as we were to remain in a house with two native families, we were subjected for some months, to a novel & rather severe course of trial, of which we had formerly no conception. Soon after my restoration to health, our little daughter was suddenly seized with fever, & her symptoms so alarming we feared she would be taken from us. Her sickness

Boston Jan. 6. 1840.

Rev. & Dear Sir,

I wrote to you on
the 16.th ult. and sent £100. I now enclose
my bill N°. 706 for £100.

The Emma Sadock is to sail
for Smyrna on the 21.st inst. and carries
several missionaries for Syria.

I remain, Dear Sir,
Yours very truly,

H. Hill

Rev. William Goodell,
Constantinople.

Via Havre.

Letter, to William Goodell, from Henry Hill

Henry Hill'den William Goodell'e Mektup

(E.T.14.02.2022)

George T. Burrage

(E.T. 11.02.2022)

ABCFM

E.T. (12.02.2022)

İspanya, Katolik, Portekizlere ait misyonerlik bölgeleri

E.T. (12.02.2022)

Boston Aug. 2. 1834.

Rev. & Dear Sir,

I wrote to you on the
9th of June and sent you Exchange on
London for £200.

I have received your favors
of Feb. 25th and March 20th. We have
not yet heard of Mr. Oscanian's arrival.

I am very glad of your
suggestions respecting Mr. Van Lennep.

Lt. Govr Armstrong has made him an
Honorary Member of our Board, and
sends him a certificate & letter by this
conveyance. We have had the priv-
ilege of doing something for the nephew
now at Amherst and the one who has
returned to Smyrna.

The books you wrote for
are to go in the Padang on the 18th ins.^t

We do not know the ^{name of the} friend

Henry Hill'den William Goodell'e mektup, 1834-08-02, SALT Araştırma.

Boston April 19. 1838.

Rev. & Dear Sir, I wrote you on the 24th ult sent £100.
 I now enclose my bill N°. 539 for £100. I have received your favor
 of Jan. 1st, 1838. Dwigth's of the same date.
 Our wish is that you would send me accounts for the Bible
 Society & Tract Society, from time to time, addressed to the Secretaries of those
 Societies. The next you send for them should include any grants and
 expenditures of which you may not previously have rendered an
 account to them. And future accounts should embrace grants of which

Missionary Rooms, Boston, Jan. 26, 1838.

DEAR SIR,—I send you herewith a form which may aid you in making out your semi-annual accounts. They should be closed June 30th, and Dec. 31st, and transmitted as soon after as may be convenient.

It is desirable that the different members of the mission, instead of sending their accounts as heretofore, to me, should forward them to the Treasurer of the Mission; and from these and his own books, he should prepare accounts to be transmitted to the Treasurer of the Board.

As these accounts may include little more than cash transactions, it would be well to add in a note, the value of articles received from the Board, and any remarks which may be necessary in order that the Committee may know what have been the actual expenses of the mission; and also, a statement of the quantity of paper and other printing materials on hand.

It may be proper to insert the balances due to or from the different members of the mission, in order that the Treasurer's cash account may be correct; for instance, if he had paid \$500 to an individual who had expended \$470, this last sum would be charged in different items by the Treasurer of the mission, and then the balance of \$30 in the hands of that individual; thus making up the \$500 received by the latter. On the other hand, if any member of the mission had expended more than he had received from the Treasurer, the balance due him would be credited in the Treasurer's account.

The payments for expenses of the press may often include sums for the Bible and Tract Societies: but in these accounts it may not be necessary to specify them; as it is expected that you will send me, from time to time, accounts for those societies, embracing the grants made by them, the expenditures on account of such grants, and the balance, if any, which may be unexpended.

I am, dear Sir, yours very truly,

H. HILL,

Treasurer of the A. B. C. F. M.

I may inform you, and expenditures which may be made for those societies. We wish them enclosed to me, so that we may know how those accounts stand.

I remain, Dear Sir,
 Yours very truly,

H. Hill

Rev. W. M. Goodell
 Constantinople.

(P. Lauret
 to H. Hill)

Henry Hill'den William Goodell'e mektup, 1838-04-19, SALT Araştırma

Aralarında George E. White'ın da bulunduğu Anadolu Koleji Orkestrası, Marsovan (Merzifon, Türkiye) SALT Araştırma (E.T: 08.02.2022)

SALT Araştırma (E.T: 08.02.2022)

Elias Riggs, Konstantinopolis (İstanbul, Türkiye) Grup fotoğrafı SALT Araştırma (E.T: 08.02.2022)

Uluslararası Misyon Transvonar Birliği Toplantısı, Allshofton Springs, New Jessork, n
baistrak: "1. Bay J.L. Fowle, 2. Rahip J.L. Fowle, 3 yaşında. Rahip J.W. Baird, 4 yaşında.
Rahip G.W. Wood D.D. 5. Bayan E.C. Wheeler, 6 yaşında. Bay C.H. Wheeler, 7. Rahip E.C.
Labeustine, 8 yaşında. Rahip D.B.S. Morris, 9 yaşında. Rahip L.O. Lee, D.D. 10. Rev. G.P.
Knapp, 11. Rahip R.M. Danole, 12 yaşında. Rahip Hamlin, D.D. SALT Araştırma (E.T:
08.02.2022)

Aralarında Theodore S. Pond, John E. Pierce, Royal M. Cole, Joseph E. Scott, Moses P. Parmalee, George Knapp, Orson P. Allen ve Henry S. Barnum'un da bulunduğu Doğu Türkiye Misyonerleri

SALT Araştırma (E.T: 08.02.2022)

Isabel Porter Dwight (E.T: 08.02.2022)

Isabella Dwight (E.T: 08.02.2022)

Jessie Martin, Louise Clark, Merril Nicely ve Mildred Isely dahil olmak üzere grup fotoğrafı, Aintab (Gaziantep, Türkiye) SALT Araştırma (E.T: 08.02.2022)

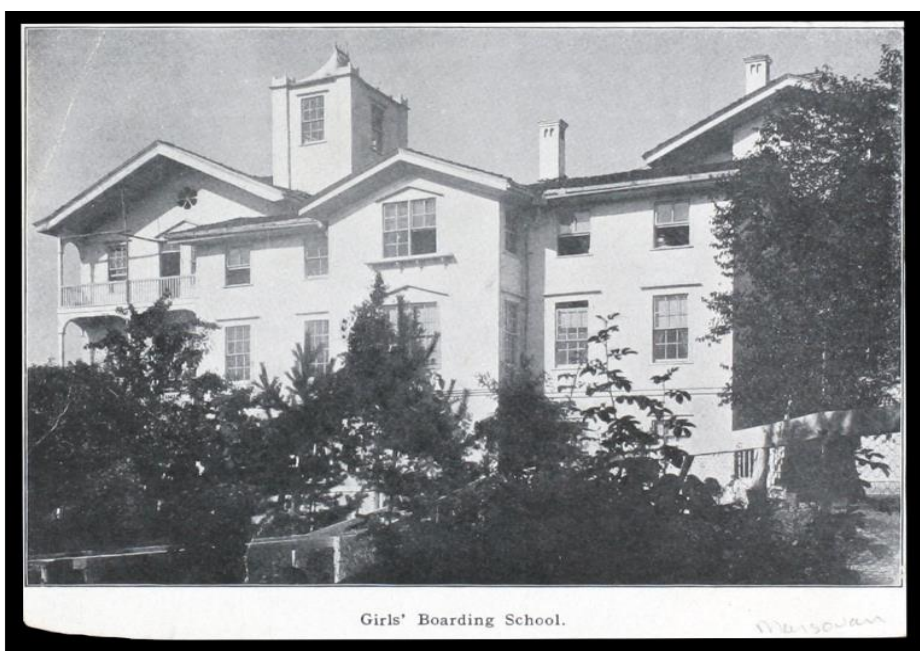
Sınıf Fotoğrafi , SALT Araştırma (E.T: 08.02.2022)

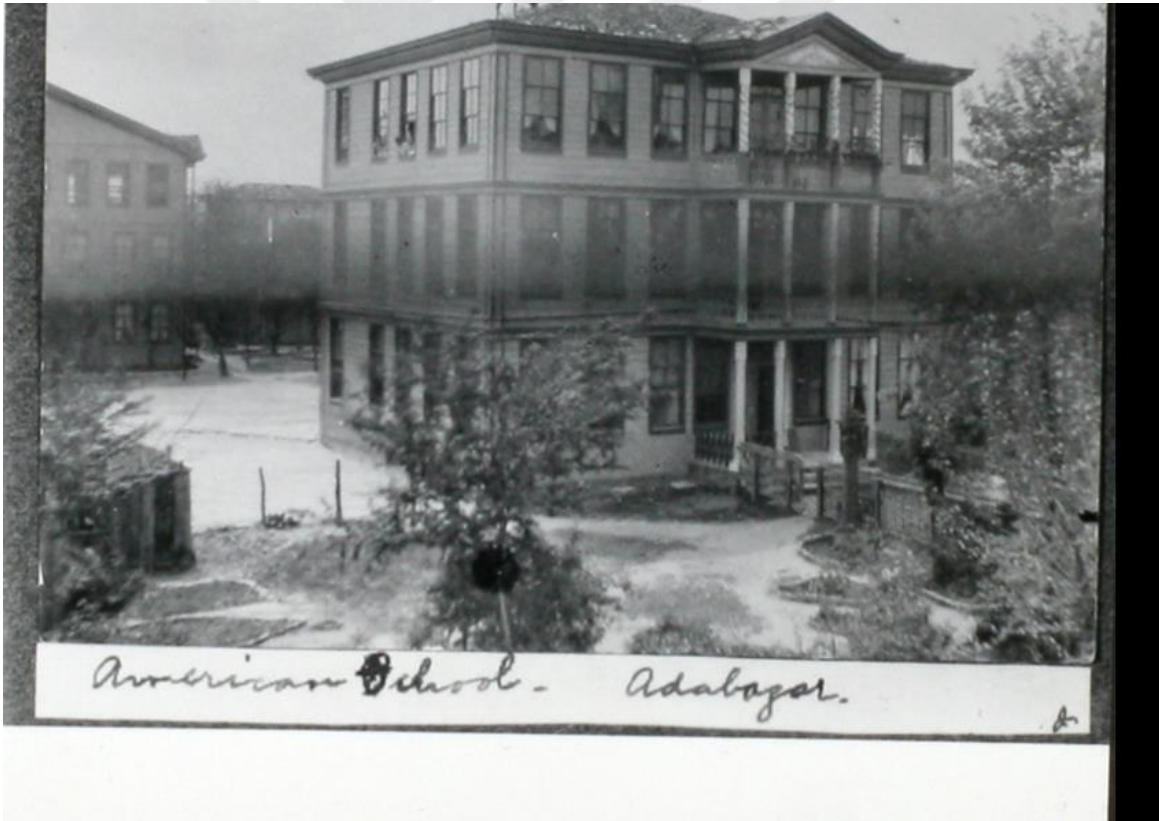
1859 Kuzey Ermeni Misyununun Yıllık Toplantısı, Arkada: "Yer: Joseph Greene: Brusa'da (Bursa) görev yaptı. Adrianopolis. William Merriam: Philippopolis. Herman Barnum: Kharberd'e. Tillman Trowbridge: Erzurum, Mamas ve Aytap. İshak Pettibone: Konstantinopolis, Tokat, Erzurum. Jasper Top: Elç, Yozgat. Julius Leonard: Yükseklerde. George Washburn: Konstantinopolis, Misyon Saymanı, Sonra Robert Kolej'e. Josiah Peabody: Erzurum, Orada Evanjelik Kilise düzenledi. Crosby Wheeler: Zıpkın, Fırat Koleji, 1. Başkan. Sanford Richardson: Yükseklerde. Cephede: "1859 Kuzey Ermeni Misyununun Yıllık Toplantısı. Joseph K. Greene, Charles Morse, William Merriam, Herman Barnum, Tillman Trowbridge, Isaac Pettibone. Julius Leonard, Jasper Ball, George Washburn, Josiah Peabody, Crosby Wheeler, Sanford Richardson.(SALT Araştırma) (E.T: 08.02.2022)

Misyoer Grubu, Marsovan (Merzifon, Turkey) SALT Araştırma (E.T: 08.02.2022)

Kızlar Boarding Okulu (E.T: 08.02.2022)

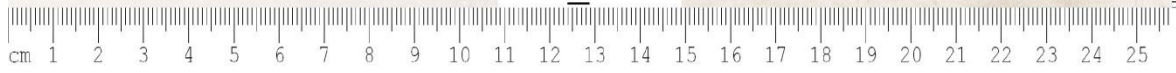

American School, Adabazar (SALT Araştırma) (E.T: 08.02.2022)

نمرو ٥

FTG_1118

Bir bina fotoğrafı. (Beyrut Protestan Amerikan Tıbbiye Mektebi; ŞD 2721/32'nin eki)

Yer: FTG.f./1118

Letters from Broosa, Asia Minor (E.T: 08.02.2022)

OSMANLI RUM TASVİRİ

E.T. (11.02.2022)

OSMANLI ERMENİSİ

E.T 14.02.2022

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : HAKAN ERCAN

Yabancı Dili :İNGİLİZCE

Eğitim Durumu

Lise : Beylikdüzü Çok Programlı Anadolu Lisesi, 2015

Lisans : Amasya Üniversitesi Tarih, 2019